

VASILE NETEA
PUBLICISTICĂ V

VASILE NETEA

PUBLICISTICĂ
V

SCRIERI LITERARE

1964 - 1987

DIVERSE

Ediție îngrijită de Fundația Culturală „Vasile Netea”,
președinte: Dimitrie Poptămaș

“Petru Maior” University Press
Tîrgu-Mureș
2015

Coperta a IV-a: Sântana de Mureș. Participanții la simpozionul Ion Chinezu,
prilejuit de centenarul nașterii sale.

Referenți științifici: Prof. univ. dr. Cornel Sigmirean
Prof. univ. dr. Iulian Boldea

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

NETEA, VASILE

Publicistică / Vasile Netea ; ed.: Dimitrie Poptămaș. - Târgu-Mureș :
"Petru Maior" University Press, 2015

5 vol.

ISBN 978-606-581-127-0

Vol. 5 : Scrieri literare : 1964-1987. - Bibliogr. - ISBN 978-606-581-
126-3

I. Poptămaș, Dimitrie (ed.)

821.135.1-92

Tehnoredactare computerizată: Alexandru Tcaciuc

Lectori: Mariana Ciurca

Toate drepturile rezervate

Copyright © Gelu Netea & Fundația Culturală „Vasile Netea”

Consilier editorial: Dumitru Mircea Buda

"Petru Maior" University Press Tg.-Mureș

Str. Nicolae Iorga nr. 1, 540088 Tg.-Mureș, ROMÂNIA

Tiparul executat la S.C. INTERMEDIA GROUP S.A.

Târgu-Mureș, str. Revoluției nr. 8, România

SCRIERI LITERARE

Relativ la itinerarul transilvan din 1866 al lui Eminescu

– Popasul de la Deda –

„Recentele cercetări consacrate lui M. Eminescu, cu prilejul împlinirii a 75 de ani de la moartea lui, au readus în discuție și itinerarul transilvan al adolescentului călător din 1866.

Asupra acestui itinerar, precum și asupra episodului trecerii lui Eminescu prin Blaj, s-au scris până acum numeroase amintiri și studii, fie de către contemporanii care l-au cunoscut atunci ca N. Petra-Petrescu, cel care a atras pentru întâia oară atenția cercetătorilor asupra acestui episod¹ sau ca Petre Uilăcan², ambii originari din regiunea Mureșului, pe unde a trecut tânărul poet în 1866, fie de către istoricii literari de mai târziu, în frunte cu Elie Dăianu³ și Horea Teculescu⁴, iar în anii din urmă, de către George Călinescu⁵ și Kakassy Endre⁶.

Două puncte au rămas totuși neclarificate pe urma tuturilor acestor cercetări: locul pe unde a trecut Eminescu din Moldova în Transilvania și itinerarul urmat în drumul către Blaj, „mica Romă” a lui Aron Pumnul, aceasta fiind ținta călătoriei sale.

În „Tribuna” de la Cluj (nr. 23, 4 iunie 1964), sub semnătura lui Ion Apostol Popescu, găsim acum un nou comentariu asupra acestui itinerar și noi contribuții la reconstituirea lui.

Examinând cercetările anterioare, Ion Apostol Popescu susține că Eminescu ar fi trecut în Transilvania prin pasul Tulgheș-Corbu, așadar prin colțul de nord-est al fostului județ Mureș, urmându-și apoi drumul – după afirmațiile lui Kakassy – prin Toplița, Deda, Reghin, Târgu-Mureș, Târnăveni, Blaj. Informații noi nu aduce colaboratorul „Tribunei”, dar aprecierea geografică a regiunii și cercetarea atentă a documentelor și contribuțiilor anterioare, i-au dat posibilitatea de a da o versiune mai concretă a itinerarului lui Eminescu, începând cu punctul de trecere Tulgheș-Corbu, acesta fiind – pentru regiunea Toplița – drumul clasic al trecerilor din Moldova spre Transilvania, și continuând cu restul călătoriei sale.

Un izvor nou asupra acestui itinerar, lămurind unul din acele „popasuri

¹ *Din junețea lui Eminescu*, Familia, 1900, nr. 1, p. 6–7.

² *Amintiri despre Eminescu*, Familia, 1902, nr. 45, p. 537-538.

³ *Eminescu și Blajul*, Familia, 1902, p. 301–302; *Eminescu în Blaj*, Sibiu, 1914.

⁴ *Eminescu și Ardealul*, Convorbiri literare 1939, nr. 6–9, p. 863–889.

⁵ *Viața lui Eminescu*, ed. I., 1932, ed. IV, 1964, p. 87–99.

⁶ *Eminescu*, București, 1961.

multe și îndelungi prin satele ardelene” despre care vorbea G. Călinescu în monografia sa (p. 87), am descoperit noi într-o scrisoare de familie din anul 1950 (7 iunie) a unui bătrân învățător de la Târgu-Mureș, *Grigore Ceontea*, decedat curând după aceea, care-și informează nepoții din comuna Deda, pe baza unei amintiri orale, moștenită de la unchiul său, profesorul *Teodor Ceontea*, despre popasul făcut de Eminescu la Deda în primăvara anului 1866.

Iată ce scrie învățătorul Grigore Ceontea nepoților săi povestindu-le amintiri din tinerețe și făcându-le un istoric al familiei *Iovu Ceontea* din Deda, fost epitrop al bisericii, tatăl lui Teodor Ceontea, avusese o casă de copii: Teodor, Dănilă, Firoana, Ioan, Filip, Paraschiva, Maria și Ilisie. „*Interesant este- subliniază povestitorul – că Dănilă și Ioan ne spuneau cum, într-un an a venit la Deda un tânăr din Moldova cu numele Eminescu, mergând la Blaj, și cum l-au culcat în șopru cu fîn și cum le spunea povești din Moldova.*”

Teodor și Ghidiu de mai sus – *Teodor Ceontea* și *Andrei Ghidiu* – dintre care, după studii la Viena unde au fost membri ai societății „România Jună”, primul va ajunge profesor la Arad și autor de manuale, iar al doilea, protopop la Caransebeș – erau atunci elevi, „studenți”, la liceul din Blaj. Coborând în Valea Mureșului, la Toplița (40 km de Deda), Eminescu a auzit de la preotul de acolo de existența lor, precum și de posibilitatea de a face împreună cu ei drumul, descălecarea transilvană a poetului producându-se la sfârșitul vacanței de Paști a anului 1866, când toți „studenții” și teologii de pe Mureș se reîntorceau cu căruțele la Blaj. Aflând de cei doi „studenți” de la Deda, Eminescu a coborât în grabă drumul de la Toplița la Deda, trecând pe sub poalele Călimanilor, prin satele Stânceni, Lunca Bradului și Răstolița, dar, ajuns la Deda, a constatat cu dezolare că „Teodor și Ghidiu plecaseră deja”.

Extenuat de oboseala călătoriei și nemaiaivând nici o altă soluție de transport rapid, Eminescu a rămas câteva zile la familia lui Iovu Ceontea care, din pricina mulțitor copii, nu l-a putut culca în casă, ci în podul cu fân unde oaspele a dormit cu Ilisie și cu Ioan, frații lui Teodor Ceontea. În scurtul popas făcut aici, Eminescu a povestit gazdelor sale basme din Moldova, dar, în același timp, după obiceiul său, n-a pregetat să asculte și el doine și strigături de la Deda.

La Blaj, se va întâlni apoi cu cei doi „studenți” de la Deda, care, tocmai atunci, conduceau acolo și o revistă literară manuscrisă *Constanti'a* (Statornicia)⁷, povestindu-le trecerea sa prin Deda și popasul făcut la părinții și frații lui Teodor Ceontea.

Cu cei doi tineri Eminescu se va întâlni de altfel și la Viena, în 1871, în cadrul societății „România Jună”.

Prin Teodor Ceontea, amintirea popasului lui Eminescu la Deda a trecut la Grigore Ceontea, iar acesta a transmis-o urmașilor săi.

Popasul lui Eminescu la Târgu-Mureș – unde a ajuns parcurgând localitățile

⁷ Cf. Gr. Pop-Câmpeanu, *Revistele elevilor liceului din Blaj*, „*Mlădite*”, Blaj, III, nr. 2.

Petriș, Morăreni, Brâncovenești, Reghin, Petelea, Gornești, Dumbrăvioara, Sângeorgiu – a lăsat și el unele amintiri orale aflate de profesorul Nicolae Sulică de la urmașii protopopului Partenie Trombitaș.

Sulică, un remarcabil eminescolog, autorul, studiilor *Clasicismul greco-roman și literatura noastră (în special Eminescu)* și *Eminescu și clasicismul latin*, citate adeseori de Perpessicius în monumentală sa ediție, știa că Eminescu a fost găzduit la Târgu-Mureș de protopopul Trombitaș care l-a culcat în pridvorul bisericii pe fânul proaspăt cosit și care, apreciindu-i distincția și maturitatea de gândire, l-a rugat să rămână în acest oraș ca *învățător* la școala înființată tocmai atunci pentru ucenicii și calfele române.

Eminescu n-a acceptat însă propunerea protopopului și, întâlnindu-se la restaurantul „Calul alb” cu teologii Teodor Cotta și Ioan Cojocaru, a plecat cu aceștia spre Blaj.

Bătrânul Sulică, decedat acum două decenii, pe baza amintirilor căruia și-a scris în bună parte Horia Teculescu studiul său din 1939, susținea că unele episoade din „Geniu pustiu” – moara ce ardea pe Mureș, incendiul unui oraș etc. – ar fi fost inspirate lui Eminescu de anumite întâmplări auzite la trecerea sa prin Reghin, acest orașel fiind într-adevăr incendiat la 1848, iar moara aprinsă a unui sas a pornit-o pe Mureș în jos⁸.

Asupra acestora e nevoie însă de o discuție mai amănunțită. La aceasta ne îndeamnă și necesitatea de a confrunta textele unor poezii populare culese de Eminescu din această regiune cu principalele colecții de folclor mureșan⁹ pentru a clarifica definitiv atât itinerarul de la 1866, cât și folclorul înregistrat de poet din regiunea Mureșului de sus.

Luceafărul, nr. 13, 20 iunie 1964, p. 4

Centenarul revistei „Familia”

În anul 1865 se stingea la Brașov, istovită de efortul unei îndelungate lupte, *Foaia pentru minte, inimă și literatură* înființată de George Barițiu, în 1838.

Vreme de aproape 30 de ani, foaia lui Barițiu, smulsă însă din mâinile lui de absolutismul habsburgic în 1850, fusese singura publicație literară a românilor de peste Munți, prin paginile sale făcându-se cunoscuți scriitorii și cărturarii ardeleni

⁸ Cf. Alexandru Ceușianu, *Vremuri de osândă. Revoluția de la 1848–1849 din perspectiva unui orașel ardelenesc*, Brașov, f. a.

⁹ Simion C. Mândrescu, *Literatură și obiceiuri populare din comuna Râpa de Jos, comitatul Mureș-Turda*, București, 1892; Horia Teculescu, *Pe Murăș și pe Târnavă, Sighișoara*, 1929; E. Nicoară și V. Netea, *Murăș, Murăș, apă lină*, Târgu-Mureș, 1936.

pașoptiști: George Barițiu, Timotei Cipariu, Ion Maiorescu, Ioan Rusu, Andrei Mureșanu etc. Prin aceleași pagini, datorita entuziasmului și mobilizării lui Barițiu, pătrunseseră în Transilvania și scriitorii transcarpatini, I. Heliade Rădulescu, Grigore Alexandrescu, C. Negruzzi, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, D. Bolintineanu și N. Bălcescu, producându-se astfel cea dintâi manifestare comună a scriitorilor de pe ambele versante ale Carpaților. Anticipând *Dacia* lui Kogălniceanu, George Barițiu a pus bazele publicistice ale afirmării unității naționale. *Foaia pentru minte, inimă și literatură* – depășind cercul preocupărilor regionale ale *Curierului* lui Heliade și ale *Albinei* lui Asachi, fiind prima oglindă și tribună a creațiilor literare și a atitudinilor scriitorilor români de pretutindeni.

Dispariția ei, cu toată eclipsa în care intrase după îndepărtarea lui Barițiu – eclipsă remarcată de Kogălniceanu încă din 1856 – răpea, astfel, Transilvaniei una din principalele sale legături cu mișcarea literară transcarpatină, și, în același timp, reducea orizontul intelectual ardelean exclusiv la preocupările filologice, istorice și politice în care, după Revoluția din 1848, ancorase întregă generația lui Barițiu și însuși vechiul său animator.

Meritul de a fi redat Transilvaniei – reacționând cu promptitudine – o nouă publicație literară, reluând astfel steagul abandonat al lui Barițiu și dând un nou impuls legăturilor întrerupte, a revenit tânărului Iosif Vulcan (n. 1841) care, prin întemeierea revistei *Familia*, a jucat în a doua parte a secolului al XIX-lea același rol – fecund și dinamic – pe care îl jucase înaintașul său până la 1850.

Și într-adevăr, datorită entuziasmului și energiei lui Vulcan, între decesul publicației de la Brașov (12/24 februarie 1865) și apariția *Familiei* (5/17 iunie 1865), nu există decât un interval de trei luni, necesitatea unei astfel de reviste fiind recunoscută ca un adevărat imperativ național.

Noua revistă nu corespundea însă numai unei necesități transilvane, ci, concomitent, însăși publicisticii române în general, fiindcă și dincoace de munți se constată în acel timp o criză a periodicelor literare și științifice, în 1863 încetându-și apariția *Revista română* a lui Alexandru Odobescu, iar în 1865, *Arhiva istorică a României*, editată de B.P. Hașdeu.

Publicația lui Vulcan se încadra, astfel, chiar de la început pe linia necesităților și năzuințelor românești de pretutindeni, viața ei – întocmai ca și a „Foi pentru minte, inimă și literatură” – fiind strâns legată de lupta pentru progresul social și pentru afirmarea unității naționale.

Apărută la Budapesta, ca un ecou al voinței de afirmare a tinerimii române universitare, și transferată apoi la Oradea Mare (1880) pentru a dobândi condiții mai prielnice de existență și pentru a avea un mai viguros contact cu societatea românească, *Familia* a fost timp de 42 de ani una din cele mai răspândite și mai apreciate reviste românești. Fără a avea soliditatea orientării critice a *Convorbirilor literare* și nici largul orizont ideologic al *Contemporanului*, *Familia* a îmbrățișat totuși, dacă nu cu același discernământ, fără îndoială cu același entuziasm, toate problemele și toate valorile literare și politice ale epocii.

Faptul că în *Familia* au apărut cele dintâi versuri ale lui Eminescu (1866) și cea dintâi biografie românească a lui Karl Marx (1871), subliniază de la sine atât spiritul revistei, cât și indiscutabila ei importanță istorică.

Prin „Foaia” lui Barițiu și-au făcut apariția în Transilvania scriitorii pașoptiști transcarpatini și au fost popularizate marile periodice *Curierul*, *Albina*, *Dacia literară*, *Magazinul istoric pentru Dacia* etc. *Familia*, preluând tradiția barițiană, va întreține același cult pentru Vasile Alecsandri al cărui ucenic literar se considera Iosif Vulcan, și va deschide porțile Transilvaniei pentru creațiile generației lui M. Eminescu, I.L. Caragiale, Barbu Delavrancea, Alexandru Vlahuță, Al. Macedonski, Duiliu Zamfirescu și ale altora. Prin ea se vor face cunoscute și *Convorbirile literare*, *Literatorul*, *Vatra*, *Viața* lui Vlahuță, *Sămănătorul*. Vechilor scriitori ardeleni, consacrați de *Foaia* de la Brașov, *Familia* le va adăuga pe Ioan Slavici și îndeosebi pe Miron Pompiliu, Lucreția Suciu, George Coșbuc, Ilarie Chendi, Octavian Goga, Emil Isac, ale căror debuturi au primit girul de circulație prin revista lui Iosif Vulcan.

Ridicându-se chiar din primele numere împotriva deosebirilor și ereziilor ortografice ale timpului, „Familia”, cu timiditate la început, cu îndrăzneală din ce în ce mai mare apoi, a contribuit viguros la unificarea ortografiei și a limbii literare române, dând precădere limbii poporului și fonetismului Academiei Române.

Anticipând *Tribuna* de la Sibiu, *Familia* a acordat o largă atenție folclorului național, acesta fiind „oglindea cea mai, fidelă în care se reflectă caracterul unui popor” (1869, p. 377). Numărul colaboratorilor folcloristici ai *Familiei* și ai anexei sale intitulate *Șezătoarea* (1875–1882) se ridică la peste 400.

În acțiunea pentru culegerea și publicarea literaturii populare revista de la Oradea a mobilizat nu numai pe cărturării specializați, – ci chiar și un mare număr de femei și de țărani.

Cu aceeași pasiune a îmbrățișat *Familia* și literatura de inspirație istorică națională, consacrată evocării lui Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Horea, Cloșca, Crișan și Avram Iancu, din care a făcut o puternică armă de luptă împotriva oprimării dualismului austro-ungar.

Tot atât de intense au fost și preocupările sociale ale *Familiei*, revista lui Vulcan ridicându-se cu îndrăzneală, în limitele concepției burgheze, împotriva exploatării claselor muncitoare și a popoarelor coloniale împilate. „Civilizația – scria Iosif Vulcan în 1881 – pretinde ca toate popoarele să fie libere.”

Încadrând lupta de eliberare a poporului român pe linia luptei de eliberare a tuturor popoarelor oprimate, unul din poezii „Familiei” scria în aceeași perioadă următoarele:

*Trăiesc întru speranța să vină timpul care
Toți oameni-ntre sine să fie iubitori,
Popoarele-asuprite să scape de împilare
Și ginta mea iubită de-a ei uzurpatori.*

Atență la marile valori spirituale ale umanității, și în special, la scriitorii care

și-au ridicat glasul pentru apărarea libertății și a demnității umane, *Familia* a publicat un mare număr de traduceri care, deși inegale ca realizare artistică, reprezintă unul din cele mai remarcabile capitole ale activității sale.

Preferenții *Familiei* în această direcție au fost Victor Hugo, Béranger, Emile Zola, Alphonse Daudet, Anatole France, Puskin, Turgheniev, Gorki, Schiller, Heinrich Heine, Petőfi, Mark Twain, Ibsen etc. Literatura franceză în special, evitată, din motive politice, de către vechea foaie de la Brașov, și-a găsit în revista lui Vulcan un puternic vehicul de circulație transilvană, traduceri sale constituind o adevărată sursă de înnoire a inspirației și modelelor literare.

În concepția lui Vulcan, literatura și artele sunt în directă corelație cu viața și năzuințele poporului, criteriul său de apreciere estetică fiind realismul. „Mărimea sau decadența socială și politică a poporului, scria redactorul *Familiei* – incurge asupra inimii literaților săi, înălță sau deprimă sufletul lor, dă avânt sau pune obstacole aspirațiilor lor, și face ca rezultatul năzuințelor, faptele bravilor națiunii să deie *document viu* despre funcțiunile creatorilor lor” (Pantheonul român, p. 40).

Datoria poezilor, în aceeași concepție, nu este de a se pierde în reverii și confesiuni idealiste, ci de a se transforma în cântăreți ai luptei pentru libertate și muncă:

*Poeți, zdrobiți duiosa liră,
Suflați în buciulm trezitor,
Și dați alarma care-nșiră
Sub steagul muncii pe popor.*

Un alt merit important al *Familiei* este lupta ei viguroasă pentru crearea unui repertoriu și a unui teatru românesc în Transilvania, pentru ridicarea nivelului social al femeilor și încadrarea lor în frontul muncii intelectuale și pentru strângerea legăturilor cu naționalitățile conlocuitoare.

Timp de peste patru decenii – ultimul său număr a apărut la 31 decembrie 1906 – *Familia* a fost cel mai reușit buletin al vieții culturale, artistice și sociale a românilor de pretutindeni, în paginile sale reflectându-se atât modestele manifestații din lumea satelor, cât și marile spectacole și solemnități ale Teatrului National și ale Academiei Române din București.

Prin larga sa orientare socială, prin ideologia progresistă care a însuflețit-o neconținut, prin contribuția adusă la consolidarea unificării culturale a poporului român și la afirmarea conștiinței sale naționale, prin ocrotirea și sublinierea importantei primelor creații ale lui Eminescu, Coșbuc și Goga, *Familia* reprezintă una din cele mai remarcabile pagini ale istoriei presei noastre literare.

Sărbătorirea centenarului apariției sale – cu prilejul căreia se va dezveli la Oradea monumentul lui Iosif Vulcan – se integrează în seria marilor acte de apreciere și recunoștință națională pentru precursorii biruințelor de astăzi ale culturii române.

Contemporanul, nr. 22, 28 mai 1965, p. 7

O primăvară din viața lui Camil Petrescu

În lunile decembrie-iunie ale anilor 1942 și 1943 am luat unora din principalii noștri scriitori, începând cu M. Sadoveanu (6 dec.) și Liviu Rebreanu (25 dec), pentru a continua, cronologic, cu Ionel Teodoreanu (10 ian.), Camil Petrescu (14 februarie), Cezar Petrescu (7 martie), Tudor Arghezi (28 martie), G. Bacovia (4 iunie) etc. o lungă serie de interviuri, care au apărut în paginile revistei „Vremea”.

Două din aceste interviuri, cel acordat de Tudor Arghezi – intitulat *Șapte nopți de vorbă cu Tudor Arghezi*¹⁰ și reprezentând șapte convorbiri nocturne, și care, prin tehnica lui neobișnuită a produs o adevărată senzație atât în lumea publiciștilor, cât și a cititorilor – și cel luat lui Camil Petrescu¹¹, au provocat, prin mărturisirile captivante și originale ale celor doi scriitori, ample și virulente discuții și polemici în presa literară, fiind un nou prilej de verificare nu numai a atmosferei din jurul acestor multilaterali și inepuizabili scriitori, dar și a implacabilelor lor adversități confraterne.

Ambele interviuri, prin acceptarea acestui gen de confesiune de către cei doi scriitori, au dezlănțuit, după afirmațiile numeroșilor comentatori, – o adevărată furtună în acalmia literară a acelor ani¹², și ambele au avut ca epilog reprezentarea pe scena Teatrului Național din București a două din piesele cele mai discutate ale vremii: *Siringa* de Tudor Arghezi și *Mioara* de Camil Petrescu.

Dar, în timp ce „Siringa”, prin care Tudor Arghezi avea să debuteze ca autor dramatic la 65 de ani, datorită cutezătorului pamflet intitulat *Baroane* și arestării autorului său, trebuia să-și întârzie reprezentarea până la stagiunea anului 1945–46, când a cunoscut mereu noul și inevitabilul succes arghezian, „Mioara” s-a jucat chiar atunci, în primăvara anului 1943, dând naștere unor violente și răsunătoare polemici, caracteristice pentru climatul literar anterior anului 1944 și pentru virulența cu care, de pe poziții reacționare, era urmărit și contestat în acel timp Camil Petrescu. Și într-adevăr, în anii de dominație fascistă se constituise în jurul

¹⁰ „Vremea”, 1943, 28 martie.

¹¹ „Vremea”, 1943, 14 februarie.

¹² Cf. *Evenimentul*, 15 febr. 1943; *Timpul*, 19 febr. 1943; *Seara*, 30 martie, 4 aprilie 1943; *Viața*, 31 martie, 10 aprilie 1943; *Acțiunea*, 30 aprilie 1943 etc. „În urma unui interviu dat revistei „Vremea” – scria „Viața” la 10 aprilie – asistăm la un nou caz Camil Petrescu, izbucnit ca o furtună neașteptată în acalmia vieții noastre literare din ultimul timp.”

său o adevărată conspirație a tăcerii¹³, întreruptă uneori numai pentru a fi ironizat sau atacat cu vehemență. Din romanele sale, unul singur, „Ultima noapte”, cunoscuse o reeditare¹⁴, iar piesele încetaseră a-i mai fi reprezentate, întreaga sa existență fiind înconjurată de o atmosferă ostilă, denigrantă, care-l constrângea la o enervantă și odioasă izolare¹⁵. Acesta e motivul pentru care, ca o reacțiune împotriva acestei desconsiderări, s-a constituit atunci și o mult zeflemisită asociație intitulată *Amicii operei lui Camil Petrescu*.

Interviul din 14 februarie, prin discuțiile provocate și prin intervențiile apologetice ale lui Liviu Rebreanu și Tudor Arghezi, avea să pună însă capăt acestei intolerabile situații și să-l readucă în centrul atenției literare, dând astfel un nou impuls activității sale intelectuale.

O reconstituire a acestui capitol din viața lui Camil Petrescu, însoțită de unele completări și precizări, începând cu apariția interviului și continuând cu reprezentarea „Mioarei”, urmată apoi, în stagiunea viitoare, ca o dovadă a victoriei dramaturgului asupra detractorilor săi, de montarea unei noi piese, nepublicate și nereprezentate până atunci, *Iată femeia pe care o iubesc*, împreună cu publicarea unui text necunoscut al lui Camil Petrescu, vor oferi cititorului și istoricului literar un nou element de cunoaștere și de apreciere a acestui paradoxal și temerar scriitor.

O asemenea reconstituire a devenit necesară și fiindcă scriitorul însuși, în *Addenda la falsul tratat*, s-a oprit asupra acestui capitol, fără a lămuri, din cauza circumstanțelor momentului, unele episoade, în special cele legate de intervenția lui Tudor Arghezi, și fiindcă el a constituit obiectul preocupării unuia din biografiile săi (B. Elvin, *Camil Petrescu*, 1962) fără ca acesta să dispună, însă, de toate informațiile necesare unei exacte și motivate aprecieri.

Motivele de iritare ale interviului său, interviu desfășurat, ca atitudine psihologică, pe cea mai autentică linie camilpetresciană, au fost identificate în confesiunile cu privire la programul literar al vieții sale, care a fost conceput la vârsta de 20 de ani, și pe care urma să-l realizeze cu o precizie matematică, opiniile exprimate în legătură cu atitudinea adoptată față de propria sa literatură și față de filosofia substanțialistă care începuse a-l ademini tot mai mult¹⁶ – filosofie despre care, în interviu, oferise bogate și stăruitoare referințe – precum și față de teatrul contemporan și de raporturile sale cu societatea burgheză, cu publicistica și cu critica vremii.

Evocând o convorbire pe care o avusese în 1919, la terminarea universității,

¹³ Vezi, *Despre sensul și aplicarea conspirației tăcerii*, articolul lui Camil Petrescu din *Teze și antiteze*, I, Buc, 1936, p. 294–298.

¹⁴ Vezi seria edițiilor lui Camil Petrescu în *Teatru*, III, 1947, p. 527.

¹⁵ Vezi opiniile sale despre consecințele izolării unui autor dramatic în *Teatru*, III, p. 495–497 (*Addenda la falsul tratat*) reprodus și în Camil Petrescu, *Opinii și atitudini*, Buc, 1962, p. 507–508.

¹⁶ Vezi Camil Petrescu, *Husserl – o introducere în filosofia fenomenologică*, „Istoria filozofiei moderne”, III, 1938.

cu fostul său profesor, P.P. Negulescu, care, îndoindu-se de posibilitățile sale literare, îl îndemna să-și facă o carieră universitară prin filosofie, Camil Petrescu destăinuia: „I-am răspuns liniștit: Eu am un anume plan de realizare a operei mele începând de acum și până la încheiere, iar planul acesta cuprinde cam următoarele etape: voi scrie până la 25 de ani versuri, pentru că este vremea iluziilor și a versurilor; voi scrie între 25–35 de ani teatru, pentru că teatrul cere și o oarecare experiență și o anumită vibrație nervoasă; voi scrie între 35–40 de ani romane, pentru că romanele cer o bogată experiență a vieții și o anumită maturitate expresivă. Și abia la 40 de ani mă voi întoarce la filosofie, căci e mai cuminte să faci poezie la 20 și filosofie la 40 de ani, decât filosofie la 20 și poezie la 40 de ani, așa încât vă dau întâlnire peste 20 de ani”.

Și într-adevăr, peste două decenii, în 1933, Camil Petrescu s-a prezentat din nou la P.P. Negulescu pentru a-și trece, spre marea mirare a acestuia – care se îndoia acum de posibilitățile sale filosofice¹⁷ – doctoratul în specialitate, hotărât să se consacre exclusiv studiilor de filosofie, cu motivarea că „toată cariera mea literară nu a fost decât o trecere în vederea lucrărilor filosofice și că, în nici un caz, nu mă mai văd făcând versuri la 40 de ani de vreme ce nu am făcut filosofie la 20 de ani... *Literatura nu mă mai interesează!* De aceea – conchidea Camil Petrescu, destăinuindu-și unul din gândurile cele mai tainice – se poate spune că într-o anumită măsură nici nu am evoluat, căci am fost întreg în mine însumi, așa cum orice plantă este în germen, cu tot soiul desfășurării ulterioare”.

Și, pentru a accentua și mai mult completa sa independență spirituală, ca și neaderența la niciun sistem de relații literare, Camil Petrescu, în continuare, a ținut să precizeze, cu o implacabilă intransigență: „*Nu am nimic comun cu nici un scriitor român, în afară de faptul că folosim același alfabet și în afară de unele expresii, voit curente, sau de gesturile familiare.*”

Tot atât de surprinzătoare au fost considerate și afirmațiile sale cu privire la hotărârea de a nu mai publica literatură decât „*dacă va fi silit*” de condițiile materiale ale vieții, ne-având „nici un soi de avere, nici măcar o garsonieră”, și de a-și fi încheiat definitiv socotelile cu teatrul românesc, refuzând să mai ofere piese diferitelor companii teatrale, deoarece piesele sale *Danton* și *Jocul ielelor*, deși acceptate de către comitetele de lectură ale Teatrului Național și ale Companiei Bulandra, au rămas totuși nereprezentate. „Iată de ce – sublinia Camil Petrescu – *trec pe lângă teatru, dar nu mai intru acolo*”.

Aceleași afirmații definitorii le făcea și în legătură cu oglindirea sa în aprecierile opiniei publice, pentru care „nu aș putea spune că exist decât condiționat”, fiind „tăgăduit cu o sinceritate fără margini”, critica însăși „mai având de frământat opera mea până să se lămurească”. „De altfel – afirma Camil Petrescu în încheiere, pentru a marca definitiv ruptura cu societatea în mijlocul căreia trăia – trebuie să vă spun că un *scriitor în general trebuie să se preocupe*

¹⁷ Vezi opiniile lui Camil Petrescu despre P.P. Negulescu, în *Teze și antiteze*, p. 149–156.

mai puțin de aprecierile de azi, cât de cele de mâine și chiar de poimâine”.

Interviul se încheia, deci, cu o categorică dezavuare a prezentului și a mediului social-cultural al vremii, speranța sa fiind mâinele, poimâinele, viitorul adică.

Cel dintâi care s-a sesizat de afirmațiile lui Camil Petrescu, și în special despre cele referitoare la atitudinea Teatrului Național față de piesele sale, a fost Liviu Rebreanu, în acel moment director al teatrului respectiv, care, la 17 februarie, îndată după apariția interviului, m-a invitat la el pentru a se informa într-un mod mai concret și mai amănunțit asupra punctelor de vedere ale nedreptățitului scriitor, ca și asupra posibilităților de lichidare a ostracismului la care era supus.

Fără a împărtăși întru totul constatările și concluziile lui Camil – Rebreanu vorbea despre autorul „Ultimei nopți de dragoste” numai cu acest apelativ – găsindu-le pe alocuri „excentrice și exagerate”, directorul Teatrului Național s-a arătat, totuși, dispus să treacă imediat la reprezentarea orișicăreia din piesele sale – „știu că are atâtea” – lăsând să aleagă el însuși, pentru a nu fi considerat „părtaș” la o ostracizare așa de nemeritată.

Invitația a fost comunicată lui Camil Petrescu chiar în aceeași seară, și, cu spontaneitatea care îl caracteriza, având în ochi un licăr de satisfacție și de gând îndelung mângâiat, mi-a răspuns cu o neașteptată gravitate:

— Să-mi joace „Mioara” !

— Maestre – i-am obiectat cu mirare – dar „Mioara” e o piesă veche și care, pe deasupra, la reprezentarea ei din 1926 a trebuit să fie scoasă grabnic de pe afiș. Din convorbirea cu Rebreanu am avut impresia că el ar dori să vă joace o piesă nouă, inedită.

— Nu, voi da și ceva nou, dar, deocamdată, vreau să mi se joace „Mioara” tocmai fiindcă aceasta a „căzut” în 1926, deși nu trebuia să cadă. Înțelegeți d-ta, „Mioara” a căzut din cauza stupidei regii care i-a fost aplicată de Soare Z. Soare, pe care am denunțat-o imediat, și din cauza campaniei de presă a unor iresponsabili, a unor huligani și mercenari ca Pamfil Șeicaru. Vreau reparație pentru căderea de atunci și, de astă dată, sunt hotărât să regizez piesa eu însumi¹⁸. Voi da, de altfel, și te rog să comunic această lui Rebreanu, o versiune nouă a „Mioarei”, un text revizuit.

Deși surprins de alegerea și de hotărârea lui Camil Petrescu, Liviu Rebreanu a acceptat totuși reluarea „Mioarei”, și a acceptat și propunerea autorului de a fi el însuși regizorul piesei.

— Vreau, a precizat Rebreanu, să-i dau toată satisfacția, deși, personal, pentru el însuși, aș fi dorit o altă piesă, fiindcă „Mioara” nu e cea mai reușită dintre piesele

¹⁸ Asupra condițiilor în care s-a reprezentat „Mioara” în 1926, ca și asupra atitudinii lui Camil Petrescu față de reprezentația de atunci, vezi *Teze și antiteze, Fals tratat pentru uzul autorilor dramatici*, p. 388–492 și *Teatru*, III, 1947, *Addenda la falsul tratat*, p. 495, „Au izbutit să facă din mine un autor dramatic ridicul pentru aproape 15 ani”...

lui. Mai ales pentru o reluare!¹⁹.

Așa s-a ajuns, în 1943, la reluarea „Mioarei”, pe care, într-adevăr, de astă dată într-o distribuție fixată după indicațiile sale, a regizat-o însuși Camil Petrescu.

Sub directoratul lui Rebreanu se introdusese, însă, la Teatrul Național tradiția „avanpremierelor” în care, în ultima duminică din preajma reprezentării piesei programate, se organiza un festival pentru prezentarea autorului și a operei sale, jucându-se și un act din piesă. „Avanpremieră” Mioarei a fost fixată pe ziua de 4 aprilie 1943.

Cine putea să-l prezinte, însă, pe Camil Petrescu, pe izolatul, ostracizat și „capriciosul” Camil? Sfatul cu dramaturgul a fost, de data aceasta, mai îndelungat și repetat câteva zile în șir, cu un adaos de actori și actrițe, fiindcă soluția aleasă trebuia să satisfacă atât setea de succes a lui Camil Petrescu, cât și precauțiunile lui Rebreanu, care aveau să se dovedească atât de întemeiate, prezentatorul dramaturgului trebuind să fie un intelectual de incontestabil prestigiu și, la nevoie – Rebreanu era mereu temător – o pană combativă.

Rând pe rând, s-au pronunțat nume mari și pene alese, motivate și respinse rând pe rând de Camil: G. Călinescu („e cel care mă înțelege mai bine dar n-are să vie, a devenit acum mizantrop”²⁰); Tudor Vianu („ar fi așa de indicat, dar tocmai atunci lipsește din București”); Ion Marin Sadoveanu („bun și el, dar prea puțin dinamic”); Perpessicius („mă apreciază, dar nu se solidarizează cu mine”); Vladimir Streinu („are rezerve!”); Șerban Cioculescu („la fel!”).

Frunțile sfatului camilist – la care participa și M. Sebastian – începuseră să se încrețească, într-un adânc de fotoliu răsună atunci glasul de argint al artistei Marieta Anca:

— Ce-ați zice de Arghezi?

— Evrica! – exclamă Camil Petrescu. Nimeni nu e mai potrivit ca el! Mă cunoaște de 30 de ani. Am colaborat la „Cronica” lui în 1915. I-am mai citit eu o dată o piesă. Dar oare va primi? Nu l-am mai vizitat de mult. Ce-o să zică Rebreanu? Nu știu cum stau. Arghezi, atunci, la început, a criticat „Ion”. În orice caz, trebuie vorbit mai întâi cu Rebreanu. De Arghezi, însă, mi-e teamă. Înțelegeți: cum să-l rog *eu* să vorbească despre *mine*? Dumneata (mi s-a a-dresat), care îi vezi mai des pe amândoi, ai putea încerca. – Dar dacă va aștepta un cuvânt chiar de la dv.? – Să vedem, vorbește d-ta întâi.

A doua zi, conform înțelegerii, m-am dus să-l văd pe Rebreanu, iar către seară am bătut la poarta din Mărtișor pentru a solicita, în numele lui Camil Petrescu, concursul lui Tudor Arghezi.

¹⁹ Afirmația lui Camil Petrescu din „Addenda” p. 497–498, conform căreia Rebreanu s-ar fi oferit el însuși să reprezinte „Mioara”, nu corespunde realității. Rebreanu, la stăruința lui Camil Petrescu, a *acceptat* să joace „Mioara”, dar nu s-a oferit să o *reia*.

²⁰ G. Călinescu scria atunci la „Vremea”, sub pseudonimul Aristarc, *Cronica mizantropului*. Adevărul e că G. Călinescu, spre dezolarea autorului, avea despre „Mioara” o părere puțin satisfăcătoare. „E o piesă slabă”, afirmase el în „Istoria literaturii”. (p. 663)

Rebreanu se declarase imediat de acord: – „E, într-adevăr, o alegere fericită. Argezi atrage tot Bucureștiul și ține piept oricui. Dar vrea? Uneori e destul de dificil!” Cu Argezi, lucrurile n-au mers, însă, tot atât de ușor. Și d-sa a acceptat la început și a încuviințat ca adeziunea sa să fie comunicată direcției teatrului și presei. Peste două zile, surprins de tăcerea lui Camil, autorul „Cuvintelor potrivite” a revenit, însă, asupra acceptării, comunicându-mi că nu va mai lua cuvântul la „avanpremieră”. „Camil – a precizat Argezi – nu știe cum să se poarte”. Abia acum, alarmat de refuzul celui solicitat, Camil a înțeles că trebuie să intervină direct și a făcut-o sub forma unei emoționante scrisori²¹. Înduioșat de alarma lui Camil, vechiul ocrotitor de la „Cronica” a revenit asupra refuzului.

Peripețiile acestea au fost apoi destăinuie cu mult haz de către însuși Tudor Argezi, în „medalionul” de la „avânt premieră”, pe care l-a rostit de la pupitrul Teatrului Național în ziua de 4 aprilie 1943²². „Medalionul”, audiat de o sală arhiplină, în frunte cu Liviu Rebreanu, Ionel Teodoreanu, Alexandru Rosetti, Ion Marin Sadoveanu, Vladimir Streinu, Șerban Cioculescu, Mihail Sebastian și atâția alți intelectuali reprezentativi, a fost o adevărată bijuterie de diamant, cizelat în fațete radioase. Medalionul consacrat lui Camil Petrescu făcea parte din familia celor dedicate lui Caragiale, lui Gala Galaction, lui Luchian sau lui Enescu. Argezi nu și-a economisit nici aprecierile și nici fluidul care transfigurează toate cuvintele și zicerile sale, arătând că autorul „Mioarei” a „excelat în toate capitolele spiritului enciclopedic care-l caracterizează”; poet, prozator, autor de teatru, critic incisiv, bucurându-se de „haruri excepționale” – „el dă o culoare nouă și firului de iarbă pe care îl atinge” – asemănându-se cu o „boare de mireasmă care trece prin toate apartamentele intelectului din odaie în odaie, egal, nemodificat și insesizabil”.

„Nici azi – sublinia Argezi cu o fină ironie – nu se dumiresc prea bine confrății ce e la urma urmii Camil Petrescu. Când îl cred poet, el e romancier; când au stabilit că e romancier, el e autor de teatru. Nici nu s-au învățat cu el autor, că e matematician. Când încep să se deprindă cu această fază, Camil Petrescu se mărturisește filosof... Eu aș prefera să-l știu atât: scriitor”.

Elogiul cel așteptat, exprimat la modul polemic, se rostise. Tudor Argezi era alături de Camil Petrescu²³.

Dar cum tradiția „avanpremierelor” cerea ca, pe lângă elogiul autorului, să se înfățișeze și un elogiul al operei scriitorului, în ansamblul ei, precum și al piesei ce urma să fie reprezentată, și cum Argezi precizase de la început, din faza

²¹ Mi-a rămas neuitat un rând ca acesta: „Vin și astăzi în fața dv. cu aceeași sfială și cu aceeași emoție ca și în 1915, când colaboram la *Cronica*”.

²² „Era să ne certăm tocmai acum – destăinuia Argezi – miercurea trecută, cu prilejul avant-premierei de azi. El voia să mă aibă naș, dar fiind mândru, adică sfios și orgolios, mă cerea indirect printr-un terț. Pe de altă parte îmi plăcea și mie să-i fiu nas, dar mă prefăceam că mă codesc”... (*Kalende*, Buc, 1943, nr. 4–5, p. 51–74).

²³ Vezi medalionul în *Kalende*, 1949, nr. 4–5, p. 72–74, reprodus și în *Tablete de cronicar*, 1960, p. 123–126.

„peripețiilor”, că el se va manifesta numai în marginile unui medalion, expunerea generală asupra creației lui Camil Petrescu, la dorința acestuia și a lui Liviu Rebreanu, pentru a se da astfel cuvânt și unuia din cititorii mai tineri ai lui Camil, a fost alcătuită de către semnatarul interviului din 14 februarie 1943, a cărui contribuție, sub titlul „Camil Petrescu și literatura sa”, a apărut apoi în „Universul literar”²⁴.

Pentru redactarea acestei expuneri, veșnic temător că nu este suficient de înțeles și mai ales suficient de apreciat, Camil Petrescu mi-a pus la dispoziție, alături de toate cărțile sale, „pentru a le reciti”, și de o lungă serie de articole, recenzii și cronici scrise despre creația sa, și un text propriu, cuprinzând opiniile sale despre evoluția romanului românesc dintre cele două războaie și despre influența sa directă asupra acestei evoluții, el considerându-se creatorul unei noi direcții.

— S-ar putea întâmpla – a adăugat Camil, prevăzător – să nu fii de acord cu opiniile mele, și n-ai fi cel dintâi care să surâzi citind aceste file, dar vreau să știi *că eu așa cred*, și că acesta este adevărul istoric. În cazul că și d-ta vei avea rezerve, te rog să le păstrezi ca un document personal și să le publici atunci când vei crede de cuviință. Mai târziu... (vocea îi devenise ciudată)... cine știe... ți le las d-tale... am încredere.

Și, într-adevăr, cu toată dorința de a-i fi agreabil și cu toată adâncă prețuire ce purtam literaturii sale, n-am putut utiliza – în forma dorită de autor – filele oferite, și n-am putut deveni ecoul convingerilor lui intime, hotărându-mă, cu scrupulozitate, să dau expresie numai propriilor mele opinii, bazate pe lecturi și observații personale.

De aceeași părere a fost și Liviu Rebreanu, care, citind filele lui Camil, a ținut să-mi confeseze:

— E destul material explozibil în reluarea „Mioarei”. Nu e nevoie să se mai adauge altul. Camil e imprudent.

Am reținut, deci, numai cărțile scriitorului, iar dintre criticile scrise despre dânsul numai pe cele ale lui G. Călinescu, exprimate în „Istoria literaturii române” (1971, p. 651–666), Călinescu reprezentând punctul cel mai avansat al criticii românești față de opera lui Camil Petrescu. „Camil Petrescu – afirma în 1941 G. Călinescu - nu este al doilea sau al treilea în literatură, ci *unicul* pe un drum lăaturalnic, într-o junglă virgină, în care nu intră decât pionierii. Prin el, romancierii de mâine vor medita asupra tehnicii romanului” (p. 663).

Avanpremieră „Mioarei”, prin medalionul lui Arghezi și prin masiva participare a spectatorilor, a deschis astfel piesei lui Camil Petrescu perspective de succes, fiind anunțată ca „un eveniment așteptat”²⁵ și chiar ca „unul din

²⁴ „Universul literar”, 1943, 10 mai.

²⁵ Cf. *Viața*, 1943, 9 aprilie, nr. 711.

evenimentele de interes ale anului teatral²⁶.

Premiera „Mioarei” - într-o vreme când pe scenele Teatrului Național din București urmau să se mai joace, dintre piesele românești, *Pe urma soarelui* de Ana Luca, *Valea Albă* de Ludovic Dauș, *Călătorie în întuneric* de Sorana Țopa, *Într-o vară la moșie* etc.²⁷ a avut loc la 9 aprilie 1943, într-o seară de vineri, pe scena de la „Studio”, fiind urmărită de un public într-adevăr numeros și atent. Distribuția piesei, în frunte cu Maria Botta, în rolul Mioarei și cu Stroe Atanasiu, în rolul lui Radu Vălimărescu, a fost, într-adevăr, la înălțime, iar regia impecabilă.

Autorul, Camil Petrescu, spre marea satisfacție a lui Liviu Rebreanu, a fost aclamat cu un sincer entuziasm.

Opinia onestă și obiectivă a criticii dramatice avea să se exprime peste trei zile, prin condeiu autorizat al lui Ion Marin Sadoveanu²⁸, care, vorbind despre raritatea autorevizuirilor în literatură și în teatru, arăta că pentru aceasta trebuie „convingere adâncă în autenticitatea materialului și curaj”, iar Camil Petrescu „le-a avut pe amândouă”, făcând din „Mioara” „un succes ce va fi valorificat și de public de-a lungul spectacolelor viitoare”. Materialul, afirma Ion Marin Sadoveanu, „era de nobilă creație scriitoricească” și merita efortul unei revizuirii și a unei reluări, iar regia corespunzătoare și nuanțată.

Dar, întocmai așa cum prevăzuse Liviu Rebreanu, în timp ce „Mioara” continua să se joace în zilele de 13, 15, 18 și 20 aprilie cu o mare afluență de public, brusc, din tabăra adversarilor și detractorilor lui Camil Petrescu, reprezentați acum de Toma Vlădescu, Mihai Băișoiu și alții, adunați în jurul revistei *Duminica*, au izbucnit adevărate torente de proteste și de insulte veninoase, revărsate pe pagini întregi, cu intenția ucigașă de a lichida „definitiv” reputația și existența literară a autorului „Mioarei”²⁹. Iată numai câteva citate din violentele și vulgarele pamflete apărute atunci în „Duminica”. «Cuvântul *nulitate* – dar absolută, perfectă – (scrisa Toma Vlădescu) este cel dintâi pe care trebuie să-l scriem când ni se cere să-l definim pe Camil Petrescu... Nulitate, și poate numai atât. Este cuvântul just, potrivit, singurul care se cere cu un fel de viguroasă necesitate, singurul mai ales în care Camil Petrescu se cuprinde întreg, așa cum îl știți cu *toată opera* (sublinierea noastră, V.N.)... cu toată naiva lui aroganță, cu toată mizeria, cu toată „substanța” și, fără îndoială, cu tot „substanțialismul” ei. Un uzurpator... care apasă asupra teatrului și a literaturii noastre...»

Absurdul pamflet se încheia cu următoarea apostrofă culeasă din Barrès: „Ily a profit, meme en art, a ne pas être un imbecil!”

Niciodată nu se spusese până atunci, unui scriitor de talia lui Camil Petrescu, cuvinte mai vulgare și mai insultătoare, lipsite de orice bază logică și de

²⁶ *Ibidem*, 1943, 10 aprilie, nr. 712.

²⁷ *Viața*, 1943, 5 aprilie, nr. 707.

²⁸ *Viața*, 1943, 12 aprilie, nr. 714.

²⁹ *Duminica*, 1943, 22 aprilie, nr. 8, 2 mai nr. 9 și în numerele următoare.

orice justificare critică, urmărind un scop condamnabil prin el însuși: asasinarea morală a unuia din principalii scriitori români.

În 1922, când, după prima reprezentare a „Sufletelor tari”, mercenarii presei se năpustiseră asupra lui cu aceeași dezgustătoare violență, care, cu tot sadismul ei, era totuși departe de a se putea compara cu cea din 1943, Camil Petrescu, un senzitiv de o fragilitate greu de înțeles pentru neinițiați, adus în pragul disperării, se hotărâse să se sinucidă. Cel care l-a abătut atunci de la gândurile funeste, redându-i încrederea în forțele sale și în perspectivele viitorului, n-a fost altul decât Liviu Rebreanu, proaspătul autor al lui „Ion”, care, înțelegând zbciumul și lipsa de experiență a tânărului său confrate, n-a șovăit să-i ofere întreg sprijinul său moral pentru a-l scoate din tragicul impas³⁰.

Peste câțiva ani, în 1935, când Liviu Rebreanu împlinea 50 de ani, Camil Petrescu va răspunde acestui gest prin propunerea sa ca marele romancier să fie proclamat fără întârziere membru al Academiei Române³¹.

În 1943, după douăzeci de ani de necurmată activitate literară și după ce apăruseră marile sale romane „Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război” (1930) și *Patul lui Procust* (1932), situația era însă cu totul alta. Camil Petrescu dobândise prietenia lui Liviu Rebreanu și a lui Tudor Arghezi, se bucura de aprecierile critice ale lui G. Călinescu, Tudor Vianu³², Perpessicius³³ și ale altor critici de valoare, își asigurase o masă crescândă de cititori. Pentru toți aceștia, Camil Petrescu putea fi criticat, ca orișicare alt scriitor, dar nu mai putea fi minimalizat, contestat sau stigmatizat, cum încercaseră să facă pamfletarii de la „Duminica”.

Prezența activă, polemică, a lui Tudor Arghezi, cu marea sa aderență de public, la avant-premiera „Mioarei”, unde rostise un strălucitor elogiu, constituia apoi ea însăși un element nou, determinant, care nu putea fi ignorat.

Astfel, îndată după apariția pamfletului lui Toma Vlădescu, Arghezi a luat hotărârea de a se retrage dintre colaboratorii „Duminicii”, care, la început, se afirmase ca o serioasă revistă literară și la care nu colaborau nici Toma Vlădescu și nici alții ca el anunțând de acest lucru, printr-o scrisoare deschisă și pe Liviu Rebreanu³⁴, îndemnând Societatea Scriitorilor Români și pe aderenții lui Camil Petrescu la o luptă necruțătoare împotriva detractorilor acestuia.

Tudor Arghezi, cu instinctul sigur al rezolvării situațiilor penibile și al bunului simț critic exercitat cu maximă luciditate, a transpus de la început polemica într-un cadru concret, arătând că a plecat de la „Duminica” «nu fiindcă a fost criticată „Mioara”, ci pentru că a fost insultat autorul „Mioarei”». Drepturile criticii rămăneau deci neatrinse, dar se impunea respectul pentru creator și decența în

³⁰ Cf. Camil Baltazar, *Viața românească*, 1959, nr. 9, p. 203.

³¹ *Vezi Opinii și atitudini*, Buc. 1952, p. 243–244.

³² *Arta prozatorilor români*, Buc. 1947, p. 384–393.

³³ *Mențiuni critice*, III, p. 340–347.

³⁴ Cf. *Viața*, 1943, 3 mai, nr. 733.

dezbateri. Aceasta a fost linia pe care s-a desfășurat întreaga luptă pentru apărarea mult-hulitului scriitor.

Urmând exemplul lui Arghezi, alți cinci publiciști și-au retras colaborarea de la „Duminica” – Baruțu T. Arghezi, care debutase aici cu un început de roman („Misteriosul X”), Traian Chelaru, Ovidiu Constantinescu, Anișoara Odeanu și subsemnatul; și, cu încuviințarea lui Rebreanu, la îndemnul lui Arghezi, ziarul „Viața” a închinat o pagină lui Camil Petrescu, dând astfel un răspuns demn și concludent impetuoșilor camilofagi.

„Viața”, deși atitudinea ei politică a fost așa de eronată, reprezintă pentru această perioadă, datorită liniei indicate de Liviu Rebreanu, o bogată sursă de informații artistice și literare, iar în cazul lui Camil Petrescu a avut o atitudine combativă și consecventă.

Pagina consacrată lui Camil Petrescu a apărut în numărul de la 4 mai, bucurându-se de ampla colaborare a lui Tudor Arghezi (cuprinzând două scrisori în legătură cu încetarea colaborării sale la „Duminica”, câteva fragmente, pe atunci încă inedite, din medalionul de la avanpremieră), de contribuțiile scânteietoare ale lui Tudor Vianu și ale lui Ion Vinea, urmate de adaosurile unor scriitori mai tineri ca Anton Dumitriu, Traian Chelaru, Geo Dumitrescu și Vasile Netea.

Ion Vinea, unul din spiritele lucide ale epocii, răspunzând detractorilor de la „Duminica”, afirma următoarele: „Pornirea lor nu ține viața în loc și nu va împiedica niciodată ca opera lui Camil Petrescu să rămână întreagă pentru cei ce vor căuta apa vie”. „Nimeni nu-l va clinti – încheia Vinea – din locul pe care îl ocupă în literatura românească”.

Tudor Vianu, critic, istoric literar, estetic, filosof și poet el însuși, autor al unei opere bogate în complexități, motiva caracterul multilateral al operei lui Camil Petrescu, tot atât de diversă și ea, arătând că „pe când prezența mai multor direcții într-un scriitor poate complica portretul lui până la punctul în care liniile fizionomiei sale devin tot mai palide și mai șterse, tocmai prezența acestor multiplicități și tendința veșnic activă de a o readuce la unitate alcătuiește marea distincție a lui Camil Petrescu”.

Geo Dumitrescu, remarcabilul poet al „Aventurilor lirice” de astăzi, pe atunci foarte tânăr debutant, reprezentând cuvântul ultimilor veniți în arena literară, „se mărturisea (și el) întru Camil Petrescu”, arătând că acesta, „împreună cu foarte puțini alții, reprezintă – judecați cu datele infailibile ale primei tinereți – cele câteva valori adevărate ale literaturii”.

Traian Chelaru, poet și recenzenț literar apreciat în acea vreme, lămurirea, pe temeiuri etice și estetice, „pentru ce ne solidarizăm cu Camil Petrescu”, iar Anton Dumitriu releva, deși de pe o poziție idealistă, importanța preocupărilor filosofice ale autorului „Mioarei”. Pagina se încheia cu un scurt articol intitulat „Inconformistul” – „nulitatea”, aparținând semnatarului interviului de la 14 februarie – devenit acum, pentru circumstanță, redactor al paginii respective – în care, după ce se sublinia inconformismul și independența spirituală a celui atacat,

se făcea constatarea, verificată astăzi cu atâta satisfacție, că: „vremea de mâine se va minuna că și Camil Petrescu a putut fi socotit în timpul vieții sale «nulitate»”.

Inițiativa, cum era și firesc, a provocat un viu interes atât printre scriitori, mai ales printre cei tineri, cât și printre cititori, în zilele următoare primindu-se la redacție numeroase alte contribuții de adeziune semnate de Cicerone Theodorescu, fervent camilist și dânsul, Ben Corlaci, Paul I. Daniel, Ovidiu Constantinescu, Al. Mironescu³⁵, Anișoara Odeanu (Doina Peteanu)³⁶ etc.

Inițiativei „Vieții” i s-au alăturat și alte publicații: *Informația zilei*, la care colabora Tudor Arghezi, *Fapta*, *Cortina*, care, la început, atacase și ea „Mioara”, dar care, văzând atitudinea denigratoare a „Duminicii”, a luat cu îndrăzneală apărarea personalității și operei lui Camil Petrescu, privită în totalitatea ei.

Arareori s-au scris despre un scriitor contemporan lucruri mai calde și mai lucide ca acelea care s-au scris în acea primăvară despre Camil Petrescu și care, cu toate violențele pe care continua să le debiteze „Duminica”, au creat în jurul său o atmosferă de respect și de încredere, fapt ce a determinat ca „Mioara” să nu fie scoasă de pe afiș ca în 1926, așa cum sperau detractorii săi, ci, dimpotrivă, reprezentând un incontestabil succes, să se joace fără întrerupere până la sfârșitul stagiunii, la 2 iulie 1943, jucându-se de două ori pe săptămână, iar în stagiunea viitoare, Camil Petrescu – la dorința lui Liviu Rebreanu, să reapară pe afiș cu o piesă nouă, *Iată femeia pe care-o iubesc*.

B. Elvin greșit vorbește deci despre cele două căderi ale „Mioarei” (pag. 62) fiindcă, în realitate, a existat o singură cădere, cea din 1926 (3 noiembrie), când „Mioara”, numai după șapte reprezentații, a trebuit să fie retrasă, în timp ce în 1943, ea s-a jucat timp de 3 luni, spectacolele sale încetând numai odată cu închiderea stagiunii.

Tot ca un succes trebuie considerată și retipărirea ei, într-o nouă versiune, în biblioteca Teatrului Național (nr. 33), „Mioara” reprezentând și ca text literar o realizare caracteristică pentru viziunea epică a lui Camil Petrescu.

Primăvara anului 1943, datorită concursului larg al lui Liviu Rebreanu și al lui Tudor Arghezi, ca și intervenției lui Tudor Vianu, a lui Ion Vinea și a tinerilor scriitori menționați mai sus, a reprezentat, deci, în viața și în cariera literară a lui Camil Petrescu o primăvară satisfăcătoare, fericită, detractorii săi fiind învinși prin reacția spectatorilor, punându-se definitiv capăt izolării și ostracizării sale și deschizându-se astfel calea marilor perspective ale adâncii prețurii de care Camil Petrescu se va bucura în anii puterii populare, anii când pana sa, prin piesa „Bălcescu” și romanul „Un om între oameni”, se reîntoarce la literatura și teatrul pe care, în condițiile vieții burgheze, voise să le părăsească la începutul anului 1943.

Ramuri, nr. 12, 15 decembrie 1965, p. 20, 21

³⁵ „Viața” 1943, 4 mai, nr. 734.

³⁶ Idem. 6 mai, nr. 736.

Scriitori unioniști. G. Barițiu

Înființând în 1838, *Gazeta de Transilvania și Foaia pentru minte, inimă și literatură*, George Barițiu (1812–1893), care timp de cincizeci de ani avea să fie pana cea mai luminată și mai activă a presei românești transilvănene, a știut să atragă în jurul foilor sale pe cei mai reprezentativi scriitori români de pretutindeni. Dintre transilvăneni – în anii anteriori Revoluției de la 1848 – pe Simion Bărnuțiu, Andrei Mureșanu, Timotei Cipariu, Ioan Rusu, Ion Maiorescu, Aaron Florian, August Treboniu Laurian; de peste munți, din Moldova: pe C. Negruzzi, Vasile Alecsandri, M. Kogălniceanu, iar din Muntenia: pe Nicolae Bălcescu, Ioan Heliade Rădulescu, Grigore Alexandrescu, Cezar Bolliac, Dimitrie Bolintineanu și atâția alții. Cu doi ani înaintea apariției *Daciei literare* (1840) a lui M. Kogălniceanu, Barițiu a izbutit să adune la un loc, pentru o muncă și năzuință comună, pe toți marii scriitori ai vremii, subliniind prin creațiile și tendințele lor unitatea de gândire, limbă și cultură a întregii societăți românești.

Chiar în *Înștiințarea* care a precedat apariția foilor, Barițiu arăta că „sânguința noastră cea mai nepregetătoare va fi a împărtăși și pe cititorii noștri din Transilvania cu sporiul ce îl fac românii din cele două provincii de peste Carpați în toate ramurile literaturii”, iar dâșnilor a le arăta „felurimi de scene istoricești... din clasică noastră Transilvanie”.

Pentru realizarea acestui scop, Barițiu face apel la toți „literateii” români să contribuie la foile sale cu „rodul cetaniilor, cunoștințelor și geniului” lor, lucruri pe care, adaugă redactorul în încheiere, „le vom primi cu mulțumită și recunoștință în numele întregii nații”.

Chemarea lui Barițiu, ca și mai târziu a lui Iosif Vulcan pentru „Familia” (1865), n-a răsunat zadarnic. Pe lângă articolele și studiile despre limbă și istorie ale colaboratorilor transilvăneni, în foile lui Barițiu au apărut rând pe rând o lungă serie de studii și creații beletristice ale scriitorilor transcarpațini. Prin foile de la Brașov, transilvănenii a putut cunoaște, astfel, *Cuvântul pentru deschiderea cursului de istorie națională* al lui M. Kogălniceanu, *Puterea armată și arta militară la români* înfățișate de N. Bălcescu, *Alexandru Lăpușneanu*, nuvela clasică a lui C. Negruzzi, *Umbra lui Mircea la Cozia*, în evocarea lui Grigore Alexandrescu, *Ultima noapte a lui Mihai cel Mare* de D. Bolintineanu, precum și marile poeme ale lui Vasile Alecsandri, *Altarul mănăstirii Putna* și *Deșteptarea României*. În aceeași serie ilustră trebuie să menționăm și reproducerea *Marșului oștirii române* scris de Vasile Cârlova, la 1831. Discernământul critic și patriotic al lui Barițiu a știut deci să aleagă cele mai indicate scrieri pentru formarea și întărirea

conștiinței naționale, creând astfel în Transilvania un mare entuziasm pentru literatura română și o aderență categorică la ideea unității naționale.

Cel mai de seamă colaborator al foilor sale a fost însuși Barițiu, care, prin sute de evocări, articole și studii, a dat glas iubirii de patrie și intensității crescânde a legăturilor organice dintre românii de pretutindeni. Într-o vreme când scriitorii munteni și moldoveni cultivau în ample elegii romantice poezia „zidurilor întristate” – Vasile Cârlova (*Ruinele Târgoviștei*), Grigore Alexandrescu (*Adio la Târgoviște*), I. Heliade Rădulescu (*O noapte pe ruinele Târgoviștei*), Al. Hrisoverghi (*Ruinele Cetății Neamțului*) – pentru a trezi în noua societate românească dragostea și respectul pentru vechile monumente naționale, Barițiu, urmărind aceleași scopuri și îmbrățișând aceleași procedee ale romantismului, înțelegea să evoce gloria Sarmizegetusei de la Hațeg, a Ulpiei Traiana, făcând din aceasta simbolul străvechii mândrii a Transilvaniei, în evocarea *O privire peste ținutul Hațegului în Transilvania*, el exclamă: „Frumoasă Transilvanie, dulce patrie clasică, pământ sfânt, maică în durere!... între hotarele tale se cuvine pretutindena patriotul călătoriu să pășească cu evlavie, dar nici într-o parte nu mai mult ca în preajma ruinelor Ulpiei Traiane... Cine – continuă el cu avânt – a cercat să cânte vreodată pentru dărămăturile acestei capitale un *Ilias* sau un *Eneis*? Unde este un Eremia care să fi plâns pe aceste ziduri, după ce, pe lângă toată nedreptatea și dușmănia ce avură să sufere de veacuri, totuși ele au mai rămas încă... în stare a aprinde focul cel mântuitor al patriotismului în vinele privitorilor... Aici aflăm cel mai întreg monument din câte ne-au rămas în tot cuprinsul Dacii de la domnitorii lumii până astăzi ca să cunoaștem și în faptă mărirea lor”.

Aceleași puternice accente le întâlnim și în articolele și studiile sale istorice, Barițiu fiind unul din scriitorii care au urmărit și studiat în mod permanent viața românilor de pe ambele versante ale Carpaților și de pe ambele maluri ale Danubiului. Încă de la 1841 – polemizând cu unele ziare maghiare și austriece – Barițiu sublinia temeinicia și necesitatea Unirii Principatelor, arătând că „de la Țărmurile Mării Negre și până la Orșova peste trei milioane de lăcuiitori își au limba țării numai pe cea românească și nu alta. Este o rătăcire foarte mare – arăta el în continuare – a propovădui că alta ar fi limba românească și alta cea moldovenească: tot una este, pentru că puținii provincialismii nu fac altă limbă și nici măcar alt dialect... între limba românească ce se vorbește în toată Moldova și între limba cum se vorbește în Țara Românească, nici atâta deosebire nu este câtă se află între limba nemțească cum se vorbește în Viena și cum se vorbește în Berlin”.

În 1844, el afirma că „unirea națională este frumoasa deviză ce răsună în toate părțile și deșteaptă duhurile cu putere multă... Tăria și puterea unui popor, baza sa, politica sa, nădejtile sale, prezentul și viitorul său, zac în unirea națională... Unirea și uniunea națională – adăuga Barițiu cu fermitate – sunt bunuri mari, importante și însuflețitoare, care nu cer mai mult decât voința tare de a fi și rămânea un singur popor”. Chiar și în situația de atunci a Principatelor, arăta

cutezătorul ziarist, acestea, prin „strânsa comunicație națională și religioasă ce domnește între românii transilvăneni și între partea nației ce trăiește și stăpânește în pământul moldo-românesc” constituie pentru transilvăneni „un puternic magnetic” care le asigură și „chezășuește” naționalitatea. În primăvara anului 1848, în toiul aprinselor discuții pentru unirea, fără voința poporului, a Transilvaniei cu Ungaria, el afirma într-un articol, că românii transilvăneni „nu se pot preface, apune, desființa până nu ar apune și muri întreaga nație cu care ei... vrei nu vrei stau în cea mai strânsă legătură frățească, genetică și literară”. În același articol el preciza cu optimism că „pe român îl așteaptă un viitor atât de strălucit, pe cât poate fi viitorul unui popor așa de numeros, datorit de la natură cu atâtea însușiri frumoase, până acum părăsite și înțelenite în cea mai mare a lor parte”.

În 1850, noul absolutism habsburgic a izgonit pe Barițiu de la conducerea celor două periodice. La 7 mai 1855, în preajma Congresului de la Paris, care avea să discute la nivel european problema unirii celor două principate, „Gazeta Transilvaniei”, urmând vechea linie a lui Barițiu, scria următoarele: „Principatelor li se cuvine și le trebuie înlăuntru o neatârnare cu totul suverană, proprie, națională a lor... și să se unească într-un singur stat românesc”.

Gazeta literară, nr. 3, 20 ianuarie 1966, p. 4

Glasure din Transilvania pentru Unire

Nimic nu l-a impresionat mai puternic pe Nicolae Bălcescu în Transilvania, la 1848, decât răspunsul dat de masele de țărani, adunate la 3/15 mai pe Câmpia Libertății: *Noi vrem să ne unim cu Țara!*

La temelia acestor mărturisiri care, în puținele și energicele ei cuvinte, exprimă voința implacabilă a unui întreg popor se află, pe lângă conștiința comunității de origine, de limbă, de cultură și de neîntreruptă viață unitară pe ambele versante ale Carpaților, o îndelungată și fecundă activitate istoriografică, publicistică și literară, care a pătruns adânc în straturile societății românești, formându-le conștiința patriotică și mobilizându-le pentru toate marile acțiuni care au precedat desăvârșirea unității naționale, Revoluția din 1848, mișcarea și procesul Memorandumului din 1892–1894.

Datorită acestei activități, ale cărei etape – începând de la scrierile învățaților „Școlii Ardelene”, cărora, ca mijloc de propulsie obștească, le-au urmat foile de la Brașov ale lui George Barițiu, „Tribuna” lui Slavici și a lui Coșbuc, „Luceafărul” și versurile lui Octavian Goga au cunoscut un ritm ascendent, poporul român din Transilvania, deși trăia în lanțurile unei crâncene asupririi sociale și naționale, a avut în toate împrejurările un puternic sentiment al drepturilor sale la libertate și

unire.

Formule ca aceea a lui Samuel Micu, „mare lucru iaste a fi născut român”, sau ca a lui Avram Iancu, „noi suntem mulți ca cucuruzii brazilor”, urmate de afirmația lui Ioan Slavici „soarele de la București răsare pentru toți românii”, au creat o psihoză de optimism și de mândrie.

Combătând tendințele de interzicere a limbii și de exterminare a naționalității române urmărite de feudalitatea maghiară, Barițiu afirma la 1848: „orice încercare de a deznaționaliza pe românii transilvani este numai osteneală prea deșartă, o luptă împotriva naturii, totodată în contra unei majorități genetice foarte cumpănitoare, luptă oarbă în contra unei literaturi care nu mai poate apune”³⁷.

Rezistența înverșunată și atitudinea optimistă a românilor transilvăneni se bazau atât pe conștiința originii și a importanței lor numerice, cât și pe nemijlocitul contact cu românii din Principate, care înfățișau pentru ei, după expresia așa de plastică a lui Barițiu, un „adevărat magnet”³⁸.

La începutul secolului al XIX-lea, la 5 decembrie 1810, profesorul Moise Nicoară de la Arad, descălecat la București pentru a intra în serviciul învățământului din Țara Românească, îi scria lui Petru Maior, prietenul său de la Buda: „Această scrisoare e scrisă dintr-o țară la care cu atâta mai ales ni se cuvine a privi, cu cât de asta ni se ține onoarea noastră, mai vârtos, fiindcă din toate părțile, care le locue nația noastră, numai asta a ținut numele acesta urechilor noastre așa dulce, ochilor așa înălțat, așa strălucit, altor ginte vrednic de invidie, adecă Romană, și fiindcă aici se află mijlocirile mai puternice, care, întrebuintându-le astăzi, mâine multe folositoare urmări cu laudă ar putea folosi Romulenii surpați”³⁹.

Despre aceste mijloace de sprijinire a românilor transilvăneni scria în 1834, după o călătorie la București, și Zaharia Carcalechi, redactorul „Bibliotecii românești” de la Buda (1821, 1829–1834), arătând că „puterea românilor” se afla în Muntenia și Moldova⁴⁰. Această putere, afirma Barițiu, la 3 iunie 1848, în „Gazeta de Transilvania”, nu se poate consolida decât prin obținerea libertății principatelor, „independența moldo-română fiind deviza tuturor românilor”.

Un alt luptător transilvănean, economistul Dionisie Pop Marțian, într-o scrisoare adresată la 12/24 septembrie 1857 generalului Gheorghe Magheru, amintea de „liga formată între toți adevărații patrioți ai *vastului pământ românesc*”⁴¹, la 1848, când sub flămurile revoluției s-au adunat atât moldovenii, cât și muntenii și transilvănenii.

Un simbol al unității naționale spre care transilvănenii au privit întotdeauna

³⁷ Foaie pentru minte, inimă și literatură, 1848, nr. 14–16.

³⁸ Ibidem, 1848, nr. 51.

³⁹ Cornelia C. Bodea, Moise Nicoară, Arad, 1943, p. 145.

⁴⁰ Biblioteca românească, 1834, p. 5.6.

⁴¹ Cornelia C. Bodea, Studii privind Unirea Principatelor, București, 1959, p. 315.

cu emoție și mândrie a fost Mihai Viteazul, învingătorul de la Șelimbăr (1599), domnul, pentru o clipă, al Țării Românești, „pohta ce-am pohtit” și al Moldovei. În 1835, profesorul Aron Florian, autorul celui dintâi manual despre *Istoria Principatului Țării Românești*, anticipând epopeea lui Bălcescu, scria următoarele despre marele voievod: „De la marele Traian și până la el românii nu s-au norocit ca din sânul lor să se nască alt om mai mare decât dânsul: 15 veacuri au lucrat ca să facă mărirea lui... Datoria istoriei românești este ca să păstreze în veacuri isprăvile minunate ale acestui Achil românesc vrednic de a-și avea Omerul său care să fie cartea vitejiei, cartea care să se citească cu drag de oricine”.

La amintirea lui Mihai Viteazul făcea apel, în 1860, și istoricul Al. Papiu-Ilarian când cerea lui Alexandru Ioan Cuza, îndată după proclamarea Unirii Principatelor, să nu dea uitării nici pe românii de peste Carpați: „O principe și Doamne al românilor – scria Papiu – fie ca să vă stee întru ajutor geniul națiunii române, ca să răzbunați cu înțelepciune moartea și să fiți executorul fericit al planului celui mai mare domn și român ce a avut vreodată Dacia lui Traian”⁴².

Acest domn, asociat în gloriificarea istorică cu Ștefan cel Mare și Iancu de Hunedoara, a inspirat și câteva din cele mai reușite strofe ale lui Andrei Mureșanu din poeziile *La serbarea lui George Bibescu, O dimineață pe Surul*, și îndeosebi din „*Deșteaptă-te, române!*” Cine nu-și amintește de emoționanta invocare a poetului transilvănean?

*Pre voi vă nimiciră a pismei răutate
Și oarba neunire, la Milcov și Carpați!
Dar noi pătrunși în suflet de sfânta libertate,
Jurăm că vom da mâna să fim pururea frați!*

Fără a fi un talent poetic comparabil cu al lui Vasile Alecsandri, cum așa de imprudent încercase să dovedească pe la 1880 Aron Densusianu, Andrei Mureșanu – unul din principalii colaboratori ai foilor lui Barițiu – a fost, totuși, un remarcabil luptător pentru unire și un cântăreț patriot a cărui amintire nu se poate disocia de marea luptă pentru înfăptuirea unității naționale.

În 1843, el scria în „Foaia” de la Brașov cuvinte pline de optimism cu privire la viitorul neamului. „O să vină – scria tânărul poet – o primăvară și pentru poporul român”⁴³. Aruncând în 1844 *O privire peste Carpați*, Mureșanu sublinia cu semnificativă indignare:

*Zăresc colo departe un râu ce-a frânt unirea
La fiii unei mame ce soarta-i asupri.*

⁴² Al. Papiu-Ilarian, Memoriu prezentat Principelui Alexandru Cuza în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, I, 1883, vol. I, p. 133.

⁴³ Foaia pentru minte, inimă și literatură, 1840, nr. 12, p. 93.

*O, Milcov, râu de patimi, ce neagră-ți e numirea
Când aflu c-a ta undă pe frați îi despărți.*

În anul 1855, când în urma războiului din Crimeea, Unirea Principatelor devenise problema dominantă a vieții politice românești, el își înstruna lira pentru a îndemna la solidaritate pe toți fiii țării:

*E oara cea din urmă când patria ne cheamă,
Să punem la o parte oricare alte griji,
Și ascultând suspinul ce-l varsă o dulce mamă,
Să ne lăsăm de ură, de certe și intrigi.*

Urmărind entuziasmul și amploarea luptelor pentru unire, Aron Florian, în 1859, în cursul său de istoria românilor, după ce subliniase identitatea de limbă și cultură de pe întreg pământul românesc, că „viitorul ne dă speranțe mari, și când românii se vor reuni într-un stat, atunci fericirea lor va fi la culme”⁴⁴.

Simion Bărnuțiu, conducătorul comitetului revoluționar din Transilvania la 1848, refugiat în 1855 la Iași, în discursul de inaugurare a Universității din Iași, rostit la 26 octombrie 1860 în prezența lui Alexandru Ioan Cuza, îndemna pe studenți: „Purtați-vă așa ca să formați o generație demnă de strămoșii noștri cei mari, demnă și de un viitor mai fericit... iar când vă va chema la arme (pentru scopurile patriei) Alesul națiunii, urmați-l cu bucurie, ca la o serbare națională: fie deviza noastră Unirea românilor cu drept domn român!”⁴⁵

În lupta pentru Unirea Principatelor din 1859 și apoi pentru desăvârșirea Unirii din 1918, glasurile Transilvaniei au răsunat cu puterea invincibilă pe care o dă credința nestrămutată într-un ideal și în drepturile la libertate, unire și independență ale unui popor de eroi.

Luceafărul, nr. 4, 22 ianuarie 1966, p. 7

„Zorile”- prima revistă a studențimii române din Transilvania

În primele decenii ale secolului al XIX-lea în rândurile studenților români din colegiile de învățământ superior din Transilvania și îndeosebi la Colegiul regio-academic din Cluj, în cadrul căruia se formau viitorii juriști, profesori, medici și

⁴⁴ Revista istorică, XIII, 1927, p. 256-272.

⁴⁵ Ateneul român, 1860, p. 120.

ingineri, s-au resimțit tot mai accentuat consecințele luptei pentru emanciparea socială și națională.

Pe cât de stăruitoare era însă grija corpului profesoral de la aceste colegii de a asigura învățământului diversele ramuri de științe, în limitele concepțiilor feudale, un nivel cât mai ridicat, tot pe atât erau de ignorate și disprețuite limba și istoria poporului român, studenții români fiind lipsiți, din punct de vedere didactic, de orice posibilitate de inițiere și instruire în aceste domenii.

Ceea ce nu făceau aceste colegii – preocupate mai ales de a educa studențimea în spiritul obedienței față de împărații habsburgi, de biserica catolică și față de sistemul feudal – s-au văzut nevoiți să facă studenții înșiși, căutându-și reazemul în limba poporului, în operele istoricilor și filologilor români și în propria lor putere de creație.

Cu cât opresiunea națională habsburgică se abătea mai neînduplecată, cu atât spiritul combativ le devenea mai puternic, iar mijloacele de afirmare mai variate și mai îndrăznețe.

Obligațiilor oficiale de a studia istoria Austro-Ungariei, ei le răspundeau prin lecturile de istorie românească din operele marilor erudiți Petru Maior, Gheorghe Șincai și Samuil Micu. Disprețul oficial pentru limba maternă era combătut prin dragostea arătată publicațiilor românești înființate de George Barițiu – „*Gazeta de Transilvania*” și „*Foaia pentru Minte, Inimă și Literatură*” – și prin cultivarea folclorului național. Cea mai importantă manifestație de această natură a studențimii române de la Cluj în anii premergători Revoluției de la 1848 a fost însă înființarea în anul 1845 a revistei săptămânale „*Zorile*” – „*Diorile*” după ortografia latinizată a timpului – care a constituit un adevărat mesaj al patriotismului său și al dragostei sale nețărmurite pentru limba și cultura poporului român.

Inițiatorul și conducătorul acestei reviste, al cărei titlu complet era „*Zorile pentru Minte și Inimă*” a fost Alexandru Papiu-Ilarian, viitorul revoluționar de la 1848, ministru apoi în guvernul Kogălniceanu prin care s-a făcut în 1864 împrăștierea țaranilor și membru, pe baza unei remarcabile activități istorice, al Academiei Române din București. Alături de Papiu se aflau alți doi viitori istorici și membri ai Academiei Române, Iosif Hodoș și Nicolae Popea, precum și C. Panțu, George Maniu, Zaheu Hodoș, Costa, Olariu, Marusi, Casian, studenți cu toții ai colegiului academic și alții.

Chiar din primul număr al revistei, în articolul program intitulat „Nescari preliminarii” (27 decembrie 1845), destinat a mobiliza întreaga studențime românească transilvăneană, se lua o categorică atitudine împotriva dezbinărilor dintre studenți și împotriva șovinismului. „*Provocăm pe toți cititorii – se afirma în program – ca să lucreze orice, numai una ne rugăm: vătămări (atacuri) de persoane sau de nații colăcuitoare nicidecum să nu fie.*” Ceea ce recomandau „*Zorile*” și ceea ce reprezenta partea esențială a programului lor era lupta pentru cultivarea limbii române și pentru adoptarea științelor, a artelor, a măestriilor, „cu un cuvânt a tot ceea ce este înalt, frumos și divin”.

„Să poată zice cineva – afirma Papiu în articolul „*Să învățăm românește*” – că își cunoaște limba, nu e destul că e român, ci se pofteste (pretinde) ca să învețe gramatica limbii sale, după care mai adaug și aceea ca să ne învățăm dintâi limba noastră, apoi celelalte”.

Din aceste preocupări avea să se inspire un alt important articol al lui Papiu, „*Limba românească*”, în care tânărul autor încerca să fixeze un nou sistem de ortografie, pe bază etimologică latinistă, precum și acea emoționantă pagină din „*Istoria Românilor din Dacia Superioară*” (II, p. 105–106) – scrisă mai târziu – prin care îndemna: „*Această limbă dulce, melodioasă, să o iubiți, prețuiți și păstrați ca străbunii noștri, mai presus de toate: dragostea, prețuirea limbii noastre să n-aibă margini.*”

Cu aceeași pasiune, și pentru aceleași motive, s-au cultivat la „*Zorile*” și literatura populară românească, și în primul rând, proverbele și cimiliturile, în această revistă apărând *cea dintâi culegere de proverbe românești adunate de un colectiv folcloristic alcătuit din studenți*. Publicând în câteva numere 319 proverbe, revista arată la sfârșitul ultimei serii că „*aceste proverbiuri le-am cules laolaltă Costa, Casian, Al. Pop (Papiu), Marusi, Hodoșeștii – frații Iosif și Zaheu – Pascu, Panțiu și Borza*”.

Alături de problemele de limbă și literatură populară, „*Zorile*” a căutat să popularizeze, pentru a ataca spiritul clerical și orânduirea feudală, ideile lui Voltaire și ale altor filosofi iluminiști, situându-se astfel pe o avansată linie de gândire și luptă progresistă.

În pregătirea Revoluției de la 1848, revista „*Zorile*” a adus o contribuție care nu trebuie să rămână ignorată, după cum trebuie subliniat cu toată vigoarea că la dezlănțuirea și susținerea ei studențimea română transilvăneană, în frunte cu Al. Papiu-Ilarian – îmbrățișând revendicările sociale și naționale ale maselor populare – a avut un rol dintre cele mai importante.

Viața studențească, nr. 14, 9 aprilie 1966, p. 4

Octavian Goga, poet al „Școlii Ardelene”

Personalitate contradictorie, cu grave erori în activitatea de om politic, Octavian Goga încheia cu opera sa poetică marele ciclu al culturii transilvănene inaugurat cu un secol și jumătate mai înainte prin memoriile istorice ale lui Inochentie Micu și continuat apoi, prin „*Supplexul*” de la 1792, prin gramaticile, cronicile, istoriile și scrierile literare ale lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior și Ion Budai-Deleanu.

El reprezintă ultima treaptă și, din punct de vedere artistic, cea mai strălucită,

dintr-o serie de manifestări și creații care, în decursul secolului al XIX-lea, „urmărind emanciparea socială, eliberarea și unitatea națională a poporului român, au cuprins în desfășurarea lor atât filologia, lingvistica și istoria, cât și ziaristica, literatura și politica.

De cele mai multe ori, aceste atribute s-au întruchipat în personalitatea și opera unuia și aceluiași erudit, în Barițiu, ca și în Cipariu, în Bărnăuțiu, ca și în August Treboniu Laurian, ținta tuturor fiind aceeași: formarea conștiinței sociale și naționale a poporului român, cultivarea limbii și culturii sale, mobilizarea pentru lupta izbăvitoare.

În opera lui Octavian Goga, filtrate printr-o superioară conștiință de artist și ținând seama de evoluția socială și literară realizată în timp, și-au găsit ecoul toate preocupările culturale ale întemeietorilor „Școlii Ardelene”, poetul debarasându-se însă în mod categoric de exagerările și ereziile acestora și ale urmașilor lor.

Considerând pe Maior, pe Șincai și pe Micu ca „părinți ai redeșteptării noastre”, care, prin scrierile lor au „trezit din somn un întreg neam”, Goga a fructificat ideile lor de unitate națională și a văzut în latinismul lor nu „numai o formulă trecătoare de evoluție literară, ci un fel de evanghelie pentru toată lumea, un azil moral al celor năpăstuiți”. Visând, ca și ei, la splendorile Romei antice, Goga identifica în ideologia lor „un reazim sufletesc împotriva asuprii streine ca o compensație pentru suferințele prezentului”; rețrânșarea „după arcurile de triumf ale Cetății Eterne” ne oferea, în lupta cu opresorii, „o platformă de amor propriu” și de justificare etnică.

El a transformat crezurile lor istorice și politice în sensuri și valori artistice, depășind, prin limba și arta sa, întreaga producție literară transilvăneană înflorită pe urma curentului latinist. Stângacelor și naivelor încercări de epopei, legende, marșuri și imnuri scrise de Ioan Barac, Aron Densusianu, Andrei Mureșanu, Iosif Vulcan etc. inspirate cele mai multe din literatura istorică a latiniștilor, Goga le-a răspuns prin elevatele creații estetice *Oltul*, *Noi*, *Plugarii*, *Clăcașii*, ridicând poezia patriotică transilvăneană la rangul unei arte impecabile.

Prin Goga s-a reafirmat, pe plan artistic, nu numai poezia patriotică de peste munți, căreia la 1886, Titu Maiorescu, prin critica îndreptată împotriva „Istoriei limbii și literaturii române” scrisă de Aron Densusianu, îi opusese, în ceea ce privește pe Andrei Mureșanu, acel neînduplecat *În lături*, ci poezia patriotică în general, de pe ambele părți ale Carpaților. Considerată de Maiorescu, mai ales prin realizările ei ulterioare anului 1848, ca un gen minor, artificial, impropriu pentru o mare inspirație, poezia patriotică a devenit prin creațiile lui Goga o valoare în sine, determinând pe bătrânul critic să-și modifice în 1906 punctele de vedere susținute anterior. Propunând spre premierie Academiei Române primul volum de poezii al lui Octavian Goga, Maiorescu, răpit de farmecul poeziei tânărului poet, s-a văzut nevoit să constate că „patriotismul este în inimile sincere, în afară de orice tendință politică, un simțământ adevărat și adânc, și, întrucât este astfel, poate fi, în certe împrejurări, născător de poezie. În asemenea împrejurări excepționale – afirma în

continuare Maiorescu – ne pare a se afla autorul nostru, când într-o parte a poeziilor sale reprezintă și rezumă iubirea și ura, durerile și speranțele unui neam amenințat în existența sa”. Consecvent cu teoriile sale estetice, Maiorescu ținea totuși să sublinieze că arta lui Goga nu trebuie văzută „în patriotismul simțit, ci în manifestarea lui menținută în dreapta manifestare a frumosului”, consacrand astfel valoarea artistică a noului laureat al Academiei Române.

Poezia elogiată de Maiorescu venea însă, ca subiect, din preocupările vechi și permanente ale „Școlii Ardelene”, care, prin toți slujitorii săi, a atribuit întotdeauna istoriei și literaturii un rol militant, patriotic, importanța sa rămânând aceeași chiar și atunci când se exprima prin mijloace rudimentare, neexpresive pe plan artistic. Goga însuși, constatând într-o conferință ținută la Blaj în 1911, că „literatura, ca orice expresie sufletească a unui popor, nu e manifestarea izolată a unor talente scoase întâmplător la iveală de ursita capricioasă, ci e întruparea organică a marelui zbucium ce robește toate inimile mulțimii în care dormitează”, a înțeles să aducă acestor înaintași ai săi prinosul de înțelegere și laudă. El a luat astfel apărarea lui Andrei Mureșanu, afirmând că marșul *Deșteaptă-te, române!*, va „rămânea pururea viu prin rostul lui adânc, acesta fiind trâmbița fermecată prin care anul 1848 al neamului românesc și-a strigat lumii avântul său spre ideal”. Comparând creația lui Mureșanu cu plantele din familia monocotiledonatelor, care în viața lor nu dau decât o singură floare, cântărețul „pățimirii noastre” vedea în ea „expresia de înalt talent literar a curentului de idei care îndemna literatura ardeleană în acel timp și pe urma căruia, mai multe decenii, strunele cântăreților au încercat aceeași melodie, cu mai puțin relief, cu mai slabă îndemănare”.

Și pentru acești neîndemânatici, robiți de același ideal, care „se ridică sfioși, pe ici pe colo, ca niște opaițe tremurătoare”, dar care „ne-au lăsat o moștenire fără preț” Goga are cuvinte de lucidă apreciere.

În aceeași conferință, el sublinia aportul binevenit, deși ne semnificativ ca rezonanță artistică, al unora dintre epigonii „Școlii Ardelene” ca Aron Densușianu, Zaharia Boiu, I.C. Drăgoescu, Iustin Popfii, Iulian Grozescu, Ioan Al. Lapedatu și alții, ale căror cărți, așa cum arăta în evocarea consacrată lui Iosif Vulcan, le socotea ca niște „biserițe de la țară, cu pereții înguști, cu ferestre aburite”, în care „se poate murmura oricând o rugăciune”.

Mentalitatea lor îngustă și unilaterală, dominată de imaginile lui Traian și a lui Decebal, de armoniile Tibrului și de zidurile Sarmisegetuzei, a fost devansată, prin ancorarea socială în viața satelor și prin îmbrățișarea limbii și a literaturii populare de către marii creatori epici, Ioan Slavici și George Coșbuc, ridicăți și ei din același curent de afirmare culturală, determinat de erudiții și exegeții „Școlii Ardelene”. În operele acestora, nuvele, romane, balade, idile, în limba rustică smulsă din vaierul și din cântecele celor anonimi, Goga vedea inaugurându-se școala literară modernă a Transilvaniei, dedicată „milioanelor oropsite” de țărani care, în cadrul ideologiei sale idealiste constituiau „toată puterea noastră”. Acești „oameni muncitori ai pământului – sublinia poetul în 1911 – trebuie înțeleși și

ascultați, fiindcă ei au o minunată lume de gândire și vise, au tragedii care se petrec în umbră, au o viață largă și întinsă, care poate fi izvorul plin de sănătate al inspirației literare”.

Toate aceste năzuințe, completate cu imperativele vremii sale, și-au găsit expresia majoră, plenitudinară, în versurile și articolele lui Goga. El e veriga cea din urmă din marele lanț început de Inochentie Micu. În opera sa întâlnim dârzenia tăioasă a lui Samuil Micu, spiritul pătimăș al lui Șincai, tendința spre polemică a lui Maior, democratismul și energia lui Bărnăuțiu și a lui Barițiu, setea de cultură a lui Cipariu, entuziasmul lui Papiu-Ilarian, chemările năvalnice ale lui Andrei Mureșanu, dragostea și prețuirea pentru satul și folclorul românesc ale lui Slavici și Coșbuc.

Luceafărul, nr. 14, 2 aprilie 1966, p. 3

La 85 de ani de la nașterea lui Octavian Goga. Poezia mesajului patriotic

Literatura noastră nu e săracă în crezuri poetice și în confesiuni programatice consacrate luptei pentru afirmarea, apărarea și realizarea năzuințelor poporului român. Ele sunt firești și necesare într-o literatură care, prin cele mai de seamă realizări ale sale, n-a făcut decât să concretizeze conștiința colectivității naționale, să-i formuleze obiectivele social-politice, și să reclame pentru sine calitatea de purtătoare de cuvânt a aspirațiilor maselor, a capacității lor de creație și ascensiune. Două genuri s-au impus cu deosebire în această direcție: proza istorică și poezia patriotică. Încă de la primele înmuguriri versificate ale secolului al XIX-lea, stihuitorul și cronicarul Zilot Românul afirma că „*orice neam începe întâi prin poezie fînța a-și pricepe*”, conferind astfel artei poetice misiunea de a fi avangarda conștiinței naționale a poporului, buciumul care cheamă la luptă și izbândă. Alecsandri, Coșbuc, Grigore Alexandrescu, D. Bolintineanu, Cezar Bolliac și-au mărturisit crezul poetic în același spirit.

Puține din aceste confesiuni se pot compara, însă, prin strălucirea și vigoarea lor, cu acea „ars poetica” a lui Octavian Goga, așezată în fruntea primului său volum de poezii, apărut în 1905, și căreia, fără a abandona drepturile lirei și la alte sunete, a înțeles să-i rămână credincios prin cea mai originală parte a operei sale. Nimeni dintre contemporanii săi, și chiar dintre înaintași, n-a izbit în turnul de fildeș cu mai multă vehemență și n-a solicitat o mai aprigă tărie pentru a se putea împotrivi ademenirilor și căilor subiective: „*Alungă patimile mele, / Pe veci strigarea lor o frânge / Și de durerea altor inimi / Învață-mă pe mine a plânge. // Dă-mi tot amarul, toată truda, / Atâtor doruri fără leacuri, / Dă-mi viforul în care*

urlă / Și gem robiile de veacuri. / De mult gem umiliții-n umbră, / Cu umeri gârbovi de povară... / Durerea lor înfricoșată / În inimă tu mi-o coboară.”

Dorurile și robiile de veacuri ale poporului român, setea sa de dreptate și libertate constituie axa inspirației lui Octavian Goga, și lor le-au fost consacrate acordurile cele mai puternice și mai înalte ale lirei sale. Atât în volumul de *Poezii* din 1905, cât și în volumele următoare – *Ne cheamă pământul* (1909), *Din umbra zidurilor* (1913), *Cântece fără țară* (1915) – deși între timp pe strunele sale au răsunat și imnurile pentru Venus Anadyomene, Goga a rămas „cântărețul pătimirii noastre”, al „plugarilor” și „clăcașilor” Transilvaniei, cântărețul unui neam „ce așteaptă demult o dreptă sărbătoare”.

Întorcându-și fața de la strigările inimii sale, Goga s-a îndreptat către strigările adânc asupritului norod transilvănean, auzite și de N. Bălcescu în 1848, și exprimându-le cu o vigoare nemaiîntâlnită până atunci, într-un limbaj poetic a cărui mireasmă populară le sublinia și mai mult autenticitatea și îndreptățirea: „*La noi sunt codri verzi de brad / Și câmpuri de mătasă; / La noi atâția fluturi sunt / Și-atâta jale-n casă. // Privighetori din alte țări / Vin doina să ne-asculte; / La noi sunt cântece și flori / Și lacrimi multe, multe...*” Jalea lumii transilvănene, poetul n-o vedea izbăvită, însă, prin miracolul cerului sau prin „dreptatea” împăratului de la Viena, către Curtea căruia se îndreptaseră zadarnic jalbele atâtor înaintași, ci prin stârnirea iureșului milioanelor de plugari încovoiați pe coarneau fierului osândit să taie brazda mănoasă pentru îndestularea vitregului stăpân. Către aceștia, prin poeziile *Plugarii și Clăcașii*, se îndreaptă mesajul lui Octavian Goga. Încrederea sa în puterea țărănimii (necunoscând, datorită mediului burghez în care trăia, capacitatea de luptă a oamenilor din fabrici) e nemărginită: „*Din casa voastră, unde-n umbră / Plâng doinele și râde hora, / Va străluci odată vremii / Norocul nostru-al tuturor*”. Fiindcă: „*În pacea obidirii noastre / Ca-ntr-un întins adânc de mare / Trăiește-nfricoșatul vișor / Al vremilor răzbunătoare.*” Aceeași convingere i-o inspira și „Cosașul” „cu fața suptă”, zugrăvit în culori care nu aveau nimic comun cu viziunea idilică a lui Alecsandri, oțelul său fiind și el așteptat să-și aducă obolul la ceasul de aprigă urgie. („*Trudită, chinuită coasă, / Vei mai cosi tu numai iarbă?*”).

Primele trei volume ale lui Goga au fost consacrate pătimirilor Transilvaniei, lacrimilor și gemetelor ei, sunetului lanțurilor care îi frângeau mădulele. Cel de al patrulea e *Cântece fără țară*, tipărit la București în 1915, cu care se și încheie activitatea sa de rapsod național. Chemarea sa îmbracă forma dinamică a unei porunci istorice menită să codifice necesitatea ineluctabilă a înfăptuirii unității naționale.

Prins el însuși, după realizarea marelui vis, în lanțul nefast al patimilor și al tendințelor politice, combătute cu atâta înverșunare în tinerețe, Octavian Goga rămâne, totuși, prin mesajul patriotic al poeziei sale, una din figurile mari ale literaturii române, continuând, pe o treaptă superioară, tradiția poezilor luptători pentru idealurile poporului român. *Rugăciunea* sa din 1905, *Noi, Oltul, Plugarii*,

Clăcașii constituie – alături de *Deșteptarea României* a lui V. Alecsandri, de *Cântarea României* a lui Alecu Russo, de *Deșteaptă-te, române!* al lui Andrei Mureșanu, de *Epigonii* și de *Scrisoarea a III-a* a lui Eminescu, de *Poetul* lui Coșbuc, de *Decebal către popor* și de *Moartea lui Gelu*, ale aceluiași, nesecate comori de patriotism, transmise vibrant și tulburător.

Ramuri, nr. 4, 15 aprilie 1966, p. 16

Itinerar eminescian

În 1935, cercetând și descriind opera lui M. Eminescu – vol. V. p. 328 – George Călinescu, neîntrecutul istoric și romancier al literaturii române moderne, afirma, spre mirarea atâtor eminescologi, că genialul poet ar fi fost „un ardelean”. Făcând această surprinzătoare afirmație, George Călinescu nu se gândea însă la arborele genealogic al poetului, pe care nimeninuu-l cunoștea mai bine decât dânsul, și nici la locul nașterii sale, ci, în cadrul unei biografii spirituale, la formația intelectuală a lui Eminescu, la concepția sa de viață, la substanța patriotică a operei sale și la profundele și permanentele sale legături cu pământul, cu oamenii și cu năzuințele Transilvaniei.

Și într-adevăr, urmărind biografia și creațiile poetului, la care trebuie să adăugăm și bogatele sale culegeri de folclor, nu e greu de constatat că nici unul din scriitorii din vechea Românie, anteriori anului 1918, n-a străbătut potecile Transilvaniei cu elanul lui Mihai Eminescu, că nici unul nu i-a cunoscut mai adânc frumusețile arcadiene și nu s-a identificat mai puternic cu setea ei de libertate și lumină.

Se împlinesc în această primăvară o sută de ani de la întâia călătorie a lui M. Eminescu în Transilvania, de la primul său contact cu renumitele orașe istorice ale Ardealului, Blajul, Alba Iulia, Sibiu, un secol de la intrarea sa – prin revista *Familia* – în mișcarea literară a ardelenilor, în conștiința și admirația lor.

Se cuvine să evocăm, deci, centenarul transilvănean al lui Eminescu!

În luna mai 1866, când adolescentul de la Ipotești pătrundea în Transilvania, el nu era pentru intelectualii transilvăneni, și îndeosebi pentru cei de la Blaj, deși nu avea decât 16 ani, un necunoscut. Prin broșura *Lăcrămioarele învățăceilor gimnaziști din Cernăuți la mormântul preaiubitului lor profesor Aron Pumnul*, răposat la 12/24 ianuarie 1866, una din figurile mari ale Blajului pașoptist, numele său, sub forma Eminovici, îl precedase, elogiul adus de tânărul învățăcel lui Aron Pumnul neputând să nu le rețină atenția:

*Îmbracă-te în doliu frumoasă Bucovină,
Cu cipru verde-ncinge antică fruntea ta,
C-acuma din pleiada-ți auroasa și senină
Se stinse un luceafăr, se stinse o lumină,
Se stinse o dalbă stea!*

La câteva săptămâni după apariția acestei broșuri, care cunoscuse la Blaj o largă răspândire, numele tânărului poet, de astă dată sub forma Eminescu, apărea din nou sub ochii blăjenilor prin revista lui Iosif Vulcan, care, publicându-i, la 9 martie, poezia *De-aș avea*, ținea să precizeze la poșta redacției: „*Cu bucurie deschidem coloanele foaiei noastre acestui june numai de 16 ani, care cu primele sale încercări trimise nouă ne-a surprins plăcut.*” La 27 mai, tocmai în zilele sosirii lui Eminescu la Blaj, apărea în *Familia* și poezia *O călărire în zori*. Numele tânărului poet începuse deci să bată la poarta notorietății.

Și Eminescu, datorită lui Pumnul, care-i vorbise adeseori cu nemărginită admirație despre învățații latiniști ai Blajului, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, ca și despre scenele istorice desfășurate la 1848 pe Câmpia Libertății, cunoștea la rândul său Blajul – Mica Romă a Transilvaniei – și marea sa importantă istorică.

Toți biografilor săi, în frunte cu George Călinescu, relatează cuvintele călătorului rostite cu juvenil entuziasm de pe culmea dealului la picioarele căruia se află Blajul: „*Te salut din inimă Romă-mică. Îți mulțumesc Dumnezeu, că m-ai ajutat s-o pot vedea.*”

O asemenea exclamație, caracteristică pentru romantismul poetului, nu putea izbucni decât dintr-un spirit inundat de adânci lecturi transilvănene, lecturi pe care i le pusese la dispoziție bogata bibliotecă și arhiva lui Pumnul, din care nu lipseau nici *Lepturariul românesc* al acestuia, nici „Cronica” lui Șincai, nici Proclamația de la 1848 a lui Bărnuțiu și nici *Poesiile* lui Andrei Mureșanu.

Cu o asemenea formație sufletească a descălecat Mihai Eminescu în 1866, în jurul zilei de 15 mai, pe pământul clasic al Transilvaniei, izbutind să înscrie în istoria vieții sale și a culturii românești una din cele mai emoționante și mai captivante pagini.

Trecând Carpații prin trecătorile Ceahlăului, pe la Tulgheș, având în mână un zdravăn toiaș de alun, Eminescu a ajuns repede la Toplița și de acolo, după constatările lui G. Călinescu, „cu multe și îndelungi popasuri” prin satele întâlnite, a luat, trecând pe sub Munții Călimani, cursul involburat al Mureșului. Străbate satele Stânceni, Lunca Bradului, Răstolița, Deda. În aceasta din urmă fiind găzduit în casa locuitorului Iovu Ceontea, a poposit timp de trei zile urcându-se cu flăcăii gazdei pe Dealul Popii pentru a vedea cu un ceas mai devreme largul Câmpiei transilvănene. Seara, la lumina focului, de pe prispă, ascultă doina *Ce te legeni codrule* și răspunde la cimiliturile feciorilor. Aleargă apoi mai departe – după cum arată documentele – spre Reghin și Târgu-Mureș, unde ajunge la 1 iunie, notându-

și în carnetul, de care nu se despărțea niciodată, cântecele, strigăturile și proverbele auzite. La Târgu-Mureș, protopopul Trombitaș, care îl culcase pe un maldăr de fân proaspăt în pridvorul bisericii, surprins de istețimea și învățătura lui, îl roagă să accepte postul de învățător la școala românească ce urma să se deschidă în toamnă. Eminescu zâmbește cu mulțumire, dar amintește binevoitorului protopop de povața lui Pumnul și de dorința de a-și completa studiile. A doua zi, împreună cu teologii Teodor Cotta și Ioan Cojocaru, întâlnește la o masă a hanului „La calul alb”, pornește cu căruța acestora, slobozindu-se pe Târnavă Mică spre Blaj.

La 5 iunie, vizitiul bătea în poarta casei lui Vasile Bugnariu, gazda teologilor.

Apariția sa în Mica Romă constituie o senzație, tovarășii săi de călătorie grăbindu-se să povestească tuturor colegilor că au adus cu ei pe un „învățăcel” al lui Pumnul, care a venit să vadă Câmpia Libertății. „Studentii” Blajului, liceenii și seminaristii, se strâng cu uimire în jurul noului venit care-i captivează prin verva sa scânteietoare, prin descrierea călătoriei făcute și prin ușurința cu care recita poeziile lui Alecsandri și ale lui Bolintineanu.

Blajul intelectual, Blajul lui Cipariu și al lui Ioan Micu Moldovan, îl atrage prin dragostea lui pentru istorie, pentru problemele de limbă, și îndeosebi prin noua sa îndeletnicire: culegerea, prin studenți, a literaturii populare din satele și văile Transilvaniei. Prin Nicolae Petra-Petrescu, discipolul lui Moldovănuț, Eminescu izbutește să citească culegerile aflate în posesia acestuia și își oferă și el recolta adunată în decursul călătoriei.

Rămas în Blaj și după plecarea studenților, Eminescu vizitează cu însuflețire satele învecinate, Veza, Sâncelul, Tiurul, Ciufudul, Crăciunelul, Mănărade, satul lui Cipariu, Bucerdea Grănoasă, satul de naștere al lui Ion Maiorescu – îmbogățindu-și mereu informațiile despre furtuna din anii 1848 și 1849, care vor intra apoi în alcătuirea romanului *Geniu pustiu*, precum și zestrea folclorică.

Vestea că, la 27 august, se va ține la Alba Iulia adunarea generală a „Asociațiunii pentru literatură română și cultura poporului român din Transilvania” îl smulge însă din peregrinările bucolice și îl face să alerge, pornind pe jos, spre orașul marii adunări. În cale întâlnește noi sate cu rezonanță istorică. Mihalțul, Sântimbrul, admirând pretutindeni frumusețea așezărilor și hărnicia oamenilor. Cetatea intrării triumfale a lui Mihai Viteazul, de la 1599, și a suplicului lui Horea, de la 1785, îl impresionează adânc prin masivitatea ei arhitecturală și prin ecourile istorice ale secolelor de obidă și speranță. La adunare, ochii îi sunt răpiți de statura falnică a lui Șaguna, președintele „Asociațiunii”, și de impunătorul cortegiu al cărturarilor și luptătorilor transilvăneni despre care Pumnul îi vorbise de atâtea ori: George Barițiu, întemeietorul ziaristicii românești ardeleni, Timotei Cipariu, marele filolog, Ion Axente Sever, tovarășul de arme și de glorie al lui Avram Iancu, Iosif Hodoș învățatul doctor în legi de la Padova, și atâtea alții, care, continuând lupta lui Șincai și a lui Bărnuțiu și făcuseră din apărarea limbii și a poporului român – în limitele concepțiilor democrat-burgheze – o adevărată rațiune de

existență. Dârzenia lor îi era cunoscută, le citise foile și cărțile în biblioteca lui Pumnul, le urmărise în ultimii ani, cu atenție precoce, zbulciumul și frământările. Adunarea de la Alba Iulia îl integrează pe Eminescu în atmosfera de luptă a Transilvaniei și îl solidarizează cu toate aspirațiile ei sociale și naționale.

În septembrie – lăsând în urmă „Târnavă prinsă-n galbine maluri” – se abate pe la Sibiu, unde e găzduit Nicolae Densușianu, având astfel prilejul de a se introduce și în viața acestui oraș în care se afla sediul „Asociațiunii” și unde apărea ziarul *Telergraful român*. Cu o recomandare a lui Densușianu se îndreaptă apoi spre Rășinari, de unde preotul Bratu, viitorul bunic al lui Octavian Goga, îl trece pe poteci lăturalnice, de cealaltă parte a Carpaților.

Ecourile acestei călătorii, ca și ale celei făcute peste doi ani ca suflor al trupei lui Pascaly, vor influența adânc opera literară și publicistică a lui Eminescu, în ele aflându-se izvorul poemelor sale consacrate lui Horea, lui Andrei Mureșanu, bardul anului 1848, profetul „semnelor vremii” din *Epigonii*, și îndeosebi al romanului *Geniu pustiu*, personajul principal al acestuia, Toma Nour, fiind însuși purtătorul de cuvânt al călătorului din 1866.

Sunt indicii, confirmate de manuscrisele sale, că Eminescu, sub titlul „Horiade”, se gândea la un întreg ciclu de poeme epice dedicate răscoalelor transilvănene, în care urma să fie glorificate figurile marilor răzvrățiți: Doja, Horea, Avram Iancu. Aceeași sigură origine transilvăneană o are și basmul *Făt-frumos din lacrimă*, a cărui versiune populară a fost descoperită recent de Teofil Teaha cu prilejul unei cercetări asupra *Graiului din valea Crișului Negru*.

Cunoașterea condițiilor social-politice ale Transilvaniei i-a inspirat și articolele publicate în anul 1869 în ziarul *Federația* de la Budapesta – *În unire e tăria, Să facem un congres, Echilibrul* – ca și cele din *Timpul* din anii 1877–1883: *România și Austro-Ungaria, Unitatea de rasă și de limbă a românilor, Autonomia Ardealului și altele*.

Poeziile și articolele lui Eminescu au lăsat urme adânci în amintirea și conștiința transilvănenilor. Numeroși istorici, critici, scriitori și publiciști au consacrat substanțiale evocări, studii biografice, cercetări critice sau ediții de popularizare, contribuind astfel la cunoașterea vieții și la valorificarea, pe planuri din ce în ce mai largi, a operei sale. Contribuțiile de această natură ale lui Iosif Vulcan, Ioan Slavici și Gh. Bogdan-Duică sunt prea cunoscute pentru a mai insista asupra lor. Elie Dăianu și Horia Teculescu i-au urmărit călătoriile și legăturile transilvănene; Nerva Hodoș, Ilarie Chendi și Ioan Scurtu i-au publicat primele postume; Octavian Goga l-a considerat „învățător” al său subliniind faptul că „Eminescu este și rămâne cea mai strălucită incarnație a geniului românesc”; Lucian Blaga și Mihai Beniuc și-au mărturisit admirația pentru marele poet prin edițiile de popularizare din anii 1924 și 1949.

Valoarea universală a lui Eminescu a atras de timpuriu și pe publiciști și scriitorii maghiari din Transilvania, încă de la 1890, revista *Képes Családi Lapok* de la Șimleul Silvaniei publica zece din cele mai caracteristice poezii lirice ale

poetului român, printre care *Despărțire* și *Făt frumos din tei*. În anii următori, datorită scriitorilor Carol Szöcs, Albert Horváth, Carol Révai, traducerile din Eminescu se înmulțesc, deschizând și calea studiilor de exegeză. În 1895, apare astfel la Sibiu „pentru frăția româno-maghiară” broșura profesorului Szöcs Géza consacrată vieții și operei lui Eminescu – *Eminescu élete és művei* – făcându-se o interesantă și justificată analogie între autorul *Luceafărului* și marele poet maghiar Alexandru Petőfi. În același an, Szöcs publică într-o broșură intitulată *Egy pár szó Eminescu iradolmáról (Câteva cuvinte despre literatura eminesciană)* și opiniile criticilor români, în frunte cu Titu Maiorescu și Dobrogeanu-Gherea, asupra genialului cântăreț.

După unirea din 1918, se remarcă traducerile semnate Kis Piroska, ale lui Keresztury Sándor, Dzsida Eugen, Maria Berde – traducătoarea *Luceafărului* – și îndeosebi ale lui Alexandru Kibedi și Franyó Zoltán.

Nici sașii și germanii de la noi, prin traducerile lui Victor Orendi-Hommenau, apărute în 1932, și ale lui Konrad Richter din 1937, pentru a-i aminti numai pe aceștia, fără a uita însă de Franyó Zoltán traducător cu aceeași măiestrie atât în limba germană cât și în cea maghiară, n-au rămas în afara curentului de admirație eminesciană.

Un și mai mare avânt au luat traducerile și studiile consacrate lui Eminescu în anii puterii populare. În 1961, după numeroase tălmăciri și antologii populare, a apărut astfel marea ediție bilingvă a lui Franyó Zoltán – *Költevények, Kétnyelvű Kiadás* – iar în 1962, ampla monografie a lui Kakassy Endre: *Eminescu élete és költészete (Viața și opera lui Eminescu)*.

Centenarul transilvănean al lui Eminescu reprezintă astfel o sărbătoare care nu se putea uita.

Gazeta literară, nr. 21, 26 mai 1966, p. 4, 5

Ilarie Chendi și Tudor Arghezi

Se pornise în urmă cu câțiva ani, discutarea operei lui Octavian Goga și a altor scriitori de la începutul secolului nostru, o vioaie discuție asupra semnificației critice și asupra locului ocupat de Ilarie Chendi în dezvoltarea criticii românești.

La discuție, printre alții, participaseră George Călinescu, înfățișând, prin „Contemporanul” (1958, 21 februarie) o „opinie reexaminată” în care se arăta că Ilarie Chendi „reprezintă un moment notabil în critica combatantă” și Aurel Martin, care, prin „Tribuna” (1958, 15 februarie), afirmase că acesta „constituie un model pentru generațiile viitoare de critici realiști” și că „recitindu-l avem sentimentul continuității liniei realiste în critica literară română”.

Mai puțin entuziast se arătase Geo Șerban care, prin „Viața românească” (1953, mai, nr. 5), polemizând cu A. Martin, susținea că criticul ardelean nu avea, în materie de artă, decât „*un gust aproximativ*”, o accentuată poziție naționalistă și unele „*puncte de vedere cu totul greșite*”, fără a-i nega însă o „*vervă autentică*”, „*meritul de a fi opus rezistență tendințelor cosmopolite ascunse sub masca modernismului*” precum și „*aversiunea față de excesele apologetice*”.

Discuția s-a încheiat fără a se ajunge la o apreciere mai clară și la un punct de vedere ireversibil, deși contribuția critică a lui Ilarie Chendi dublată de o bogată activitate editorială ar fi putut oferi, în legătură cu valorificarea moștenirii literare, suficiente motive de insistență și cercetare asupra unui scriitor care, deși mort de timpuriu, ca și Șt. O. Iosif, a lăsat totuși contemporanilor săi o puternică impresie de vioiciune intelectuală, de talent polemic și de dragoste pentru cultura maselor.

Trebuie să reamintim astfel, într-o vreme când discuția asupra clasicilor literaturii noastre ia aspecte din ce în ce mai impunătoare, că Ilarie Chendi a fost printre cei dintâi alcătuitori de ediții populare din marii noștri clasici, I. Creangă (1902), Alecsandri (1904), C. Negruzzi (1905), Al. Odobescu (1908) și că, datorită intervenției sale, s-a putut începe studierea manuscriselor lui Eminescu și s-a publicat *Literatura populară* adunată de acesta (1902). De numele lui se leagă și publicarea primului volum din „Scrisorile” lui V. Alecsandri (1904).

Chendi, așa cum dovedesc volumele sale de studii și cronici literare – *Preludii* (1903), *Fragmente* (1904), *Foiletoane* (1905), *Impresii literare* (1905), *Schițe de critică literară* (1924) – a trăit intens viața literară a vremii sale, pentru a aminti deocamdată numai despre aceasta, luând inițiative și atitudini care au dat spiritului său polemic prilejul să se manifeste în forme din cele mai variate și mai incisive, creându-și astfel o justificată faimă de luptător intransigent și temerar. „*Noi, afirma Ilarie Chendi la apariția revistei «Viața literară și artistică», suntem pentru steagul cel roșu. Idilele și tăcerea ne omoară. Monotonia mă ostenește, îmi apasă greu pleoapele. Sângele în vine îmi curge mai somnoros și-mi vine să casc, de câte ori privesc la steagul alb cum flutură în vânt*”. Același elogiu pentru lupta înnoitoare îl făcea și în una din scâpărătoarele sale „impresii” afirmând că „*nu prietenii ci adversarii îți trebuie de vrei să străbați... Iubirea e pentru sufletele slabe. Ura vrășmașului îți dă însă vieții rost și îndemn, îți da tărie, ai clipe de mângâiere supremă. Căci – întreba Chendi nu poate fi o mângâiere mai mare ca a celui ce-nfruntă voia valurilor și-și duce barca spre țința voită?*”

Nu toate loviturile sale, care au alarmat pe scriitorii epocii, au fost însă întemeiate, nu toate criticile îndreptățite și nu toate elogiile – căci a adus și de acestea – meritate. Republicarea operii sale, inițiată recent de Editura pentru literatură, va avea astfel darul să facă lumină deplină asupra orientării și contribuției unuia din cei mai subtili critici de la începutul secolului al XX-lea, cunoscut până acum numai fragmentar.

În jurul lui Chendi plutește o falsă atmosferă, provocată în mare parte de E. Lovinescu care, în *Istoria literaturii române contemporane (Evoluția criticii*

literare) necunoscând în adâncime activitatea criticului ardelean, afirmase că receptivitatea estetică a acestuia s-ar fi limitat numai la aprecierea scrierilor unui Ioan Ciocârlan, C. Sandu-Aldea sau Maria Cunțan, ignorând atât valorile literaturii universale, cât și dezvoltarea poeziei române simboliste, începând cu Al. Macedonski.

Astfel de opinii au fost susținute și în unele din articolele publicate mai deunăzi, fără a ține seama, în ceea ce privește literaturile străine, nici de studiile și articolele lui Chendi despre H. Heine, nici de traducerile sale din Ibsen (în colaborare cu C. Sandu) și Maeterlink, și nici, mai ales, de faptul că întâia biografie a lui Bernard Shaw în limba română a fost publicată de Ilarie Chendi. Cu aceeași ușurință s-a trecut, în legătură cu poezia românească de la începutul secolului, peste contribuțiile lui Chendi la considerarea unor poeți ca T. Arghezi, Gh. Topârceanu, Ion Minulescu sau Mihai Codreanu.

Într-adevăr, în anii 1911, într-o vreme când E. Lovinescu, așa cum arătam cu altă ocazie, era departe de a sesiza noutatea poeziei lui Arghezi, asupra căreia el se va opri abia în 1923, în preajma apariției *Cuvintelor potrivite*, Ilarie Chendi, trecând peste o scurtă șovăire (vezi „Cumpăna”, 1910, nr. 14), înțelegea să ia prin „Tribuna” de la Arad (1911, nr. 60) o atitudine clară și fermă vestind apariția fenomenului și predestinatului Tudor Arghezi. Ceea ce-l determina pe Chendi să adopte o astfel de poziție era apariția în *Viața socială* a ciclului de poezii *Agate negre – Tăcere, Tu nu ești frumusețea, Dedicăție, Adolescență, Trecând pe puntea-ngustă, Obrăjii tăi mi-s dragi, Vino joc de vorbe goale, Am luat ceasul de-ntâlnire, Litanii, Sfârșitul toamnei* – care vor constitui una din părțile esențiale ale primului volum al lui Tudor Arghezi. Scriind despre colaboratorii „*Vieții sociale*”, pe care îi acuza de lipsa unor „*tendențe realiste*” menite a servi „*numai ideea cea mare*”, Chendi adăuga că „*îmi face (totuși) plăcere să relev pe unul dintr-înșii – fenomenalul Tudor Arghezi – care mi se pare predestinat să se cristalizeze cu încetul și să-și deschidă o cale mai largă spre mulțime*”. În continuarea articolului, după ce arată că Tudor Arghezi „*deși nu mai e un nume nou*”, totuși „*figura și viața sa nu se simt cunoscute*”, Chendi încerca să arunce o lumină asupra biografiei lui Arghezi vorbind despre trecutul său „*romantic*” ca tânăr monah la o mănăstire, „*și despre peregrinările – ca student – prin țări străine*”, precum și despre colaborarea sa la revista *Linia dreaptă* (1904). Cercetându-i activitatea de la această revistă, Chendi îl găsește „*format, un tip original, cu temperament, partizan al concepțiilor îndrăznețe de formă, cunoscător al literaturii subtile... el – continuă criticul vorbind despre articolul lui Arghezi, Vers și poezie, își are teoriile sale despre arta poetică... în care reclamă dreptul libertății de formă*”. În ciclul *Agate negre* din care subliniază și reproduce poezia *Sfârșitul toamnei*, Chendi găsește „*concepții îndrăznețe*” în care „*cu toate exagerările, ne dă totuși pagini artistice care ni-l pun printre cei puțini poeți moderni mai serioși de care dispunem astăzi. Dacă – conchide criticul – unele afectări de fraze ne displac hotărât, dacă alte comparații ne par forțate... suntem în schimb recunoscători d-lui Arghezi pentru alte părți subtile cu care ne surprinde. Renunțând la violențe ca: «Durerea dă cu barda-n mine» d-l Arghezi desigur va fi urmărit mai de aproape de*

cititori și de critică, mai cu seamă, că nu pătimește de boala generală a tinerilor noștri scriitori de versuri: de banalitate”.

Acestea erau opiniile lui Ilarie Chendi, la 1911, despre Tudor Arghezi, opinii cărora nu li se poate reproșa nimic și care au meritul de a fi primele opinii critice – exprimate publicistic asupra poeziei argheziene.

Pentru a ridica și mai mult vâlul de pe această latură a activității lui Chendi, rămasă neinclusă în volumele sale, vom menționa în acest loc și opiniile sale despre Gh. Topârceanu, publicate în același număr din *Tribuna* în foiletonul intitulat *Viața literară (Doi poeți tineri: T. Arghezi și Gh. Topârceanu)*. Amintind despre cronicile rimate publicate de Gh. Topârceanu în revista *Viața românească*, Chendi, care îl cunoștea și îl aprecia încă din 1907, când îi tipărise numeroase versuri în revista sa *Viața literară*, scrie următoarele: „Cititorii noștri își vor fi dat seama că prin dl. Topârceanu literatura noastră umoristică s-a îmbogățit cu o pagină de preț. Față de sărăcia generală a acestei ramuri poetice, mai ales de când Mirea (Șt. O. Iosif și D. Anghel) a încetat să mai întoarcă oglinzile sale caleidoscopice, dl. Topârceanu, prin originalul său fel de a-și trata subiectele, umple un gol considerabil. Seninătatea adorabilă cu care își tratează subiectele, dau acestor cronici rimate, minunat închegate, un farmec propriu și i-au creat autorului o simpatică recunoaștere din partea colegilor și a criticii.

De altfel – arată Chendi mai departe – nici dl. Topârceanu nu este tocmai un Homo novus în mișcarea literară. Răuvoitorilor le spun că, sub diferite anonimate, d-sa a publicat din vârsta cea mai fragedă, pe la diferite reviste umoristice, versuri delicioase, care circulă și astăzi în public și se cântă prin variété-uri, dar pe care d-sa nu le revendică”. În continuare, Chendi vorbește despre debutul lui Topârceanu la „Revista noastră” redactată de Constanța Hodoș, și reproduce unul din pastelurile din tinerețe ale poetului.

„Ajunge – conchide Chendi – acest singur pastel pentru a arăta că ar fi greșit să-l apreciem pe dl. Topârceanu numai ca autor de cronici rimate, pe când are la activul său pagini lirice de toată frumusețea”.

Ca și în cazul lui T. Arghezi, nimeni nu rostise până atunci aprecieri mai limpezi și mai justificate asupra lui Topârceanu, deși, așa după cum arătase Chendi – tânărul poet avea câțiva ani de activitate literară.

Credem că suntem în asentimentul tuturor comentatorilor lui Chendi atunci când repetăm că și T. Arghezi și Gh. Topârceanu, elogiați de Ilarie Chendi la începuturile lor, corespund „nivelului și exigenței literaturii contemporane” reclamate de adversarii nedreptățitului critic.

Și dacă corespund ei, scriitorii, corespunde desigur și criticul lor din tinerețe, Ilarie Chendi, care, în mod firesc, trebuie considerat deci nu criticul uitatului Ion Cocârlan, ci criticul „predestinatului” T. Arghezi și al lui Gh. Topârceanu, pentru a-i menționa numai pe aceștia, deși alți doi remarcabili poeți: Ion Minulescu și M. Codreanu – pentru a nu mai vorbi de Octavian Goga – ne stau și ei la îndemână cu aceleași argumente.

*

Am arătat mai sus opiniile lui Chendi despre Tudor Arghezi. Cred că, în încheiere, nu e lipsit de interes să arătăm și opiniile lui Arghezi asupra lui Chendi, pentru ca astfel să se poată remarca și mai ușor importanța criticului care a avut o activitate cu mult mai viguroasă și mai felurită decât sunt înclinați să creadă unii istorici sau critici literari.

După cum nimeni n-a scris până la 1911 lucruri mai temeinice despre Tudor Arghezi decât Ilarie Chendi, tot așa, la moartea acestuia, în 1913, nimeni n-a scris aprecieri mai frumoase și mai adânci decât Arghezi.

Necrologul său din *Seara* (27 iunie 1913) e un adevărat model al genului, și ar merita să figureze ca prefață la viitoarea ediție a scrierilor lui Ilarie Chendi. „*Pentru lauda lui Ilarie Chendi – scria Tudor Arghezi – n-ajunge un articol, nici un necrolog. Cel mai rafinat dintre ardeleni și cel mai artistic și mai nervos scriitor de critică în limba românească, pe care a căutat să o voluptifice, dacă se poate spune, în fiecă cuvânt, scris cu îngrijire, așezat simetric și elastic și rotund ca boabele de struguri tămâioși într-un ciorchine – cere o carte ca să vorbească de el, în pagini încete și cu croieli amănunțite de floare.*

Cei mai mulți, și din scriitori, au urât cu îndârjire pe acest analist sarcastic și coroziv. Criticii profesioniști în special au avut să sufere în București usturimea aleasă a penii lui în care sticlea o picătură de venin, de-o frumusețe de smarald. Dar ce importă ciuda lor netălmăduită față de un scriitor care rămâne în pofida tuturor, cu câteva pagini, un clasic”.

Alături de acest necrolog, T. Arghezi a scris alte două articole, asupra lui Ilarie Chendi, deopotrivă de scânteietoare și de substanțiale, dar asupra cărora spațiul – acum – nu ne mai îngăduie să insistăm.

Reeditarea operei lui Chendi – a cărei ultimă retipărire parțială s-a făcut în 1925, acum hăt 40 de ani, – va constitui o adevărată revelație pentru critica și istoria noastră literară.

Luceafărul, nr. 24, 11 iunie 1966, p. 7

Din relațiile lui George Coșbuc cu Titu Maiorescu

La 14 aprilie 1884, pentru a da un nou impuls politicii de rezistență a românilor din Transilvania și o nouă orientare dezvoltării lor culturale și lingvistice, apărea la Sibiu ziarul *Tribuna*, primul cotidian românesc transilvănean. Deviza sub care avea să se manifeste activitatea noului ziar a fost mărturisită chiar de la primul număr prin cuvintele de o lapidară elocvență: *Soarele pentru toți românii de la București răsare*. La conducerea „Tribunei”, datorită prestigiului literar cucerit prin colaborarea la „Convorbiri literare” și la ziarul „Timpul”, și îndeosebi prin publicarea volumului „Novele din popor” (1881), a fost chemat Ioan

Slavici, stabilit la București încă din 1874.

În Ardealul dominat de etimologismul lui Cipariu, chemarea lui Ioan Slavici, junimist notoriu și adept al ideilor estetice și literare ale lui Titu Maiorescu, constituia prin sine însăși un program și sublinia hotărârea de a se crea un nou climat cultural și a se adopta o nouă orientare lingvistică. Încercările similare făcute până atunci de „Telegraful român” de la Sibiu și de „Familia” de la Oradea nu izbutiseră să înfrângă îndărătnicia susținătorilor lui Cipariu, publicistica transilvăneană, cu toate marile ei calități naționale, continuând să se desfășoare în afară de graiul și puterea de comprehensiune a maselor. Pentru mișcarea literară îndeosebi, pentru avântul poezilor și al nuvelistilor, sistemul lingvistic al lui Cipariu se dovedise nefast și infecund. În timp ce dincoace de Carpați, datorită creațiilor lui Eminescu, Creangă, Caragiale, literatura română atingea niveluri de apogeu, în Transilvania – într-o limbă fadă, artificială – cu excepția lui Slavici, format și consacrat în cercul „Junimei”, se versifica minor, patriotard, în genul desuet al lui Bolintineanu, sau se înjghebau mediocre nuvele moraliste. Slavici, prin talentul, prin experiența, și prin școala literară pe care o reprezenta, era merit deci să izbească vântos cu toiagul în bătrâna stâncă transilvăneană pentru a-i descoperi și capta izvoarele de viață, pentru a o ajuta să-și rostească mesajul artistic în aceleași forme și aceleași accente ca și creatorii transcarpatini.

Deși avea să reprezinte și să impună în Transilvania ideile junimiste, totuși cel care s-a arătat mai sceptic față de reușita misiunii lui Slavici a fost însuși Titu Maiorescu, ideologul și animatorul „Junimii”. La baza scepticismului lui Maiorescu se afla cunoscuta sa rezervă față de conducerea politică a Partidului Național Român, al cărui oficios urma să devină „Tribuna”, și teama că Slavici ar fi putut să cadă victima intrigilor unor anumite cercuri bucureștene care intenționau să subordoneze luptele politice ale transilvanilor intereselor de partid din vechea Românie⁴⁶.

Această suspiciune nu l-a împiedecat însă pe Maiorescu să fie unul din cititorii statornici ai „Tribunei” și, mai târziu, să constate cu satisfacție că Slavici – trecând peste erorile sale politice – a îndeplinit aici un excelent rol cultural, izbutind să inaugureze o nouă eră lingvistică, artistică și literară transilvăneană. În aprecierea lui Maiorescu de la 1898, mișcarea inițiată de Slavici, puternic stimulată și de ecoul poeziilor lui Eminescu, a luat caracterul unei adevărate *renașteri* literare, ivită tocmai în momentul când, după afirmația sa, dincoace de Carpați păreau a se fi sleit *puterile literare*”, prin această renaștere – scria criticul junimist – românii transilvăneni „primind impulsivitatea dată de noi și continuând ei înșiși mișcarea”⁴⁷. Menționând apariția unei noi pleiade de scriitori transilvăneni și bănățeni, Maiorescu elogia creațiile Lucreției Suci, ale lui Ioan Popovici-Bănățeanu, Virgil Onițiu și Victor Vlad Delamarina, afirmând însă că „mai presus

⁴⁶ Titu Maiorescu, *Istorie contemporană a României*, București, 1925, p. 307–308.

⁴⁷ Titu Maiorescu, *Critice*, București, E.P.L., 1966, p. 502.

de toți stă incontestabil marele talent al poetului Coșbuc”, apariția sa în Transilvania fiind „dovada cea mai sigură despre transmiterea și reînvierea mișcării literare în cealaltă parte a românimii”⁴⁸.

Întâia creație a lui George Coșbuc care, după publicarea basmelor versificate *Blăstăm de mamă, Pe pământul turcului, Fata Craiului din Cetini*, a reținut atenția lui Titu Maiorescu și care avea să aibă o influență decisivă atât asupra vieții, cât și a dezvoltării sale literare, a fost *Nunta Zamfirii* publicată în „Tribuna” la 12/29 mai 1889.

Îndată după apariția acestei capodopere, surprinzătoare prin amploarea subiectului, prin perfecțiunea artistică și, îndeosebi, pentru Maiorescu, prin frumusețea și proapețimea limbii, criticul „Junimii” s-a adresat imediat lui Slavici cerându-i relații asupra noului poet (cine aste și ce a învățat?) adăugând totodată că ar fi mai bine ca acesta să se stabilească în capitala României fiindcă „lucrarea lui literară se va desfășura mai bine în centrul vieții naționale românești, la București”⁴⁹.

Sfaturi și îndemnuri asemănătoare îi veniră lui Coșbuc și din partea vechiului său prieten Gh. Bogdan-Duică, stabilit la București cu un an mai înainte.

Slavici, care cunoștea bine importanța culturală a Bucureștilor, se ralie și el propunerii lui Maiorescu. În toamna anului 1889, Coșbuc porni deci spre București, fiind găzduit la început de Gh. Bogdan-Duică și Ioan Rusu-Șirianu⁵⁰. Maiorescu intervine pentru a i se da, ca mijloc de existență, un loc de subinginer la Ministerul Instrucțiunii. La 23 decembrie 1889, condus de protopopul Simeon Popescu de la Sibiu, unul din vechii devotați ai lui Titu Maiorescu stabilit și el din 1888 la București, Coșbuc avea să asiste pentru întâia oară la o ședință intimă a „Junimii” prezidată de Maiorescu, inaugurându-și astfel activitatea literară bucureșteană. Ședința, la care au participat și I.L. Caragiale și Iacob Negruzzi împreună cu soțiile, a durat, după *Însemnările zilnice* ale lui Maiorescu, până la orele 12 și jumătate noaptea. Ea a fost consacrată lecturii unora din poeziile noului venit, precum și recitirii *Năpastei* lui Caragiale. Poeziile lui Coșbuc, notează Maiorescu, au dovedit „originalitate și talent”, iar drama lui Caragiale a produs și la noua lectură „tot mare efect”⁵¹. Deși Maiorescu nu indică titlurile poeziilor lui Coșbuc care s-au bucurat de elogiile sale, totuși se poate afirma fără nici o îndoială că ele vor fi făcut parte din vechile poezii publicate anterior la „Tribuna”, poezii pe care tânărul poet le supunea acum aprecierii marelui critic, încântat de lectura și de versurile poetului, Maiorescu îl invită, la 24 ianuarie 1890, la o nouă ședință a „Junimii”, cu o participare mai largă de astă dată, asupra căreia, pentru importanța ei, reproducem în întregime pasajul respectiv din „însemnările” criticului „Aseară

⁴⁸ Idem, p. 502–503.

⁴⁹ Ioan Slavici, *Amintiri*, București, 1929, p. 154.

⁵⁰ „Luceafărul”, 1919, nr. 5, p. 189.

⁵¹ Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, III, București, 1943, p. 191.

la mine – notează Maiorescu – «Junimea» foarte vie. George Coșbuc cu eminenta sa poezie „Nunta Zamfirei”, un Bogdan (nou venit)⁵² cu o dare de seamă inteligent făcută despre Biblioteca poporală a „Tribunei”, Lengher de la Brașov, V. Tasu (de la Casație), Caragiale, Griguță Senescu, Zizin Cantacuzino, V. Pogor, Gr. Buicliu, Ianov, Misir, Al. Davilla, I. Chibici...⁵³ Această ședință, după relatările lui Bogdan-Duică a constituit pentru Coșbuc un adevărat „triumf”⁵⁴, ea atrăgându-i, pe lângă aprecierile categorice ale lui Maiorescu, și laudele entuziaste ale lui Caragiale și Alexandru Davilla. După lectura lui Coșbuc, relatează Duică, Maiorescu a făcut el însuși o nouă citire, subliniind și punând în valoare toate elementele și nuanțele fermecătoarei balade. La scurtă vreme după ședința „Junimii” eminenta poezie apărea în fruntea „Convorbirilor literare” (1890, 1 martie, p. 1009–1014) și apoi în „Constituționalul” (1890, 21 martie), deschizând astfel poarta consacrării tânărului poet. În numărul următor „Convorbirile” publicau poemul *La oglindă* (1890, 1 aprilie, p. 43–461), Maiorescu arătându-se din ce în ce mai încântat de contribuțiile noului colaborator. Într-o scrisoare trimisă lui Duiliu Zamfirescu la Roma în 17/29 aprilie 1890 el îl întreba pe acesta cu o vădită satisfacție: „Ce zici de poeziile lui Coșbuc?”⁵⁵ Urmărind „însemnările” lui Maiorescu aflăm că acesta, în aceeași lună, aflându-se la Praga, cerceta librăriile spre a cumpăra „Cărți indice” pentru Coșbuc⁵⁶, care, la îndemnul lui Bogdan-Duică, începuse traducerea *Sacontalei* lui Kalidasa și a unor cântece din *Zendavesta*. La întoarcerea criticului, după nota de cheltuieli din „însemnări”, Coșbuc primea în dar colecția *Fonseca, Orientalische Literatur*.

Cu toate aceste promițătoare începuturi, relațiile lui George Coșbuc cu Titu Maiorescu nu aveau să ia o dezvoltare mai amplă, așa cum fuseseră pe vremuri relațiile acestuia cu Eminescu, Creangă sau Slavici. La ședința „Junimii” din 15 ianuarie 1891, după ce fusese invitat la dejun de Maiorescu, Coșbuc e din nou prezent alături de Caragiale și Slavici, reîntors între timp la București, și citește ciclul de poezii *Fresco-ritornele*. În „Însemnările” lui Maiorescu noile poezii sunt considerate însă ca „fleacuri”⁵⁷ iar colaborarea lui Coșbuc la „Convorbirile literare” în anii 1891 și 1892 se reduce la publicarea idilei *Rea de plată* (1 decembrie p. 748) a unor fragmente din „Sacontala” (1892, 1 aprilie, 1 mai, p. 51, 152–174) a cântecelor *Nu-i ca ea* și *Gazel* și a mult depreciațelor „*Fresco-ritornele*” (1892, 1 septembrie, p. 429–432). Vizitele lui Coșbuc la Maiorescu devin de acum înaintea din ce în ce mai rare, iar atitudinea criticului devine din ce în ce mai rezervată. Printre motivele care au dus la această încordare erau pe lângă repulsia poetului față de viața fastuoasă a lui Maiorescu, după precizările lui Duică, însăși

⁵² Gh. Bogdan-Duică

⁵³ Însemnări zilnice, III, p. 202.

⁵⁴ *Cu George Coșbuc* în „Luceafărul”, 1919, nr. 5.

⁵⁵ *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, București, 1944, p. 353.

⁵⁶ *Însemnări zilnice*, III p. 211.

⁵⁷ *Însemnări zilnice*, III p. 272.

„Sacontala” pe care Coșbuc, înainte de a o prezenta lui Maiorescu, ținuse să o citească lui Slavici.

— În ce calitate, întrebase Maiorescu pe Duică, rece și cam mirat.

— Ca stilist, a răspuns acesta⁵⁸.

Preferința lui Coșbuc a fost considerată de Maiorescu ca un adevărat afront și ca un act de insubordonare, deși traducătorul se obișnuise încă de la Sibiu a-i citi în prealabil lui Slavici tot ceea ce intenționa să publice. Un alt motiv de iritare a lui Maiorescu se desprinde dintr-o scrisoare adresată lui Duiliu Zamfirescu la 7/19 martie 1893 din care aflăm că Slavici și Coșbuc ar fi „oprit” pe Ioan Popovici-Bănățeanul să se prezinte la criticul „Junimii” îndată după sosirea sa la București, vizita acestuia producându-se abia peste opt săptămâni⁵⁹. De altfel, în aceeași scrisoare, atât Slavici cât și Coșbuc sunt prezentați, alături de Delavrancea și Caragiale, din cauza independenței lor de gândire, ca niște ingrați și recalcitranți neavând „acea inimă dreaptă și sinceră care e temelul oricărei bune relații între oameni”⁶⁰.

Fără a cunoaște în adevărata ei proporție ideile lui Maiorescu, Coșbuc îl ruga în vara anului 1893, după ce aranjase cu editorul Socec să-i tipărească „Baladele și idilele”, să intervină pe lângă acesta pentru ca odată cu volumul de poezii originale să-i publice și „Antologia sanscrită” („o carte de vreo 20 coale”) precum și „Sacontala”⁶¹. Intervenția așteptată nu se produce însă, Maiorescu rămânând pe poziția opiniilor comunicate lui Duiliu Zamfirescu.

Aceste aprecieri, care izvorau din concepția autoritară și exclusivistă a lui Maiorescu, nu l-au împiedicat însă pe lucidul critic să admită ca discipolul său D. Evolceanu, îndată după apariția *Baladelor și idilelor* (1893), să ia în „Convorbiri literare” apărarea lui Coșbuc acuzat de Grigori N. Lazu de plagiat, și să sublinieze importanța și originalitatea creației sale literare. „Forma de care s-a servit d. Coșbuc – scria Evolceanu – e nu numai admirabilă și de multe ori fără pereche în literatura noastră dar și cu desăvârșire originală și neinfluențată de nici-unul din ceilalți poeți, atât în versificație, întorsătură de frază, cât și în materialul lingvistic. Din cele zise – conchidea Evolceanu – reiese prin urmare că el este astăzi în fruntea poeziei noastre.”⁶²

Intrarea lui Coșbuc în redacția revistei *Vatra* (1894) alături de Slavici și Caragiale, ceea ce, prin îmbrățișarea problemelor sociale, însemna o despărțire evidentă de vechile „Convorbiri” și îndeosebi publicarea în această publicație a poeziei *Noi vrem pământ* (1894, nr. 3, p. 893), a determinat însă pe Maiorescu să ia o atitudine fățiș ostilă față de autorul „Baladelor și idilelor” și să-l considere, cunoscută fiind și apropierea sa de Dobrogeanu-Gherea, – care-i va consacra în

⁵⁸ Gh. Bogdan-Duică, „Luceafărul”, 1919, nr. 5, p. 94.

⁵⁹ *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, p. 379.

⁶⁰ *Idem*, p. 378.

⁶¹ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, V, p. 116.

⁶² *Convorbiri literare*, 1893–1894, 1 februarie p. 817–839 și 936–962.

curând substanțialul studiu „*Poetul țărănimii*” (1897) – ca exponent al unor idei periculoase. „Neiertându-i-se poetului inima deschisă – povestește Ioan Slavici – în ziua următoare Titu Maiorescu ni-a înapoiat numărul din „*Vatra*” scriind pe el apăsat: „*Se refuză primirea*”⁶³. Refuzul lui Maiorescu, – avea să scrie Slavici mai târziu – pe care „îl cunoșteam bine, care ne făcuse mult bine” și alături de care „trăiserăm unele din cele mai fericite zile ale vieții noastre”, n-a izvorât însă din propria lui voință ci pentru a da o satisfacție „susceptibilităților oamenilor cu care era legat în viața politică. Aceasta – adaugă Slavici – nu era însă pentru noi o mângâiere”, fiindcă ea constituia „o îmbărbătare pentru adversarii revistei noastre”⁶⁴.

Explicația lui Slavici, fără a lămuri întru totul problema, nu era totuși prea departe de adevăr, fiindcă, deși repudiată de Maiorescu, poezia *Noi vrem pământ* a fost considerată la „*Convorbiri*”, prin pana aceluiași Evolceanu ca o adevărată „capodoperă”, „în limba noastră – sublinia acesta în 1896 recenzând volumul *Fire de tort* – nu s-a scris nimic așa de puternic și de plin de avânt ca acest cântec și ca un altul tot al d-lui Coșbuc: *Cântec barbar*. Concepția – se arată în continuare – e într-adevăr măreață... iar în tratarea subiectului poetul s-a arătat tot așa de mare artist și s-a priceput să găsească tot așa de bine cele mai viguroase cuvinte pentru exprimarea ideii ca și în *Cântec barbar*”⁶⁵.

Astfel de opinii, deși semnate de altul, n-ar fi putut apărea în „*Convorbiri*” fără cunoștința și aprobarea lui Maiorescu, mentorul și conducătorul necontestat al revistei.

În 1896, în urma dispariției „*Vetrei*”, Coșbuc, după cum rezultă dintr-o scrisoare de la 31 mai a lui Maiorescu către I. Al. Brătescu-Voinești, reîncearcă o apropiere de „*Convorbiri literare*” propunând revistei publicarea traducerilor din „*Mahabharata*”⁶⁶ Propunerea e acceptată și la scurt interval apar în „*Convorbiri*” poemele *Tilotama* (1896, 7 iulie, p. 1–4), *Bhima* (p. 18–21), *Dasaratas* (1 august, p. 111–116) și *Moartea panduizilor* (1 octombrie, p. 336–338). Reapariția lui Coșbuc la „*Convorbiri*” nu schimbă însă atitudinea lui Maiorescu, care continuă a se ține departe de persoana poetului. La banchetul oferit în onoarea acestuia, la 12 iunie 1897, după premiera „*Eneidei*” cu marele premiu „*Năsturel Herescu*”, Maiorescu nu participă și nu imită nici prietenescul gest al lui Al. Vlahuță de a trimite sărbătoritului – pe care Vlahuță îl considera „cel mai sănătos poet al românismului” – măcar câteva rânduri⁶⁷. Dimpotrivă, în 1898, în articolul consacrat lui Victor Vlad Delamarina, va afirma, fără a-i contesta marele talent, că „la acea înălțime a manifestării artistice la care se urcase Eminescu nu a ajuns Coșbuc și nu credem că va ajunge vreodată. Coșbuc – scria mai departe

⁶³ Amintiri, p. 158.

⁶⁴ *Idem*, p. 158.

⁶⁵ *Convorbiri literare*, 1896, 1 iunie, p. 1161–1196.

⁶⁶ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, V, p. 255.

⁶⁷ *Familia*, 1897, nr. 24.

Maiorescu – are prea puțină cultură generală, nu cunoaște destul nici istoria veche, nici societatea modernă, și citirea pe apucate a traducerilor germane din limbi asiatice nu-i poate împlini lacuna. De aceea, cu toată magistrala stăpânire a limbei și cu toată minunata notă distinctivă a veseliei, de ex. în *Nunta Zamfirii*, adeseori diformități lungimi și repetiții, chiar în mult prețuita *Moartea lui Fulger*; de aceea și pericolul „clișeului”. Se vede – adăuga Maiorescu în concluzie – că-i lipsește varietatea cunoștințelor și aceea neobosită și nemiloasă cizelare care transfigurează pe cei pătrunși de sfințenia formei, precum a transfigurat pe Eminescu în epoca sa de maturitate”⁶⁸.

Verdictul lui Maiorescu, redactat în termenii cunoscutei sale severități și asupra căruia deși ar fi avut ocazia, el nu va mai reveni, era, cu toată motivarea sa critică, nedrept și exagerat.

Maiorescu îl cunoștea prea puțin pe Coșbuc, nu-i cunoștea preocupările și nu pătrunsese în atelierul său de lucru. Traducerile sale din Virgiliu (*Eneida* și *Georgicele*), premiate de Academie în 1897, din Terențiu (*Parmeno*), din Schiller (*Don Carlos*), din Homer (*Odiseea*) și din Dante (*Divina Comedie*) au fost făcute direct după originalele acestora, și ele fac dovada unei adânci cunoașteri a limbilor clasice și a celei germane, valoarea lor rămânând până astăzi neîntrecută⁶⁹. Comentariul său la „Divina Comedie” (două volume de aproape 900 pagini) publicat în 1963 și 1965 de Al. Dușu și T. Pârvulescu îl ridică pe poetul român în rândul marilor exegeți și erudiți dantologi⁷⁰. Aceleași largi cunoștințe se desprind și din studiile sale asupra limbii și literaturii române populare, cât și a istoriei poporului român⁷¹. Cât despre pasiunea lui Coșbuc pentru cizelarea și „transfigurarea” versurilor, asupra căreia am insistat și altă dată⁷², ea a fost puternic relevată de ediția critică a lui D. Micu⁷³, Coșbuc refăcându-și și completându-și mereu poeziile atât cu ocazia republicării lor în diferite periodice, cât și de la o ediție la alta.

Cercetările consacrate lui Coșbuc în anii puterii populare și îndeosebi cele determinate de sărbătorirea centenarului nașterii sale, au impus rectificarea și abandonarea vechiului verdict al lui Maiorescu, conferind nedreptățitului poet atât calitatea de autentic artist cât și pe aceea de remarcabil om de cultură și de înflăcărat luptător social.

Viața românească, nr. 9, septembrie 1966, p. 74–78.

⁶⁸ *Critice*, 1966, p. 503.

⁶⁹ A se vedea asupra *Divinei Comedii* edițiile și studiile introductive semnate de Ramiro Ortiz (1924–1932) și Alexandru Balaci 1954–1957.

⁷⁰ Vezi asupra acestei Chestiuni și studiul „*Locul lui Coșbuc printre dantologi*” de Al. Dușu *Viața românească*, 1965 nr. 11, p. 75–84.

⁷¹ Ex. *Bibliografia lui George Coșbuc* alcătuită de G. Scridon și I. Domsa, București, 1965.

⁷² Vasile Netea, *De la Petru Maior la Octavian Goga*, București, 1944, p. 234–237.

⁷³ Coșbuc, *Versuri*, E.P.L. București, 1962.

Convorbiri cu Perpessicius

Poet, publicist, critic și istoric literar, editor și memorialist, profesor și academician, Perpessicius a ținut neconținut pas cu vremea, alimentând cu o dărnicie inepuizabilă cele mai variate publicații și publicând aproape 30 de volume. Opera sa critică, reprezentată îndeosebi prin acele erudite și pătrunzătoare *Mențiuni*, tot atât de prezente în timp și tot atât de caracteristice pentru scrisul ca și tabletele lui Arghezi, constituie cea mai largă reflectare a literaturii române dintre cele două războaie și, în continuare, din perioada construirii socialismului. Expresia s-a menținut în cadrele unei urbanități rar întâlnite în analele criticii românești, finețea și eleganța aprecierilor sale adăugând stilului nostru critic un incontestabil spor de distincție și rafinament. Cercetările, studiile și edițiile consacrate lui M. Eminescu, realizate de-a lungul a peste trei decenii, depășesc tot ce s-a întreprins până acum la noi în această direcție și au pus bazele unei adevărate școli editoriale, ale cărei rezultate sunt din ce în ce mai evidente.

Convorbirile cu care am fost onorați de d-sa, unele vechi, altele mai recente, ne îngăduie să relevăm, pe bază de mărturisiri directe, câteva momente din viața și activitatea poetului și criticului, ele referindu-se cu deosebire la originea neobișnuitului pseudonim, la debutul literar, la legăturile cu scriitorii vremii, precum și la peregrinările din tinerețe prin diferite orașe ale țării.

— *Pseudonimul meu, rămas neînțeles pentru multă lume și care, mai ales la început, mi-a cășunat unele neajunsuri, s-a născut dintr-un dicționar. El nu este legat de invaliditatea de care am fost izbit în timpul Primului Război Mondial, fiind anterior acestuia. Ca student lucrasem pentru premiul „Hitel”, împreună cu poetul Constantin Stoica, la traducerea unor texte din latinește în românește, lucru care a făcut necesară o consultare mai insistentă a dicționarului, și astfel am dat peste rădăcina cuvântului Perpessicius care însemnează „cel dat cu suferința”, copleșit de durere adică, pe care l-am adoptat ca nume literar. Cu acest pseudonim mi-am început în toamna anului 1915 colaborarea la revista „Cronica” a lui Tudor Arghezi și Gala Galaction, părintele Galaction fiind nașul meu literar. Trebuie să știi însă că înainte de a întrebuița acest pseudonim, la care aveam să mă opresc în mod definitiv, am avut altele două, mai puțin cunoscute de lumea literară. Cel dintâi dintre ele a fost D. Pandara, cu care, ca elev al lui Ovidiu Densusianu, am semnat, cu doi ani mai înainte de colaborarea la „Cronica”, poezia Miriapodul în revista „Versuri și proză” a lui I.M. Rașcu. Fără să fie o poezie simbolistă, Miriapodul era totuși o poezie de simboluri. Al doilea pseudonim al meu a fost Victor Pribeagu. Cu acesta am semnat o bucată în revista „Flori de câmp” ce apărea la Brăila sub conducerea lui I.C. Sava, unul din*

entuziaștii timpului. *Perpessicius*, cu prescurtarea de *Perp.*, a fost menționat pentru întâia oară la „poșta” „Cronicii” în legătură cu publicarea primei mele poezii la această revistă. „*Perp. Brăila – mi se comunica de Gala Galaction – îmi pare că meriți mai mult decât două rânduri. La revedere în numărul viitor (vezi relatarea detaliată în Dictando divers p. 30).*”

Cu acest pseudonim am trecut apoi în timpul războiului, cu proză lirică, la „*Arena*” de la Iași, redactată de Demostene Botez, A. Hefter și N. Porsena, la „*Neamul românesc*” a lui N. Iorga, la revista „*Spre ziuă*” a cărei orientare o dădea Felix Aderca, și la numeroase altele. La această revistă, datorită lui Aderca, au apărut primele mențiuni critice, la rubrica intitulată probabil de dânsul „*În tinda unei registraturi*”.

— Ați amintit de unele neajunsuri pe care vi le-a provocat pseudonimul.

— *Da, ele au apărut în legătură cu cererea mea de a fi admis în 1919 printre membrii „Societății scriitorilor români” unde, și mai târziu, aveam să cunosc, din pricina pseudonimului, opoziția generosului, altminteri, președinte Corneliu Moldovan. Cam la aceeași epocă cunoșteam și îndârjita ostilitate a bunului meu amic și coleg de Academie Demostene Botez, care, în numele „Vieții Românești”, îmi interzicea, cu rigurozitate, intrarea. Păstrez și astăzi manuscrisul unui fragment din poezia Mater Dolorosa, spintecat de creioanele colorate ale acestuia, ce, recent, cântase, după pacea de la Buftea, pierderea munților și, mai cu seamă, răspicata oroare față de pseudonimul meu, cum reiese din apostila ce comunica fostului său camarad de arme, Scarlat Struțeanu, prietenul meu și care se oferise să mă protejeze pe lângă nemilosul cerber. Și totuși, Demostene Botez mă publicase încă din anii refugiului, în „Arena” din Iași, și tot cu pseudonim, e drept însă că nu cu versuri. Același fragment, retranscris, l-am trimis „Sburătorului literar”, unde a și apărut, grație susținerii, cum am aflat de la terți, încă de atunci, spontane, căci nu-l cunoșteam încă, a lui Victor Eftimiu, marele meu prieten de mai târziu și de astăzi. Căci Lovinescu, cu toate darurile stilului său și cu toată incontestabila sa cultură literară, era și timid și prudent, când era vorba de inițiative.*

— Primul dv. volum *Repertoriu critic* a apărut la Arad în 1925. În *Dictando divers* se află apoi și câteva pagini în care evocați un drum la Târgu-Mureș făcut în primul an după Unirea din 1918. Ce v-a atras înspre aceste orașe?

— *Am făcut parte din acel contingent de vreo zece dascăli, care, la alegerea catedrelor în învățământul secundar al României întregite, după examenele de capacitate, un timp amânate și ținute imediat după încheierea întâiului război mondial, luam o dată cu începerea anului școlar 1919–1920, drumul Aradului, la una din catedrele de limbă și literatură română de la noul și impunătorul liceu „Moise Nicoară”, așezat într-un elegant cartier, nu departe de apa Mureșului.*

Admiratori ai lui Bălcescu, ce cântase, ca puțini alții, raiul podișului transilvan, și romantici prin vârstă, deși, datorită profesorului nostru de Universitate, Ovid Densușianu, adulmecasem ceva din dulceața poeziei simboliste

a unui Henri de Regnier, Francis Jammes și Jules Laforgue, am ajuns astfel profesor în orașul de la această margine a țării.

Cu toate că mă cucerise prin frumusețea lui ventilată și prin peisagiile podgorene din împrejurimi, deși mediul profesoral era dintre cele mai colegiale, deși cu multe dificultăți învinse, pe la oficiile de cuartiruire ale orașului, îmi dibuisem o locuință, și cu toate că obligațiile de catedră se vesteau ispititoare, la Arad n-am stat decât până la 1 ianuarie și, după o gripă la București, în vacanța de Crăciun (bântuia pe atunci vestita „influență spaniolă”), pe o iarnă dintre cele mai aspre, pe locomotiva unui tren de marfă, ce răzbea cu greu prin nămeții de zăpadă, debarcam într-o geroasă noapte de ianuarie la Tg.-Mureș, iar a doua și mă prezentam la nou înființatul liceu militar, unde aveam să funcționez până la sfârșitul anului. Cele trei luni de Arad mi-au lăsat puternice impresii, nici astăzi pierdute. Emoționanta festivitate a deschiderii anului școlar, la care participa și ministrul Vasile Goldiș, director totodată și al ziarului „Românul”, sfiala cu care luam cuvântul, noile cunoștințe ce, cu acel prilej, făceam cu Vasile Savel și Al. Anestin, gazetari veniți pentru un timp la „Românul” din Arad, prelungite taifasuri vespérale cu aceștia, în confortabilele cafenele ale orașului, unde depănam politica zilei și literatură, sunt tot atâtea amintiri greu de uitat. Savel făcuse războiul pe front, din care adusesese curajoase pagini de critică la adresa militarismului și a birocratismului în armată, fusese secretarul poetului Dimitrie Anghel, despre care a lăsat frumoase mărturii, avea o cultură solidă și vaste lecturi și mi-a fost camarad admirabil și la București, unde aveam să ne reîntâlnim, căci după Tg.-Mureș, am zăbovit un an la Brăila, la Școala Normală de acolo, care a dat cel puțin un scriitor, pe romancierul R. Iordan. Cu Savel am fost la Covăsini și la Șiria, cu el, și uneori singur, de lungeam țârmurile Mureșului, la el în redacție dezbăteam atâtea chestiuni la ordinea zilei și lui îi trimiteam, pentru „Românul”, corespondențe din Tg.-Mureș. Exerciții de acestea mai trimisesem și „Daciei” din București, cotidianul de curând înființat și condus de Vlahuță și Brătescu-Voinești.

Între dascălii, cu care venisem, se afla și poetul Al. T. Stamatiad, autorul Trâmbițelor de aur și al psalmilor din Pe drumul Damascului, împătimit de poezie, și care avea să rămână, înainte de transferarea lui la București, mulți ani la Arad (Mihai Beniuc l-a avut profesor de literatură română până la sfârșitul liceului). Datorită lui Stamatiad, am publicat la Arad primul meu volum de critică literară. Stamatiad a editat în acest oraș și frumoasa revistă „Salonul literar”.

Târgu-Mureș, unde aveam să rămân până la sfârșitul anului școlar, aducea alt climat, alt stil de viață, alt peisagiu, cu totul inedite la timpul acela, dar pe care aveam să le găsesc schimbate treisprezece ani mai târziu, când am dat o raită, în drum spre Borsec, în vara anului 1933. Însă preumblările într-amurg pe colinele din preajmă mi-au rămas la inimă mai mult decât cele de pe nelipsitul Corso, de altă atmosferă decât al Aradului, unde, în drum spre școală, mă întâmpinau florăresele pentru garoafa ce zilnic îmi prindeam la butonieră. Lipsa taifasurilor

literare din Arad am supliniit-o aici cu lecturi intense, iar pe vară, la sugestia unui coleg, într-o zi de duminică, am avut surpriza să descopăr mica stațiune balneară a Uioarei, oficial Ocna Mureșului, care m-a cucerit pentru multe și fructuoase vacanțe, începând cu aceea din anul acela, 1920, când, în calitate de ofițer invalid de război, am fost și comandantul militar al băilor, dar nimeni n-a prins de veste. Uioara era o așezare pitorească, elegantă, cu băi de sare, cu parc și fanfară, înșesată de brazi și năpădită de flori, dominată, ca de un foișor, de unde larga perspectivă a Mureșului se așterne în zări, de dealul Banta, sub brazii căruia m-am afundat, chiar din vara aceea, în feeria psihologică a romanului lui Marcel Proust ce luase, în toamna anului 1919, premiul Goncourt, cu A l'ombre des jeunes filles en fleur. Iată ce a fost și a rămas pentru mine, de-a pururi, Uioara!

— Mi se pare că ați dedicat acestor suvenire chiar și unele versuri?

— *Da, din anii aceia, ai primului contact cu Ardealul, și din impresiile, de un fel sau altul, legate de peisagiile prin care am trecut, am realizat, la Arad, două crâmpoșe în versuri; La baie de soare și Pro domo, domine suo, gratias, iar din preajma Uioarei, cu prilejul unui drum la Micoșlaca, crâmpoșul Ce țințirim cuminte... Câteșitrele crâmpoșele figurează în micul ciclu „Album transylvan” din volumul „Itinerar sentimental” (1932).*

Gazeta literară, nr. 42, 20 octombrie 1966, p. 2

Scriitori și artiști în conștiința poporului (I)

Răsfățul verii și cercetările consacrate unora din marii noștri scriitori m-au ademenit în anul trecut la o mai îndelungată hălăduire prin unele sate legate de viața, de peregrinările sau de creația lor artistică.

Am vizitat astfel, în preajma și în timpul sărbătoririi centenarului poetului, Hordoul lui George Coșbuc, Prislopul lui Liviu Rebreanu, Șiria lui Ioan Slavici, a lui Rusu Șirianul și a compozitorului Emil Monția, parohia de la Orlat a lui Ion Agârbiceanu sat și al dascăliei folcloristului Ion Pop-Reteganul și al unor popasuri ale lui Liviu Rebreanu – și în cele din urmă, Gura Râului, o adevărată gură de rai de la poalele munților Sibiului, pe unde, cu decenii în urmă, au alunecat pașii lui Miron Pompiliu, ai lui Coșbuc, ai lui Chendi, ai Mariei Cunțan, ai lui Goga – poate chiar și ai lui Eminescu.

Voiam să văd cum se reflectă în conștiința localnicilor amintirea scriitorilor născuți sau veniți pe meleagurile lor, contactul, și îndeosebi contactul noilor generații, cu operele lor, elaborarea cărora, prin subiect, limbă și peisaj au contribuit și ele prin antecesorii și satele lor, și totodată, modul de manifestare al atașamentului lor față de acești scriitori.

Recolta dobândită după zile și săptămâni de atentă observație a fost mai mult decât satisfăcătoare, și ea face dovada, în egală măsură, atât a unei puternice și fecunde tradiții locale, cât și unei integrări din ce în ce mai accentuate a țărânimii române și a intelectualității rurale în procesul de dezvoltare a culturii și a tendințelor ei de captare și valorificare a tuturor izvoarelor de viață românească.

Vie pe întreg cuprinsul țării, la Hordou, sat care acum îi poartă numele, amintirea lui George Coșbuc dobândește proporții legendare, demiurgice, apneice. Din lumea îngustă a unui sat alcătuit din abia câteva zeci de căscioare, răsfirate pe apa Sălăuței și a dealurilor înconjurătoare, Coșbuc a creat o lume homerică, nemărginită, integrată astăzi în mod organic în marile galaxii ale literaturii universale. Fiecare petic al Hordoului și fiecare element al vieții și naturii sale au fost transformate de poet, cu mijloacele celui mai captivant realism, într-un simbol artistic cu variate și adânci înțelesuri. Peste toate –pământ, anotimpuri, oameni, tradiții, forme de munci, bucurii și dureri – s-au revărsat cu belșug nestăvilite dragostea și puterea de evocare a rapsodului.

Poezia lui Coșbuc este o uriașă oglindă a satului său natal, vizitarea Hordoului constituind, pentru oricine, întâlnirea cu înseși izvoarele de inspirație ale poetului, cu muzele și eroii săi. Fata Craiului din cetini, Tulnic și Lioara, Zamfira, Simina și Lixandru, ca și „Subțirica din vecini”, „Păstorița”, „Fata morarului” și „Recrutul”, sunt figurile de ieri și de astăzi ale Hordoului. „Noaptea de vară” cântată de poet e o noapte petrecută la Hordou. Un tablou al Hordoului îl reprezintă și „Iarna pe uliță”. Hordoului, ca o mare cântare a veseliei și a jocului românesc, îi aparține îndeosebi „Nunta Zamfirei” pe care, cu prilejul centenarului din septembrie, ca un omagiu adus amintirii poetului, hordoanii au înfățișat-o în transcrierea lui aducând în fata oaspeților „rădvan cu mire, cu nănași, cu socri mari și cu nuntași” înconjurați de „nouăzeci de feciorași” veniți călări.

Pentru acești oaspeți, dintre care unii le-au vorbit în limba lui Dante, iar alții într-a lui Mistral, s-a reconstituit și foișorul din care a coborât Zamfira, din viața Hordoului, pe care poetul în cântarea sa o găsisese „frumoasă-n tot cât eu nu pot o mai frumoasă să-mi socot cu mintea mea”.

Foișorul Zamfirei, prin zecile de covoare în care a fost înfășurat, și care reprezentau tot atâtea strălucite atestate ale măiestriei hordoanilor, a constituit o adevărată expoziție de artă populară românească, iar spectacolul nunții, prin jocurile și cântecele sale, o realizare artistică de inegalabilă valoare. În fața a mii de oaspeți, veniți și din Zori și din Apus, hordoanii au demonstrat în mod concret realismul baladelor și idilelor marelui lor consătean și au arătat că acesta a fost într-adevăr „suflet în sufletul neamului său”.

Pentru hordoani, serbările centenarului poetului au început cu mult înainte de sorocul lor calendaristic, acesta fiind un simplu pretext pentru mărturisirea unor gânduri îndelung mângâiate. S-a restaurat astfel și s-a transformat în muzeu casa natală a lui Coșbuc, adunându-se sub acoperișul ei toate relicvele familiei poetului, s-a ridicat un bust al acestuia și s-au refăcut mormintele și crucile părinților săi,

preotul Sebastian și preoteasa Măria.

Un loc important în acțiunea de reactualizare a amintirii poetului și a izvoarelor sale de inspirație, l-a ocupat restaurarea vechii mori a Hordoului, moară cântată de Coșbuc în „Rea de plată”, în „Fata morarului”, în „Rada”, în „Roata morii”, în „Mama” și în atâtea alte poezii. Aflată abia la câțiva pași de casa părintelui Sebastian, moara aceasta a fost una din sursele de inițiere folclorică a lui Coșbuc, în jurul ei, așteptându-și rândul, adunându-se unul după altul gospodarii satului care pentru a-și trece mai plăcut vremea, povesteau întâmplări și snoave pe care precocel copil le asculta și le înregistra pentru a le polei apoi cu aurul imaginației sale.

Moara din poeziile lui Coșbuc este astfel și ea o realitate, după cum o realitate sunt și plopii din jurul ei – plopi care există și în prezent – al căror freamăt, împreună cu clocotul apelor, poetul îl asocia zbciumului din sufletul fetei morarului căzută în păcat:

„Sub plopii rari apele sună, / Și plopii rari vâjâie-n vânt, / Scot hohote parcă să-mi spună / în râs ce nemernică sunt! / Ce rea, ce nemernică sunt, Iar apele-mi strigă: nebună!”

Datorită grijii hordoanilor, moara aceasta a devenit astăzi un adevărat monument literar, de existența ei legându-se unul din cele mai remarcabile cicluri ale poeziei coșbuciene.

Ne-am despărțit de Hordou cu satisfacția de a fi pătruns în sanctuarul creației unui mare poet, și de a fi cunoscut în același timp pe oamenii cei mai fideli amintirii și gloriei sale.

De la Hordou la Prislop, satul tinereții lui Liviu Rebreanu, nu sunt, trecând prin Năsăud, decât câțiva kilometri. Îi străbatem – suntem trei prieteni – cu gândul la „Ion”, la Ana, la Titus Herdelea, la Roza Lang, la George și la Florica, la părintele Belciug, la Laura și la Pinte. Podul de peste Someș și drumul spre Prislop, urcând în pantă șerpuitoare, e cel descris de romancier. Din vârful dâmbului se văd cele două ulițe ale Prislopului și biserica nouă ridicată în mijlocul unui tăpșan.

Clăile de grâu și câpițele de pe dealurile din jur, printre care se află și „pământurile” jinduite de Ion, ne relevă belșugul locurilor și hărnicia prislopenilor. Rebreanu a fost întotdeauna mândru de ei. Nici ei nu s-au lăsat însă mai prejos, făcându-și din amintirea și opera sa un titlu de justificată mândrie. Atât amintirea romancierului, cât și a fratelui său Emil, eroul romanului „Pădurea spânzuraților”, precum și a tatălui lor, învățătorul *Vasile Rebran* (nume care arată că purtătorul său era originar din comuna *Rebra* din apropiere), sunt încă vii printre locuitorii Prislopului și nu sunt semne că ar putea fi uitați curând. Dimpotrivă, datorită romanului „Ion”, pe care se pare că îl cunosc aproape toți locuitorii satului și mai ales cei tineri, timpul nu face decât să accentueze și mai mult atașamentul lor față de familia rebrenilor, și îndeosebi față de romancier. Ca și hordoanii, prislopenii au restaurat și ei casa fostului lor consătean dându-i destinația de casă memorială,

ridicându-i totodată și un bust. În jurul casei mai trăiesc încă vechii copaci care au ocrotit frământările lui Titus Herdelea și i-au mângâiat ceasurile de visare.

Ceea ce te surprinde la Prislop, este însă larga și pasionata cunoaștere a romanului „Ion”, legendele crescute în jurul său ca și viguroasa posteritate care i se întrevede. Imediat după vizitarea casei, suntem întrebați de către cei adunați în jurul nostru, dacă vom merge să o vedem și pe lelea Rodovica.

— Care Rodovică?

— Păi, pe lelea Ana, nevasta lui Ion, despre care a scris domnul Rebreanu. Stă aici aproape. Toți cei care vin la Prislop se duc să o vadă și pe ea. Ne ducem dar și noi. Tentația de a vedea pe una din cele mai cunoscute eroine a lui Liviu Rebreanu nu e mică. Un flăcăiandru ne însoțește. Peste câțiva pași, înainte de a coti spre casa Anei, suntem opriți spre a ni se arăta locul unde a fost cârciuma lui Avrum. Aici l-a bătut, ni se precizează, Ion pe George.

— Dar dumneata de unde știi?

— D-apoi cine nu știe la Prislop tot ce a fost atunci. În cartea domnului Rebreanu sunt scrise toate așa cum s-au întâmplat. Eu știu și de la tata care a fost prieten cu George.

— Aici, ni se arată după alte câteva momente, a șezut lelea Florica. Am cunoscut-o și eu. A murit numai acum câțiva ani. Toți zic – și tata zicea – că a fost tare frumoasă în tinerețe. În casa lor stă acum fata ei, care și ea e frumoasă. Peste un minut suntem opriți iarăși:

— Iată, aici e casa lelii Rodovica. Fetița de la poartă e chiar nepoata ei. O cheamă Margareta Pop și-i în clasa a VII-a.

— Tu, strigă flăcăiandru, acasă-i bună-ta?

— Acasă, da, acasă!

— No, spune-i să iasă afară că au venit niște „domni” de la București să o vadă.

— D-apoi că au mai fost și ieri doi.

— Nu v-am spus eu? ni se adresează cu satisfacție ciceronele.

Ne găsim în fața unei vechi căsuțe de lemn cu pereții scobiți de ploaie, cu ferestre înguste, împodobite cu flori de mușcată. Ușa casei se deschide încet și în prag apare o bătrână uscățivă, îmbrăcată într-o rochie neagră. Din căputul de lână se prelungesc niște mâini uscate, bătătorite de muncă. Privirile bătrânei ne întâmpină șagalnice și puțin ironice.

— Noa, io-s, și dv. ați venit să mă vedeți? De peste tăt vin să mă vadă și să mă întrebe despre Ion și Florica.

Ne dăm seama imediat că numeroasele „audiențe” acordate, i-au conferit bătrânei un aer de prestanță și solemnitate.

O întrebăm și noi aceeași poveste. Dialogul se încheagă spontan și cordial.

— Apoi Ion a murit de vo zece ani. Era bătrân. Și eu sunt bătrână, am mai optzeci de ani. Florica n-a murit demult.

— Dar era frumoasă? o întreabă unul din amici.

— Apoi, ne răspunde lelea Rodovica cu o ușoară tresărire în voce, a fost

frumoasă și ea, am fost frumoasă și eu. Așa-s fetele. Amu o trecut tăte.

— Dar chiar așa au fost lucrurile cum le-a povestit domnul Rebreanu?

— E, așa! Apoi a fost cum a fost, dar nu cum zice lumea. Ion a fost un om de treabă și nu m-o bătut niciodată.

Constatăm din afirmațiile Anei că la Prislop se înfruntă două versiuni, două lumi. Cea literară a romancierului, însușită de generațiile noi și cea socială, trăită de bătrânii vremii care se miră de cele auzite de la tineret. Rodovica însăși e cea mai mirată de câte știu și de câte o întreabă „domnii”.

— Bună, intervine fetița cu timiditate, dar așa am învățat și eu la școală.

— D-apoi că voi multe învățați, da numai eu știu cum a fost.

— Da auzi, domnule, ne întreabă bătrâna, întorcându-se către noi, oare io n-aș putea căpăta un premiu? Tot mereu vin mulți să mă întrebe și să mă fotografieze. Să-mi deie și mie ceva cum aud că i-o dat și domnului Rebreanu.

Unul dintre noi o încurajează:

— Să vedem mătușă, ne vom interesa.

— D-apoi că toți zic așa. Îs bătrână și mi-ar prinde bine.

Între timp curtea s-a umplut de vecine care ne îndeamnă și ele:

— Prăbăluți, că-i necăjită. Cineva din grupul nostru îi cere un autograf pe romanul buclucaș apărut într-o nouă ediție.

— Ce să scriu? D-apoi eu n-am scris niciodată.

— Buna n-o umblat la școală, se grăbește Margareta să ne deslușească. Eu scriu în locul ei..

Aflăm astfel că și alții îi ceruseră același lucru și că în locul autografului Anei, au trebuit să se mulțumească numai cu semnătura Margaretei.

— Buna pune numai degetul, adaugă ea cu importanță.

Ne lămurim deci că Rodovica n-a citit romanul și că nu cunoaște prin propria ei lectură lumea în care a încadrat-o Liviu Rebreanu.

— Pe Margareta, adaugă bătrână cu mândrie, om da-o la școală la Năsăud. Ea scrie frumos.

— Scrie-le Margareță și d-lor, își îndeamnă Rodovica nepoata. Io oi pune iar degetul.

— Că eu am scris de multe ori, se laudă nepoata.

În loc de Rodovica, semnează astfel Margareta Pop, cl. a VII-a elementară.

Graba de a ajunge în altă parte ne face să scurtăm convorbirea, dar nu mai înainte de a cere îngăduința pentru a vizita și casa.

— D-apoi că n-aveți ce vedea. La mine nu-i fain ca la alții. Io-s bătrână. Și într-adevăr, în casă nu-i „fain”, nu sunt adică lucruri care să-ți răpească ochiul. E curat în schimb, iar după icoană, zărim romanul care a făcut din Rodovica Boldijar un personagi de largă notorietate.

— Cartea e a mea, precizează Margareta cu mândrie.

În tindă dăm cu ochii de faimoasa vatră. Zâmbim și apoi ne luăm rămas bun de la amfitrioana noastră.

— Să fiți sănătoși, ne spune Rodovica și să mai veniți. Da nu uitați de pensie! Margareta ne petrece până în uliță..

— Buna nu vrea să spuie tot, ne mărturisește ea cu candoare. Dar eu o tot întreb. Îs prietenă și cu fata lelii Florica. Am aflat multe.

Privind ochii vioi ai Margaretei și ascultându-i vorba însuflețită, ne gândim că peste câțiva ani, după moartea bunicii, ea va deveni într-adevăr la Prislop, depozitarea unor amintiri tănuite astăzi, dar pe care la timpul lor, le vor culege alți cercetători literari, din altă generație, perpetuând astfel interesul și curiozitatea pentru eroii celui mai mare roman al literaturii române.

Ca și Coșbuc, din satul său, Liviu Rebreanu a creat din viața prislopenilor o epopee care se suprapune realității istorice, îmbelșugând-o și transfigurând-o, dar păstrându-i în același timp caracterul original, formele de viață locale, limba și întregul ei cortegiu de tradiții și patimi.

Peste câteva zile ne aflăm în Țiria lui Slavici de unde urma să ne continuăm drumul spre Orlat și Gura Râului, sate în care aveam să ne întâlnim din nou cu umbrele demiurgice de la Hordou și Prislop.

Mărturiile șirienilor despre marele lor povestitor ca și ale țăranilor din cele două sate sibiene despre Coșbuc, Ion Pop-Reteganul, Ilarie Chendi, Octavian Goga, Ion Agârbiceanu, Liviu Rebreanu și despre alții, vor face însă obiectul unei evocări viitoare.

Luceafărul, nr. 1, 7 ianuarie 1967, p. 7

Graiul și scrisul românesc – factori primordiali ai unității naționale

Unitatea politică a poporului român, realizată în ciuda atâtor considerabile obstacole, a fost precedată de unitatea graiului și scrisului românesc.

Ca într-o vastă pădure ale cărei frunze cântă simfonic la adierea acelorăși vânturi, inimile românești din străvechea arie dacică au vibrat prelung și adânc sub impusul acelorăși doine, acelorăși balade și s-au luminat concomitent prin aceleași scrieri tipărite. Nu există niciun cântec și nici o scriere românească care să nu fi circulat în toate regiunile românești, care să nu fi fost înțelese cu aceeași claritate pe Mureș, pe Argeș sau pe Șiret, și care să nu fi trezit pretutindeni aceleași ecouri și aceeași încântare. Prin limba și literatura națională, poporul român a luat act de întinderea și de substanța sa, de legitimitatea sa istorică și de îndreptățirea năzuințelor și idealurilor sale. Creațiile sale spirituale poartă pecetea unei

omogenității indestructibile și a unei viziuni unitare bazate pe percepții și simboluri comune. „Miorița”, capodopera literaturii noastre – populare, deși descoperită în Munții Vrancei, e o creație a întregului popor român, în limba, în ritmurile și în filosofia ei aflându-se elementele poeziei și cugetării românești din toate ținuturile patriei. În recenta monografie a lui A. Fochi ni se înfățișează „Miorițe” din toate părțile locuite de români, subiectul și cadențele lor. În marginile unor fermecătoare variații, fiind aceleași.

Aceeași unitate de limbă, absorbind și valorificând toate virtualitățile graiurilor provinciale, o găsim și în „Evangheliarul” lui Coresi de la Târgoviște, în „Testamentul” lui Simion Ștefan de la Alba Iulia, în „Cazania” lui Varlaam de la Iași, în „Biblia” de la București, toate aceste vechi imnuri ale limbii române circulând cu aceeași intensitate, atât în Tara Românească, cât și în Transilvania și Moldova. Nu există colț de țară unde să nu se fi aflat exemplare din aceste scrieri și pe care să nu se fi găsit însemnări și spovedanii locale scrise în același grai ca și cel aflat în textele tipărite.

Consacrarea unității limbii române pe plan literar consacră însăși unitatea poporului român, fiindcă, după afirmația lui Barițiu, *„limba este națiunea și prin urmare limba românească este însăși națiunea română”*.

Un și mai mare avânt a luat schimbul de publicații între toate provinciile românești la începutul secolului al XIX-lea, odată cu apariția primelor periodice în limba română, colaboratorii și cititorii acestora recrutându-se, ca și în cazul cărților bisericești, de pe întreg cuprinsul vechii Dacii. Chiar de la primul număr (1829) „Curierul” lui Heliade anunța că are reprezentanți la Brașov, Sibiu, Arad, Blaj, și chiar la Budapesta, pentru colonia românească de acolo, intenția ziarului fiind de a urmări și reflecta viața românilor de pretutindeni. Unul din principalii susținători și colaboratori ai „Curierului românesc” și ai „Curierului de ambe sexe” în Transilvania, a fost Timotei Cipariu. Legături tot atât de strânse cu românii transilvăneni a avut și „Albina” lui Asachi, în redacția căreia lucra și profesorul ardelean Ioan Fabian Bob. Apariția „României” (1838), „Daciei literare” (1840) și a „Magazinului istoric pentru Dacia” (1845) au fost considerate în Transilvania ca adevărate evenimente naționale, difuzarea lor, datorită unor cărturari ca George Barițiu, – Atanasie Șandor, C. Diaconovici-Loga, Nicolae Tincu-Vaha etc. luând proporții considerabile. Semnificativă îndeosebi este pătrunderea „Magazinului”, considerat în toate țările românești ca principalul organ al istoriografiei naționale, în părțile cele mai îndepărtate ale Transilvaniei, în Sătmar, în Biharia, Arad, Nădlac, Caransebeș și alte localități din marginea românismului. Din corespondența lui Barițiu aflăm, astfel, că prin preoții Moise Sora Noacul și Ion Munteanu se primeau, în 1846, în Sătmar și Bihor 20 de exemplare din revista lui Bălcescu; la Arad, 29; la Caransebeș, 46; un număr tot atât de remarcabil, prin Tincu-Velia, se răspândea în satele bănățene din jurul Vârșețului.

Concomitent cu foile lui Heliade și cu revista lui Bălcescu pătrundeau în Transilvania în perioada prepașoptistă și „Învățătorul satului”, „Icoana lumii”

„Arhiva” și „Propășirea” lui Kogălniceanu, ideile politice ale scriitorilor munteni și moldoveni fecundând astfel puternic gândirea și viața culturală și națională a transilvănenilor.

Printre cititorii acestora aflăm pe episcopii ambelor confesiuni, protopopi de la Sibiu și canonici de la Blaj, profesori de la toate școlile românești, negustori, de la Brașov, preoți și învățători din nenumăratele sate, studenți și elevi, ofițeri din regimentele de graniță de la Orlat și Năsăud, țărani de la Săcele și Săliște, cu un cuvânt, reprezentanți ai tuturor claselor sociale și ai tuturor regiunilor ardeleni, bănățene, crișene și maramureșene.

Cu tot atâta interes au fost întâmpinate la București și Iași și periodicele transilvănene, „Foaia pentru minte, inimă și literatură” și „Gazeta de Transilvania”, care, îndată după apariția lor (1838), atrag atenția românilor de pe ambele laturi ale Carpaților. Se remarcă îndeosebi tendința lui George Barițiu de a adopta aceeași ortografie ca periodicele bucureștene și de a da largi informații asupra mișcării literare și culturale a românilor transcarpatini. Apariția în paginile lor, chiar din primii ani, a unor scriitori ca Heliade Rădulescu, Grigore Alexandrescu, C. Negruzzi, M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, V. Alecsandri, le-au conferit de timpuriu calitatea de adevărate monitoare ale conștiinței românești de pretutindeni. Subliniind importanța noilor publicații ziarul „România” de la București scria, la 3 martie 1838: „Literatura românească înaintează cu pași bărbătești. În toate provinciile unde sunt români se simte o nobilă mișcare de a scrie și de a citi. Producțiile literare de tot felul... împrăștie o lumină mântuitoare care gonește întunecul. În scurt – remarcă „România” – românii merg îndrăzneți înaintea unui veac strălucit și se apropie de un viitor fericit. Acesta – se arăta în încheiere cu – atât va fi mai aproape cu cât tot românii își vor uni silințele, cu cât se vor sprijini unii pe alții între sine, și cu cât vor lucra fiecare în parte, pentru toată românimea”.

Iar Barițiu, ca și Kogălniceanu, ca și N. Bălcescu, lucra într-adevăr pentru toată românimea. Faptul era consemnat și de Heliade care la 24 ianuarie 1839, trecând în revistă publicațiile românești de pretutindeni arăta, prin „Curierul”, că „în Transilvania foile Brașovului – din care el reproducea în «Curierul» articolele lui Barițiu, ale lui Cipariu și ale lui Vasile Pop – înaintează și dovedesc stărnirea redactorului G. Barițiu. Articolele literare și polemica asupra orientării limbii românești – sublinia Heliade – au dat o mare dezvoltare duhurilor”. În 1845, revenind asupra acestei chestiuni Heliade sublinia din nou, „priceperea, tactul și românitățile” foilor de la Brașov aflate sub „redacția și, lăudata stăruință a d-lui George Barițiu”. Cu aceeași căldură – prin „Albina” – vorbea despre foile brașovene și Gheorghe Asachi, remarcând „zelul cel luminat” al redactorului lor.

Atât „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, cât și „Gazeta de Transilvania” au cunoscut o amplă difuzare în ambele principate transcarpatine, numărul abonaților munteni și moldoveni ale acestora luându-se la întrecere și, uneori, chiar depășindu-l, cu numărul abonaților ardeleni și bănățeni. La București printre abonați se află însuși „Prea luminatul domn Alexandru Dimitrie Ghica” iar la Iași,

mitropolitul patriot Veniamin Costache. Alți abonați de seamă ai foilor lui Barițiu la București erau Petrache Poenaru și Ion Heliade-Rădulescu, la Iași Gheorghe Asachi. M. Kogălniceanu, Iordache Mălinescu, la Huși spătarul Grigore Cuza, la Roman, medicul Alexandru Teodor și negustorul Mihail Milea, la Galați, D. Duca „laitenant de pedestrimă”, la Buzău și Caracal, profesorii Gavril Munteanu și Ioan Trușescu, confirmându-se astfel, ca și în Transilvania, faptul că foile românești erau citite și apreciate în toate straturile sociale. În anul 1842 numărul abonaților munteni ai lui Barițiu era de 265, iar a celor moldoveni de 149. Trei dintre aceștia erau elevi ai seminarului de la Socola, care răspundeau în acest fel colegilor lor de la Blaj, Oradea, Arad care citeau publicațiile de la București și Iași.

Barițiu, la rândul lui, prin foile sale, recomanda ardelenilor toate publicațiile transcarpatine, și îndeosebi „Dacia literară”, „Propășirea” și „Magazinul istoric pentru Dacia”, iar în primăvara anului 1848, făcea personal abonamente pentru „Curierul românesc”, „Albina”, „Universul”, „Vestitorul românesc”, „Învățătorul satului”.

După izbucnirea revoluției, el salută cu entuziasm apariția ziarelor „Poporul suveran” și „Pruncul român” și își pune foile la dispoziția revoluționarilor de la Iași și București.

În aceleași condiții și prin aceiași oameni se asigură o largă difuzare și cărților științifice și literare. Intelectualii din Principate cer celor din Transilvania să le trimită „Istoria” lui Petru Maior, „Gramatica” lui Diaconovici-Loga, „Icoana pământutului” – tratatul de geografie universală tipărit la Blaj (1842) de Ioan Rusu – „Macrobiotica” lui Paul Vasici și editează ei înșiși „Cronica” lui Șincai (1853). În Transilvania, în același timp se răspândesc „Poeziile” lui Grigore Alexandrescu, „Cuvântul”, rostit de M. Kogălniceanu în 1843 la deschiderea cursului de istorie națională, „Puterea armată și arta militară la români” de N. Bălcescu, „Baladele” populare și „Doinele și lăcrămioarele” lui Vasile Alecsandri, „Poeziile” și „Legendele” lui Bolintineanu.

Nimic de seamă nu s-a creat și nu s-a tipărit în acest timp care să nu fie cunoscut și citit pe ambele versante ale Carpaților.

Ca și ziarele și revistele, cărțile sunt citite de oameni din toate clasele sociale, producând asupra tuturor același efect patriotic și aceeași sete de integrare în marea solidaritate românească.

Unitatea națională realizată în 1859, ca și desăvârșirea ei în 1918, prin unirea Transilvaniei, nu făceau astfel decât să consacre și închege pe plan politic vechea arie de răspândire a „Mioriței”, a cărților de cult religios, a „Daciei literare”, a „Magazinului istoric pentru Dacia”, a foilor de la Brașov, a „Istoriei” lui Maior, a „Croniceii” lui Șincai și a poeziilor lui V. Alecsandri și D. Bolintineanu. La fel ca și folclorul, ele au pătruns pretutindeni și au însuflețit pe toți cei răzlețiți, relevând cu fermitate unitatea limbii, a culturii și a poporului român.

Mai târziu, în decursul luptei pentru desăvârșirea unității naționale, acestora li se vor adăuga revistele „Familia”, „Convorbiri literare”, „Contemporanul”

„Vatra”, „Sămănătorul”, „Luceafărul”, „Viața românească”, poeziile lui Eminescu, ale lui Coșbuc, ale lui Octavian Goga, nuvelele lui Slavici, Delavrancea, Sadoveanu, studiile lui N. Iorga, culegerile de folclor ale lui S. Fl. Marian și ale atâtor alți scriitori și savanți, patrioți, lupta pentru unirea politică și progresul social al poporului nostru inspirând cele mai frumoase pagini ale literaturii române.

Prin limba și literatura română, prin triumful și aportul lor la realizarea unității naționale, s-a confirmat lapidara deviză a lui Barbu Delavrancea: „*Suntem un singur popor, Carpații ne sunt șira spinării.*”

Luceafărul, nr. 3, 21 ianuarie 1967, p.7

Scriitori și artiști în conștiința poporului (II)

Înainte de apariția poveștilor și novelelor lui Ioan Slavici, Șiria (Vilagășul) satul natal al scriitorului, nu trăia, sub raportul notorietății publice, decât prin frumusețea podgoriilor ei și a amintirilor istorice legate de vechea cetate de pe culmea dealului din apropiere, și de capitularea de la 13 august 1849 a armatei revoluționare maghiare conduse de generalul Arthur Görgey.

Trecătorului i se arătau ruinele romantice ale cetății și castelul baronului Bohus în salonul căruia se semnase trista capitulare. I se oferea vin auriu din cramele satului, palincă îndulcită cu scorțișoară și apoi i se arăta drumul fie spre Arad, spre Pâncota sau spre valea Crișului alb. Șiria? Un sat ca atâtea altele de la poalele munților Zarandului de unde ochiul îmbătat de necuprins străbate biruitor marea câmpie a Aradului. Brusc însă, prin apariția în literatură a lui Ioan Slavici, Șiria, ca și Humuleștii lui Creangă ca și Hordoul lui Coșbuc sau Rășinariii lui Goga, a devenit un sat cu o profundă semnificație literară, interesant nu numai prin istoria și fizionomia sa geografică, ci și prin viața locuitorilor săi, din rândul cărora s-au recrutat atâția din eroii lui Slavici, prin tradițiile lor folclorice și prin graiul de o așa de cumpănită și pitorească alcătuire. Mărturiile scriitorului au fost hotărâtoare pentru gloria neașteptată a Șiriei și pentru locul pe care ea îl ocupă astăzi pe harta literară a României. „Având să descriu lumea prin care am trecut – preciza Slavici la capătul vieții – nu pot să încep decât de aici, unde m-am născut, unde mi-am petrecut copilăria și cea mai frumoasă parte a tinereților, unde au fost așezate temeliiile mele sufletești.” Mărturisirea trebuie reținută atât pentru motivul că prin ea se destăinuiește formația spirituală a unui mare scriitor, legat puternic de eposul poporului român, cât și fiindcă ea explică admirația din ce în ce mai accentuată pe care șirienii o au pentru autorul *Morii cu noroc*. Și care au fost „temeliile sufletești” ale lui Slavici? Poveștile mai întâi, basmele născute din simbolurile și legendele veacurilor – *Zâna zorilor*, *Florița din codru*, *Doi feți cu stea în frunte* –

care deși date la iveală prin *Convorbiri literare* abia în anii 1872–1874, aveau îndărătul lor o existență seculară trecute prin gura a zeci de generații de șirieni. Într-o scrisoare adresată lui Iacob Negruzzi, în 1872, Ioan Slavici afirma că „întreaga mea copilărie n-a fost decât o poveste lungă și frumoasă... Cât am fost în casa părinților mei, am ascultat, cât am fost departe de ea, am spus la povești, povestea a fost fondul plăcerilor mele din copilărie”.

Povești, la Șiria, Slavici a auzit mai întâi de la bunicul său după tată, Mihai Fercu „un cărbunar” care mai apucase vremile lui Bonaparte căruia, în *Amințirile* din 1924, avea să-i facă un duios și elocvent portret. În loc de „creițari” sau jucării, în zilele în care nepotul merita o recompensă „bunicul îl răsplătea cu un basm: „Astăzi te-ai purtat bine, îi spunea bătrânul la sfârșitul zilei, p-asăară îți spun o poveste.” Din casa părintească viitorul scriitor a trecut apoi în largul vieții satului, amestecându-se cu copiii și flăcăii care păzeau turmele pe pajiștile din împrejurimile Șiriei. Alte povești îi pătrunseră în suflet prin glasurile acestora sporind și nuanțând zestrea primită de la bătrânul Fercu. „Frumoase – destăinuiește Slavici în *Lumea prin care am trecut* – erau nopțile de vară la marginea bălții, unde cântau pressure de baltă, crâsteii și prepelițele, țipau nagâții și rațele sălbatice și bubuia din când în când boul de baltă, dar încă mai frumoase erau în paghină, unde era liniște și stăteam adunați în jurul focului”. Adeseori pașii îl purtau spre ruinele vechii cetăți care, în decursul existenței sale schimbaseră numeroși stăpâni, imaginându-și „regi, voievozi, pașale și cete care trec în mers furtunat pe sub dealuri și se războiesc pe șesul întins și neted”. Literatura sa de evocare istorică își are izvorul în aceste contemplații provocate de hoinărelile copilăriei. Cetatea, prin săpăturile făcute în jurul ei de către căutătorii de comori ascunse, aveau să-i inspire și nuvele „Comoara”, a cărei acțiune, deși localizată în altă parte, are la origine una din vechile povestiri șiriene despre soarta descoperitorilor, auzită lângă focul din „paghină”.

A doua parte a „temeliilor sufletești” ale lui Slavici a constituit-o viața reală a locuitorilor Șiriei și a localităților învecinate – Lipova, Aradul – din a căror întâmplări și grai aveau să se întruchipeze comedia *Fata de birău*, nuvelele *Popa Tanda*, *Scormon*, *Budulea Taichi*, *Moara cu noroc*, *Pădureanca*, romanul *Mara*, ai căror eroi, în frunte cu Lică Sămădău, au reprezentat tot atâtea tipuri, prototipuri și episoade autentice cunoscute de scriitor prin contactul direct cu oamenii satului și ai regiunii.

La originea literaturii lui Slavici se află poveștile și viața Șiriei, tot așa cum la originea idilelor și baladelor lui Coșbuc se află Hordoul, iar la a basmelor și amintirilor lui Creangă, Humuleștii.

Șiria trăind puternic și fecund în conștiința lui Slavici, tot atât de puternic trăiește și scriitorul și opera sa în conștiința șirienilor și a regiunii înconjurătoare. Vizitând Șiria și se arată astfel cu nespusă mândrie locul pe care a fost casa părinților săi. Lena și Sava Slavici, (în locul vechii case, se află astăzi edificiul poștei) vechea școală la care a învățat cu dascălul Avram Voștinar – o simplă casă

țărănească transformată astăzi în locuință pentru clopotarul satului – balta și padina pe care a hoinărit, cărările pe care urca spre cetate, și atâtea altele din locurile amintite de scriitor în povestirile și nuvelele sale. Calitățile și slăbiciunile oamenilor din Țiria sunt raportate adeseori, mai ales din partea generațiilor tinere, la eroii lui Slavici dovedindu-se astfel o îndelungată și repetată lectură a operei sale și totodată adâncul ei realism. Omul vrednic, răbdător și muncitor „e numit Tanda”, „cel cu înfățișare și fire haiducească” „e ca Lică Sămădău; un avid de bani” e „Ghiță din *Moara cu noroc*”; o femeie aprigă și chivernisitoare „e ca Mara”; în fiecare fată frumoasă care coboară din munți pentru a da ajutor la culesul viilor se vede „o simiană din *Pădureanca*”, nuvela cu același nume. Un învățător imprudent care a întrebuițat într-o zi nuiaua a fost poreclit îndată „dascălu cu joarda”, așa cum arătase Slavici că fusese învățătorul lui. Mi s-a spus că până și unii câini credincioși sunt comparați cu Scormon al lui Slavici. Opera scriitorului, pe lângă valoarea ei artistică, îndeplinește astăzi la Țiria și în satele din jurul ei rolul unui catehism de pedagogie etică, fiind unul din elementele de legătură cu vechile tradiții și în același timp un viu izvor de încurajări și îndemnuri pozitive. Pentru călătorul grăbit, marea dragoste și admirația șirienilor pentru scriitor e reprezentată însă de *Muzeul memorial Ioan Slavici* organizat în anii 1957–1958 în fostul castel al baronului Bohuș. Muzeul, condus de profesorul Ioan Farcaș reconstituie „anii copilăriei” scriitorului cu imagini înfățișând cetatea, padina și balta, „anii de studii”, „călătoriile” și „activitatea sa literară”. Datorită familiei scriitorului, muzeul cuprinde mobilierul propriu al lui Slavici, biroul său de scris, ceasul și sfeșnicele la lumina cărora a fost scrisă o bună parte din opera sa. Acestea li se adaugă numeroase scrisori manuscrise și fotocopii, precum și aproape toate edițiile lui Slavici. Un loc remarcabil în Muzeul lui Slavici îl ocupă reflectarea legăturilor sale cu Mihai Eminescu și George Coșbuc, realizată prin sugestive tablouri, fotografii și scrisori.

Mărturisirile făcute de Slavici că *Fata de birău* și *Zâna zorilor* au fost scrise la stăruința lui Eminescu și că „ani de zile nu am publicat nimic mai înainte de a-i fi citit lui” – Slavici după aprecierile recente ale lui P. Marcea, fiind, ca și Creangă, o descoperire a lui Eminescu – i-au determinat pe șirieni ca alături de bustul lui Slavici, ridicat în 1940, să înalțe, prin sculptorul Ladea, un bust și în amintirea cântărețului „Luceafărului” pentru ca, astfel, cei doi vechi și statornici amici să înfrunte sub cerul Țiriei braț la braț eternitatea.

Oricât ar fi de modestă în realizarea ei intenția șirieniilor, ea îți îndreaptă totuși gândul cu emoție spre marele monument de la Weimar al lui Goethe și Schiller – monument ridicat gloriei comune și prieteniei celor doi scriitori germani.

În conștiința șirienilor, alături de Slavici și Eminescu, trăiesc alți doi scriitori și artiști a căror creație s-a inspirat și ea din poezia și zbuciumul Țiriei. Este vorba de nuvelistul și ziaristul Ioan Russu-Șirianul (22 iunie 1864 – 12 dec. 1909), fiul surorii lui Slavici, și de compozitorul Emil Monția (7 ianuarie 1882 – 14 februarie 1965), Ioan Russu, care spre a se deosebi de numeroși alți Ruși prezenți în

publicistica transilvăneană – Ioan Rusu de la Blaj, Ioan Rusu-Abrudeanu, N. Rusu-Ardeleanu, Ioan V. Rusu secretar literar al „Asociațiunii” de la Sibiu – și spre a-și marca și mai puternic atașamentul față de satul natal – și-a adăugat numelui de familie și pe acela de Șirianul, și-a legat numele de înființarea și conducerea a două din cele mai importante ziare transilvănene: „Foaia poporului” de la Sibiu (1892) și „Tribuna” (1897) de la Arad. În 1905–1906 a fost deputat în parlamentul din Budapesta desfășurând o îndrăzneată activitate pentru apărarea țărânimii române. Pe teren literar, Ioan Russu-Șirianul a continuat tradiția literaturii populare a unchiului său, publicând în 1894, volumul de povestiri și nuvele „Moara din vale” urmat de culegerea postumă „Șchițe și nuvele” editate de N. Iorga în 1911.

Talentul și dinamismul său i-au asigurat o pagină de seamă în istoria presei de peste munți, iar pentru șirieni imaginea unui luptător local de neuitat. În fața „Muzeului memorial Ioan Slavici” se află astfel, prin sacrificiile șirienilor, și un bust ridicat în amintirea lui Ioan Russu-Șirianul, dragostei lui pentru satul natal răspunzându-i-se cu aceleași sentimente. Pe soclul monumentului, edificat în 1929, se află această concludentă și elocventă inscripție:

Lui Ioan Russu-Șirianul / Țăranii români recunoscători aceluia ce prin scris / și grai viu i-a chemat / la conștiința națională.

În curând una din camerele muzeului lui Slavici va fi destinată unei reprezentări mai largi a relicvelor literare rămase de pe urma lui Ioan Russu-Șirianul.

Prin fiii lui Ioan-Russu, Mircea Russu-Șirianul și Vintilă Russu-Șirianul, Șiria a rămas prezentă în literatura română și după stingerea prematură a autorului „Morii din vale” și a lui Ioan Slavici.

La Șiria a locuit un lung număr de ani și compozitorul Emil Monția, autorul cunoscutei doine *La fântâna cu găleata*.

Alături de Ion Vidu, Tiberiu Brediceanu și Sabin V. Drăgoi, Monția a fost în Transilvania unul din cei mai prestigioși reprezentanți ai muzicii populare. Volumele sale de *Cântece* (1915), *111 doine* (1941), *110 colinde* (1943) constituie una din contribuțiile cele mai largi la cunoașterea și dezvoltarea muzicii populare românești. O bună parte din aceste cântece deși au fost culese din regiunile Munților Apuseni, Aradului și Banatului, au fost prelucrate la Șiria. Ani și ani pianul lui Monția a răsunat alături de melițele nevestelor și coaselor bărbaților oferind șirienilor, pe lângă spectacolul muncii artistice, neuitate audiții de muzică populară. Tot atât de importante sunt și creațiile sale originale consacrate poeziilor lui M. Eminescu – *Când amintirile-n trecut*, *Peste vârfuri*, *Somnoroase păsărele*, *Seara pe deal*, *Vino-n codrul la izvorul*, *La mijloc de codru des* etc. și O. Goga: *Oltul*, *Dorurile mele*, *Lună lună stea vicleană* etc. De o subtilă interpretare muzicală s-au bucurat din partea lui Monția și versurile lui Șt. O. Iosif: *Dragă codrule te las*, *Stau la Bălgrad trei fărtași*.

Vorbind de Monția, nu se poate uita nici opera sa în trei acte *Fata de la Cozia*, evocare emoționantă a trecutului istoric românesc.

De inima șirienilor Monția s-a legat îndeosebi prin doina *La fântâna cu găleata* – o fântână a locului fotografiată recent de amicul nostru C. Guzgău – prin *Doina ciobanului* și *Doina moșului*.

Ca și moara lui George Coșbuc de la Hordou, fântâna cu găleata de la Șiria constituie o realitate istorică, în jurul ei împletindu-se nenumărate idile și povești locale.

Creațiile epice ale lui Slavici și ale lui Ioan Russu-Șirianul, precum și creațiile muzicale ale lui Emil Monția conferă astfel Șiriei calitatea de autentică și fecundă sursă literară și muzicală românească, iar locuitorilor ei justificarea unei mândrii concludent meritate.

Pe pajiștile copilăriei lui Slavici, lângă alte focuri, aprinse de alte generații, se deapănă și astăzi povestirile marelui scriitor și trec din gura în gură doinele și cântecele lui Emil Monția.

Cu cât scriitorii și artiștii români au fost mai aproape de popor, mai aproape de viața și de graiul lui, cu atât dragostea acestuia îi înconjoară mai stăruitor și mai dinamic.

Ca și Hordoul și Prislopul, Șiria reprezintă unul din punctele cele mai semnificative pentru reflectarea scriitorilor și artiștilor români în conștiința poporului.

Luceafărul, nr. 13, 1 aprilie 1967, p. 3

Independență și unitate

Recenta culegere de documente inedite publicate de academicianul A. Oțetea în colecția Hurmuzacki (*Solidaritatea românilor din Transilvania cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu*) înfățișează ecurile adânci – nestudiate până acum – pe care revoluția din Țara Românească de la 1821 le-a avut în Transilvania și Banat.

Alți istorici, în numeroase lucrări, au studiat, și cercetările sunt încă departe de a fi ajuns la capăt, strânsele și fecundele legături dintre olteni, munteni, moldoveni și transilvăneni în decursul Revoluției de la 1848, în perioada luptelor pentru Unirea Principatelor și în acțiunea de transformare și consolidare a României inițiată sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza.

Aceleași sentimente, aceleași idei, aceleași aspirații, și uneori chiar aceiași luptători, au călăuzit mulțimile românești de pe ambele versante ale Carpaților în toate aceste împrejurări, relevând în mod, concludent infailibilitatea unității poporului român și a indestructibilei sale solidarități.

Ceea ce s-a constatat în împrejurările istorice amintite, s-a manifestat cu și mai multă amploare în timpul Războiului de la 1877 pentru cucerirea

independenței, care, având în vedere țelurile urmărite, a fost un război nu numai al românilor dintre Carpați și Dunăre, ci, cu aceeași ardoare, și al celor de dincolo de Carpați, libertatea și independența entuziasmându-i deopotrivă pe toți.

Îndemnurilor și apelurilor patriotice din ziarele și revistele de dincoace de munți, *Românul*, *Timpul*, *România liberă*, *Socialistul*, *Războiul*, *Dorobanților*, le răspundeau îndemnurile și chemările presei transilvănene, *Gazeta Transilvaniei*, *Telegraful român*, *Familia*, *Albina Carpaților*, *Transilvania*, pretutindeni urmărindu-se același scop inexorabil: mobilizarea tuturor energiilor și resurselor poporului român pentru cucerirea independenței.

Înregistrând evenimentele de la începutul lui mai 1877, „Familia” scria la 15/27 mai: *„Noutatea cea mai importantă pentru noi se rezumă în cuvintele: România și-a proclamat independența și tot odată a declarat război Turciei.”* Aceeași revistă, urmărind acțiunea organizată în vechea țară pentru ajutorarea ostașilor răniți și a familiilor rămase fără ocrotire, scria la 26 iunie/8 iulie: *„Să nu rămână niciun oraș, niciun sat, locuit de români de unde să nu se contribuiască pentru acest scop sfânt.”*

Alături de comitetele „Cruții roșii” de la București, Iași, Craiova și-au adus contribuția la această acțiune profund patriotică și umană și comitetele înființate din inițiativa femeilor române la Sibiu, Brașov, Cluj, Oradea, Suceava, Rădăuți și în toate celelalte orașe transilvănene și bucovinene. Contribuția acestora se cuvine relevată cu atât mai mult cu cât autoritățile au interzis funcționarea comitetelor și au dezlănțuit o vie campanie de presă împotriva acțiunii proiectate. *„Nu avem putere de a ne opune... ordinelor autorităților – scria „Telegraful român” de la Sibiu – dar avem o putere pe care nici o forță nu ne-o poate răpi. Această forță este puterea de iubire a umanității și a sângelui nostru”*. Iar pentru a se demonstra că aceasta era într-adevăr atitudinea luată de femeile române, „Gazeta Transilvaniei” publica apelul adresat de Haretia Stănescu de la Brașov către „toate femeile române, din orice parte de loc, pentru a se grăbi să contribuiască pe întrecute la alinarea durerilor acelor bravi frați ai noștri care s-au dus să-și verse sângele pentru înălțarea națiunii românești”. Acțiunea de colectare pentru ajutorarea răniților s-a desfășurat cu aceeași însuflețire atât la orașe cât și la sate, atrăgând în albia ei toate straturile și categoriile sociale, intelectuali, negustori, meseriași, muncitori, țărani, bătrâni și tineri, bărbați și femei. Remarcăm, pentru a sublinia entuziasmul cu care se desfășura acțiunea de colectare, numai două din miile de exemple înregistrate de presa timpului. În satul Bucium din Munții Apuseni, sat cunoscut pentru dragostea sa pentru libertate încă din timpul războaielor de la 1784, *„toți locuitorii – relate „Familia” la 26 iunie/8 iulie – grăbesc cu mic cu mare a contribui din inimă pentru această cauză sfântă și românească”*. „Telegraful român” semnala în același timp faptul că la Tilișca, un sat din apropierea Sibiului, listele de subscripție au fost semnate și de un număr de 49 elevi din cl. I-a primară și de 59 din clasa a II-a, care au dăruit fiecare câte 20 cruceri.

Pe lângă bani, alimente, medicamente, obiecte de îmbrăcăminte și încălțăminte, românii din Transilvania și Bucovina au susținut Războiul de Independență și printr-un însemnat număr de voluntari. Unii dintre aceștia s-au ridicat din rândurile elevilor de la liceele din Blaj și Suceava, alții dintre studenții de la Cluj, Viena, Graz și Pesta, cei mai mulți s-au ivit însă dintre țăranii din satele românești din jurul Brașovului, Făgărașului, Sibiuului, Hațegului, Rădăuților și Sucevei.

Vitejia dovedită de voluntarii transilvăneni și bucovineni în luptele de la Grivița, Plevna, Smârdan și Rahova a fost remarcată de diferiți istorici ca N. Iorga, Sextil Pușcariu, I. Nistor, I. Lupaș, Valeriu I. Bologa, Ștefan Pascu, și chiar de unii ziariști străini. Amintim din galeria voluntarilor pe căpitanul bănățean Moise Groza, care a condus coloana principală de la Grivița în luptele din zilele de 27 și 30 august, pe sergentul bucovinean Constantin Popescu, căzut la Calafat, pe subchirurgul de trupă Nicolae Grancea de la Făgăraș și pe caporalul moț Adam Hențiescu care pentru faptele lor de arme au primit decorațiile „Steaua României” și „Virtutea militară”.

Proclamarea Independenței și participarea României la războiul din 1877, alături de armata rusă, au inspirat și o bogată literatură patriotică, precum și numeroase opere de artă plastică, Vasile Alecsandri și Nicolae Grigorescu au realizat în această perioadă câteva din cele mai reprezentative creații ale lor. Aproape toate poeziile lui Alecsandri din ciclul *Ostașii noștri* au fost reproduse în periodicele transilvănene. Începutul s-a făcut cu poezia *Balcanul și Carpatul*, care, fiind publicată la 19 mai în ziarul „Presa” din București, a fost reprodusă în aceeași lună în „Familia” lui Vulcan, și apoi în „Transilvania”, revista „Asociațiunii” de la Sibiu, al cărei redactor era George Barițiu. Rând pe rând, considerate de „Transilvania” ca „poezii care se iau din mână în mână precum nu s-a mai văzut de mult”, au fost reproduse apoi în „Familia”, „Albina Carpaților” și „Gazeta Transilvaniei”, baladele *Peneș Curcanul*, *Sergentul*, *Păstorii și plugarii*, *Frații Jderi*, *Căpitanul Romano*, *Odă ostașilor români*, *Hora de la Plevna*, care constituiau tot atâtea capitole din noua epopee a poporului român. De aceeași atenție s-au bucurat și unele din poeziile lui George Sion (*Steaua României*), Nicolae T. Orășanu (*Armata română*), Grigore Bengescu (*Marșul anului 1877*), Vasile D. Păun (*Oda la rezbel*), M.C. Mănciulescu (*Marșul roșiorilor de la Vede*) și ale altor poeți.

Exemplul lui Alecsandri a dat aripi și inspirației poezilor transilvăneni. Fără a avea puterea de creație a bardului de la Mircești, dar tot atât de entuziasmați ca și dânsul de eroismul învingătorilor de la Plevna și tot atât de dornici de a vedea România scuturându-și lanțurile vasalității, cântăreții Transilvaniei și-au ridicat și ei glasul pentru a glorifica pe eroii patriei. În fruntea lor se află entuziastul Iosif Vulcan, discipolul înflăcărat al lui Alecsandri, Teohar Alexi care, pe lângă poeziile sale originale, a tradus în limba germană „Peneș Curcanul” și „Sergentul”. Ioniță Scipione Bădescu, Petre Dulfu și alții. Sensul pe care aceștia îl atribuiau războiului

independenței și vitejiei dorobanților români se desprinde în mod elocvent din poezia lui Petre Dulfu „Cununi de lauri” închinată eroilor căzuți:

Căci colo sus în stele trăi-vor dânșii iară,

Cu-a gloriei cunună etern încoronații...

Iar din a lor cenușă acuși va să răsară

Cereasca libertate unind pe frați cu frați.

Alături de versurile poezilor se impune menționarea contribuțiilor compozitorilor George Dima și N. Popovici, „Hora” și „Hora dobrogeană”, care, datorită caracterului lor popular, au pătruns adânc în toate școlile și satele de peste munți cântându-se la toate manifestațiile și petrecerile românești.

Concomitent cu publicarea informațiilor de pe front și a veștilor referitoare la desfășurarea acțiunii pentru ajutorarea răniților, periodicele transilvănene au publicat în această perioadă și numeroase articole cu caracter politic și istoric, scrise de George Barițiu, Timotei Cipariu, Nicolae Cristea, Aurel Mureșanu, Ioan Al. Lapedatu, subliniindu-se cu fermitate dreptul poporului român la independență și trăgându-se concluziile firești cu privire la unitatea sa.

Prin Partenie Cosma, elogiul eroismului românesc s-a făcut de la însăși tribuna Parlamentului din Budapesta, deputatul român, în ședința de la 25 noiembrie 1878, arătând că atunci când „a bătut ora pentru cucerirea independenței patriei români au sărit toți ca unul... dovedind înaintea lumii că la Dunărea de jos există un popor brav... a cărui alianță poate fi prețioasă pentru oricine”.

Războiul pentru cucerirea independenței României a fost, astfel, prin contribuțiile și sacrificiile comune o expresie a solidarității întregului popor român, de pe ambele versante ale Carpaților, și el a constituit un puternic impuls în lupta pentru desăvârșirea unității naționale ce avea să se realizeze în 1918 – un preludiu al înfăptuirii ei.

Gazeta literară, nr. 18, 4 mai 1967, p. 7

Mihai Kogălniceanu publicist

Istoric apreciat încă de la apariția primei sale lucrări (*Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens, 1847*), autor de discursuri care constituie și astăzi o podoabă neîntrecută a oratoriei românești (*Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională, 1843; Îmbunătățirea soartei țăranilor, 1862*) bărbat de stat cu rol precumpănitor în lupta pentru Unirea Principatelor, împrumutarea țăranilor și cucerirea independenței naționale, M. Kogălniceanu a fost în același timp și unul din marii publiciști ai epocii.

Importanța sa în acest domeniu constă atât în marele număr de publicații

conduse sau înființate de dânsul – *Foaia sătească a Prințatului Moldovei* (1839), *Dacia literară* (1840), *Arhiva românească* (1841), *Almanah de învățătură și petrecere* (1843), *Propășirea* (1844), *Foaia de învățături folositoare* (1844) *Steaua Dunării* (1855) – cât și concepția și activitatea sa de publicist, aceasta fiind una din formele cele mai pregnante ale militantismului său social, politic și literar. Activitatea sa publicistică, dinamică și larg cuprinzătoare, variată nu numai ca tematică, ci și ca mod de exprimare, a anticipat de altfel acțiunile sale politice și literare, ea reprezentând, în embrion, aproape toate ideile și îndemnul care aveau să consacre pe M. Kogălniceanu ca ideolog literar, ca luptător revoluționar și ca bărbat de stat. În cadrul ei s-a format și s-a relevat însuși stilul lui Kogălniceanu, patosul lui romantic, conciziunea științifică, arta argumentării logice, tendința spre polemică și pamflet. Mai înainte de a fi un mare orator și legislator, Kogălniceanu a fost un mare publicist care a cultivat toate formele de manifestare ale genului, îmbrățișând cu aceeași receptivitate atât problemele literare, cât și pe cele istorice, economice și politice.

Primele sale contribuții publicistice sub forma unor foiletoane despre seratele timpului, cu vădite tendințe satirice realiste, apar în „Alăuta” și în „Albina” lui Gh. Asachi (1838). Pentru, a se continua, cu un evident progres ideologic și stilistic la *Foaia sătească a Prințatului Moldovei*, care a fost cea dintâi publicație condusă de Kogălniceanu și căreia, în 1840, i-a adăugat și suplimentul lunar *Foaie pentru agricultură industrie și negoț*. În programul acestei foi se relevă pentru întâia oară poziția lui M. Kogălniceanu față de problemele agrare, arătând că „într-o țară ca a noastră, unde lucrarea pământului este cea mai mare și singura bogăție a locuitorilor, învățăturile ce ar aduce într-o stare mai bună și înflorită deosebitele ramuri ale agriculturii trebuie să fie îndeletnicirea cea mai de căpetenie a scriitorilor și a publicului”. Pentru a pune bazele unei astfel de acțiuni, în care va atrage și pe Ion Ionescu de la Brad, întors atunci din străinătate, Kogălniceanu prelucrează pentru „toți bunii și cinștii săteni”, după lucrarea franceză *Maison rustique*, o „învățătură înțeleasă despre lucrarea pământului, creșterea vitelor, îndreptarea pomilor, a viilor și altele”. Pe aceeași linie, adâncindu-le din ce în ce mai mult caracterul social, sunt scrise și articolele *Despre civilizație* (1845) și *Despre pauperism* (1845), publicate în „Almanahul de învățătură și petrecere”. În cel dintâi, Kogălniceanu va arăta că civilizația însemnează în realitate „emancipația”, fie că e vorba de „lupta în contra naturii” fie că se are în vedere „lupta în contra omului”, civilizația fiind „adunarea împreună a izbânzilor științifice și a izbânzilor politice”.

În cel de-al doilea, citind pe economistul francez A. Blaise, se ridică împotriva sărăciei și a foametei, „această rană rușinoasă pentru omenire”, cerând pentru întărirea păturii țărănești, „sporirea numărului proprietarilor de pământ”, prin achiziții sprijinite de stat, din moșiile latifundiarilor și ale bisericilor, și totodată o legislație care să asigure, în condițiile libertății individuale, „dreptul la muncă” și „practica egalității”.

Idei tot atât de îndrăznețe se găsesc și în articolele *Ochire istorică asupra sclaviei* (1853) și *Sclavie, vecinătate și boieresc* (1855), în care, pornind de la romanul scriitoarei americane Harriet Beecher Stowe – *Coliba lui moș Toma* – cercetează originile și formele de dezvoltare ale sclaviei și iobăgiei, insistând îndeosebi asupra condițiilor în care erau ținuți iobagii români, „vecinii”.

Articolele sociale ale lui Kogălniceanu, străbătute de numeroase ecouri de filosofie pozitivistă, au constituit paralel cu articolele și studiile lui N. Bălcescu (*Despre starea soțială a muncitorilor plugari în Principatele române*), un puternic impuls în lupta generației sale pentru ridicarea nivelului de viață a țărănimii române și pentru elaborarea unei ideologii sociale militante. Ideile din aceste articole vor sta la baza acțiunii sale politice pentru eliberarea clăcașilor și împrumărirea lor, ecoul lor aflându-și o largă desfășurare în marele său discurs din 1862 despre „îmbunătățirea soartei țăranilor...”

Publicistica socială începută la „Foaia satească” și continuată prin „Almanahuri” se împletea în același timp cu publicistica literară de la Dacia, începută la „Alăuta românească” și cu cea politică de la *Steaua Dunării*, ambele publicații reprezentând o treaptă superioară în orientarea și mobilizarea scrisului românesc. Prin „Dacia literară” se dă o lovitură de moarte regionalismului, chemându-se la o muncă unitară scriitorii români de pretutindeni, și punându-se bazele unei ideologii literare românești inspirate de viața istorică a poporului român, de tradițiile sale istorice și de aspirațiile sociale și naționale. „Țelul nostru – afirma Kogălniceanu în celebra sa «introducere» – este realizarea dorinții ca românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți”. În legătură cu subiectele ce urmau să fie tratate în revistă și care trebuiau să constituie principala sursă de inspirație a colaboratorilor săi, M. Kogălniceanu; combătând traducerile, preciza: „Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitorești și poetice, pentru ca să putem găsi și la noi subiecturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm de la alte nații.”

Strângerea în jurul „Daciei literare” și, după suprimarea acesteia, în jurul „Propășirii” a unor scriitori ca V. Alecsandri, C. Negruzzi, Alecu Russo, Grigore Alexandrescu, Ion Ghica, N. Bălcescu, George Barițiu și a altora, confirmă în mod concludent răsunetul apelului lui M. Kogălniceanu ca și adâncă lui justificare.

În spiritul „Daciei literare”, pentru a-i lărgi orizontul, a scris M. Kogălniceanu și articolele *Portul național* (1845), *Scene pitorești din obiceiurile poporului*, *Fiziologia provincialului în Iași* (1845) etc.

Înființarea și atitudinea impusă ziarului *Steaua Dunării* – apărut la 1 octombrie 1855 ca jurnal politic, literar și comercial constituie punctul culminant al activității ziaristice a lui M. Kogălniceanu. Consacrată luptei pentru Unirea Principatelor, „Steaua Dunării”, prin articolul-program semnat de Kogălniceanu, anunța chiar din primul număr că ea reprezintă „politica seculară a românilor”, concretizată în lupta pentru unire, fiindcă „Unirea este singurul mod în stare de a

consolida naționalitatea românilor, de a le da demnitate, putere și mijloace pentru a îndeplini misiia lor pe pământul ce de către Cel de Sus li s-a dat spre moștenire”. Cu aceeași fermitate este precizat și programul social al luptei pentru unire, programul menit să mobilizeze masele și să facă din ele susținătorul cel mai hotărât al Unirii. Kogălniceanu arăta astfel că este necesară „emanciparea și îndrituirea claselor muncitoare, desființarea sclaviei, această pată neagră a omenirii... modificarea sistemului fiscal, răspândirea instrucției primare” etc.

În același program, în partea destinată literaturii se arăta – reluându-se ideile susținute la „Dacia literară” și stabilindu-se o apropiere de revista lui Alecsandri *România literară* – că „literatura românească trebuie să se adape la izvoarele naționalității, adică la istoria, moravurile și credințele țării noastre”, fiindcă numai astfel se va putea crea o literatură originală, nobilă, națională... cu care să ne putem fâli și înaintea străinilor”. El nu uită nici latura progresului economic, bazat pe dezvoltarea agriculturii, industriei, negoțului, a căilor de comunicație și a institutelor de credit, „căci îmbunătățirea materială – sublinia cu energie Kogălniceanu – ne va da și perfecționarea morală, și așa vom putea ajunge la adevărata civilizație, la adevărata libertate”. Suspendată din ordinul lui Grigore Ghica, la 11 septembrie 1856, „Steaua Dunării” reapare la Bruxelles sub titlul „L'Etoile du Danube” (4 dec. 1856–1 mai 1858), sub conducerea lui Nicolae Ionescu dar cu păstrarea direcției lui Kogălniceanu, pentru a reapărea la Iași ca ziar zilnic la 1 noiembrie 1858.

Alături de „Românul” lui C.A. Rosetti „Steaua Dunării” a fost ziarul cel mai îndrăzneț în lupta pentru Unirea Principatelor și a alegerii lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al ambelor țări.

Sub noua orânduire, publicistul M. Kogălniceanu, fără a-și uita condeiul de literat și istoric, devine marele bărbat de stat al României moderne, el fiind principalul sfetnic al Domnului Unirii și legislatorul cel mai de seamă al epocii sale.

Locul articolelor de la vechea „Foaie sătească” și de la publicațiile ce i-au urmat îl iau de acum înainte acțiunile, discursurile și legile care au transformat cele două principate supuse Porții Otomane într-o țară unită și independentă, bazată pe „națiune liberă și de sine stătătoare” pornită pe calea progresului și a democrației liberale a timpului.

Familia, anul 3, nr. 9, septembrie 1967, p. 16

George Barițiu, mesagerul cărții românești

75 de ani de la moartea sa

Într-un articol din anul 1843, intitulat *Cărți, cititori*⁷⁴, George Barițiu arăta că adevărata măsură a culturii unui popor o reprezintă cărțile sale literare, ele fiind „înfățișătoarele” spiritului național. Cu acest prilej, el supunea la o lucidă și concludentă analiză procesul de dezvoltare a cărții românești, constatând că „noi până în minutul acesta – Barițiu scria la 20 decembrie 1845 – socotind cu bune cu rele la un loc, avem peste măsură de puține cărți tipărite în limba română”, și că și din acestea „cele mai multe sunt traducții făcute din limbi străine, cum din elină, franțeză, germană” ș.a. Una din cauzele acestei deficiențe culturale el o vedea în „prețurile pipărate” ale lucrărilor tipărite, care „te fac a crede că autorii, traducătorii, editorii și tipografii și-au pus carul în pietre, ca din o carte-două să-și facă stare, capitaluri, palate, și că ar cugeta a răspândi lumina culturii numai la cei bogăți”.

Lichidarea acestei stări de lucruri și transformarea cărții, printr-un salt calitativ și cantitativ, într-un mijloc de culturalizare a tuturor claselor sociale și de manifestare a geniului național va fi una din statornicile preocupări ale îndelungatei activități a lui George Barițiu, și ea va face din el unul din principalii mesageri ai cărții românești din secolul al XIX-lea.

Într-adevăr, urmărind periodicele înființate și conduse de el timp de o jumătate de veac – *Foaia literară* (1838), *Gazeta de Transilvania* (1838–1850), *Foaia pentru minte, inimă și literatură* (1838–1850), *Transilvania* (1868–1888), *Observatoriul* (1878–1885) – constatăm că problemele legate de conținutul și difuzarea cărții l-au atras neconținut, izbutind să realizeze o vastă operă de bibliograf, bibliofil, critic și istoric literar.

Această latură a bogatei activități a întemeietorului presei române transilvănene s-a desfășurat atât în ziarele și revistele amintite, cât și în cadrul „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român din Transilvania” și al Academiei Române.

În rubrici permanente, dar cu titluri adeseori schimbate – *Literar*⁷⁵, *Cărți noi românești*⁷⁶, *Știre literară*⁷⁷, *Bibliografie*⁷⁸, *De Știut*⁷⁹, *Înștiințare de cărți*⁸⁰,

⁷⁴ *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1843, 20 dec., nr 5.

⁷⁵ Idem, 1845, nr. 4.

⁷⁶ Ibidem, 1845, nr. 9.

⁷⁷ Ibidem, 1845, nr. 24–27.

Înștiințare literară⁸¹, *Folclor*⁸², – Barițiu a urmărit prin foile sale întreaga mișcare literară a timpului – cărți și reviste de pe ambele versante ale Carpaților – aducând astfel o largă contribuție la popularizarea și valorificarea literaturii românești în toate țările locuite de români.

Cu același interes, în alte rubrici cu titluri tot atât de variate – *Lexicografie*⁸³, *Istoriografie*⁸⁴, *Producte de specialitate juridică și din cea istorică în limba românească*⁸⁵, *Istoria naturală*⁸⁶ – a urmărit Barițiu și mișcarea științifică, publicațiile conduse de dânsul reflectând în fațete din ce în ce mai largi progresul limbii și al culturii naționale.

Datorită anunțurilor, reproducerilor și recenziilor sale, s-a deschis în perioada pre-pașoptistă calea spre Transilvania a principalilor scriitori din Țara Românească și Moldova – Ion Heliade-Rădulescu, Grigore Alexandrescu, Cezar Bolliac, C.A. Rosetti, Nicolae Bălcescu (citație cronologică), D. Bolintineanu, C. Negruzzi, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri – scrierile lor fiind prezentate ca adevărate evenimente literare românești⁸⁷.

O largă atenție a arătat cărturarul de la Brașov, așa cum constatăm din articolul *Literatură străină pentru români* publicat în 1845⁸⁸, „glasurile străinilor care se ridică pentru noi, despre noi sau împotriva noastră”, semnalând, comentând și uneori traducând opiniile emise de publiciștii și scrutării de peste hotare asupra vieții și istoriei poporului român. Iată câteva din cărțile de această natura care au reținut în perioada menționată atenția lui George Barițiu: *Geschichte der Moldau un der Walachei vebst der historischen und statistischen Literatur beyde Länder* (Johann Christian Engel)⁸⁹ în care Mihai Viteazul era prezentat ca un Achile al românilor; *Hungaryand Transylvany* (J. Paget); *La Transylvanie et ses habitants* (A. de Gerando)⁹⁰; *Walachische Merchen* (Arthur și Herbert Schölt)⁹¹ etc. Subliniind cu satisfacție contribuția acestora la cunoașterea, pe plan european, a poporului român, Barițiu remarcă însă în mod obiectiv atât lacunele, cât și tendințele

⁷⁸ Ibidem, 1845. nr. 30.

⁷⁹ Ibidem, 1845. nr. 30.

⁸⁰ Ibidem, 1845 nr. 38.

⁸¹ Ibidem, 1845, nr. 42.

⁸² *Transilvania*, 1882, p. 80–82.

⁸³ *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1847, nr. 46.

⁸⁴ *Transilvania*, 1868, nr. 1.

⁸⁵ Idem 1868, nr. 3.

⁸⁶ Ibidem, 1868, nr. 6.

⁸⁷ *Vezi pentru amănunte*, Netea, Vasile, *George Barițiu, Viața și activitatea sa*. Buc., Editura științifică, 1966, p. 107–110.

⁸⁸ *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1845, nr. 48.

⁸⁹ Idem, 1842, nr. 1–3.

⁹⁰ Ibidem, 1845, nr. 14.

⁹¹ Ibidem, 1844, nr. 6–7.

denigratoare ale unora dintre ele, dându-le răspunsul cuvenit.

Concomitent cu mișcarea cărților, urmărită și pe calea publicării cataloagelor de edituri și librării, neobositul publicist a urmărit și mișcarea revistelor, căutând să le pună într-un cât mai strâns contact cu cititorii de pretutindeni.

În *Foaia pentru minte*, înainte de 1848, iar mai târziu prin *Transilvania* și *Observatoriul*, el anunța în mod sistematic sumarul periodicelor lui Asachi și Heliade-Rădulescu, a reprodus programul *Daciei literare*⁹² și al *Magazinului istoric pentru Dacia*⁹³ și a insistat adeseori asupra bucăților beletristice, a recenziilor, articolelor și studiilor ce apăreau în *Familia*, *Convorbiri literare*, *Arhivul pentru filologie și istorie*, *Magazinul pedagogic*. *Foaia societății pentru literatura și cultura română din Bucovina*⁹⁴ etc.

Deși adversar al orientării filologice și estetice a lui Titu Maiorescu, el n-a șovăit totuși să atragă atenția transilvănenilor asupra importantului studiu al acestuia consacrat în *Convorbiri literare. Poeziilor populare* editate de Vasile Alecsandri în 1866. Recomandând citirea colecției lui Alecsandri, el îndemna totodată pe cititori „să nu-și pregete a citi pe lângă colecțiunea întreagă și recenziunea lui Titu Maiorescu carele nu lipsește a plesni (a biciui, n.r.) en passant (în trecere, n. n.) pe făuritorii de versuri rele, necălite, lipsite de orice inspirațiune adevărat poetică” (*Transilvania*, 1868, p. 99).

După înființarea „Asociațiunii” (1861) și a Academiei Române (1866), Barițiu va semna de la tribunele acestora principalele apariții de cărți românești, cerând recompensarea lor prin elogii și premii. El a propus astfel pentru premiere în 1879, marea operă a lui B.P. Hașdeu *Cuvente den bătrâni*⁹⁵, în 1884, cartea lui N. Densușianu despre *Revoluția lui Horia în Transilvania și Ungaria din 1784–1785*⁹⁶, în 1886, cele *Una sută și una fabule ale lui G. Sion*⁹⁷, în 1888, noua sinteză istorică a lui A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*⁹⁸ și numeroase altele. Vorbind despre aceasta din urmă, Barițiu arăta că „unul din principalele merite ale lui Xenopol este că el demonstrează și revendică, mai ales în partea de la urmă a studiilor sale, continuitatea poporului român în Dacia Traiană”, luând atitudine „în contra tuturor încercărilor tendențioase ale unor scriitori care, conduși de scopuri politice de subjugare, încearcă a nega continuitatea existenței sale” pe pământul strămoșesc.

O carte adânc prețuită de George Barițiu a fost culegerea de *Convorbiri economice* ale lui Ion Ghica, editată în 1879 (două volume), asupra căreia a scris o lungă recenzie în ziarul *Observatoriul* (1880, nr. 88–91).

⁹² Ibidem, 1845, nr. 48.

⁹³ Ibidem, 1840, nr. 18.

⁹⁴ Ibidem, 1845, nr. 29.

⁹⁵ *Transilvania*, 1868, nr. 5 (Foi periodice de știință și literatură).

⁹⁶ *Academiei Române*, tom. X, p. 351–354.

⁹⁷ Idem, seria II, tom. VII, p. 157.

⁹⁸ Ibidem, tom. IX, p. 249.

Pentru a spori fondurile documentare ale Academiei Române, Barițiu a dăruit bibliotecii acesteia vechiul *Catechism calvinesc* de la 1656, editat în seria de *Vechi texte românești*, *Cartea de rogaciuni* tipărită de Samuil Micu la 1779⁹⁹, precum și numeroase colecții de ziare și reviste: *Gazeta Transilvaniei* (1838–1877), *Foaia pentru minte, inimă și literatură* (1838–1863), *Organul luminării și Organul național* de la Blaj (1847–1848), *Bucovina* de la Cernăuți (1848–1859)¹⁰⁰ etc.

Odată cu acestea, el a predat Academiei și întreaga sa corespondență din anii 1829–1843, care se ridică la mai multe mii de scrisori¹⁰¹ și care reprezintă una din cele mai bogate surse de informație asupra secolului al XIX-lea.

Prin bogata sa activitate de bibliograf, critic și istoric literar, George Barițiu s-a impus ca unul din cei mai străluciți mesageri ai cărții românești, devotamentul său pentru literatura și știința românească reprezentând un exemplu vrednic de reamintit.

Revista bibliotecilor, nr. 4, aprilie 1968, p. 238–240

Scriitori români, luptători pentru unirea Transilvaniei

Crainici și stegari ai Revoluției de la 1848 și ai Unirii Principatelor, scriitorii români de pe ambele versante ale Carpaților au fost cu atâta entuziasm precursori și mesageri ai luptei pentru frângerea cătușelor Transilvaniei, a triumfului de la Alba Iulia, a așezării României în dreptele ei hotare.

Paginile consacrate Transilvaniei, în secolul precedent, de N. Bălcescu, V. Alecsandri, Andrei Mureșanu, Alexandru Odobescu, B.P. Hașdeu, M. Kogălniceanu, M. Eminescu, Miron Pompiliu, Iosif Vulcan, George Coșbuc, Alexandru Vlahuță, Andrei Bârseanu și alții constituie o adevărată uvertură la marea simfonie a unității poporului român ce avea să se realizeze la 1 decembrie 1918.

La începutul secolului al XX-lea, marea orgă a poeziei patriotice a trecut în mâinile lui Octavian Goga. Odată cu apariția primului său volum de *Poezii* (1905) s-a inaugurat o eră nouă în poezia românească, iar spiritul patriotic a fost puternic atins de fulgerul care-i va lumina calea spre Alba-Iulia.

În același sens s-a dezvoltat și o parte din creația lui Șt. O. Iosif (*Către tinerii poeți*, *Șincai*, *Din zile mari*, *Gorunul lui Horea*, *Scrisoarea lui Goga*), a Mariei Cunțan (*Se duc voinicii*), precum și activitatea literară a lui Andrei

⁹⁹ Ibidem, tom. XI, p. 189.

¹⁰⁰ Ibidem, tom. IX, p. 44.

¹⁰¹ Vezi mss. nr. 908–990, 992–1013, 4198, 4693.

Bârseanu, autorul vechiului imn *Pe-al nostru steag*.

În proză, lumea îndurerată a Ardealului era înfățișată de schițele, foiletoanele, nuvelele și romanele lui Alexandru Ciura, Ion Agârbiceanu, Liviu Rebreanu.

Octavian Goga n-a fost însă numai „principele poezilor vremii sale” cum îl numea un exeget entuziast, ci totodată și un fecund animator literar. Revista *Luceafărul* de la Sibiu, înființată în 1902 din inițiativa lui Aurel P. Bănuț și ajunsă apoi sub conducerea lui O. Goga și a lui O.C. Tăslăuanu, a fost în mod permanent (ca și înaintatele sale *Foaia pentru minte, inimă și literatură* de la Brașov și *Familia* de la Oradea), una din vetrele de întâlnire a scriitorilor români de pe ambele versante ale Carpaților. În anii din preajma Primului Război Mondial la *Luceafărul*, pe lângă scriitorii, publiciștii și istoricii transilvăneni, Octavian Goga, Ion Agârbiceanu, Alexandru Ciura, Șt. O. Iosif, Ilarie Chendi, Zaharia Bârsan, Maria Cunțan, O.C. Tăslăuanu, Ioan Lupaș, Sextil Pușcariu, Silviu Dragomir, colaborau și principalii purtători de condei din țara liberă: Nicolae Iorga, Mihail Sadoveanu, E. Lovinescu, Emil Gârleanu, D. Anghel, Cincinat Pavelescu, Victor Eftimiu, C. Sandu-Aldea, Corneliu Moldovanu, Elena Farago, I.A. Bassarabescu, D. Nanu și alții. Colaboratorii „Luceafărului” se întâlneau totodată și în paginile revistei *Țara noastră*, întemeiată de O. Goga în 1907.

O acțiune similară desfășurau în același timp și marile publicații de peste Carpați: *Convorbiri literare*, *Sămănătorul*, *Viața Românească*, *Viața literară*, *Cumpăna*, *Noua revistă română*, printre ai căror colaboratori aflăm scriitori din toate provinciile românești.

Goga, depășindu-și înaintașii, n-a rămas însă numai la aceste colaborări, ci a îndemnat pe confrății săi din țara liberă ca, pășind pe urmele lui N. Bălcescu și ale lui Eminescu, să ia contact direct cu locurile și oamenii Transilvaniei, pentru ca astfel să poată cunoaște în mod nemijlocit „durerea unui neam ce așteaptă de mult o dreaptă sărbătoare”. Din inițiativa directorului *Luceafărului* s-au organizat în 1911 primele șezători literare în Transilvania la care au participat scriitori români de pretutindeni. Prima șezătoare s-a ținut la Sibiu în ziua de 5 martie, iar a doua, la Arad, în 16 mai. La șezătoarea de la Sibiu, pe lângă scriitorii locali Octavian Goga, Ion Agârbiceanu și Maria Cunțan, au luat parte Emil Gârleanu, care în acel moment avea și calitatea de președinte al Societății scriitorilor români de la București, Cincinat Pavelescu, Caton Theodorian, Corneliu Moldovanu, Victor Eftimiu, A. Mândru, precum și artista Maria Filotti. La șezătoarea de la Arad celor menționați li s-au adăugat și Al. T. Stamatiad, A. de Herz și D. Nanu. Ambele șezători au constituit importante evenimente literare și politice, prezența scriitorilor de peste munți fiind considerată ca o anticipare a unirii ce se apropia cu pași repezi.

Pentru strângerea legăturilor între românii de pretutindeni și pentru cimentarea unității spirituale a poporului român militau și marile societăți patriotice și culturale *Asociația pentru literatura română și cultura poporului român* de la Sibiu, *Liga pentru unitatea culturală a românilor* (București), *Cercul românilor de peste munți* (București) și altele, ale căror congrese erau adevărate sărbători

naționale.

Aspirațiile românești erau înțelese și relevate în același timp de către scriitorii și artiștii progresiști maghiari, în frunte cu Carol Revai, un iscusit traducător al lui G. Coșbuc, Béla Bartok, care a cules cântece populare românești din Bihor, Maramureș și Hunedoara, Kuntz Aladar, redactorul revistei *Nyugat*, și îndeosebi de marele poet Ady Endre, prieten strălucit al poezilor români O. Goga și Emil Isac.

Cu aceeași dragoste era îmbrățișată de către scriitori problema unirii și în revista lui N. Iorga, *Drum drept*, în *Tribuna*, revista scriitorilor transilvăneni refugiați la București, în ziarle *Epoca*, *Neamul românesc*, *Adevărul*, *Ardealul*, *România Mare*. Atinge apogeul în această perioadă și arta oratorică a lui Barbu Delavrancea dedicată unității naționale.

După cotopirea țării de către armatele Puterilor Centrale, scriitorii militanți pentru unire se adună în jurul ziarului *România* de la Iași, al cărui director a fost Mihail Sadoveanu. În *România* au apărut vibrantele pagini scrise de M. Sadoveanu, O. Goga, Ion Minulescu, în onoarea voluntarilor transilvăneni, foști prizonieri în Rusia, veniți să lupte pe frontul de la Mărășești pentru realizarea unității naționale. Nu se poate uita nici revista *Îndreptarea literară*, înființată în anul 1918 în același Iași al durerilor, de către Duiliu Zamfirescu, cu colaborarea lui G. Tutoveanu și a lui Ion Agârbiceanu.

În toamna anului 1918, jugul habsburgic se prăbușește. Popoarele din Austro-Ungaria – cehii, slovacii, polonezii, rutenii, croații, slovenii, bosniecii – își proclamă independența și unirea cu frații liberi. Renaște Polonia, se constituie Cehoslovacia și Iugoslavia, se unește la 1 decembrie, prin hotărârea poporului, Transilvania cu România.

Harpele poezilor se înstrună din nou pentru mobilizarea mulțimilor ce aveau să proclame la Alba Iulia izbânda visului secular, pentru apoteozarea actului istoric înfăptuit. Andrei Bârseanu a citit, în ședința solemnă consacrată de Academia Română desăvârșirii unității politice a statului român, poezia „Grăiește marea”.

O mare dezvoltare a luat în toamna anului 1918 și presa. Pe lângă reparația vechilor ziare suprimate în timpul războiului – *Adevărul*, *Românul*, *Libertatea*, *Foaia poporului* – apare o nouă serie de publicații care se impun ca organe ale mișcării pentru unire și a hotărârilor de la Alba Iulia. Printre acestea menționăm: *Glasul Ardealului* (Brașov), *Alba Iulia*, (Alba Iulia), *Sfatul* (Sighet), *Clujul* (Cluj), *Glasul libertății* (Cluj), *Tribuna poporului* (Oradea), *Unirea poporului* (Blaj), *Banatul* (Timișoara).

Lupta poporului român pentru unire s-a reflectat și în unele ziare maghiare și germane din Transilvania ca *Aradi Újság*, *Aradi Hírlap*, (Arad), *Újság* (Cluj), *Kolozsvári Hírlap*, *Ellenzék* (Cluj), *Tükör* (Târgu-Mureș), *Kronstädter Zeitung* (Brașov), *Schässenburger Zeitung* (Sibiu) și altele, care au înregistrat cu minuțiozitate desfășurarea evenimentelor și avântul înflăcărat al maselor populare.

România literară, nr. 8, 28 noiembrie 1968, p. 5

Efigia artistului

Deși prin „Țiganiada” – operă apreciată la superlativ de către unii din istoricii și criticii noștri literari ca A. Densușianu (cităm cronologic) Gh. Bogdan-Duică, N. Iorga, Ovid Densușianu, M. Dragomirescu, Gh. Cardaș, D. Popovici, G. Călinescu, I. Oana, Paul Cornea, Al. Piru, Savin Bratu, Gh. Ivașcu – Ioan Budai-Deleanu a fost considerat ca primul scriitor modern al românilor și ca atare, inclus în toate creștomatiile de poezie ale epocii sale, precum și în manualele școlare, totuși efigia sa autentică este încă departe de a fi cunoscută.

Însăși „Țiganiada”, cu toate că i-au fost consacrate până acum numeroase ediții și studii – vezi lista lor în „Contribuțiile bibliografice” publicate de Grațian Jucan (1964) și în „Noile contribuții la biografia lui Ion Budai-Deleanu” publicate de Lucia Protopopescu (1967) – n-a depășit stadiul unei aprecieri raportate la literatura românească a timpului, și n-a devenit, din punct de vedere al cunoașterii și aprecierii în afara Cercului specialiștilor, o operă clasică în adevăratul sens al cuvântului. Ea nu are încă o audiență sigură la marele public și nu e considerată de către aceasta ca una din principalele creații ale literaturii române alături de „Ciocoi vechi și noi”, de „Harap Alb”, de „Luceafărul”, de „O scrisoare pierdută” de „Nunta Zamferei”, de „Ion” sau de „Baltagul”. O rezervă stăruitoare – și uneori o confuzie iritabilă – plutește încă în jurul său, ascunzând privirilor și receptivității unor cercuri mai largi de cititori atât profilul ei politic-filozofic cât și, mai ales, dimensiunile ei estetice.

Lupta pentru valorificarea și impunerea ei, începută cu aproape un veac mai înainte – prima ediție a „Țiganiadei” a apărut în 1875 – trebuie continuată astfel fără oprire, punându-se la contribuție toate modalitățile de pătrundere în universul și în simbolurile sale.

Printre acestea, locul întâi trebuie să-l ocupe stabilirea exactă a imaginii poetului, cunoașterea izvoarelor originare și a dimensiunilor reale ale spiritului său, echivalențele lor intelectuale, resorturile personalității sale, raporturile cu epoca, atitudinea sa față de problemele vieții și ale culturii. Mai înainte de a fi studiată și înțeleasă opera, trebuie studiat și înțeles creatorul ei, drama lui, aderența la timp, polivalențele sale.

Toate acestea nu pot fi însă identificate și stabilite decât pe baza unei largi biografii, biografie pe care nici astăzi, la 150 de ani de la moartea lui, Ioan Budai-Deleanu încă nu o are. Cel mai sărguincios biograf al său – Lucia Protopopescu – nu ne-a putut da, după ani de îndelungate cercetări în arhivele de la Blaj, Cluj, Oradea și Viena, decât „contribuții” la o mare operă biografică ce se așteaptă, o bază de plecare pentru ce ar trebui să ne dea, pentru ce vor trebui să ne dea, noi

cercetări, noi analize și noi încercări de sinteză.

Deși a trăit în plină epocă iluministă, având toate amprentele spiritului ei, Ioan Budai-Deleanu e un ins care, prin aptitudinile și polivalențele personalității sale, aparține Renașterii. Ca și exponenții Renașterii, autorul „Țiganiadei” a cultivat erudiția clasică, literatura greco-latină, care avea să-l împingă spre epopee, sculptura și poezia, muzica și știința, filosofia și politica.

În „Cinque cento”, trăind într-un mediu ca cel al Florenței, Budai-Deleanu ar fi încercat, probabil, o nouă „Divina Comedia” sau un nou „Decameron”, s-ar fi luptat cu marmura pentru noi viziuni și armonii sculpturale, ar fi fost tentat să scrie un nou „Il Principe”, s-ar fi pasionat pentru o carieră ca a lui Machiavelli. Ar fi fără îndoială, prin multiplele sale talente, unul din oamenii și artiștii reprezentativi ai epocii.

Nici secolul al XVIII-lea, secolul luminilor, secolul său, nu i-a fost străin, prin spirit și aspirații, păstrând proporțiile, el fiind contemporan cu Montesquieu, Voltaire sau Rousseau. Concepțiile iluministe ale acestora, având ca punct de plecare realitatea românească, au fost și concepțiile sale. A mânuit în maniera lor critica politică, pamfletul alegoric, și s-a pasionat pentru problemele constituționale și juridice. Atât în „Țiganiada” cât și în scrierile sale istorice, politice și filologice se găsesc numeroase ecouri din scrisorile persane ale lui Montesquieu, din „L’Esprit des lois” al aceluiași, din „Contractul social” al lui Rousseau, din eseurile și diatribele incisive ale lui Voltaire. Niciunul din contemporanii săi români n-a fost mai aproape de aceștia decât Ioan Budai-Deleanu. Unii din eroii din „Țiganiada” – Slobozan, Baroreu, Erudițian, Galeman, Janalău – se fac purtătorii de cuvânt nu numai ai ideilor iluminiștilor, ci totodată și ai discipolilor acestora, Danton, Robespierre, Marat, conducătorii Revoluției franceze de la 1789.

La baza „Țiganiadei” se află apoi o profundă cunoaștere a epopeilor anterioare – *Iliada și Odiseia* și îndeosebi *Batrochomyachia* (Homer), *Eneida* (Virgiliu), *Gerusalemme Eliberata* (Tasso), *Don Quijote* (Cervantes) și altele – fără însă ca autorul său să li se considere tributar, epopeea sa nefiind „furată sau împrumutată de la vreo altă limbă”, ci, după mărturisirea sa „izvoditură nouă și originală românească”. Iar ceea ce este mai original în ea, – în raport cu epopeile străine – mai românească, este robusta sevă folclorică de care este îmbibată limba scânteietoare, hazul tăios propriu țăranimii ardelene, viziunea ei profund socială. Patosul și lărga sa respirație epică, reliefarea viguroasă a eroilor săi, au făcut pe unul din apologeții lui I. Budai-Deleanu – D. Popovici – să-l compare cu însuși Victor Hugo. Scopul ei nu este glorificarea sau biciuirea unor personalități sau evenimente istorice, ci, dimpotrivă, satirizarea caustică a organizării sociale și a moravurilor contemporane, „o alegorie, după precizarea autorului din epistola închinătoare” – „Țiganiada” a fost dedicată lui Petru Maior – unde prin țișanii epocii lui Țepeș „se înțeleg și alții care tocmai așa au făcut și fac ca și țișanii oarecând”.

„Țiganiada” este eclatantul mesaj politic și filosofic al lui Budai-Deleanu,

ea, sub forma de „șagă”, oferindu-i autorului posibilitatea de a propaga idei antimonarhice, antidespotice, antidogmatice, anticlericale, pledând pentru libertatea și egalitatea oamenilor. Concluzia sa este dură, revoluționară. *Ori la slobozie, ori la moarte!* Toate acestea sunt realizate însă cu o siguranță artistică și cu o vervă nemaîntâlnite până atunci în scrisul românesc, în ea găsim elocvente anticipări ale lui Eminescu (în poezia filosofică), Creangă, Caragiale, Rebreanu.

„Țiganiada” este în același timp și o enormă replică românească la literatura lumii. „Am să-ți aduc aminte – îi mărturisesc Budai-Deleanu lui Petru Maior în aceeași dedicație – că eu învățând latinește, italienește și franțuzește, întru care limbi se află poezii frumoase, m-am îndemnat a face o cercare de s-ar putea face și în limba noastră... ceva asemena”. Intenția sa era ca prin „Țiganiada” să introducă totodată „un gust nou de poezie românească” pentru ca și tinerii români să dorească a pătrunde în cele „mai rădicate și ascunse desișuri ale Parnasului unde lăcuiesc muzele lui Omer și ale lui Virghil”.

Pe plan istoric, „Țiganiada” este însoțită de alte două lucrări ale sale – *De originibus populorum Transylvaniae commentaticula, cum observationeshistorico-criticis* și *De unione trium nationum etconstitutiones approbatas Transylvaniae* – ambele rămase nepublicate, și de contribuția sa la elaborarea răsunătorului memoriu politic al epocii: *Supplex libellus valachorum* (1791).

Gândirea sa politică e lapidar și concludent exprimată prin cunoscutul motto ales din opera lui Machiavelli și așezată în fruntea studiului despre „Unio trium nationum”. „O societate e cu atât mai nefericită cu cât instituțiile pe care se rează sunt mai departe de drumul cel drept”.

În viziunea lui Budai-Deleanu istoria românilor apare ca o realitate grandioasă, de dimensiuni universale, demnă de pana lui Homer. Anticipând *Dacia literară* a lui Kogălniceanu și discursul acestuia despre istoria națională din 1843, precum și *Magazinul istoric pentru Dacia* și scrierile de mai târziu ale lui Bălcescu, el afirma la începutul secolului al XIX-lea: „Și unde aflăm la istorie un eroe (erou) asemenea lui Ștefan principele Moldovei sau lui Mihai domnul Ungrovlahiei! Nu lipsește numai un Omer ca să fie înălțați peste toți eroii.”

Apelul la Homer avea să facă o lungă carieră istoriografică, el având să fie reluat în 1835 de Florian Aaron și adresat istoricilor lui Mihai Viteazul.

În „epistola închinătoare” aflăm și aceste emoționante mărturisiri despre patrie care aveau să apară apoi, în alte cadențe, în atâtea din scrierile exilaților, pașoptiști „Dar – întreabă Budai, silit să trăiască printre streini, pe Petru Maior – crezi-mă sau ba, nu-mi pociu scoate din inimă dorul țării în care m-am născut; și măcar că, trăiesc aici în prisos de toate, totuși, spre fericirea deplină, patria-mi lipsește”. Tânguiri și precizări asemănătoare găsim și în textul „Țiganiadei”.

*Să fie țara cât de săracă
Dulce-i când cineva poate zice:
Asta-i țara mea, eu-s dă aice!*

Iată de ce, pentru a contribui la o mai adâncă înțelegere și popularizare a „Țiganiadei” și totodată a personalității lui Ion Budai-Deleanu, e necesar ca biografii și exegeții săi – așa cum subliniam și la începutul acestor note – să reia eforturile anterioare pentru a da biografiei sale documentare profundă prin care să se releve, în mod amplu, substanța și formația spirituală a scriitorului, orizontul său european, ideile și activitatea lui politică, concepțiile literare, marea sa forță de transpunere. Într-o operă artistică un imens proces social, cu un cuvânt reconstituirea vieții și spiritualității sale în adevăratele ei dimensiuni, și totodată integrarea operei sale în ierarhia firească a timpului în care a fost concepută și a literaturii române în totalitatea ei.

Luceafărul, nr. 6, 7 februarie 1970, p. 5

Circulația „Cazaniei” lui Varlaam în Transilvania

Recenta descoperire în județul Mureș a zece noi exemplare din „Cazania” mitropolitului Varlaam tipărită la Iași în anul 1643 (Cartea Românească de învățătură [la] Duminicile preste an și la praznice împărătești și la sfinți mari) a readus în actualitate chestiunea circulației acestei cărți în toate ținuturile locuite de români.

Considerată de sprijinitorul său – voievodul Vasile Lupu, cu a cărui „*cheltuială nesocotită*” s-a făcut însăși tipărirea ei – ca un „*dar*” al limbii pentru „*toată seminția românească*”, numita Cazanie a avut în cadrul acestei „seminții”, așa cum s-a dorit chiar de la început, una din cele mai largi circulații.

Apariția sa a fost socotită, de altfel, ca un adevărat eveniment literar și totodată ca un monument al limbii române, încătușată până atunci de limba slavonă. N. Iorga, în una din marile sale lucrări, a văzut în ea o scriere „*de cea mai mare însemnătate în ceea ce privește graiul românesc ca și mlădierea unor perioade construite după slavona medievală, care și ea împrumutase țesătura de frază a vechii limbi grecești. În acest stil viu și plin de culoare – adăuga mai departe N. Iorga, elogiind calitățile de scriitor ale lui Varlaam – în care putea scrie doar unul care să-și fi petrecut o bună parte din viață numai între țărani sau între călugării ridicați din mijlocul lor, nu se mai făcuseră cărți bisericesti până atunci*”¹⁰². Limpezimea graiului său, graiul prin care s-a pus baza lingvistică a „vechilor cazanii”, ca și minunatul veșmânt grafic în care a fost imprimată, bogat în sugestive ilustrații, au avut un rol determinant atât în larga ei răspândire, cât și în durata interesului manifestat pentru ea.

¹⁰² N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, ed. II, vol. I, p. 322.

În Transilvania, „Cazania” a circulat nu numai tipărită, ci și, datorită lipsei numărului necesar de exemplare, în diferite copii manuscrise.

În călătoriile sale din Transilvania, întreprinse la începutul secolului nostru, N. Iorga a descoperit în județele Brașov, Făgăraș și Alba un număr de 19 „Cazanii”; 13 din acestea au fost aflate în localitățile Budila, Feldioara, Ludișor, Mărgineni, Recea, Rucăr, Sebeș, Telechia, Ucea de Sus, Cetatea de Baltă, Geoagiul de Jos, Măgina și Răhău, iar 6 în comunele Boholț, Drăguș și Voila (câte 2 exemplare)¹⁰³. Alte 6 exemplare aveau să fie descoperite mai târziu de profesorul Valer Literat, în aceeași regiune, în comunele făgărășene: Berivoiul Mic, Râușor, Săvestreni, Toderița, Veneția de Jos și Sărata¹⁰⁴.

Descoperiri tot atât de bogate s-au făcut și în alte părți ale Transilvaniei, menționate de alți cercetători, cele mai vechi exemplare – înregistrate în 1645 – fiind aflate în comunele Cetan din apropierea Dejului, Boțida (lângă Cluj) și Mag (Sibiu).

În Maramureș, după constatările din lucrarea lui Ioan Bârlea¹⁰⁵, cel mai vechi exemplar datează din 1647. El a fost descoperit la biserica Josani din comuna Budești. Cartea, considerată ca evanghelie românească, a fost cumpărată în anul 1647 cu prețul de 13 florinți, care reprezenta contribuția mai multor preoți, țărani și „boieri” din comunele Budești și Vințești, în frunte cu popa Grigore, ca „*să le fie pomană lor.... și părinților și moșilor și strămoșilor, și a tot rodul*” pentru ca preoții de la acest altar să se roage „*pintru păcatele lor și a rodului a tot*”. Din însemnarea scrisă de părintele Grigore, cu ocazia cumpărării „Cazaniei”, aflăm totodată că aceasta a fost pusă sub ocrotirea unei cumplite amenințări, arătându-se că „*cine o va lua de la pristolul lui Dumnezeu, de o va duce și o va pierde de-acolea, să fie blestemat de cei trei sute și optzeci svinți de la Nicheia și să fie proclat, anatema*”¹⁰⁶.

Dintr-o monografie consacrată mitropolitului transilvănean Sava Brancovici (1656–1680), aflăm că un alt exemplar din „Cazanie”, care a trecut munții în acești ani, și-a găsit locul în biblioteca acestuia fiind înregistrată sub titlul Poucenie de Moldova¹⁰⁷. În aceeași perioadă, unul din aceste exemplare – semn că la început ele vor fi fost destul de rare – a format obiectul unui proces între unii locuitori ai satului Lăpușul românesc și parohia din Rogoz (astăzi în județul Maramureș). Procesul s-a judecat la 4 decembrie 1689 în parohia Rogoz, în prezența mitropolitului Transilvaniei, Varlaam, și a câtorva protopopi și preoți și „*alți oameni de cinste*”. În decursul procesului s-a dezvăluit că exemplarul respectiv

¹⁰³ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, XIII, București, 1905, p. 59 passim.

¹⁰⁴ Vaier Literat, *Din țara Oltului. Însemnări vechi din biserici noi*, în revista „Țara Bîrsei”, 1930, nr. 3, 4 – 6, p. 120 passim.

¹⁰⁵ I. Bârlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București. 1909.

¹⁰⁶ I. Bârlea, *op. cit.*, p. 54 – 55.

¹⁰⁷ Vasile Mangra, *Mitropolitul Sava II Brancovici*, Arad, 1904, p. 95.

fusese cumpărat de Vâscu Ionașcu din Lăpușul românesc, cu suma de 16 florinți și oferit drept răscumpărare de păcate bisericii din satul său, cu blestemul că cine „s-ar afla să o instreineze sau să o depărteze sau să o fure din biserica Lăpușului... acel om fără frica lui Dumnezeu să fie proclat de la Dumnezeu și cel 12 apostoli și de cei trei sute și optsprezece sfinți părinți”. Cu toată strășnicia acestei amenințări, cartea a fost vândută totuși, probabil de către unul din preoți sau cantori, bisericii din Rogoz și considerată proprietate a acesteia. Descoperind sacrilegiul, unul din urmașii aceluși Vâscu, Alexe, a chemat în judecată parohia din Rogoz, cerând totodată restituirea cărții către biserica din Lăpuș. Cum de la vânzare trecuseră câteva decenii și cum ea fusese cumpărată de către credincioșii din Rogoz cu o însemnată sumă de bani, mitropolitul a hotărât că „Oucitelnia” (cu acest nume fiind ea cunoscută de către reclamanți) să rămână bisericii din Rogoz, dar ca pomană a primului cumpărător și a urmașilor săi, urmând ca cine va mai căuta „lucrul acestei cărți” să fie obligat a depune 200 florinți¹⁰⁸.

Lucrarea menționată a lui I. Bârlea cuprinde informații despre alte cinci „Cazanii” aflate în unele sate din Maramureș: Leordina (Leordeni), Borșa, Strâmtura, Săpânța. Exemplarul descoperit la Leordina a fost cumpărat, după cum rezultă din însemnările descifrate de Bârlea, în anul 1685 („luna lui Dechembrie în 3 zile”) de către „Sfinția sa preotul cel mult greșit Ignatie, care a fost în acel ceas în sat la Leurdeni” împreună cu soția și cu fiii săi, preotul Grigore și Anuța, având și ajutorul altor credincioși¹⁰⁹. În satul Borșa, fiind două biserici, una de lemn, mai veche, și una de piatră, mai nouă, s-au găsit două exemplare, unul, pentru biserica veche, procurat la 1715, iar al doilea, pentru biserica nouă, la 1790. Existența a două exemplare în același sat, la două biserici, relevă emulația dintre cele două parohii, parohia nouă voind să se împodobească și ea cu „Cazania” care constituia mândria parohiei vechi. Se vede însă că exemplarul de la biserica de piatră a fost mai uzat, fiindcă însemnarea de pe paginile sale precizează că a fost legat de trei ori, a treia legătură fiind făcută cu cheltuiala lui „Jon al lui Pavel a Petri, cu soața sa Părasca..., și frăine-său Petri și tatăl său Pavel”, urmași ai lui Ionuț Cataramascu, cumpărătorul și donatorul exemplarului. Teama de a-l pierde și de a rămâne astfel de rușine față de parohia veche era însă foarte accentuată, fiindcă blestemul aflat în însemnarea menționată, e unul, ca și la biserica de lemn, din cele mai puternice dintre cele care însoțesc în mod obișnuit exemplarele „Cazaniei”. „Cine va îndrăzni – se precizează în însemnare – au diiac, au mirean, să o fure sau să o vândă, unul ca acela să fie afurisit, anatima, maranata, treclet, proclat, sub blăstămum a 318 de părinți sfinți, și la înfricoșatul județ al lui Hristos să fie pârâș (acuzator» n. n.) arhanghelul Mihail și Gavril”¹¹⁰.

¹⁰⁸ Sebastian Stanca, *Pricină pentru o carte bisericească a vlădicului Varlaam la 1689*, în „Revista teologică”, Sibiu, 1930, p. 31–34.

¹⁰⁹ I. Bârlea, *op. cit.*, p. 127–128.

¹¹⁰ I. Bârlea, *op. cit.*, p. 33–37.

Alte exemplare din „Cazanie” au fost descoperite la biserica din satul Vad (județul Satu Mare)¹¹¹ și la cea din Fughiu (Bihor)¹¹² precum și în Banat, în orașul Lugoj¹¹³ și în satul Râtișor¹¹⁴.

În 1943, împlinindu-se 300 de ani de la apariția „Cazaniei”, preotul Florea Mureșan, sub auspiciile Episcopiei ortodoxe de la Cluj și a Editurii românilor din Ardealul de nord, – aflat atunci sub stăpânire horthystă – a luat inițiativa unei prezentări în imagini a cărții lui Varlaam, apreciată ca unul din cele mai strălucite monumente ale vechii culturi românești. Pentru pregătirea noii lucrări, care avea să apară în 1944¹¹⁵, editorul a întreprins însă o cercetare amănunțită asupra circulației „Cazaniei” în Transilvania, izbutind să obțină informații precise asupra a încă 24 exemplare aflate fie în biblioteca Muzeului Eparhial de la Cluj, fie în bibliotecile a diferite parohii sau persoane particulare. Exemplarul aflat în comuna Bedeciui (județul Cluj) venea de la Suceava, unde fusese cumpărat, în 1655, de preotul Antonie, care „i-a rupt prețul” dând pe ea o „iapă în tarniță” (cu șaua pe ea, n. n.) în valoarea de 25 florinți. La Bedeciui, după alte vânzări, exemplarul a ajuns în 1696, achiziția lui fiind „întărită de tot satul” „titori” fiind Teutelecan Mihai, Ion al lui Popa Niculae și Lupu Ion, iar „birău” Peca Ștefan.

Alte două exemplare au fost descoperite în biblioteca Muzeului Eparhial: unul provenea din colecția „Fundăției G. Sion”, iar al doilea din comuna Zoltan, protopopiatul Sighișoarei, unde ajunsese, după o lungă peregrinare, pornind de la Odobești, în această localitate fiind menționat în 1687.

La Zoltan, „Cazania” fusese legată în 1817 „cu cheltuiala dumnealui Drăghici feciorul lui Maniu Baboș”.

În biblioteca fostei Episcopii unite din Cluj s-a descoperit un exemplar pe care se găsea următoarea mențiune făcută de preotul A. Fodor: „*Acest op l-am aflat la țăranul Vasile Făt din Cristorel de la care l-am căpătat spre a-l dona bibliotecii din Blaj în 1921.*” Exemplarul aflat în comuna Bonțida de lângă Cluj a fost procurat în anul 1645 de către Mihuț Cârstea și feciorul său, Suciu Mihoc, și oferit bisericii locale odată cu târnosirea ei. Blestemul ce urma să cadă pe capul celor ce ar fi îndrăznit să o „mute” fără știrea donatorilor sau a preotului era pe cât de înfricoșat tot pe atât de original: „*Și herul (fierul) – se scria într-o însemnare de pe exemplar – să putrăzească, iar trupul acelu om să nu putrăzească cine o a muta din biserica Bonțidei.*”

Însemnarea aflată pe exemplarul descoperit în comuna Boziaș din fostul județ Someș cuprinde o însemnare prin care se arată că „*astă carte au perit (a dispărut, n. n.) în răutățile cele de când au robit tătarul*” fiind „apucată de niște

¹¹¹ Cf. Atanasie Popa în „Anuarul Comisiei Monumentelor istorice, secția pentru Transilvania”, 1924, p. 397.

¹¹² Cf. Petru Popa, *O carte românească din 1643*, „Biserica și școala”, Arad, 1907, nr. 16.

¹¹³ N. Cornescu, *Monografia eparhiei Caransebeșului*, Caransebeș, 1940, p. 384.

¹¹⁴ N. M. Popescu, *Prin Banatul Timișoarei*, București, 1919, p. 66 – 67.

¹¹⁵ Vezi Florea Mureșan, *Cazania lui Varlaam 1643–1943*, Cluj, E.R.A.N. 1944.

tâlhari de cei prost poporului” (răi, n. n.) care au vândut-o la Urfalău de unde a fost răscumpărată de preotul Onu Pătrașcu după ce a umblat, pentru a o descoperi, trei scaune plătind 23 florinți. Redobândit în aceste condiții, exemplarul a fost donat de preotul Pătrașcu bisericii Boziașului pentru a fi „*pomană în veci*”.

Restul exemplarelor au fost găsite în parohiile Getan, Cojocna, Corpadea, Topa, Milășel, Jichiul de Jos, Lamniul, Ciobănea, Poiana Blenchii, Rebra, Săcel-Maramureș, Idicel, Șomcuta Mare, Țicău¹¹⁶.

Unele din aceste exemplare au călătorit îndelung, trecând din parohie în parohie, vândute, zălogite sau însușite prin mijloace reprobabile, constituind uneori chiar daruri de zestre pentru fiicele de preoți. Printr-un articol din ziarul „Telegraful român” de la Sibiu (nr. 18, 15/28 II, 1903), preotul Gavri Hanga arăta, astfel, că una din „Cazaniile” cunoscute de dânsul a trecut în timp de aproape 250 de ani prin satele Budatelec, Târgșor, Băița, Deda, Juc, Sămărtin și Soat. Însemnările copiate de autorul articolului precizează că în 1675 cartea se găsea în Budatelec, de unde preotul Toader a dat-o ginerelei său, preotul Precup, pentru biserica din Târgșor. Murind preotul Precup, socrul său și-a revendicat exemplarul pentru a-l da ca zestre unei nepoate ale sale, Todosia, fiica lui Precup, măritată cu preotul Gabor. În 1719, același exemplar, ajuns acum în posesia călugărului Lavrentie de la Mănăstirea Deda (Mureș), a fost zălogit de acesta preotului Ioan din satul Juc, de lângă Cluj, pentru suma de 13 horgoși. În sfârșit, în anul 1759, exemplarul se găsea la preotul Lupu din Soat, care îl cumpărase cu opt zloți de la ficiorul preotului Costin din Sămărtin.

Rezultatele obținute în 1943 și 1944 de către Florea Mureșan au determinat în anii din urmă pe alți cercetători și bibliologi transilvăneni să reia firul întrerupt cu un sfert de veac în urmă și să inițieze noi cercetări în legătură cu circulația „Cazaniei”.

Menționăm printre aceștia pe Ioan Ranca, directorul Arhivelor Statului de la Tg.-Mureș, și pe Solomon Frățilă, directorul Bibliotecii Municipale din același oraș, care, în toamna și primăvara trecută, ajutați de colaboratorii lor din cadrul acestor instituții, au întreprins o nouă acțiune pentru descoperirea altor exemplare din „Cazania” de la 1643, și totodată pentru identificarea și a altor vechi cărți românești.

Cercetarea lor s-a efectuat în satele din județul Mureș, care, precum se știe, cuprinde o bună parte din valea Mureșului superior, din valea superioară a Târnavelor – ambele aflate întotdeauna în strânse legături cu Moldova – și din partea estică a Câmpiei Transilvaniei.

Și noii căutători ai „Cazaniei” au avut satisfacția unei bogate recolte. Rând pe rând, cercetând numeroase sate, au descoperit 10 noi exemplare din vechea Cazanie, care își continuau de secole existența în bibliotecile unor vechi parohii.

Satele în care s-au găsit noile exemplare din acest vechi tezaur al limbii

¹¹⁶ Florea Mureșan, *op. cit.*, p. 207 – 216.

române sunt următoarele: Sânpetru de Câmpie, Jabeșița, Adămuș, Cuștelnic, Cornești, Hădăreni, Dumbrava, Maiorești, Pogăceaua, Răzoare. Exemplarele de la Sânpetru și Adămuș poartă pe îngălbenitele lor file și însemnări cu privire la istoria provenienței și peregrinărilor lor, relevându-se astfel atenția pioasă a celor care le-au apărut cu evlavie de intemperii și înstrăinări.

Într-un singur județ, s-au putut descoperi, într-un singur an, 10 noi exemplare din marea „Cazanie” a lui Varlaam, și nu e sigur că nu mai există și altele.

Concomitent cu cercetările întreprinse în județul Mureș, s-au făcut noi investigații și în județul Maramureș. Dintr-un articol apărut recent în publicația „Marmația”, de la Baia Mare, aflăm că în această regiune s-au găsit, pe lângă exemplarele menționate de I. Bârlea în 1909, un număr de alte 6 cazanii în parohiile Domănești, Săcășeni, Satu Mare (protopopiat), Apa, Baia Mare, Iadăra, aceasta din urmă fiind depusă la Muzeul din Satu Mare¹¹⁷.

O cercetare mai nouă asupra circulației „Cazaniei” în Transilvania, întreprinsă de profesorul O. Schiau, care a vizitat numeroase biblioteci transilvănene, arăta într-un număr recent al publicației „Mitropolia Olteniei”, că, pe lângă exemplarele menționate anterior, alte 14 exemplare se află în Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.S. România provenite din fosta bibliotecă a Blajului, iar 4, în biblioteca Institutului de lingvistică. Cele care au aparținut bibliotecii Blajului au fost descoperite în comunele: Cenade, Cornești, Frata, Geoagiu, Gârbova de Sus etc. Unul din ele, cel de la Gârbova, a aparținut filologului Timotei Cipariu¹¹⁸.

Aminteam la începutul acestor note că lucrarea lui Varlaam, datorită rarității exemplarelor sale, a circulat și sub forma unor copii manuscrise. Pasionatul cercetător care a fost Florea Mureșan menționează în lucrarea sa patru din aceste copii¹¹⁹, dintre care una se găsea în 1943 în satul Sava de pe Someș, iar trei în biblioteca Muzeului Eparhial de la Cluj. Copia de la Sava e executată cu o minuțiozitate care o apropie de însuși exemplarul tipărit. Numele copistului, care a lucrat înainte de 1690 nu s-a putut descoperi. În 1825, copia a fost vândută cu 7 zloți preotului Ioan Pălăcean. Prima din copiile aflate la Muzeul Eparhial din Cluj – tot atât de migălos executată ca și cea de la Sava, – a aparținut bisericii din comuna Perișor, din apropierea Dejului și a fost predată muzeului în 1925 de către preotul Andrei Giurgiuca. Copia e anterioară anului 1699.

A doua copie provine din parohia Fughiu (Bihor), unde s-a aflat și un exemplar tipărit, și a fost executată în 1738 de către Popa Gavril „lăcuioriu” în Suntileac. A treia copie din Muzeul de la Cluj are o dată mai târzie – 1847 – și a

¹¹⁷ Aurel Socolan, *Circulația vechii cărți românești în nord-estul Transilvaniei*, în „Marmația”, Baia Mare, I, 1969, p. 29 – 32.

¹¹⁸ O. Schiau, *Circulația Cazaniei lui Varlaam în Transilvania*, în „Mitropolia Olteniei”, Craiova, 1779, nr. 5 – 8, p. 524 – 532.

¹¹⁹ Fl. Mureșan, *op. cit.*, p. 183 – 200.

aparținut familiei preotului Ștefan Cupșa din comuna Cupșeni, fiind efectuată de dascălul Iacov Pop din Rogoz. Faptul că încă și la 1847 se simțea nevoia unei astfel de copii, deși în secolul al XVIII-lea, pe lângă textul inclus la 1699 în „Chirocodromionul” de la Alba Iulia, „Cazania” a fost retipărită de 6 ori, dovedește o dată mai mult adâncă ei căutare și aureola de care era înconjurată.

Într-un articol din anul 1943, profesorul Atanasie Popa¹²⁰ arăta de altfel că în satul Cotigleți din părțile Bihorului, preotul Ursul a făcut între anii 1676–1680 chiar mai multe copii, dintre care trei au fost descoperite, una ajungând chiar în posesia Academiei Române de la București¹²¹. Pe una din aceste copii, făcută în anul 1676, copistul Ursul arăta că a început să scrie „în luna Cuptor în 31 zile, în al șaptesprezecelea an dacă au luat (după ce au luat, n.n.) Turcii țara Oradea, în ce an au fost foamete”.

Un alt manuscris semnalat de profesorul Atanasie Popa s-a aflat în biserica din Geaca, din apropierea Mociului, el datând chiar din anul apariției „Cazaniei”: 1643.

O nouă copie manuscrisă a „Cazaniei” a fost descoperită de profesorul Nicolae Comșa în biblioteca Blajului¹²², ea nefiind însă decât o completare a unui exemplar tipărit din care au lipsit paginile de la început, de la mijloc și de la sfârșit.

Atât exemplarele tipărite, cât și copiile manuscrise amintite, dovedesc astfel în mod concludent atât larga circulație a „Cazaniei” lui Varlaam, cât și marele ei aport la afirmarea limbii românești și la crearea unității culturale a poporului român, care avea să pregătească pe cea politică realizată în 1918.

Revista muzeelor, nr. 4, 1971, p. 333–336

De la „Vatra veche” la „Vatra nouă”

La 27 octombrie 1893 Ioan Slavici primea de la I.L. Caragiale, cu care în deceniul precedent lucrase, alături de M. Eminescu, la ziarul „Timpul”, un bilet prin care era întrebat ex abrupto: „Dragă Slavici, vrei să ne întâlnim într-o zi cu Coșbuc și cu librarul Sfetea, pentru ca să vorbim despre o afacere care desigur te-ar interesa?”

Afacerea despre care aveau să vorbească cei trei scriitori împreună cu librarul și tipograful Sfetea, originar de la Brașov, era înființarea unei „foi ilustrate pentru familie” care a și apărut la 1 ianuarie 1894 sub numele de „Vatra”.

¹²⁰ Atanasie Popa, *Cazania lui Varlaam*, În „Dacia”, Timișoara, 1943, 11 iunie.

¹²¹ Cf. Gh. Comșa, *Istoria prediceii la români*, p. 109.

¹²² Vezi N. Comșa, *Manuscrisele românești din Biblioteca centrala de la Blaj*, Blaj, 1944, p. 38, nota 4.

Ce urma să fie noua publicație s-a arătat în articolul program intitulat „Vorba de acasă”, semnat de toți cei trei scriitori în ordinea vârstei: Ioan Slavici (născut 1848), I.L. Caragiale (1852), G. Coșbuc (1866).

Faptul că articolul purta semnăturile tuturor celor trei scriitori a determinat pe unii din biografii și bibliografii acestora, și îndeosebi pe ai lui Slavici și Coșbuc, să-l atribuie individual fiecăruia dintre ei, ideile din operele lor ivindu-se în mod pregnant și în programul „Vetrei”.

După cercetările și discuțiile de rigoare se poate însă considera că „vorba de acasă” a fost redactată, într-o primă versiune, de Slavici, că ea a fost apoi văzută și completată de Coșbuc, și că, în cele din urmă, va fi fost cizelată de Caragiale, acesta având îndemânarea celei mai sigure exprimări.

„Vatra”, se arăta în articolul-program, a apărut ca o reacție împotriva „antreprenorilor literari”, a „neguțătoriei de vorbe” pe care o reprezenta o mare parte din revistele timpului, împotriva „demoralizării care se propaga în cercuri din ce în ce mai largi” și împotriva cosmopolitismului care începuse să domine mișcarea literară românească.

În numele acestui program „Vatra” avea să publice timp de doi ani și jumătate – ultimul său număr a apărut la 15 august 1896 – o viguroasă literatură patriotică și socială, dedicată cu predilecție maselor largi de cititori, pagini din istoria poporului român, studii și creații din domeniul folclorului și a limbii populare, aspecte din viața societății românești îmbibate de o tumultuoasă sevă realistă, cercetări de istorie literară, note de călătorie, precum și substanțiale cronici asupra vieții literare, artistice și culturale ale românilor de pe ambele versante ale Carpaților.

Ce a însemnat „Vatra”, atât din punct de vedere literar, cât și politic, se relevă cu prisosință din simpla menționare a unora din principalele creații apărute în paginile ei: „Noi vrem pământ”, – răscolitorul imn al țărânimii revoluționare, „In opresores”, „Pașa Hassan”, „Doina”, „Mama”, „Dragoste învrăjbită”, „Scara”, de George Coșbuc; romanul „Mara” (prima parte) și nuvelele „Hanul ciorilor”, „Ceas rău” de Ioan Slavici, precum și evocările închinat de acesta lui Mihai Viteazul și lui Avram Iancu; studiul lui N. Iorga despre Grigore Alexandrescu și despre exilul voievodului moldovean Petru Șchiopul, la care s-au adăugat suculente note de călătorie; cercetările de folclor ale lui Virgil Onițiu – fiu al orașului Reghin – intitulate „Straturi în poezia noastră poporană”; scrierile populare ale lui S. Florea Marian, D. Stăncescu, Grigore Sima, Petre Dulfu (fragmente din „Păcală”) și atâtea altele, semnate de B.P. Hașdeu, Traian Demetrescu, George Murnu, I. Păun Pincio, C. Berariu, Maria Cunțan, I. Russu-Șirianu etc.

Una din cele mai interesante și mai apreciate rubrici ale „Vetrei” a fost rubrica „Vorba ăluia” scrisă îndeosebi de George Coșbuc, prin care poetul a explicat originea și sensul unor expresii și zicători populare ca: nici în clin, nici în mânăcă; a prins prepeleța de coadă; lasă-l în moarea lui; a lua lumea în cap.

Coșbuc scria de asemenea și rubricile de „Variatăți”, „De-ale casei” și „Știri”.

În 1894, an în care s-a judecat la Cluj marele proces al memorandiștilor, „Vatra” a luat cu energie apărarea acestora, publicând, pe lângă numeroase știri și comentarii asupra procesului, poeziile de luptă și de solidaritate patriotică ale lui George Coșbuc (*In opressore*) și Petre Dulfu (*Cu flori, cu ramuri verzi*).

Rolul „Vetrei” a fost astfel un rol de îndrumare literară, patriotică și socială, un rol fecund, cu largi implicații în viața culturală și politică a țării, „Vatra” fiind fără îndoială una din marile reviste ale secolului trecut.

La 75 de ani de la apariția ultimului număr al „Vetrei” de la București, apare pe plaiurile mureșene, animată de intenții asemănătoare, o nouă „Vatră”.

Ea nu are în fruntea ei scriitori de importanța lui Slavici, Caragiale și Coșbuc, dar a adunat în jurul său o întreagă pleiadă de scriitori tineri – poeți, prozatori, publiciști, istorici, oameni de artă – al căror nume circulă de câțiva ani prin paginile celor mai de seamă publicații literare și politice românești, unii dintre ei, prin volumele publicate, ajungând chiar și la o evidentă notorietate.

Ceea ce au mărturisit până acum prin publicațiile din alte orașe vor mărturisi de acum înainte prin propria lor revistă, „Vatra” veche, ca și marii ei cititori, fiindu-le un imbold și o călăuză.

Unei echipe noi, mult promițătoare prin tinerețea și prin talentele ei, i se adaugă însă și un program nou care, fără a nesocoti valoroasele tradiții ale „Vetrei” de odinioară, se inspiră din năzuințele și imperatiivele zilei de astăzi, din largile perspective ale viitorului, întocmai așa cum Slavici, Caragiale și Coșbuc s-au inspirat din imperatiivele zilei de atunci.

De altfel, literatura nici nu se mai poate concepe astăzi decât ca o expresie vie, concludentă, a realității românești, care e o realitate socialistă, o expresie a luptei poporului român pentru apărarea independenței patriei sale, pentru progresul ei social, pentru pace și pentru o conlucrare fecundă, pe bază de egalitate, cu toate popoarele lumii și cu toate naționalitățile conlocuitoare.

În orașul vechilor tradiții culturale și patriotice ale lui Petru Maior, Gheorghe Șincai, Al. Papiu-Ilarian, Avram Iancu, ale lui Aranka György, Bolyai Farkaș și Bolyai János, noua „Vatră” va fi astfel o tribună literară și socială menită să grupeze în jurul ei pe toți fiii Mureșului care iubesc această țară – o țară care este a tuturor celor ce trăiesc și muncesc în ea – pe toți cei care prin talentul lor sunt chemați să colaboreze la dezvoltarea literaturii, a științelor și a artelor ei, cu un cuvânt, pe toți cei hotărâți să contribuie la progresul social, național și cultural al Republicii Socialiste România.

Ca și „Vatra” veche, „Vatra” de la Târgu-Mureș nu va fi o revistă a conducătorilor și colaboratorilor ei, ci a „obștei” de cititori mureșeni, a dragostei lor pentru literatură, a „gustului” lor de care va ține seama, ea fiind destinată să fie „lectura pe care ei înșiși doresc să o aibă”.

Tineri mureșeni, adunați-vă în jurul „Vetrei” voastre!

Ea va reprezenta nu numai „Vatra” trecutului, ci și pe a prezentului și viitorului!

Nicolae Iorga în dedicațiile unor scriitori și critici români

Deși urma să se impună, atât pe plan național, cât și universal, ca istoric, N. Iorga a debutat totuși ca poet și publicist literar, manifestând impetuoase preocupări de critică și istorie literară.

Astfel de preocupări nu aveau să fie numai ale debutului – produs la 18 februarie 1890, printr-un articol publicat în ziarul „Lupta” despre *Năpasta* lui Caragiale, ci ele îi vor reține atenția de-a lungul întregii sale activități, N. Iorga fiind cu tot atâta pasiune și erudiție nu numai istoric al vieții politice și economice a românilor, ci totodată și al literaturii, artei și științelor.

Pe lângă sintezele consacrate istoriei propriu-zise, el a închinat alte sinteze istoriei literaturii românești - *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, *Istoria literaturii românești din veacul al XIX-lea* (1907–1909), *Istoria literaturii românești contemporane* (1934) – și a colaborat în mod permanent la periodicele literare ale timpului cu versuri, traduceri, piese de teatru și îndeosebi cu recenzii, articole, evocări și studii.

Concomitent cu colaborarea la revistele altora, N. Iorga a condus sau înființat el însuși numeroase publicații literare – *Sămănătorul* (1903–1906), *Floarea darurilor* (1907), *Neamul românesc literar* (1909–1912, 1925–1926), *Drum drept* (1913–1914), *Ramuri* (1915–1927), *Cuget clar*, *Noul Sămănător* (1928–1936, 1936–1940), care l-au ținut în mod permanent într-un strâns și fecund contact cu mișcarea literară, cu scriitorii și criticii români.

Pe masa de lucru a lui N. Iorga au apărut, astfel, rând pe rând aproape toate cărțile de literatură ale timpului, aproape toți scriitorii și cărturarii, indiferent dacă erau debutanți sau consacrați, trimițându-i scrierile pentru a fi apreciate de marele învățat și a-și deschide astfel drum spre articolele și sintezele sale, sau cel puțin pentru a fi înregistrate în revistele sale.

Cele mai multe din scrierile trimise erau însoțite totodată și de elocvente dedicații, prin care autorii lor căutau să atragă atenția și să cucerească bunăvoința lui N. Iorga nu numai prin conținutul operelor respective, ci totodată și prin unele mărturisiri de sentimente și precizări de atitudine cu caracter pur personal.

În biblioteca lui N. Iorga, din care cea mai mare parte se păstrează la Institutul de Istorie ce-i poartă numele, se află numeroase cărți cu astfel de dedicații manuscrise, interesante și semnificative atât pentru personalitatea și poziția celui cărui i-au fost adresate, cât și pentru calitatea semnatarilor lor.

Printre dedicațiile aflate în biblioteca lui N. Iorga unele provin de la câțiva scriitori din generația anterioară apariției sale în mișcarea literară, numărul lor

sporind apoi tot mai mult odată cu ivirea scriitorilor din generația sa și apoi a scriitorilor din generațiile mai tinere.

Din categoria vechilor scriitori reproducem în această primă serie de dedicații selecționate din biblioteca lui N. Iorga, pe cele semnate de Al. Vlahuță și Al. Macedonski.

Dedicația lui Vlahuță – dată la 19 martie 1912 pe romanul *Dan* – e simplă și cordială, ecou al unei îndelungate prietenii ce dura de aproape două decenii, și care se consolidase în lupta comună pentru apărarea limbii (1906), a răscoalelor țărănești din 1907 și a literaturii cu mesaj patriotic. Poetul, mai în vârstă decât istoricul cu 14 ani, îi scria deci:

*Lui N. Iorga
de la vechiul lui prieten și admirator*

A. Vlahuță

19 martie 1912

*

Cu totul altfel stăteau lucrurile cu Alexandru Macedonski, – mai în vârstă decât Iorga cu aproape 20 de ani – și de care îl despărțeau atât concepțiile literare, cât și cele sociale. În 1912, publicând volumul *Flori sacre* și simțindu-se pornit pe panta senectuții, Macedonski a simțit nevoia unei reconcilierii cu N. Iorga, și dacă ar fi fost posibil, – stabilind anumite identități de caracter – chiar a unei împrieteniri. La 23 octombrie 1912 el îi trimitea deci ultimul său volum cu o lungă dedicație explicativă, precedată de un motto semnificativ:

„Dușmăniile de eri sunt adesea prieteniiile de mâne:” Marelui român – lui N. Iorga – admirabilului istoric-eruditului și literatului – celei mai uriașe manifestări a sufletului românesc – al său care – cu cât trece, îl vede în toată strălucirea caracterului său antic, – și care, și el, – în lipsă de alte merite – n-a știut să se plece – n-a mers cu co-rentele – n-a momit laudele – ci a știut să sufere – cât se pote suferi.

Alex. Macedonski

1912. București

oct. în 23

Prietenia solicitată de poet nu s-a putut înfiripa, dar în *Istoria literaturii românești contemporane* N. Iorga menționează adeseori pe Macedonski, însoțindu-l uneori de aprecieri pe care acesta ar fi fost fericit să le cunoască.

*

O bună parte din dedicațiile depistate de noi aparțin scriitorilor care au colaborat la „Sămănătorul”, unii dintre ei rămânând strâns legați de N. Iorga și în

ipostazele ulterioare ale acestuia și îndeosebi în anii de luptă pentru realizarea unității politice a poporului român. Cităm câteva nume: M. Sadoveanu, Panait Cerna, G. Tutoveanu, Corneliu Moldovanu. Elena Farago, I. Agârbiceanu.

Dedicația lui M. Sadoveanu a fost oferită pe volumul *Comoara dorobanțului* editat în 1905 de Biblioteca societății „Steaua” și are următorul cuprins:

*Domnului N. Iorga în semn de mare dragoste și
devotament*

M. Sadoveanu

*

Dedicația lui Panait Cerna a fost trimisă la 22 ianuarie 1910 de la Charlottenburg pe întâiul și singurul său volum de „Poezii” apărut în primele zile ale anului.

Iat-o:

*Domnului N. Iorga în semn de adâncă admirație și
nestrămutată recunoștință*

P. Cerna

*Charlottenburg
26. I. 1910*

*

Pe G. Tutoveanu l-am găsit cu două dedicații, prima oferită pe volumul „Balade” apărut în 1919, iar cea de a doua, în 1924, pe volumul *Tinerete* publicat în editura Ramuri de la Craiova. Cea dintâi se adresează patriotului, a doua omului, prietenului.

*Reproducem pe cea dintâi:
Iubitului stegar al dragostei de țară Omagiu
G. Tutoveanu
Bârlad, 1 februarie 1920*

*

Cu un mai mare număr de dedicații figurează prozatorul transilvănean Ion Agârbiceanu, din care ne mărginim să reproducem – pentru semnificația ei patriotică – dedicația așternută la 12 ianuarie 1922, pe volumul *Zilele din urmă ale căpitanului Pârvu*:

*Domnului Nicolae Iorga, În amintirea neuitatelor
zile de mărire și durere petrecute în Moldova în
apropierea celui
ce ne întărea în nădejde
Cluj la 12 Ianuarie 1922*

Ion Agârbiceanu

*

Zilele de durere din Moldova au pus în contact cu N. Iorga și pe alți scriitori, care au colaborat în această perioadă la ziarul său *Neamul românesc* și la alte publicații patriotice. Unul dintre ei a fost V. Voiculescu, destinat unei viguroase ascensiuni poetice. Admirația pentru N. Iorga și-a exprimat-o prin dedicațiile trimise pe volumele *Pîrgă* (1921) și *Destin* (1934).

Reproducem pe cea din urmă, în care autorul se adresa istoricului, vizându-i cea mai sensibilă dintre fațetele multilateralei sale personalități: aceea de poet (scris cu majuscule):

*Domnului profesor
Nicolae Iorga
Marele Poet
Omagiu de admirație și respect*

V. Voiculescu

1934

*

În perioada următoare războiului s-a apropiat de N. Iorga și Ion Pillat, format anterior la școala simbolismului macedonskian și a lui O. Densusianu. Dintre dedicațiile semnate de acesta reținem pe cea aflată pe coperta interioară a volumului *Pe Argeș în sus* (ediția 1936), considerat de poet ca principala sa creație cu caracter tradiționalist. Prin dedicația pusă pe acest volum, Ion Pillat își mărturisea aderența la orientarea literară susținută de N. Iorga.

*D-lui
prof. N. Iorga
Acest volumaș de versuri românești rodit pe ogorul
deștelenit și însămânțat de „Semănătorul” neamului
nostru
Caldă admirație și omagiu de devotament*

Ion Pillat

23 mai 1936

*

Aprecierile lui N. Iorga, cunoscută fiind marea sa autoritate obștească, erau dorite și de unii scriitori și critici care reprezentau altă direcție estetică, dar care se întâlneau cu dânsul în marele domeniu al istoriei literare, al culturii și al dezvoltării gândirii filosofice românești. Menționăm dintre aceștia pe Tudor Vianu, G. Călinescu și M. Ralea. Cel dintâi și-a publicat în anul 1924 la București teza de doctorat susținută la universitatea din Tübingen, intitulată *Das Wertungsproblem in Schillers poetik*. N. Iorga era și el un admirator al lui Schiller, din care a și tradus câteva poezii, așa încât Vianu i-a făcut la 17 iulie 1925 o vizită la Vălenii de Munte, unde a ținut și o conferință, pentru a-i oferi lucrarea. Iată textul dedicației lui Vianu pe această primă lucrare a sa:

*Domnului Profesor N. Iorga
Omagiul respectuos și devotat al autorului*

T. Vianu

*Vălenii de Munte
17 iulie 1925*

*

Cu un caracter mai personal sunt dedicațiile lui G. Călinescu pe volumele din seria *Opera lui Mihai Eminescu* (1935–1936). N. Iorga scrisese în *Istoria literaturii românești contemporane* (vol. I, p. 125) rânduri elogioase despre monografia pe care Călinescu o consacrase în 1932 lui M. Eminescu, pe care o considera o „excelentă lucrare, de mare muncă, de o bună formă literară, cu o bogată bibliografie”, și o citase adeseori. Noul istoric și critic literar s-a crezut deci obligat să-și mărturisească față de înaintașul său – într-o vreme când tineretul începuse a se îndepărta de dânsul – un sentiment pe care acesta îl întâlnea din ce în ce mai rar din partea tinerei generații: respectul.

Pe volumul IV din *Opera lui Mihai Eminescu*, G. Călinescu scria deci următoarele:

*D-lui Prof. N. Iorga
de la un tânăr care știe și respecte*

G. Călinescu

*

De la M. Ralea, de care îl despărțeau și considerații de partid, profesorul primea însă pe cartea *Valori* (1936) numai un „Omagiu”.

O altă serie de dedicații aflate printre cărțile lui N. Iorga i-au venit pe calea relațiilor sale didactice universitare. Una dintre ele, – pe lucrarea *Histoire des Roumains de la Dacie Traiane* (1896) – are ca semnatar pe A.D. Xenopol, profesorul lui N. Iorga la Universitatea din Iași, cu precizarea că ea se adresează „fostului său elev”, iar alta de la unul din foștii elevi ai lui Iorga, la Universitatea din București, Vasile Pârvan, care semna ca „fost școlar” pe volumul *Idei și forme istorice* (1920).

Atâția alți foști elevi au ales aceeași cale pentru a-și manifesta admirația și recunoștința față de magistru.

România literară, nr. 23, 3 iunie 1971, p. 5

Poet și luptător

Născut la 21 iulie 1821 și decedat la 22 august 1891, Vasile Alecsandri și-a petrecut întreaga viață în secolul al XIX-lea.

Iar secolul al XIX-lea a fost, prin excelență, în prima lui jumătate, un secol al marilor poeți romantici, cântăreți ai libertății – Lord Byron, Victor Hugo, A. de Lamartine, Giacomo Leopardi, Ludwig Uhland, Henric Heine, Alexandr Pușkin, Adam Mickiewicz, Ian Kollar, Alexandru Petőfi – un secol al afirmării eposurilor și graiurilor populare, al marilor revoluții democrat-patriotice din aproape toate țările Europei, și apoi, în jumătatea a doua, un secol al constituirii statale a marilor colectivități naționale din România, Italia și Germania, al unor mari creații politice și spirituale.

Un secol, totodată, al afirmării literare și artistice pe plan european – concomitent cu mărturisirea aspirațiilor politice – a popoarelor din centrul și sud-estul Europei – românii, sârbii, bulgarii, maghiarii, croații, slovacii – care, timp de secole, trăiseră sub jugul Semilunei și al Habsburgilor.

Un secol viu, dinamic, fecund, în care vocea popoarelor – a tuturor popoarelor – s-a auzit mai puternic decât oricând, și în care independența lor a devenit, dacă nu o realizare completă, cel puțin o doctrină cu aripile larg deschise și cu perspectivele de înfăptuire pe care avea să le aducă secolul următor.

Un secol de mari frământări și cristalizări social-politice, de înalte împliniri literare, artistice, științifice.

Vasile Alecsandri a fost unul din fiii acestui secol, unul din poeții și dramaturgii săi caracteristici, semnificativ, dacă nu prin proporții, cel puțin prin elan, ctitor de limbă și tradiție literară, prozator savuros, patriot profund, revoluționar entuziast, diplomat iscusit, memorialist captivant, bard neîntrecut al eroismului românesc, om de cultură și de artă, fără îndoială unul din cei mai reprezentativi români ai vremii sale.

Numele său e strâns legat de toate evenimentele istorice ale poporului român, începând din deceniul premergător al Revoluției din 1848 și până în pragul coborârii în mormântul de la Mircești. Tuturor le-a adus, cu același elan, dragostea de patriot, contribuția de luptător, înflăcărea și talentul de poet, îndrăzneala progresului, consecvența politică, devotamentul național.

Timp de o jumătate de veac istoria românilor s-a mișcat în cadența versurilor lui Vasile Alecsandri!

A cântat gloria trecutului pentru biruințele prezentului, biruințele prezentului pentru gloria viitorului.

Român de pretutindeni, român de totdeauna, în opera literară a lui Vasile

Alecsandri, ca într-un vast caleidoscop, se răsfrânge întregă istoria poporului român, începând de la „Sentinela română”; cu adânci popasuri de admirație în fața lui Dragoș Vodă, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Mihai Viteazul, Constantin Brâncoveanu, Tudor Vladimirescu și până la Peneș Curcanul, eroul simbolic al ostașilor români de la 1877.

Alături de eroii cronicelor și ai studiilor de istorie, cu biografii înregistrate în mod exact, Alecsandri a înfățișat, pornind de la tradițiile folclorice, și o întreagă serie de eroi legendari, romantici, care dau istoriei noastre puternice rezonanțe de baladă și chiot haiducesc: Mihai Copilul, Toma Alimoș, Român Gruie Grozovanul, Burcel, Dan căpitan de plai, Banul Mărăcine, Bujor, Iancu Jianu.

Eroismul și spiritul de dreptate și demnitate al acestora iau sub pana poetului proporții cosmice, uriașe, care uimesc nu numai inimile cu care li se încrucișează cărările și săbiile, ci întreaga natură, văile, munții, stelele, luna și soarele.

Evocările poetului sunt grandioase, profunde, ele fiind menite să dovedească tuturor că „românul nu piere” și că „din vultur, vultur se naște, din stejar, stejar răsare”. Dragoș Vodă, descălecătorul Moldovei, e „mândru ca un soare”; Ștefan cel Mare, „simbolul bărbăției”, este „domnul cel vestit, domnul cel nebirit”, „bărbat între bărbați ca muntele Ceahlăul prin munții din Carpați”; Mihai, un „gigant din alte timpuri”, un „vultur domnitor”, chemat s-aprindă iarăși „scânteia de-antică vitejie”.

La 1848, prin *Deșteptarea României*, Alecsandri a adresat românilor marea sa „marsillieză”:

*Hai copii de-același sânge! Hai cu toți, într-unire
Libertate-acum sau moarte să cătăm să dobândim,
Pas, români, lumea ne vede... Pentru a patriei iubire,
Pentru a mamei dezrobire
Viața noastră să jertfim.*

Silit să părăsească Moldova și să se refugieze în Transilvania, el își continuă cântarea printre ardeleni, publicând în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” de la Brașov, poeziile *Către Români* și *Hora Ardealului*, mesajul său fiind mesajul speranței, al certitudinii:

*Fraților, nădejde bună! Fiți cu toți în veselie!
Cerul însuși ocrotește scumpa noastră Românie!
Azi e ziua de-nviere a românului popor,
Care singur își urzește dulce, mândru, viitor.
A sosit ziua dreptății!
Ziua sfânt-a libertății
Bradu-n munte înverzește!
România-ntinerește!*

La Braşov, împreună cu ceilalți patrioți moldoveni, Costache Negri, Alecu Russo, George Sion și alții, redacta și semna, la 12/24 mai, legământul cu privire la „prințiipiile noastre pentru reformarea patriei”, prin care se preconiza „întemeierea instituțiilor țării pe principiile de libertate, de egalitate și de fraternitate, dezvoltate în toată întinderea lor, și totodată, ca o primă etapă spre realizarea unității politice a românilor, „unirea Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neatârnat românesc”.

Ideea unirii a fost una din ideile cardinale ale lui V. Alecsandri, el fiind alături de M. Kogălniceanu, C. Negri, N. Bălcescu, C.A. Rosetti, D. Bolintineanu, Ion C. Brătianu, unul din cei mai aprigi luptători politici pentru unire și, în același timp, cel mai entuziast poet al ei.

În forme politice și juridice, prin alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al ambelor Principate, ea avea să se realizeze în 1859 și 1862, dar Alecsandri, prin „Hora Unirii”, o cânta încă din 1856, cântarea sa străbătând în toate palatele și colibebe țării. Ea a însoțit pe patrioții români la alegerile pentru Divanurile ad-hoc, și ea a răsunit, puternic și triumfător, sub ferestrele adunărilor naționale de la Iași și București în zilele de 5 și 24 ianuarie 1859, când s-a ales Domnul Unirii.

În 1877, a dat cea mai vie și mai bărbătească expresie literară Războiului de Independență, poemele sale – *Odă ostașilor români*, *Peneș Curcanul*, *Sergentul*, *Păstorii și plugarii*, *Frații Jderi*, *Căpitanul Romano* – adunate în volumul *Ostașii noștri*, fiind, alături de pânzele lui Grigorescu, cele mai strălucite testimonii de eroism și sacrificiu ale dorobanților și șoimanilor români.

Și, totodată, de adâncă satisfacție pentru poetul care cântase, cu ani în urmă, strămoșeasca vitejie:

*O copii! de voi sunt mândru, simt acea mândrie mare
Care crește cu mărirea unui neam în deșteptare.
Mi-am văzut visul cu ochii, de-acum pot să mor ferice
Astăzi lumea ne cunoaște: Român zice, viteaz zice!*

Atât la 1848, cât și la 1859 și 1877, pe lângă lupta politică și literară pe baricadele interne, V. Alecsandri a adus și o bogată contribuție pe plan extern, el fiind unul din propagandiștii și diplomații cei mai prestigioși pentru popularizarea în străinătate a năzuințelor poporului român, și totodată pentru lămurirea și apărarea acțiunilor sale.

În 1848, după lichidarea revoluției, el aleargă astfel la Paris pentru a-și relua vechile legături din vremea studenției – adăugând și altele noi – cu numeroși publiciști și luptători politici, printre care se aflau Jules Michelet, Edgar Quinet, A. de Lamartine, Ledru Rollin, Paul Bataillard, A.H. Ubcini, cu ajutorul cărora va difuza printre francezi cauzele și aspirațiile revoluționarilor români, idealurile politice ale poporului său. O parte din activitatea sa desfășurată în capitala Franței în anii 1848–1849 s-a reflectat în marile publicații *Le National*, *la Réforme*, *Le Peuple*, *Le Siècle*, *La République* etc.

În 1859, după îndoita alegere a lui Cuza, e trimis de acesta, în calitate de ministru de externe al Moldovei, pentru a obține recunoașterea alegerii sale ca domn al amânduror principatelor, din partea Franței, Angliei și a regatului Sardiniei (Piemontului). În lunile februarie și martie au loc istoricele sale convorbiri cu contele Walewski, ministrul de externe al Franței, cu Napoleon al III-lea, cu lordul Malmesbury, ministrul de externe al Angliei, cu lordzii Clarendon și John Russel, din partea cărora a întâmpinat la început o vie opoziție, și apoi cu contele Camillo Cavour și cu regele Victor Emanuel al II-lea al Piemontului. În urma pledoariilor sale, toți aceștia au acceptat – prin conferința marilor puteri de la Paris (septembrie 1859) – recunoașterea alegerii lui Alexandru Ioan Cuza ca domn atâr al Moldovei, cât și al Țării Românești. Calea pentru unirea definitivă a Principatelor era astfel larg deschisă.

Alte sarcini diplomatice urmau să fie îndeplinite pe lângă Napoleon al III-lea în anii 1861–1863.

Istoricul acestei activități avea să fie povestit mai târziu de poet în eseu memorialistic intitulat *Estract din istoria misiilor mele politice* (1878) în care au fost înfățișate, cu un remarcabil spirit de observație, portretele fizice și psihice ale tuturor iluștrilor săi interlocutori.

În 1885, pentru a consolida situația diplomatică a tânărului stat român, recunoscut ca neatârnat în urma Războiului din 1877, V. Alecsandri a fost numit ministru al României la Paris, unde avea să rămână până în primăvara anului 1890.

Cea mai puternică manifestare externă a lui V. Alecsandri a fost însă încununarea sa, în anul 1878, pentru *Cântecul gintei latine*, cu premiul Societății limbilor romanice de la Montpellier, prin care poetul român a fost consacrat ca unul din principalii poeți ai popoarelor de origine latină.

Premiul acordat de „felibri” de la Montpellier a fost cel dintâi mare succes obținut de un scriitor român pe plan european.

Atâr poeziile, cât și comediile și dramele patriotice ale lui Alecsandri au avut o largă circulație în toate provinciile românești, el fiind considerat, după cunoscuta expresie a lui Eminescu, un adevărat „rege” al poeziei române, citit pretutindeni, recitat pretutindeni, jucat și cântat pretutindeni. Repertoriul său dramatic, și îndeosebi piesele *Iorgu de la Sadagura*, *Piatra din casă*, *O nuntă țărănească* au determinat în Transilvania, unde au început a fi jucate încă de la 1847, o puternică acțiune de afirmare a teatrului românesc, cel mai înflăcărat discipol al său având să fie Iosif Vulcan și apoi Zaharia Bârșan.

Cu același entuziasm cu care a cântat eroismul și aspirațiile politice ale poporului român, Vasile Alecsandri, prin *Pasteluri*, a cântat și frumusețile patriei, el fiind unul din cei mai pasionați cântăreți ai peisajului românesc. Timp de cinci decenii, cum spunea bătrânul istoric literar Gh. Bogdan-Duică, „națiunea română din toate părțile a stat – din punct de vedere cultural – neconținut sub influența lui Alecsandri; s-a înveselit cu el, a plâns cu el; s-a bucurat, a gemut împreună; a nădărdit, a suferit de îndoieli: el a fost ea, ea a fost el”.

Prin V. Alecsandri, poezia și limba noastră populară au străbătut în societatea cultă, devenind astfel „proprietate” a întregului popor român; prin el s-au exprimat, pe plan literar, marile aspirații sociale și naționale ale timpului: a contribuit ca luptător politic și diplomat la înfăptuirea tuturor evenimentelor vremii; a fost, în aceeași măsură, luptător și artist, patriot și poet; deschizător de drumuri și realizator de idei și inițiative; întemeietor al teatrului românesc; cântăreț al poporului; cântăreț al țării.

La 150 de ani de la nașterea sa, oricât ar fi de depășite unele din formulele și expresiile sale poetice, oricât de numeroase imperfecțiunile sale literare, – relevate adeseori de unii din criticii noștri – Vasile Alecsandri rămâne ceea ce a fost totdeauna: unul din marii poeți români, unul din marii luptători, un permanent izvor de optimism și mândrie românească, de devotament și elan patriotic

România literară, nr. 29, 15 iulie 1971, p. 7

În Mărțișorul lui Tudor Arghezi

Când – în urma cu aproape 30 de ani – am intrat pentru prima oară pe poarta Mărțișorului, era o primăvară cu cerul cast și cu pomii fastuos înfloriți. Un vânt șăgalnic, venit de departe, dezmiarda frunzele și florile răspândind pretutindeni efluvii de miresme și tinerețe.

Îl citeam pe Arghezi cu un frenetic nesațiu de peste un deceniu și jumătate, dar îl cunoșteam personal abia de trei ani. Purtam în suflet ghirlande nesfârșite din „Cuvintele potrivite”, din „Florile de mucigai”, din „Cărticica de seară”, din „Hore”, și fusesem un învăpăiat cititor al „Biletelor de papagal” și al „Tabletelor”.

Marea bucurie a cunoștinței directe o avusesem în redacția revistei „Vremea”, al cărei principal colaborator era prin anii 1942–1943, și ea a îmbrăcat de la început, datorită generozității și bunăvoinței sale pentru tineret, caracterul unei cordialități care a constituit pentru tânărul și neînsemnatul său admirator un prilej de feerică și imensă bucurie.

După mai multe convorbiri în incinta acestei redacții, continuate uneori, datorită avidității întrebărilor mele, până la stațiile de mașini și de tramvaie de unde își lua drumul spre casă, într-o seară de aprilie din anul 1942 – întâlnirile redacționale aveau loc seara – Demiurgul îmi făcu surpriza de a-mi spune:

— Vino într-o zi pe la mine, să vorbim mai pe îndelete. Văd ca vrei să întrebi multe. Te aștept lumea viitoare, vom avea timp berechet. Mi-ar face plăcere să vii și cu doamna.

Așa s-a făcut că, în ziua fixată, la orele 5 după masă, profund emoționați, am bătut amândoi la poarta Mărțișorului pentru a intra în împărăția Uriașului. Venisem

să vedem și să ascultăm un mare poet, pe cel mai mare pe care îl cunoscusem personal până atunci, și ne așteptam să fim primiți într-un salon somptuos sau într-o bibliotecă spațioasă.

Nici una din aceste așteptări nu avea să ni se îndeplinească însă. În locul poetului, pe care ni-l închipuiam singur și transcendental, ne-a întâmpinat un senin și jovial pater familias, înconjurat de tovarășa lui de viață, tot atât de senină și ea, și de cei doi ghiocei ai lor – Mițura și Baruțu – cunoscuți din atâtea din subtilele și inegalabilele creații ale părintelui lor. Și n-am fost introduși – atunci – nici în salon și nici în bibliotecă, ci în mijlocul unei fermecătoare grădini, împodobită cu toate harurile primăverii, cu caiși și cu piersici în floare, cu vișini și meri, cu boschete de liliac, cu nenumărate specii de flori, stânjenei, garoafe, narcise. Alături de brazdele de flori își manifestau prezența vițele de vie, straturile de legume și livada cu iarba în care se zbenguiau câțiva iezi și câteva capre. Totul releva o atmosferă rustică, patriarhală, smulsă parcă din „Bucolicele” și din „Georgicele” lui Virgiliu.

Gustarea însăși a fost servită sub unul din caișii care își ningeau petalele peste paharele de cristal și peste feliile de cozonac.

Timp de două ore – în decursul cărora am străbătut Mărțișorul în lung și în lat – Arghezi, și alături de el doamna lui, nu ne-au vorbit decât despre biografia grădinii, despre viața pomilor și a florilor sădite de dâșii, despre păsările pe care le cultivau, fiindcă amândoi iubeau natura, iubeau lucrurile simple, iubeau firul de iarbă și raza de soare, și împreună, cu propriile lor mâini, creaseră minunea care ni se înfățișa. Literaturii i-a venit rândul abia mai târziu, în orele de amurg, când am vizitat și vila, denumită astăzi „Casa memorială Tudor Arghezi”, și atunci am intrat și în tipografia în care se tipăriseră „Biletele de papagal”.

Au urmat apoi, în timp de ani, alte și alte vizite, Mărțișorul devenind pentru mine, din punct de vedere intelectual, unul din cele mai captivante elemente de atracție, Arghezi fiind o inepuizabilă comoară de amintiri, de aprecieri, de portrete. Se întâlnește în copilărie cu umbra lui Eminescu, cunoscuse pe Macedonski, pe Caragiale, pe Slavici, văzuse la Cernica, în chip de pelerin, pe Titu Maiorescu, fusese coleg de liceu cu Gala Galaction, N.D. Cocea și I.G. Duca, se ridicase concomitent cu M. Sadoveanu, Octavian Goga, George Bacovia, Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, ascultase în intimitate acordurile lui Enescu și se extaziasă în fața pânzelor lui Luchian, polemizase scâpărător cu N. Iorga – pe care l-a înțeles totuși și l-a iubit mai mult decât cei care ardeau în fața lui movile de tămâie, cunoscuse, cu un cuvânt, toate celebritățile literare și artistice ale vremii sale. Despre fiecare din ele avea amintiri adânci, caracterizări palpitate, aprecieri originale, unice, pe care le împărtășea prietenilor cu o dărnicie de nabab. Nici cel mai iscusit istoric n-ar fi putut reconstitui istoria literară și politică a ultimelor șapte decenii cu mai multă siguranță, plasticitate și vivacitate decât Tudor Arghezi.

Câte opere strălucite și câte proiecte cutezătoare nu s-au urzit la Mărțișor, câte campanii de presă nu s-au dezlănțuit de aici, câte inițiative ori intervenții pozitive nu și-au luat zborul din această casă!

Fără a avea nici o funcție de stat, fără a fi nici ministru, nici profesor universitar, nici membru al Academiei sau primar al Bucureștilor, Arghezi era unul din cei mai solicitați oameni. Îl căutau și îl solicitau colegii săi de litere, publiciștii, actorii, pictorii, sculptorii, compozitorii, directorii de instituții și de publicații. De câte ori n-au trecut prin aleile din fața noastră Gala Galaction, N.D. Cocea, V. Demetrius, G. Călinescu, Tudor Vianu, Mihai Ralea, Pompiliu Constantinescu, Alexandru Rosetti, Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Gherghinescu Vania.

Câți tineri nu și-au adus aici, cu inima palpitând de emoție fructul primelor lor plăsmuiri! Câte telefoane nu s-au dat de aici, la publicații și edituri, pentru a li se primi scrierile, câte prefețe n-au fost date – unele susceptibile de discuții – pentru a încuraja, pentru a sprijini. Câți pictori și câți organizatori de expoziții n-au solicitat onoarea unei prezentări a lui Arghezi, câți compozitori nu i-au implorat participarea la o audiție, la un concert!

Și mai ales, câți oameni simpli, câți muncitori, câți meseriași, câți negustori, n-au bătut la ușa lui Arghezi pentru a-i cere sfat, ocrotire, ajutor.

Într-un singur an, porțile Mărțișorului au rămas închise zile și luni, într-un singur an stăpânul său nu și-a putut primi prietenii și solicitorii. Aceasta s-a petrecut în iarna și primăvara anului 1944 când, în urma pamfletului *Baroane*, Arghezi a fost ridicat din mijlocul familiei și internat la Târgu-Jiu. Pentru el, pentru doamna sa, pentru Mițura și Baruțu, au fost zile grele, zile de îngrijorare, dar pentru țară, vestea arestării marelui poet, curajul și atitudinea lui, a fost confirmarea celor mai vii speranțe ale ei – speranța libertății, speranța victoriei.

La 23 August 1944, fulgerul despica norii și adâncurile. Începe o nouă eră politică și literară. Arghezi e printre cei mai magnifici reprezentanți ai ei. Mărțișorul își reia vechiul său rol, amplificându-l și adăugându-i noi sensuri și o nouă strălucire. Alte valuri de tineri se abat spre dânsul pentru a învăța arta versului, pentru a se împărtăși din magia verbului arghezian.

Numeroși cărturari, printre cei mai de seamă ai țării, vin să-i ceară povață, să-i cunoască îndemnul. Doina sa literară, după o scurta confruntare cu realitățile, e fără egal. Este rugat să accepte premiul național de literatură, Academia Română îl alege membru, Camera deputaților îl numără printre aleșii ei, scriitorii văd în el pe cel mai înalt purtător de steag al breslei lor, muncitorii un vechi și încercat prieten.

Mărțișorul e martorul unor noi zile de efervescență, asupra stăpânului său se revărsa admirația întregului popor român, gloria desăvârșită îi încununa tâmpilele. Opera lui, căreia, prin „Cântare omului”, îi adaugă dimensiuni universale, devine, cunoscută pe toate meridianele, își găsește noi întrupări în numeroase limbi, e premiată de prestigioase instituții de peste hotare. Arghezi e recunoscut ca unul din marii scriitori ai secolului al XX-lea.

La 70 de ani, la 80 de ani, la 85, Arghezi e tot atât de tânăr și de fecund ca și la 20 și 30, dacă nu chiar mai mult. Vitalitatea și forța sa de creație din acești ani amintesc pe a lui Michel Angelo, pe a lui Goethe, a lui Bernard Shaw. Oglinda sa

nu mai e contemporanitatea, ci eternitatea. În sfârșit, la 87 de ani, după o luptă îndârjită, destinul îl doboară (14 iulie 1967) după ce, ca o prevestire, cu un an mai înainte – la 20 iulie 1966 – îi răpise tovarășa de viață.

Nici unul, nici altul, nu s-au gândit la un alt loc pentru vecinica lor odihnă decât Mărțișorul, Mărțișorul tinereții lor, al anilor de aprigă muncă, de grele încercări, de bucurie și glorie apoi, Mărțișorul care se contopea cu însăși viața lor, cu florile de totdeauna ale inimilor lor.

Închinându-i viața, ei i-au dăruit și moartea, adăugând podoabelor sale naturale, florilor și pomilor săi, și cele două lespezi ale mormintelor lor.

Prin ele, deși semn al morții, Mărțișorul va trăi de-a pururi și numele său va însoți în veac pe al Paraschivei și al lui Tudor Arghezi.

Ca și Ipoteștii lui Eminescu, ca și Mirceștii lui Alecsandri, ca și Livenii lui Enescu, ca și Hordoul lui Coșbuc, ca și Rășinariii și Ciucea lui Goga, ca și Lancrămul lui Lucian Blaga, Mărțișorul va fi întotdeauna, pentru toți românii, un loc de pelerinaj, de închinare, de înălțare sufletească, de mândrie.

Vatra, nr. 5, august 1971, p. 11

Centenar Ilarie Chendi

Între prietenii săi

Ilustrate și scrisori de la O. Goga, E. Lovinescu, Victor Eftimiu, Ion Minulescu,
Z. Bârsan și Caton Theodorian

Păstrate cu pietate de către văduva sa, doamna Ana Chendi, și de către fiica sa, Letiția Bobeș, aceste mesaje către Ilarie Chendi constituie astăzi piese prețioase pentru reconstituirea atmosferei și relațiilor literare românești de la începutul secolului al XX-lea.

La 19 august 1905, Goga îi scria din Călimănești, unde se afla „toată țara românească”, rugându-l să vină și el acolo, așa cum se înțeleseseră printr-o scrisoare anterioară. Goga îi relata cu această ocazie întâlnirea sa, în aceeași localitate, cu N. Iorga care i-a „ținut câteva lecții” – de istorie, bineînțeles – pentru care poetul s-a simțit obligat să-i mulțumească. În anul următor, Goga se căsătorea – având ca naș pe Alexandru Vlahuță – cu Hortensia Cosma, fiica lui Partenie Cosma, unul din marii oameni de finanțe ai Transilvaniei, și își făcea călătoria de nuntă în străinătate. În 8 decembrie 1906, îi scria de la Nisa (împreună cu soția sa, care semna cu diminutivul Tanișca), trimițându-i salutul pe o ilustrată ce reprezenta o panoramă a Nisei și a muntelui Boron:

*Dragul nostru Ilarie, E soare aici – soare care trece
râzând geamul și găsește în casă om – însurat —, soare pe care
nu ți-aș fi prieten dacă nu ți l-aș dori și ție.*

Tavi Goga
Te salută
Tanișca Goga

Pe ilustrata soților Goga adăuga câteva rânduri și Virgil Cioflec:

*De pe coastele astea ale Mediteranei, foarte des în
plimbările noastre vorbim de luminoasa precizie a celor scrise
de Dumbravă... „roșie”¹²³.*

În 1910, Tavi și Tanișca Goga se găseau din nou în străinătate, de astă dată în Bavaria, de unde, de la Kgl. Schloss Herrenchiemsee, îi trimiteau la 12 august, o nouă ilustrată, ce reprezenta unul din numeroasele castele construite de Ludovic al II-lea, numit și el, pentru dorința de a ridica palate somptuoase – ca și Ludovic al XIV-lea al Franței – „regele soare” („Sonnen König”)

*De pe Herren-Insel, unde frumosul «Sonnen König» și-a
zidit în marmoră capriciile lui de artist fără noroc – îți trimitem
dragă Ilarie o strângere de mână. În curând o scrisoare lungă.*

Tana și Tavi

Din străinătate aveau să-i scrie și E. Lovinescu și Victor Eftimiu. La 22 aprilie 1910, Lovinescu îi trimitea de la Florența o ilustrată ce reprezenta Piața Signoriei:

*Dragă amice, primește o salutare din cea mai
desăvârșită metropolă a artei.*

E. Lovinescu

La 15 iulie 1910, Lovinescu se afla în Elveția, în orașul Lucerna, de unde expedia lui Chendi o nouă ilustrată, rugându-l totodată să transmită o îmbucurătoare veste și lui Emil Gârleanu:

*Frache Chendu o salutare amicală de pe aici, unde
petrec de minune, uitând de literatură și de ale ei toate. De-l
vezi pe Gârleanu, spune-i că în no. din iulie din Conv. liter., am
un articol despre el și alții. Mai consolează-l! Încep o campanie
cu fiecare no. din acea revistă. O să mai mergă făină și pe la*

¹²³ Gh. Dumbravă: unul din pseudonimele cu care a semnat Ilarie Chendi

*alte mori.
Cu prietenie,*

E. Lovinescu

Într-o altă ilustrată, trimisă în același an de la Paris și semnată, pe lângă Lovinescu și de Victor Eftimiu și dr. Emil Erbiceanu, găsim și o săgeată împotriva simpatiei lui Chendi pentru anumiți scriitori ardeleni mai puțin apreciați la București. Printre aceștia se găsea și bătrânul Ștefan Cacoveanu, unul din colegii de la Blaj ai lui Eminescu, care în anul 1910, publicase în revista „Luceafărul” de la Sibiu două fabule, *Vulturul și vulpea*, *Urieșul și omul* și, apoi, într-o broșură, legenda *Floarea Soarelui*:

*Ce zici – scria cu nevinovată mirare Victor Eftimiu – de
reintrarea în viața literară a lui Ștefan Cacoveanu, de la
„Luceafărul”? Aici ne bucurăm strașnic și-i discutăm deosebita
importanță în trecutul neamului, iar E. Lovinescu adăuga cu tot
atâta candoare simulată: De ce nu consacri un articol în
„Cumpăna” ilustrului confrate Cacoveanu?*

Probabil că și Chendi, care nu rămânea niciodată dator, va fi răspuns cu o ironie asemănătoare, fiindcă în primăvara următoare, ajuns la Nisa, Lovinescu va trimite și de aici, „o salutare acerbului meu prieten”.

Și mai concret avea să se arate prietenia lui E. Lovinescu pentru Ilarie Chendi în 1912, când, acesta fiind bolnav și internat în Spitalul „Pantelimon”, prietenii săi au luat inițiativa de a-i veni în ajutor, lui și familiei sale, printr-un festival organizat la Ateneul Român. Festivalul a avut loc la 26 octombrie, cuvântul de deschidere fiind rostit de către E. Lovinescu. Comparând critica cu o „rază ce sfredelește întunericul, purtând bucuria luminii pretutindeni /.../, rază ce străbate opera unui poet luminându-i adâncurile, mărindu-i frumusețile sub căldura admirației pricepătoare, ce se oprește stăruitor asupra podoabelor pentru a le scoate mai mult la iveală”, Lovinescu a afirmat cu această ocazie că „opera prietenului nostru Ilarie Chendi nu arareori a fost raza de lumină a criticului coborâtă în templul oblonit al scriitorilor”.

Gestul lui Lovinescu a fost cu atât mai apreciat, cu cât se știa că, abia cu câteva luni mai înainte, Chendi îl atacase printr-un foileton publicat în ziarul „Tribuna”.

De la Constanța și Paris îi trimite ilustrate și Ion Minulescu, care fusese unul din poeții moderniști cei mai apreciați în redacția revistei „Viața literară”. Iată o ilustrată din 29 septembrie 1906:

*Dragă Chendi,
Mai strânge chinga revistei. Când eram la București nu-
mi citeam decât prostiile mele. Aci însă neavând ce face trebuie*

să le citesc și pe-ale altora. Drăcovenia lui Vasile Pop a plăcut foarte mult pe aci. Trebuie însă să-ți mărturisesc că deocamdată fiindcă fac și eu parte din cetățenii Constanței, constănțenilor nu le-au plăcut și nici nu le plac decât bucățile mele. Proba cea mai palpabilă este că fiecare admirator al meu, la rândul lui îmi face cinste cu câte ceva la cofetărie unde cea mai scumpă consumație este de 3 lei și 20 bani.

Cu dragoste

Ion Minulescu

În 1910, aflat în călătorie prin Franța, Minulescu îi trimitea imaginea noului monument de la Belfort – *un leu* – care reprezenta omagiul adus de francezi apărătorilor acestei cetăți în timpul războiului franco-prusac, din 1870–1871:

Dragă Iubitzsaki,

Ți-am promis Leul din Belfort și mă țin de cuvânt. Îți trimit și leul și locul unde se află așezat, ca să te poți lumina pe deplin și să poți profita cu ceva dacă ai ceva de profitat.

Cu dragoste

Minulescu

Ilustratele lui Zaharia Bârsan, unul din cei mai vechi și mai devotați prieteni ai lui Chendi, apreciat atât ca poet și autor dramatic, cât și ca actor, reprezintă un adevărat buletin al deselor sale turnee întreprinse în Ardeal și Banat.

După serbările de la Blaj, la care Chendi ar fi dorit să participe, dar n-a putut din cauza situației sale de „refugiat” în România, Bârsan îi scria informându-l asupra itinerarului său și, totodată, îndemnându-l să scrie ceva despre activitatea sa teatrală:

Dragă Ilarie,

Mai ia și tu câte o notiță. Am vorbit de tine și ne-a impresionat mult vorba ta: „Cum aș merge și eu cu voi.”

Te pricep. Fii sănătos și D-zeu să ne mângâie.

Al tău, Zaharia

La Blaj Sâmbătă și Duminică. Și iarăși și iarăși la Copșa Mică, trăsnii-o-ar! L-am lăsat pe Gheorghe¹²⁴ la Blaj și eu sunt la 2 după miezul nopții spre Sibiu. Și mâine seară iarăși a treia zi nedormită. Dragă Ilarie, de mi-o merge bine am să-ți trimit și ție.

Zaharia Bârsan

¹²⁴ E vorba de Gheorghe Bârsan, administratorul trupei.

Cele mai multe dintre ilustratele aflate printre hârțiile lui Chendi provin însă de la prozatorul Caton Theodorian, intrat mai târziu în relații cu dânsul, dar care avea să-i rămână credincios până în ultima clipă. Situația materială de care dispunea i-a înlesnit acestuia un mare număr de călătorii, atât în țară, cât și în străinătate. De pretutindeni, comunica amicului său de la București locurile văzute și impresiile dobândite. La 30 septembrie 1908, îi scria de la Orăștie, la 1 septembrie 1911, de la Govora, după care urmează o lungă serie de ilustrate trimise de peste hotare. La 5 iunie 1912, pe când Chendi se afla la Spitalul „Pantelimon”, îi trimitea un mesaj de la Viena; în 8 iunie de la Genova; în 17, de la Aix les Bains; în 22, de la München; în 12 august, de la Viena; în 25 august, de la Veneția; în 29, de la Trieste.

Seria mesajelor lui Caton Theodorian se încheie cu scurta scrisoare adresată, la 8/25 iunie 1913, unui amic – încă neidentificat de noi – căruia îi comunica trista veste a morții criticului, cerându-i totodată să ia masca mortuară a acestuia în vederea ridicării unui bust.

*Scumpe amice,
Astăzi am pierdut pe Ilarie Chendi, amicul nostru comun
și scriitorul de elită care de mult se zbătea în ghearele morții,
la Pantelimon.*

*E datorია noastră să îngrijim a-i ridica un bust undeva în
București. Te rog, fă-o d-ta, însoțind pe d-na Chendi, văduva
lui, care se duce acum acolo, înștiințată tocmai după câteva
ceasuri că prietenul nostru s-a prăpădit. Și pe urmă vom
chibzui cum este de făcut.*

Devotat amic,

Caton Theodorian

Nu știm dacă masca cerută a fost luată, dar se știe că bustul dorit de Caton Theodorian, în 1913, nu s-a ridicat nici până astăzi, deși au trecut aproape 60 de ani de la moartea criticului. Zilele acestea se vor împlini și 100 de ani de la nașterea lui. Nu cumva uitatul proiect al lui Caton Theodorian s-ar putea reactualiza cu această ocazie?

România literară, nr. 46, 11 noiembrie 1971, p. 15

Scriitorii și istoria patriei

Începuturile literaturii noastre culte sunt strâns legate de dezvoltarea

istoriografiei, de receptarea literară a evenimentelor istorice naționale. Primii cronicari notabili ai Moldovei, Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, s-au impus în egală măsură atât ca istorici, cât și ca povestitori epici. Întâia epopee românească, *Țiganiada* lui Ioan Budai-Deleanu, ca și întâia mare nuvelă, *Alexandru Lăpușneanu* de C. Negruzzi, au la bază subiecte istorice. Primii poeți munteni, Vasile Cârlova, Ion Heliade-Rădulescu, Grigore Alexandrescu au cântat, prin evocarea ruinelor Târgoviștei, dorul după gloria trecutului, cu intenția de a o reînvia în faptele contemporanilor. Aceluiași trecut, prin programul *Daciei literare*, M. Kogălniceanu îi va da o fundamentare ideologică, iar Vasile Alecsandri și D. Bolintineanu – în versuri și teatru – câteva din cele mai viguroase creații ale lor.

Nicolae Bălcescu, Alecu Russo, Bogdan Petriceicu Hașdeu, Alexandru Odobescu, Alexandru Davila datoresc inspirației trecutului cele mai de seamă din scrierile lor istorice, dramatice și literare.

Filonul istoric, dovedit ineuizabil, a fecundat apoi simțirea și gândirea poetică a lui M. Eminescu, George Coșbuc, Șt. O. Iosif, Octavian Goga, Duiliu Zamfirescu, Ion Pillat, Aron Cotruș. *Scrisoarea a III-a* va rămâne pentru toate veacurile nu numai o capodoperă literară, ci și un formidabil testament istoric, o magnifică mărturisire de credință românească.

Literaturii de evocare istorică îi aparțin cele mai vibrante din dramele lui Delavrancea, cele mai adânci și mai emoționante romane ale lui Mihail Sadoveanu, precum și câteva din marile romane ale lui Liviu Rebreanu. Ei îi aparțin, de asemenea și unele din cele mai reușite piese ale lui Victor Eftimiu, Mircea Dem. Rădulescu, Mihail Sorbul, Zaharia Bârsan, Lucian Blaga, fără a uita de Nicolae Iorga.

Vechiul filon istoric, depozitar al atâtor evenimente și tradiții vitejești, al amintirii atâtor figuri eroice și al luptelor clasei muncitoare, își păstrează și astăzi aceeași forță de inspirație, același neistovit impuls creator. Poeții, nuveliștii, romancierii și dramaturgii contemporani îi cercetează adâncurile și îi descoperă comorile și sensurile cu o neobosită sete, și cu o pasiune din ce în ce mai fecundă.

După 23 August 1944, în poezie tumultul a cuprins lirele lui Tudor Arghezi, Mihai Beniuc, Eugen Jebeleanu, Cicerone Teodorescu, Vlaicu Bârna, D. Corbea, Ion Brad, Al. Andrițoiu, Ion Horea, Ioan Alexandru, Traian Iancu, Mihai Gavril. În proză el s-a revărsat în creațiile lui M. Sadoveanu, Camil Petrescu, Zaharia Stancu, Eusebiu Camilar, Nicolae Deleanu, Eugen Barbu, Radu Theodoru, Dominic Stanca, Valentin Raus. Dramaturgia istorică s-a manifestat în dramele lui Mircea Ștefănescu, Mihnea Gheorghiu, Aurel Baranga, Al. Voitin, Al. Davidoglu, Horia Lovinescu, Laurențiu Fulga, Paul Anghel, Paul Everac, Ilie Păunescu, N. Tăutu, Dan Tărchilă.

Datorită acestora, și atâtor altora pe care spațiul unei fugare consemnări nu i-a putut menționa, au reapărut în vitrinele și pe scenele noastre marile figuri ale istoriei patriei noastre, Bogdan I al Moldovei, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Ioan Vodă cel Cumplit, Mihai Viteazul, Horea, Cloșca și Crișan, Tudor Vladimirescu,

Avram Iancu, Nicolae Bălcescu, Cuza Vodă, precum și atâtea scene puternic evocatoare ale Revoluției de la 1848, ale Răscoalei de la 1907, ale luptelor de la Grivița, ale înfăptuirii actului de la 23 August 1944.

Dar încă atâtea alte figuri și evenimente istorice, din toate perioadele milenarei noastre existențe, își așteaptă încă naratorii literari, poeții, romancierii, dramaturgii, peste întreaga istorie românească trebuind să se reverse magia versului, forța de evocare a povestirii și a romanului, simbolurile dramaturgiei.

România literară, nr. 50, 7 decembrie 1972, p. 2

Nicolae Iorga în dedicațiile unor scriitori și critici români

Ca și vasta și multilaterală sa operă, biblioteca lui N. Iorga, rămasă, în cea mai mare parte a ei, în păstrarea Institutului de Istorie care îi poartă astăzi numele, oferă cercetătorilor din domeniul istoriei propriu-zise și al istoriei literare o nesfârșită sursă de informații asupra relațiilor cu oamenii de știință și scriitorii vremii sale, cele mai multe dintre ele având un caracter de cordială intimitate.

Din această categorie, pe lângă însemnările sale de lector, fac parte și numeroasele dedicații omagiale ce i-au fost adresate timp de o jumătate de veac de aproape toți autorii de scrieri științifice și literare, dornici cu toții de a cunoaște opiniile marelui savant, care era în același timp și un pasionat critic și istoric literar, precum și un prestigios conducător de periodice, asupra încercărilor sau creațiilor lor.

Biblioteca lui Nicolae Iorga reprezintă, astfel, o adevărată oglindă a mișcării literare a ultimului deceniu al secolului al XIX-lea și a primelor patru decenii ale secolului nostru.

Una dintre primele dedicații primite de N. Iorga a fost a lui I. L. Caragiale, pe volumul *Năpasta*, apărut la începutul anului 1890. „Năpasta” se jucase la 3 februarie 1890 pe scena Teatrului Național din București și fusese viu criticată de către diferiți publiciști și cronicari dramatici, care se grăbiseră să o considere o piesă căzută. Fără a ține seama de opinia atâtor ziariști și critici cu o îndelungată activitate publicistică, Nicolae Iorga – care nu avea atunci decât 19 ani – a luat cu îndrăzneală apărarea dramei criticate și a autorului ultragiatic, arătând în ziarul *Lupta* de la Iași (18 februarie) că „orice s-ar zice, adâncimea psihologică ce caracterizează piesa lui Caragiale o pune între cele mai bune dintre operele noastre dramatice și ar avea greutatea sa chiar aiurea, unde s-a scris și s-a gândit mai mult decât la noi”. Articolul tânărului critic a surprins pe I. L. Caragiale, care, în semn

de mulțumire, s-a grăbit să-i trimită un exemplar din scrierea sa, cu următoarea dedicație:

Criticului inteligent și conștiincios, care a binevoit, ca un om rar ce este, întâi să citească „Năpasta” și să gândească asupra ei și apoi s-o critice.

Domniei sale Domnului N. Iorga ca semn de înaltă stimă din partea autorului

1890, februarie 28

București

I.L. Caragiale

În anii următori, pe măsură ce activitatea sa critică și literară va lua proporții tot mai impunătoare, numărul cărților cu dedicație trimise lui N. Iorga va spori în mod considerabil, pe masa lui de lucru adunându-se aproape întreaga producție literară a timpului.

Multe din aceste dedicații, pe lângă partea lor omagială, sunt totodată mărturisiri și precizări de atitudini cu caracter pur personal, semnificative atât pentru marea autoritate a lui N. Iorga, cât și pentru modul intim de manifestare al atâtor scriitori și critici.

O parte din numeroasele cărți cu dedicații aflate în biblioteca lui N. Iorga provin de la scriitori din generația anterioară apariției sale în publicistica literară, dar cele mai multe aparțin scriitorilor din generațiile mai tinere.

Din categoria vechilor scriitori, reproducem dedicațiile semnate de Al. Vlahuță și Al. Macedonski.

Dedicația lui Vlahuță – datată la 19 martie 1912, pe romanul *Dan* – e simplă și cordială, ecou al unei îndelungate prietenii ce dura de aproape două decenii, și care se consolidase în lupta comună pentru apărarea limbii (1906), a răscoalelor țărănești din 1907 și a literaturii cu mesaj patriotic. Poetul, mai în vârstă decât istoricul cu 14 ani, îi scrie deci:

Lui N. Iorga de la vechiul lui prieten și admirator

A. Vlahuță

19 martie 1912.

Cu totul altfel stăteau lucrurile cu Alexandru Macedonski, mai în vârstă decât Iorga cu aproape 20 de ani – de care îl despărțeau atât concepțiile literare, cât și cele sociale, și de care se izbise adeseori, în decursul îndelungatei sale activități. În 1912, publicând volumul *Flori sacre* și simțindu-se pornit pe panta senectuții, Macedonski a simțit nevoia unei reconcilierii cu N. Iorga și dacă ar fi fost posibil – stabilind anumite identități de caracter – chiar a unei împrieteniri. La 23 octombrie, el îi trimitea, deci, ultimul său volum cu o lungă dedicație explicativă, precedată de un motto semnificativ. O reproducem întocmai, ținând seama atât de ortografia, cât și de punctuația sa:

„Dușmăniile de ieri sunt adesea prieteniiile de mâne”.

Marelui român – lui N. Iorga – admirabilului istoric – eruditului și literatului – Celei mai uriașe manifestări a sufletului românesc – Al său care – cu cât trece îl vede în toata strălucirea caracterului său antic, – și care, și el, – în lipsa de alte merite – n-a știut să se plece – n-a mers cu corentele – n-a momit laudele – ci a știut să sufere cât se poate suferi.

Alex. Macedonski

1912. București oct. în 23.

O bună parte din dedicațiile depistate de noi aparțin scriitorilor care au colaborat la „Sămănătorul”, unii dintre ei rămânând strâns legați de N. Iorga și în ipostazele ulterioare ale acestuia, și îndeosebi în anii de luptă pentru realizarea unității politice a poporului român. Cităm câteva nume: M. Sadoveanu, Panait Cerna, G. Tutoveanu, Corneliu Moldovanu, Elena Farago, I. Agârbiceanu.

Dedicația lui M. Sadoveanu a fost oferită pe volumul *Comoara dorobanțului*, editat în 1905, de Biblioteca Societății „Steaua” și are următorul cuprins:

Domnului N. Iorga în semn de mare dragoste și devotament

M. Sadoveanu

Dedicația lui Panait Cerna a fost trimisă la 22 ianuarie 1910, de la Charlottenburg, pe întâiul și singurul său volum de *Poezii*, apărut în primele zile ale anului, iat-o:

Domnului N. Iorga în semn de adâncă admirație și nestrămutată recunoștință

P. Cerna

Charlottenburg, 26.I.1910.

Pe G. Tutoveanu l-am găsit cu două dedicații, prima oferită pe volumul *Balade* apărut în 1919, iar cea de a doua, în 1924, pe volumul *Tinerețe*, publicat în editura „Ramuri” de la Craiova. Cea dintâi se adresează patriotului, a doua, omului, prietenului.

Reproducem pe cea dintâi:

*Iubitului stegar
al dragostei de țară
Omagiu*

G. Tutoveanu

Bârlad, 1 februarie 1920.

Aceleași sentimente transpar și din cele două dedicații ale lui Corneliu Moldovanu, originar din același oraș ca și Tutoveanu și colaborator statornic la publicațiile lui N. Iorga. Prima dedicație a acestuia a fost oferită pe volumul de

versuri *Flăcări*, apărut în 1907, iar următoarea, în 1925, cu ocazia apariției, în anul precedent, a ediției definitive de *Poezii*.

Cu un mare număr de dedicații figurează prozatorul transilvănean Ion Agârbiceanu, din care reproducem – pentru semnificația ei patriotică – dedicația așternută la 12 ianuarie 1922 pe volumul *Zilele din urmă ale căpitanului Pârvu: Domnului Nicolae Iorga, În amintirea neuitatelor zile de mărire și durere petrecute în Moldova în apropierea celui ce ne întărea în nădejde. Cluj la 12 ianuarie 1922, Ion Agârbiceanu*

Pe volumul *Sectarii*, apărut în 1938, Ion Agârbiceanu scria: *Domnului Nicolae Iorga Marelui suflet din sufletul neamului: Omagiu și adâncă stimă. Cluj, 6.11.1938, Ion Agârbiceanu*

Printre scriitorii ardeleni fascinați de prestigiul lui N. Iorga aflăm și pe Lucian Blaga, care îi scria în 1919, pe volumul său de debut (*Poemele luminii*): *Cu fiorul cu care întotdeauna mă apropii de un adevărat geniu creator, Domnului profesor Nicolae Iorga, Autorul*

Pe al doilea volum – *Pașii profetului* (Cluj, 1921) Lucian Blaga – după ce N. Iorga îi elogiase „Poemele” de debut – adăuga cu mulțumire: *Domnului profesor Nicolae Iorga cu recunoștință și admirație, Lucian Blaga.*

Din buchetul dedicațiilor transilvănene n-ar putea lipsi dedicația lui Liviu Rebreanu care, deși criticat de N. Iorga pentru *Ion*, scria totuși pe romanul de război *Pădurea spânzuraților*, apărut în 1922:

*Domnului Nicolae Iorga omagiu de admirație și devotament,
Liviu Rebreanu*

Zilele de durere din Moldova au pus în contact cu N. Iorga pe numeroși scriitori care au colaborat în această perioadă la ziarul său *Neamul românesc* și la alte publicații patriotice. Unul dintre ei a fost V. Voiculescu, destinat unei viguroase ascensiuni poetice. Admirația pentru N. Iorga și-a exprimat-o prin dedicațiile trimise cu volumele *Pârğa* (1921) și *Destin* (1934).

Reproducem pe cea din urmă, în care autorul se adresa istoricului, vizându-i cea mai sensibilă dintre fațetele multilateralei sale personalități: aceea de poet (scris cu majusculă):

Domnului profesor Nicolae Iorga, Marelui Poet, Omagiu de admirație și respect, V. Voiculescu, 1934.

În perioada următoare războiului s-a apropiat de N. Iorga și Ion Pillat, format anterior la școala simbolismului macedonskian și a lui O. Densușianu. Dintre dedicațiile semnate de acesta reținem pe cea aflată pe coperta interioară a volumului *Pe Argeș în sus* (ediția 1936), considerat de poet ca principala sa creație cu caracter tradiționalist. Prin dedicația pusă pe acest volum, Ion Pillat își mărturisea aderența la orientarea literară susținută de N. Iorga:

D-lui prof. N. Iorga

Acest volumaș de versuri românești rodit pe ogorul desțelenit și însămânțat de „Sămănătorul” neamului nostru. Caldă admirație și omagiu de devotament.

Ion Pillat, 23 mai 1936.

Aprecierile lui N. Iorga, cunoscută fiind marea sa autoritate obștească, erau dorite și de unii scriitori și critici care reprezentau altă direcție estetică, dar care se întâlneau cu dânsul în marele domeniu al istoriei literare, al culturii și al dezvoltării gândirii filosofice românești. Menționăm dintre aceștia pe Tudor Vianu, G. Călinescu și M. Ralea. Cel dintâi și-a publicat în anul 1924, la București, teza de doctorat susținută la universitatea din Tübingen, intitulată *Das Wertungsproblem in Schiller, poetic*. N. Iorga era și el un admirator al lui Schiller, din care a și tradus câteva poezii, așa încât Vianu i-a făcut, la 17 iulie 1925, o vizită la Vălenii de Munte, unde a ținut și o conferință, pentru a-i oferi lucrarea, iată textul dedicației lui Vianu pe această primă lucrare a sa: *Domnului profesor N. Iorga, Omagiiu respectuos și devotat al autorului. T. Vianu, Vălenii de Munte, 17 iulie 1925.*

Cu un caracter mai personal sunt dedicațiile lui G. Călinescu pe volumele din seria *Opera lui M. Eminescu* (1933–1936). N. Iorga scrisese în „Istoria literaturii românești contemporane” (vol. I, p. 125) rânduri elogioase despre monografia pe care Călinescu o consacrase, în 1932, lui M. Eminescu, pe care o considera o „excelentă lucrare, de mare muncă, de o bună formă literară, cu o bogată bibliografie”, și o citase adeseori. Noul istoric și critic literar s-a crezut, deci, obligat să-și mărturisească față de înaintașul său – într-o vreme când tineretul începuse a se îndepărta de dânsul – un sentiment pe care acesta îl întâlnea din ce în ce mai rar din partea tinerei generații: respectul.

Pe volumul IV din „Opera lui M. Eminescu”, G. Călinescu scria, deci, următoarele: *D-lui Prof. N. Iorga, de la un tânăr care știe să respecte. G. Călinescu.*

De la M. Ralea, de care îl despărțeau și considerații de partid, profesorul primea însă pe cartea *Valori* (1936) numai un „Omagiu”.

„Omagii”, fără alt adjectiv, trimitea și D. Murărașu pe cele două cărți ale sale închinat lui Eminescu – *M. Eminescu, Scrieri literare* (1935), *Eminescu și literatura populară* (1936) – ambele apreciate și citate stăruitor de N. Iorga în „Istoria” amintită.

O altă serie de dedicații aflate printre cărțile lui N. Iorga i-au venit pe calea relațiilor sale didactice universitare. Una dintre ele – pe lucrarea *Histoire des Roumains de la Dacie Traiane* (1896) – are ca semnatar pe A.D. Xenopol, profesorul lui N. Iorga la Universitatea din Iași, cu precizarea că ea se adresează „fostului său elev”, iar alta de la unul din foștii elevi ai lui Iorga la Universitatea din București, Vasile Pârvan, care semna ca „fost școlar” pe volumul *Idei și forme istorice* (1920).

Atâția alți foști elevi – A. Oțetea, P.P. Panaitescu – au ales aceeași cale pentru a-și manifesta admirația și recunoștința față de magistrul.

Almanahul literar, 1973, p. 65–68

Poetul libertății, Petőfi Sándor

S-au împlinit la 1 ianuarie, 150 de ani de la nașterea marelui poet maghiar Petőfi Sándor.

Apărut ca un meteor pe cerul literaturii maghiare, Petőfi s-a stins în mod fulgerător la 31 iulie 1849 – în vârstă de abia 27 ani – pe câmpul de bătălie de la Albești, lângă Sighișoara, lăsând în urma sa o operă care avea să-i încununeze tâmpilele cu laurii cei mai străluciți ai recunoștinței poporului său și să-i asigure, totodată, o pagină ilustrată în istoria literaturii universale.

Născut la Kiskörös, în largul pusteii maghiare, Petőfi după câțiva ani de peregrinare, asemănători cu ai lui M. Eminescu, pe la diferite licee și în tovărășia unor trupe de actori, a debutat în anul 1841 la revista „Athenaeum” din Pesta, primul său volum de versuri (*Versei*) urmând să apară în 1844. În 1847, apărea un al doilea volum intitulat *Összes költeményei* (Poesii complete). Deși ignorat la început de către critica zilei, Petőfi s-a impus totuși cu repeziciune, în preajma anului 1848 el fiind considerat principalul exponent al tinerei generații de scriitori maghiari.

Pe lângă versuri, Petőfi a scris și marile poeme *A helység kalapácsa* (Barosul satului), *János Vitéz* (Ianos Viteazul), *Az Apostol* (Apostolul), drama *Tigris és hiéna* (Tigrul și hiena), romanul *A hóhér kötele* (Funia călăului) și mai multe nuvele. Creației literare i-a adugat și o bogată activitate publicistică – articole, comentarii, cronici – risipită prin coloanele unor periodice budapestane. Poeziile scrise între anii 1847–1849 au fost adunate în volumul postum intitulat *Ujabb Költeményei* (Pesta, 1851).

Poet romantic de cea mai autentică esență, îndrăgostit de trecutul eroic al poporului maghiar, de folclorul și de libertatea sa, stăpân pe o limbă viguroasă cu adânci și captivante accente și inflexiuni populare, cântăreț al naturii și al pusteii natale, Petőfi a dat cea mai înaltă expresie a geniului artistic și a patriotismului maghiar.

În cadrul istoriei literare a poporului său el a jucat, ca poet al libertății, un rol asemănător cu acela al lui Rouget de Lisle și Victor Hugo la francezi, cu al lui Schiller, Kleist și Heine la germani, cu al lui Pușkin și Lermontov la ruși, cu al lui Mickiewicz la polonezi, cu al lui V. Alecsandri și, Andrei Mureșanu la români. Un liric în a cărui operă au vibrat toate coardele inimii sale, și toate coardele poporului său, omul, poetul și patriotul fiind uniți în una din cele mai incendiare sinteze spirituale ale secolului de deșteptării popoarelor.

Singurul climat social iubit de poet a fost climatul libertății; singurul simbol politic al vieții sale, a fost drapelul patriei; singura soluție națională, independența

poporului său. Niciunul din poezii maghiari n-au încarnat, la 1848, mai înălțător și mai vibrant patriotismul revoluției, și niciunul nu i s-a dăruit cu mai mult entuziasm și spirit de jertfă.

Ca și *Deșteptarea României* a lui Vasile Alecsandri, și ca și *Deșteaptă-te, române!* al lui Andrei Mureșanu, *Nemzeti dal*, *Talpra magyar* al lui Petőfi (Cântec național, Sus maghiare) a devenit marșul revoluției maghiare, marșul luptei și al libertății iar poetul cel mai înalt stegar al ei. Opera sa poetică, prin adâncul ei spirit înnoitor și prin freneticul ei patriotism, a avut un adânc răsunet atât în sufletul poporului său – de la 1848 încoace Petőfi fiind considerat cel mai mare poet maghiar – cât și în sufletul celorlalte popoare europene.

Încă din 1846, el a fost tradus în limba germană de către vienezul Adolf Dux; în 1863 apare, la Bologna, un volum de traduceri italiene semnat de E. Teza; în 1866 e tălmăcit în limba engleză de John Bowring; în 1867, se publică la Frankfurt o nouă traducere germană efectuată de Karl Kertbeny și o alta, la Munchen, aparținând lui H.von Meltze; pentru francezi e tradus în 1872, de H. Desbordes și Ch. E. Ujfalvi, și apoi de Thales Bernard, Saint Rene Taillandier și Francis Coppee. Pentru suedezi a fost tradus de Scholdstrom Birger.

Admirația pentru geniul lui Petőfi și pentru destinul lui eroic a captivat și pe scriitorii români, care au văzut în el un adevărat „poeta vates”. Primele traduceri din Petőfi în limba română au apărut, după cercetările mai noi ale Dorothiei Sasu, în anul 1865, în revista *Aurora română* de la Budapesta, fiind semnate de tânărul poet George Marchișiu, originar din Sătmăr. Deși înzestrat cu un talent poetic modest, Marchișiu a abordat traducerea a două din cele mai apreciate poezii ale lui Petőfi: *Az ember* (Omul) și *Ifjuság* (Junetea), izbutind să le dea o tălmăcire corectă. Ambele poezii vor reține mai târziu atenția a numeroși alți traducători. Al doilea traducător român al lui Petőfi a fost Iosif Vulcan, care cumula calitatea de redactor al revistei „Familia” cu aceea de membru al Societății literare maghiare „Kisfaludy” din Budapesta. Vulcan a tradus, în 1872, poezia *Lennékén folyóviz* (Fire-aș râu). Dintre traducătorii care se impun până în preajma Unirii din 1918 menționăm pe Al. Macedonski (1877), Grigore Silasi (1877), N. Nilvan (1879), Petre Oprișiu (1885), Bela Pituț (1893), Șt. O. Iosif (1893), Ioan C. Pop (1894), Octavian Goga (1903), Vasile Stoica (1907), V. Loichiță (1907), I.U. Soricu (1908), Petre Dulfu (1910), Ovidiu Hulea (1915). Axente Banciu (1916) ș.a.

Locul de frunte printre acești traducători îl ocupă fără îndoială Șt. O. Iosif și Octavian Goga, ale căror traduceri, datorită talentului lor poetic, s-au ridicat până la nivelul originalului. Șt. O. Iosif, începând din 1893, a tradus peste 30 de poezii lirice care au fost incluse în volumele „Poezii alese” (1896) și „Tălmăciri” (1909), precum și poemul „Apostolul”, care s-au impus unei unanime aprecieri. Goga a tradus mai puțin, dar a dat versului petőfian mai multă vigoare și o mai adâncă rezonanță. Printre traducerile sale figurează *Szeptember végén* (Sfârșit de septembrie) *A Kutyák dala* (Hora câinilor), *A farkasok dala* (Hora lupilor), *Csaloganyok és pacsirták* (Privighetori și ciocârlii) precum și zguduitoarea *Egy*

gondolat bánt engemet (În suflet simt o teamă cum s-așterne), prin care poetul maghiar solicita divinității moartea pe-un câmp de bătălie.

După Unire, seria traducătorilor români din Petőfi s-a continuat cu George A. Petre (1923), Ion Gorun (1924), George Nichita (1924), A.P. Todor (1927), cel mai remarcabil fiind ultimul cunoscut și prin numeroase studii asupra relațiilor literare româno-maghiare. Într-o lucrare de doctorat, publicată în anul 1934, de către profesorul Alexandru Veeg (*Petőfi a Románoknál*) se arăta că până la această dată s-au tradus din opera poetului maghiar peste 150 de poezii, traducătorii lor fiind în număr de 29.

Cu mult mai mare avea să fie atenția îndreptată asupra lui Petőfi după 23 august 1944, în această perioadă numărul traducerilor și al traducătorilor români dublându-se, ajungându-se totodată la volume compacte cu texte paralele româno-maghiare. Ca principal traducător și exeget al lui Petőfi sub regimul socialist s-a afirmat și impus poetul Eugen Jebeleanu care, depășind tot ceea ce s-a realizat până la dânsul, i-a consacrat mai multe volume și ediții. În 1949, la comemorarea unui secol de la moartea lui Petőfi, Jebeleanu a publicat, astfel volumul bilingv „Poeme alese” cu ilustrații de Fiorica Cordescu, urmat de volumul *Poeme maghiare*, în care, alături de poeziile lui Petőfi, au fost incluse și poezii de Ady Endre, József Attila și Radnoti Miklós. În 1957 Jebeleanu a adus un omagiu poetului maghiar prin încadrarea acestuia în volumul *Poeți ai libertății* alături de Pușkin, Maiakovski, Victor Hugo, Eugen Pottier, Louise Michel, Louis Aragon, Antonio Machado, Rafael Alberti, Pablo Neruda, Nazim Hikmet și alții.

În anii următori, dând versului petőfian întreaga sa incandescență, Jebeleanu publică *János Viteazul* (1958) și apoi *Poezii și poeme* (1969), menținând astfel pe poetul maghiar – reeditat în texte bilingve – într-un neconținut contact cu noile generații de cititori.

Un alt volum bilingv intitulat *Din lirica lui Petőfi* (Válogatott versei), a publicat la Budapesta, în 1948 traducătorul Costa Carei, cuprinzând 50 de poezii. Alte traduceri excelente din Petőfi au publicat în acest timp poeții Emil Giurgiuca (*Culegere din lirica maghiară*, 1947) Mihai Beniuc (*Câinii și lupii. La sfârșitul lui septembrie*), Petre Pascu, Octavian Hodârnu, Tiberiu Utan, Grigore Popiți (Timișoara), G. Georgescu (Satu Mare), și alții, care au căutat să interpreteze pe poetul maghiar în formele sale cele mai sugestive.

Căzut pe câmpul de luptă, așa cum și-a dorit, cu pieptul străpuns de suliță, Petőfi a devenit un simbol al poetului patriot, al eroului național, al cântărețului pentru libertate și lumină.

Luceafărul, nr. 2, 13 ianuarie 1973, p. 10

Cărți literare despre Avram Iancu și Horea

Comemorarea din anul trecut a centenarului morții lui Avram Iancu, a îmbogățit paginile istoriografiei române cu noi evocări, studii și monografii consacrate epopeii sale și vitejilor săi moți.

Alexandru Andrițoiu, pentru a da creațiilor artistice și patriotice consacrate eroului de la 1848 un caracter omogen, și totodată pentru a le transmite posterității ca un „florilegiu” al primului centenar al morții lui Avram Iancu, a avut elocventa inspirație de a le aduna, împreună cu cele ale generațiilor anterioare, într-un impunător volum intitulat: *Avram Iancu, Antologie literară*, frumos ilustrat de Teodor Bogoi.

Antologia lui Andrițoiu, prima de aceste dimensiuni închinată lui Avram Iancu, se deschide cu o tabletă semnată de Geo Bogza, prin care se afirmă un crud adevăr, bănuț de prea puțini: „*Cântat și glorificat de generațiile precedente, Avram Iancu rămâne de descoperit.*”

Autorul antologiei arată totodată în prefața sa că „eroul Avram Iancu... nu reprezintă pentru literatură numai un interes local, transilvănean, așa cum s-a acreditat lejer în antologiile anterioare”, ci că el – întocmai ca și Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul – a fost cântat de „scriitori din toată România”, Iancu, subliniază Andrițoiu în aceeași prefață, este totodată și primul intelectual român intrat în folclor”, personalitatea sa istorică și acțiunile sale revoluționare deschizându-i „poarta de aur a doinei și baladei” populare.

Prin aceeași poartă intră și cititorul în antologia întocmită de Andrițoiu, primele cântări despre erou, scăpărătoare și mândre, fiind ale rapsozilor anonimi. De la aceștia se trece, într-o compartimentare care oferă întâietate poeziei, la cadențele atribuite unui poet „necunoscut” asupra cărora vom reveni la sfârșitul acestor note, și apoi la versurile din tinerețe ale lui Octavian Goga (În *Calumniatores*, 1900). În continuare, seria cuprinde creații de un captivant patriotism semnate de Șt. O. Iosif, N. Iorga, Emil Isac, Adrian Maniu, Ion Pillat, Eugeniu Speranția, V. Voiculescu. Ultima parte a compartimentului poeziei e rezervat poezilor contemporani, dintre care cităm pe cei mai tineri: Al. Andrițoiu, Ion Alexandru, Ion Brad, Tudor George, Ion Horea, Ion Gheorghe, Adrian Păunescu, Aurel Rău, Tiberiu Utan. Versurile lor par adevărate torente de imagini eroice și de inscripții pe stâncile Munților Apuseni.

Al doilea compartiment al antologiei lui Andrițoiu îl constituie mărgăritarele culese din proză și publicistică, închinată Iancului. Eroul e glorificat de N. Bălcescu, care l-a vizitat în timpul luptelor în lagărul de la Câmpeni, de George, care i-a schițat, la moarte, cel dintâi portret istoric, de Eminescu, în „Geniu pustiu”,

și apoi înfățișat în povestiri duioase și în evocări mărețe de Mihail Sadoveanu, Ion Agârbiceanu, Geo Bogza, Octavian Goga, Emil Isac, Titus Popovici. Primatul evocărilor lui Iancu îl deține Octavian Goga, prin discursul rostit la Țebea, în anul 1924, cu prilejul aniversării centenarului nașterii eroului. Cu aceeași îndreptățire ar fi putut figura însă în acest compartiment și evocarea făcută cu același prilej de Vasile Goldiș, președintele „Asociațiunii pentru literatură și cultura poporului român din Transilvania”. Constatăm, de asemenea că lipsește contribuția lui Alexandru Hodoș, care, în 1942, a publicat romanul *Avram Iancu*, reeditat în 1972 sub titlul *Focurile de pe culme*. Și ea, prin nivelul ei literar, n-ar fi putut fi decât prețioasă!

Al treilea compartiment aparține teatrului. Sunt alese fragmente din dramele lui Lucian Blaga, Camil Petrescu (Bălcescu), Alexandru Voitin, Paul Everac.

Partea cea mai reprezentativă o constituie aici fragmentul simbolic din piesa lui Blaga, dar se resimte și în acest compartiment absența unor dramaturgi ca Alexandru Ceușianu al cărui *Avram Iancu, Craiul Munților* s-a jucat în preajma celui de-al Doilea Război Mondial pe scenele teatrelor naționale de la Cluj și Timișoara.

Antologia întocmită de Alexandru Andrițoiu constituie un adevărat „aere perennius” adus de scriitorii români marelui erou, patriotismul, vitejia și dragostea sa pentru popor fiind un testament pe care conștiința poporului român îl va cinsti întotdeauna.

Regretăm că aflăm în această antologie, la pag.21 indicația după care *Marșul lui Iancu*, de la 1848, ar fi opera unui „poet necunoscut”. Poetul „necunoscut” nu este altul decât C. Negruzzi, el fiind, după cum arătam într-un studiu publicat în urmă cu câțiva ani, autorul unei poezii intitulate *Marșul lui Dragoș* publicat în anul 1842 în „Foaia pentru minte, inimă și literatură” de la Brașov. În primăvara anului 1848, profesorul transilvănean Nicolae Begnescu, viitor tribun în oastea lui Iancu, a transformat *Marșul lui Dragoș*, în *Marșul lui Iancu*, prin simpla înlocuire a numelui întemeietorului Moldovei cu numele conducătorului moșilor, și totodată, a refrenului care însoțea poezia lui Negruzzi. Melodia marșului a fost adoptată de același Begnescu după o arie din opera *Tancred* a lui Rossini¹²⁵.

A doua carte asupra căreia ne oprim aparține apreciațiilor folcloriști Ovidiu Bârlea și Ioan Șerb, ambii originari din Munții Apuseni. Intitulată *Horea și Iancu în tradițiile și cântecele poporului*, scrierea acestora, tipărită la Editura „Eminescu”, este o culegere de literatură populară – versuri și proză – o mare parte din bucățile selecționate fiind inedite. „Nu am publicat – precizează autorii în nota asupra ediției, toate poeziile și cântecele despre Horea și Iancu, ci am ales pe cele populare autentice, care au intrat în circulația orală, multe din ele cântându-se și astăzi”.

¹²⁵ Vezi V. Netea, *Geneza marșului de la 1848 al lui Avram Iancu*, în „Limbă și literatură”, XVI, 1967, p. 79–88.

Prefața este scrisă de Ovidiu Bârlea, care a inclus în lucrare o bună parte din culegerile sale personale din Țara Moșilor. Deși lucrarea este consacrată ambilor eroi, totuși partea privitoare la Iancu precumpănește (134 p. din 184). Proportia a fost dictată nu numai de intenția autorilor, ci de însuși materialul selecționat, imaginile și epopeile celor doi conducători revoluționari ai moșilor contopindu-se adeseori într-una singură, într-adevăr, ceea ce deosebește în unele locuri cântecele și legendele lui Horea de ale lui Iancu, este numai numele lor, nu și fondul în sine. Și cum imaginea lui Iancu se proiectează mai aproape în timp, e firesc ca el să fie mai des evocat. „Cântecele despre Horea – scrie O. Bârlea – aproape au dispărut din circulație în zilele noastre. Doar în Albac (satul lui Horea) am mai putut culege cele două cântece care sunt, după câte știm, singurele la care s-a cules și melodia, iar în deceniul anterior, Ioan Șerb a mai întâlnit o variantă pe Valea Crișului Alb”.

Culegerea folcloriștilor Ovidiu Bârlea și Ioan Șerb, urmărind în mod scrupulos respectarea autenticității populare e în aceeași măsură o pledoarie pentru depistarea și valorificarea adevăratului folclor, și, totodată, pentru punerea lui în serviciul educației patriotice.

Ea înfățișează, în același timp, Răscoala din 1784 și Revoluția din 1848 prin prisma tradițiilor și năzuințelor populare, care le-au păstrat nealterate amintirea luptei pentru libertatea umană și pentru independența națională.

Luceafărul, nr. 13, 31 martie 1973, p. 9

Folclorul, lectură pentru sate

Un rol dintre cele mai active în acțiunea pentru depistarea, culegerea și valorificarea folclorului îl joacă, pe lângă Institutul de etnografie și folclor din București și Editura Academiei R.S.R., și Editura Minerva, Casele de creație populară județene, numite de curând Centrale județene de îndrumare a creației populare și a mișcării artistice de masă, care au organizat numeroase descinderi și anchete folclorice și etnografice în lumea satelor și, totodată, au tipărit numeroase și voluminoase culegeri de literatură populară. Culese de la țărani și iarăși înspre ei îndreptate, ca un dar al lor, al limbii și al geniului lor artistic, pentru ei înșiși, pentru inimile, pentru aleanurile și bucuriile vieții lor, scrierile respective reprezintă atât monografii și reeditări din clasicii folclorului, antologii sau ediții critice și populare, cât și culegeri de folclor inedit, străvechi sau contemporan, scos la iveală de munca asiduă și însuflețită a noilor folcloriști. În fruntea acestor scrieri se ridică, fără îndoială, marea monografie consacrată de A. Fochi *Mioriței* (1964). Străvechea creație populară, descoperită și prelucrată de Vasile Alecsandri în urmă cu aproape 14 decenii, a fost studiată de noul exeget în peste o mie de variante,

aparținând tuturor ținuturilor românești, ca fiind un cântec al tuturor românilor. Pentru unii ea este baladă, pentru alții doină, pentru atâția colindă sau bocet, dar pentru toți un adevărat monument de simțire și poezie. În aceleași condiții deosebite, ca erudiție și artă grafică, au fost reeditate de Gh. Vrabie, în 1965, în două volume, și *Poeziile populare*, culese de V. Alecsandri, care, deși publicate pentru întâia oară în anul 1852, au continuat să rămână până astăzi – cunoscând nenumărate ediții – principala mărturisire poetică a poporului român.

O altă reeditare care se cere neapărat subliniată este marea colecție de *Doine și strigături din Ardeal*, publicată în 1885 de Ion Urban Jarnik și Andrei Bârseanu. Precum se știe, această colecție, cea mai cuprinzătoare dintre toate celelalte ardelenesti publicate până atunci, a fost premiată de Academia Română în urma unui elogios raport al lui V. Alecsandri. Noua ediție a *Doinelor și strigăturilor din Ardeal* a fost pregătită de A. Fochi (1968) pe baza textelor originale adunate de Moldovănuț.

În 1968, Iordan Datcu a reeditat, sub titlul *Literatura populară a Maramureșului*, baladele, colindele și bocetele din Maramureș ale lui I. Bârlea, publicate în 1924, asigurându-le astfel, cu un studiu introductiv de Mihai Pop, o nouă circulație. Concomitent cu reeditările integrale, au apărut, apoi, o serie de strălucite antologii, dintre care remarcăm, în primul rând, pe cea a lui Ovidiu Papadima, *Cu cât cânt atâta sunt* (1963), precum și monumentală antologie de *Balade populare românești*, întocmită de Al. I. Amzulescu (3 vol, 1964), care s-a impus ca un corpus de bază al baladelor noastre, în ea aflându-și locul cele mai strălucite realizări ale speciei selecționate din toate marile culegeri, din toate regiunile țării. O antologie de înalt nivel artistic, consacrată poeziei lirice, a realizat în ultimii ani ai vieții sale și Lucian Blaga (*Antologie de poezie populară*), publicată postum de George Ivașcu, în 1966.

De mari proporții și de un fin discernământ este și antologia intitulată *Flori alese din poezia populară* (2 vol., 1947, Biblioteca pentru toți) alcătuită de poetul și folcloristul Ioan Șerb. Perimetrului antologic îi aparține și culegerea lui George Muntean, „Cântece de dragoste și dor” (1972), care, prin episoadele sale, înfățișează un adevărat roman de dragoste populară și care, prin tematică, ne amintește de lucrarea mai veche, dar tot atât de sugestivă a lui Ionel Bulboacă: „Cântecele dorului”.

Proza a fost reprezentată îndeosebi de marea lucrare publicată în 1966 de O. Bârlea, „Antologia de proză populară epică” (3. vol.), urmată, în 1967, de culegerea „de Povești, snoave și legende”, alcătuită de un colectiv condus de I.C. Chițimia.

Paralel cu reeditările și antologiile menționate, Editura pentru literatură și Minerva au publicat, între anii 1962–1970, și o impunătoare colecție de texte în cea mai mare parte inedite, selecționate din toate ținuturile românești: *Folclor din Transilvania* (5 vol.); *Folclor din Oltenia și Muntenia* (5 vol.), *Folclor din Moldova* (3 vol.). Prefața din primul volum, consacrat folclorului oltean și muntean

a fost semnată de însuși Tudor Arghezi, iar studiul introductiv, de Ioan Șerb.

Alături de scrierile publicate de editurile centrale, au apărut, întrecându-le ca număr, publicațiile caselor de creație, care reprezintă adaosul local la marea mișcare folcloristică contemporană. Astfel, Casa de creație a Clujului – pentru a cita numai câteva case din Transilvania – a publicat, printre altele, *1000 chiuituri de pe Someș* (1969), culese de Virgil Medan, *Cine-a îndrăgit horile* de I. Desmireanu; cea din Oradea: *Alină-te dor, alină* (1969), vastă și felurită culegere realizată de Ion Bradu, *101 cântece și melodii de pe Crișuri*, selecționate de Traian Mârza (1968), precum și un volum de *Folclor coregrafic din Bihor*, înregistrat de Constantin Costea și Iosif Herța. Culegerilor din județele Cluj și Bihor le-au răspuns altele, tot atât de substanțiale, din județele Mureș – *Mureș, pe marginea ta* (de Serafim Duicu și Lazăr Lădariu) 1969, *Mureșule, apa ta* de D. Boeriu Hodăceanu, V. Bogdan, și V. Hondrilă (1972); *245 melodii de joc românești și maghiare*, adunate de Iosif Herța și Almási István; Hunedoara – *Cântecele noastre*, culese de un colectiv condus de profesorul Petru Ardeu (1969), *Cântecele Iancului* (1972); *Maramureș – Jocuri populare din Oaș și Maramureș*, înregistrate de Gh. Popescu Județ (1963); de „*țipurituri*”, *Oșenia nu o lăs* și altele.

Tribuna, nr. 15, 12 aprilie 1973, p. 15

Zaharia Bârsan

O inițiativă binevenită a amintit mai deunăzi, cu oarecare depășire cronologică, trecerea a 25 de ani de la moartea lui Zaharia Bârsan.

La ceremonia comemorării au asistat câțiva din actorii primei noastre scene, câțiva scriitori și publiciști și mulți din cititorii și spectatorii săi de odinioară.

Poet, dramaturg, prozator, artist dramatic, director de teatru și memorialist, Zaharia Bârsan a fost unul din scriitorii și actorii care timp de cinci decenii și-a pus neconținut talentul în serviciul culturii românești.

A debutat în anul 1897, la „Convorbiri literare” – sub pseudonimul *Sân-Petreanul*, pseudonim ales după satul său natal Sânpetru, aflat în apropierea Brașovului – cu versuri lirice de o remarcabilă vigoare populară și sugestive tendințe romantice, făcând trecerea, împreună cu Șt. O. Iosif, de la poezia senină a lui George Coșbuc, la poezia furtunoasă a lui Octavian Goga.

A fost unul din principalii colaboratori ai revistelor „Floare-albastră”, „Sămănătorul”, „Familia”, „Viața literară”, „Luceafărul”, „Viața literară și artistică”, „Gazeta Transilvaniei”, „Flacăra” etc. Câteva volume de poezii și proză l-au impus, alături de M. Sadoveanu, O. Goga, Șt. O. Iosif, I. Agârbiceanu, E. Gârleanu, C. Sandu-Aldea, Ilarie Chendi, în seria consacrată scriitorilor epocii

de la începutul secolului nostru. Cităm dintre acestea *Visuri de noroc* (1903), *Ramuri* (1906), *Poezii* (1907), *Nuvele* (1909), *Ca mâni va bate ceasul* (poezii patriotice, 1915).

Concomitent cu activitatea literară, a desfășurat și o intensă activitate teatrală, remarcându-se atât ca actor, cât și ca autor dramatic. Ani și ani, Z. Bârsan, împreună cu soția sa, artista Olimpia Bârsan, a fost unul din cei mai entuziaști animatori ai teatrului românesc din Transilvania. Piesele sale s-au impus, unele prin vibranta lor putere de evocare istorică (*Se face ziuă*, 1914, dramă închinată Răscoalei de la 1784), iar altele, prin viziunea și realizarea romantică a unor subiecte aparținând lumii și simbolurilor basmelor: *Trandafirii roșii* (1915), *Domnul de rouă* (1938). Spectacolele sale din Transilvania, din preajma Primului Război Mondial, perioadă în care s-au organizat numeroase reprezentații românești în orașele Brașov, Sibiu, Făgăraș, Orăștie, Abrud, Deva, Năsăud, Arad, Oravița, Lugoj etc. i-au inspirat volumul de *Impresii de teatru din Ardeal* (1908).

Dorința de îmbogățire a repertoriului teatrului românesc l-a determinat ca, pe lângă piesele sale originale, să traducă și unele creații din repertoriul universal: „Salomeea” de Oscar Wilde (1908), precum și diferite comedii ale lui Carlo Goldoni.

În 1919, a fost numit director al Teatrului Național din Cluj, izbutind să impună prima scenă românească din Transilvania la nivelul unui mare așezământ artistic și patriotic.

Primul spectacol jucat pe scena acestui teatru a fost „Poemul Unirii”, piesă scrisă și jucată de Zaharia Bârsan, în care s-a apoteozat marele act al Unirii din 1918.

Interesul pentru opera sa se menține și astăzi, în 1957 a fost retipărită drama „Trandafirii roșii”, iar în 1969, un volum antologic din versurile, povestirile, piesele și impresiile sale, intitulat „Scrieri”, cu un cuvânt înainte de C. Simionescu.

Se așteaptă reluarea „Trandafirilor roșii”.

România literară, nr. 27, 4 iulie 1974, p. 19

Balade

Urmărind activitatea de culegător de balade a lui *Th. A. Bogdan* remarcăm în primul rând întinderea ei, numărul surprinzător de mare de bucăți înregistrate. Cu abia zece ani în urmă, în jurul aceluiași Reghin, și încă într-un sat de oieri, unde, cum e și firesc, baladele ar fi trebuit să se bucure de o mai bogată circulație, Simion C. Mândrescu n-a găsit decât 11 balade, capitolul acesta fiind cel mai sărac din colecția sa. Cum se explică această surprinzătoare deosebire cantitativă? Prin

îngusta receptivitate a lui Simion Mândrescu sau prin puterea de „fabricare” a lui Bogdan? „Suspecte” par chiar și unele din construcțiile sale lexicale, din expresiile ce apar în câteva balade și chiar tonul și conținutul unor versuri. Astfel, în „Drăguța prefăcută” găsim comparații din atelierul lui Bolintineanu:

*Tu leliță
Cu bertiță
Frumoasă ca o garofiță*

În balada *Ștefan și Dunărea*, domnul Moldovei se adresează voinicilor săi cu următorul îndemn:

*Grijiți pușca v-o-ncărcați,
Armele vi le gătați,
Lumii-ntregi să arătați
Că la nime nu vă dați,*

*Nici la Hunii hămisiți
Nici la Turcii-mpăgâniți
Nici la Cazacii-ndrăciți.*

Puști în epoca lui Ștefan, puști care se-ncărcau ca la 1877? Invocarea hunilor ca în „Sentinela” lui Alecsandri? Cazacii care încă nu apăruseră pe scena istoriei? În „Căpitanul” găsim un final care ne îndreaptă spre atelierul bardului de la Mircești:

*Alelei ciocoi strein,
De te-aș strânge-odat la sân
Ți-aș arăta că-s român!*

În balada „Copilul Tontului”, deși culeasă de la Archiud, se întrebuițează un limbaj neuzitat în partea locului:

*... Dar nici n-a vrut să mă asculte
Făr-m-a dat pe ușă-afară,
De răs la lume și țară.*

Pe la Archiud, lângă Teaca, se „țâpă” nu se dă afară. „Copilul Tontului” trebuia deci „țâpat” nu dat afară. În „Fata și codrul” se întrebuițează apelația:

*Trandafir floare blondină
În „Câmpeanul” găsim construcția:*

*Într-un vârf de codrurel
Cântă cucu-ncetinel.*

În „Moș Țapu” găsim mărturisirea de mai jos care n-are mireasma unei circulații prea intense:

*Că nu-i pământ așa scump
Ca acel und-te-ai născut,
Și nici așa prețuit
Ca unde-ai copilărit.*

Ne oprim aici cu seria citatelor „suspecte”, deși numărul lor este cu mult mai mare. Pentru concluziile pe care intenționăm să le tragem ele sunt însă suficiente. Dar, înainte de a ajunge la concluzii, trebuie să mai zăbovim un moment în fața unui alt caz „suspect”. Este vorba de balada „Jian și frate-so Iuănel” indicată de Bogdan ca fiind „auzită” la Deda pe Valea Mureșului. Jian, eroul baladei, este înconjurat într-o pădure de către dușmanii săi pentru a-i răpi soția și a-l ucide. El cere ajutorul fratelui său Iuănel, care se afla în altă parte. Acesta se sustrage însă obligației frățești, motivând că și el e atacat de „pismași din Țeligrad”. Jian izbutește să scape din mâinile dușmanilor și aleargă să-și ajute fratele. Sosit la Iuănel, el constată însă că acesta l-a mințit. Urmează un groaznic blestem împotriva fratelui necinstit. Balada are într-adevăr vigoare, mișcare și patos. Cum a apărut însă această baladă la Deda și cum de a descoperit-o Theodor A. Bogdan? Din Deda s-a cules folclor și înainte și după apariția acestei balade, din această comună fiind originari șase culegători de folclor. Printre aceștia se numără și autorul studiului de față, care a copilărit la Deda și păstrează și astăzi cele mai strânse legături cu satul său natal. Niciunul dintre folcloriștii de la Deda n-a dat însă de urmele baladei „Jian și frate-so Iuănel”, și ea nu mai apare în nici o culegere.

Însemnează însă prin aceasta, ca și prin citatele de mai sus, că ne vom ralia punctului de vedere al lui Ion Breazu și că vom considera pe Theodor A. Bogdan ca „fabricant” de balade? Nu, nicidecum! Bogdan a intervenit fără îndoială în textul baladelor culese, le-a „ordonat”, „cores”, „potrivit” sau „aranjat”, după expresiile epocii, și nu totdeauna într-un mod fericit, le va fi adăugat unele versuri, după exemplul lui Vasile Alecsandri, dar nu credem că le-a „fabricat”. De vreme ce n-a putut publica decât un număr restrâns din cele peste două sute de balade adunate, la ce i-ar fi folosit „fabricarea” altora? Nepotrivirile și erorile de limbă, neîngăduite într-o culegere de folclor autentic, se explică prin calitatea informatorilor săi, asupra cărora Bogdan nu ne-a dat de altfel nicio indicație, dar care, judecând după cantitatea culegerilor sale, trebuie să fi fost foarte numeroși și de un foarte variat nivel, printre ei existând, pe lângă țărani, și învățători, preoți, profesori, ofițeri, lăutari, cârciumari etc. Unii dintre ei nici nu vor fi fost măcar originari de pe Mureș și Câmpie. Bogdan, la rândul său, a avut prea puțin spirit

critic și prea puțină cultură literară, așa încât n-a putut înlătura zgura și pecinginea de pe materialul cules pentru a-l prezenta în adevărata lui lumină. Cantitatea baladelor sale se explică prin largul spațiu îmbrățișat de Bogdan – în cadrul căruia s-au aflat și târgurile așa de frecventate de la Bistrița și Reghin, cu învălmășita lor lume de călători, păcurari, de pădurari și de vânători – spațiu pe care el l-a străbătut cu o remarcabilă pasiune trecând din sat în sat. Cu prilejul acestor treceri, el a ascultat fel de fel de informatori, unii dintre ei trecători ocazionali ca și el, numai că, în loc să noteze numele informatorului și atributele acestuia, el s-a mulțumit să menționeze exclusiv numele satului, dând astfel naștere la confuzii și nedumeriri. Așa se va fi întâmplat și cu balada de la Deda, pe care va fi auzit-o în vreo cârciumă de acolo sau la târgul de vară, rostită de cine știe ce călător îndepărtat. Vom conchide, deci, că Theodor A. Bogdan, a fost un culegător de balade, un culegător cu evidente cusururi, dar nu un „fabricant”, nu un fals versificator de subiecte populare.

Vatra, nr. 7, 20 iulie 1974, p. 4

Folcloristica Mureșului

O activitate intensă și multiplă în domeniul culegerii folclorului de pe Mureș și Câmpie a desfășurat la începutul secolului nostru învățătorul *Theodor A. Bogdan*, din comuna Fărăgău de lângă Reghin (născ. 21 febr. 1877 – răp. 17 ian, 1945) care a funcționat mulți ani în satul Șamșudul de Câmpie și în orașul Bistrița. Era absolvent al Școlii normale de la Blaj. A avut o tinerețe entuziastă și harnică, fiind plin de râvnă pentru luminarea și ridicarea poporului. În anul 1902, a fost premiat de către „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român” pentru conferințele sale populare ținute la Bistrița. A desfășurat și o întinsă activitate economică scriind broșuri despre *Cunoașterea pământului și gunoiera lui* (Brașov, 1905), despre *Pomărit și foloasele lui* (Biblioteca sateanului nr. 3) etc. Pe terenul folcloristicii el a debutat în 1898, la „Revista ilustrată” a lui Ion Pop Reteganul, impunându-se apoi, în 1901, cu placheta *Balade alese, culese din gura poporului din Câmpia Transilvană* (Biblioteca sateanului nr. 2). În anii următori, după o stăruitoare muncă de culegere, anunța tipărirea a patru mari volume: *Locurile noastre, legendele și tradițiile lor; Legendele, datinile și credințele românilor despre insecte; Botanica populară; Din legendele, tradițiile și baladele despre Ștefan cel Mare*.

Condițiile sale de viață ca și lipsa de sprijin oficial, l-au împiedicat însă de la realizarea acestor proiecte, într-adevăr remarcabile. Singura dintre aceste culegeri care s-a putut tipări în volum a fost *Ștefan cel Mare, tradiții, legende, balade*,

colinde ș.a. culese din gura poporului (Brașov, 1904, 72 p.). La expoziția „Asociațiunii”, din anul 1905, el a expus însă o vastă culegere de balade intitulată *212 balade și legende populare cu 18.000 de versuri*, sperând ca pe această cale să-și poată găsi un editor. Editorul nu s-a aflat, dar unele ziare și reviste ardelen, începând din 1901, și-au deschis larg coloanele în fața culegerilor de folclor adunate de stăruitorul învățător. Contribuțiile sale au apărut îndeosebi în *Familia* de la Oradea (1901–1905), în *Luceafărul* și în *Poporul Român* din Budapesta (1903), în *Tribuna* de la Arad (1905) etc. În *Familia*, *Teodor Bogdan* a publicat peste 40 de balade, luându-se la întrecere cu marii culegători ai timpului: *Ion Pop-Reteganul* și *S. Floarea Marian*. Baladele lui *Bogdan* au fost culese din satele din jurul Reghinului, *Ormenișul de Câmpie*¹²⁶, *Fărăgău*, *Silivașul de Câmpie*, *Cătina*, *Sântu, Archiud, Budatelec, Deda, Ocnița și Vingard*, acesta din urmă de pe valea *Secașului* (jud. Alba). Deși „auzite” în aceste sate, cele mai multe din baladele lui *Bogdan* au fost plămuite însă în alte spații geografice, pe *Olt*, pe *Prut*, la poala *Negoiului*, la *Mediaș*, pe *Crișul de argint*, jos la *Dunăre*, cuprinzând fie ecouri din viața unor personalități istorice ca *Ștefan cel Mare*, *Mihai Viteazul* sau *Avram Iancu*, fie din nesfârșitele legende ale *Novăceștilor*. Unele din ele sunt legate de amintirile *Războiului pentru Independență de la 1877 – Todoran, Linul și Doamna Țeligradului* etc. – război cunoscut de locuitorii din această regiune numai prin publicitate sau prin călători. Din tradițiile militare locale s-a născut balada *Căpitanul Mărginean și turcii*, a cărei acțiune începe la *Bistrița* și se termină în *Bosnia*. *Soacra rea, Mândra lui Constantin, Drăguța prefăcută, Însuratul îndemnat, Blăstămul cucului, Blăstămul Săvului, Fata Nucului* etc., amintesc despre rivalitatea dintre soacră și noră, despre fata săracă părăsită de iubit, despre înșelarea în dragoste, nefericirea în căsătorie, adulterul și despre alte subiecte și variante asemănătoare cunoscute și din alte colecții. *Simotecan și Cilica și Ghiță și Dăian* sunt balade haiducești. *Voinicul și drăguța și Sandu Lisandru* sunt două frumoase balade de dragoste. O baladă cu largă respirație epică este balada *Fetele lui Gelan*. În *Codrul și Acsintel* găsim ecouri din vechile balade moldovenești. *Acsintel* începe să taie copacii codrului, dar acesta, înspăimântat, îi cere să-l cruțe, îndemnându-l să întreprindă altceva. Iată răspunsul lui *Acsintel*:

*Da-m-aș codrule m-aș da,
Dar n-am plug și nici moșie
Că-i luată-n zălogie
De blestемate domnie,
De blestемate turcie.
Dar n-am loc de vierit,
Nici poeni de plugărit,
Nice rături de cosit,*

*Nice locuri de arat,
Nici holde de săcerat,
Că întratu-mi-o intrat
Turc pângân și blăstемat,
Ce-o aflat
Tot o luat
Ce-o găsit
O jefuit.*

¹²⁶ Greșit dat în „Familia” (1901, pag. 415), *Armenișul*.

Înduioșat, ca și în balada lui Vasile Alecsandri, codrul îi oferă lui Acshintel oastea sa de copaci pentru a alunga pe cotropitori. Cea mai viguroasă baladă culeasă de Bogdan este, însă, balada lui Mihai Viteazul (*Familia*, 1905, p. 366).

Valoarea folclorică a baladelor culese de Th. A. Bogdan a fost pusă însă sub un serios semn de întrebare de către istoricul literar Ion Breazu, care, în studiul său despre *Folclorul revistelor „Familia” și „Șezătoarea”* (Sibiu, 1945), a afirmat că „o mare parte din ele sunt suspecte de a fi fabricate” (p. XL). Cu alte cuvinte, ele nu s-ar găsi în inventarul popular, ci în propria fantezie și ușurință de versificare a lui Bogdan. Căci, trebuie să subliniem, Th. A. Bogdan a publicat atât la *Familia* și *Luceafărul*, cât și în alte publicații, pe lângă bucățile indicate ca fiind culese din popor, și numeroase poezii originale, îndeosebi anecdote și legende. Ion Breazu nu aduce însă niciun argument în susținerea afirmațiilor sale, nu face nici o analiză și nu insistă asupra celor afirmate. Aserțiunea sa plutește astfel în vid. Se impune, deci, o clarificare.

Colecția de „Tradiții, legende, balade și colinde despre Ștefan cel Mare”, a lui Th. A. Bogdan apărută ca o contribuție transilvană în anul în care se comemorau 400 de ani de la moartea viteazului voievod, s-a bucurat însă de o indiscutabilă apreciere. Cităm, printre altele, opinia revistei *Luceafărul* (1904, nr. 17, p. 303), semnată de O.T.C. (Octavian Tăslăuanu-Codru). „Colecția lui Theodor A. Bogdan – scria Tăslăuanu – este „cel mai frumos și durabil omagiu pe care l-a adus țărâtimea noastră memoriei lui Ștefan. Harnicul învățător de la Bistrița – continuă recenzentul – prin adunarea acestui material folcloric, a făcut cel mai mare serviciu neamului; unele bucăți din acest volum sunt foarte prețioase și mărturisesc cât de puternică e amintirea voievodului moldovean în părțile ardelenesti stăpânite de dânsul. Tradițiile și cântecele acestea – conchidea recenzentul – sunt o nouă învedereare a unității noastre sufletești, săpată adânc în sufletul poetic și senin al țaranului, care nu se mlădie sub povara legilor și a opreliștilor vremelnice.” Tăslăuanu cunoaște bine aceste tradiții fiindcă și el era de pe Mureș, de la Bilbor, și le auzise în propriul său sat. Culegerile lui Bogdan l-au interesat și pe folcloristul moldovean S. Teodorescu-Kirileanu, care le urmărise încă înainte de publicarea în volum, pe când apăreau în paginile *Familiei* și ale *Luceafărului*, punându-le la contribuție în scrierea sa intitulată *Ștefan Vodă cel Mare și Sfânt, istorisiri și cântece populare* (Focșani, 1903).

Din celelalte lucrări proiectate și anunțate n-a publicat decât fragmente. Astfel „Din legende, datinile și credințele românilor despre insecte” n-a publicat decât *Viermele de mere, Grierul, Grierușul, Călugărița, Fluturul inelat* și *Buburuza*, înfățișând legende auzite în Abafaia (astăzi Apalina), Coșna, Rebra, Romuli, Parva, Fărăgău, Telciu, Band, Mădăraș, Stupini, Veza, Cojocna, Șamșud (astăzi Gheorghe Șincai), Brețc (Breaza), Filpiș, Socol, Batoș, Teaca, Dumbrava, Fălfălău (Suseni), Bârgău etc. Menționarea numelor acestor comune ne arată că sfera de cercetare folclorică a lui Th. A. Bogdan cuprindea aproape întreg centrul

Transilvaniei aflat între Reghin, Năsăud și Blaj. Greierul, în legendele culese de Bogdan, e considerat ca o insectă blestemată, prefăcută din om. Greierul e ceterașul dracului (Romuli). Când îți cântă greierușii la casă înseamnă, pustiu (Rebra). Cine are greierași la casă e semn că e prieten cu satana (Măgeruș). Călugărița este fata de împărat blestemată fiindcă s-a iubit cu Necuratul etc. Pe lângă legendele propriu-zise, Bogdan a înregistrat și indicațiile meteorologice sau medicale pe care le observă țăranii din urmărirea vieții acestor insecte.

Din „Botanica populară” n-a publicat decât două legende: *Mălăiușul* și *Fumul pământului*, o plantă numită și lumânărica, iarba de curcă, arborul pământului, sufletul lelii etc, despre care la Coșna se crede că „dacă vrei să alungi boalele afumă casa cu fumul pământului fiindcă atunci toate vor fugi”. Se subliniază, cu alte cuvinte, puterea de dezinfecție a acestei plante medicinale. „Fumul pământului” e dealtminteri una din legendele frumoase culese de Theodor A. Bogdan.

Din „legende și tradițiile despre locurile noastre” n-a publicat de asemenea decât patru contribuții: *Dealul mărului*, *Vârful taberei*, *Dealul Carălor* și *Măgura porcului*, deși anunțase că volumul respectiv, „care nu peste mult se va pune sub presă” va avea o sută de legende. Numitele dealuri se află în apropierea comunelor Rebrîșoara și Nepos din părțile Năsăudului. Cu aceasta se curmă însă și elanul folcloric al lui Theodor A. Bogdan, fiindcă în anii următori activitatea sa este din ce în ce mai redusă pierzându-se inutil într-o muncă de mediocru versificator umoristic. Ceea ce a determinat, în bună parte, retragerea sa din mișcarea folclorică, a fost încetarea apariției revistei *Familia* în anul 1906, la această publicație el fiind îmbrățișat, cu o căldură pe care numai inima bătrânului Iosif Vulcan o putea oferi. Prin legendele despre Ștefan cel Mare, Bogdan și-a cucerit însă un loc merituos în istoria folcloristicii mureșene, contribuția sa în această direcție fiind într-adevăr esențială.

Vatra, nr. 11, 20 noiembrie 1974, p. 12, 13

Familia.

O tribună românească de luptă culturală, socială și națională

Timp de peste un sfert de veac, principalele publicații culturale și politice transilvănene au fost *Gazeta de Transilvania* și *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, înființate de George Barițiu la Brașov, în anul 1838. Prin ele s-au impus învățații și scriitorii transilvăneni ai timpului, Timotei Cipariu, Ion Maiorescu, Ioan Rusu, Andrei Mureșanu, prin ele au pătruns în Transilvania și scriitorii și luptătorii

de dincoace de Carpați: M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, V. Alecsandri, C. Negruzzi, C.A. Rosetti, Cezar Bolliac și atâția alții. Alături de prestigioasele publicații din Moldova și Muntenia, *Dacia literară* a lui M. Kogălniceanu și *Magazin istoric pentru Dacia* a lui N. Bălcescu și A.T. Laurian, cele două gazete brașovene și-au adus prețioasa lor contribuție la dezvoltarea conștiinței unității culturale a poporului român. În 1865, după ce Barițiu a fost îndepărtat de la conducerea *Foii pentru minte, inimă și literatură* de către guvernul habsburgic, redactorii ei, în frunte cu Iacob Mureșianu, și-au concentrat forțele în jurul ziarului *Gazeta de Transilvania*. În același an, tânărul scriitor Iosif Vulcan a înființat la Budapesta, unde se afla ca student, o nouă publicație intitulată *Familia, foaie enciclopedică și beletristică cu ilustrațiuni*.

Poporul este temelia unei națiuni

Într-o scrisoare trimisă lui George Barițiu, la 10 aprilie 1865, pentru a-i solicita colaborarea, Iosif Vulcan preciza că „această foaie va aduce portretele bărbaților mai vestiți cu biografiile lor, poezii și nuvele originale și traduceri din poezii și literaturii cei mai renumiți ai Europei; mai departe, dizertațiuni scrise în stil ușor despre istorie, limbă, estetică etc. etc.” *Familia* își propunea deci, să continue într-o altă configurație politică, și în numele unei noi generații, activitatea desfășurată până atunci de „foaia” lui Barițiu de la Brașov.

Primul număr al noii publicații a văzut lumina tiparului la 6 mai ca număr de probă, iar de la 5 iunie 1865, revista a apărut mai întâi din 10 în 10 zile, iar de la 25 iunie 1866 a devenit săptămânală. Ea a avut cea mai lungă existență din istoria revistelor transilvănene, menținându-se până la 31 decembrie 1906. În 1880, *Familia* s-a mutat la Oradea, Iosif Vulcan continuându-și aici bogata și multiplă sa activitate.

Care a fost programul și care au fost realizările *Familiei*? La apariția revistei, I. Vulcan s-a considerat un continuator al liniei publicistice transilvănene stabilite de George Barițiu și de Timotei Cipariu, și, în același timp, un continuator al propriei sale activități de la periodicele budapestane *Gura satului*, *Concordia* și *Aurora română*, la care colaborase între anii 1861–1865, așa încât nu s-a mai considerat obligat să publice o declarație programatică. Revista a intrat direct în lupta pentru apărarea și cultivarea poporului român, pentru desăvârșirea unității sale culturale și pentru pregătirea unității politice. Prin întemeierea, la 1865, într-un punct atât de îndepărtat de marile centre românești, a acestei noi reviste de literatură și artă, de știință și cultură și, totodată, de orientare politică, Vulcan a dat un semnal, a ridicat un steag de luptă și a completat un gol. Oprimarea națională, accentuată de dualismul austro-ungar din 1867, a avut în noua publicație un adversar ireductibil.

Preocuparea permanentă a revistei și a conducătorului ei a fost de a contribui

la cunoașterea românilor de pretutindeni, la încheierea între ei a unor raporturi de colaborare și unire cât mai fecunde. „Ca două râurele pornite din același izvor, ca două raze ale unui soare, ca fiii aceleiași mame – scria Iosif Vulcan – ne interesăm de toate păsurile fraților noștri de peste Carpați”, convinși fiind că „orice înaintare făcută sau măcar orice idee bună trebuie lățită, adusă la cunoștința tuturor fraților noștri, ca astfel toți să ne bucurăm și să ne veselim într-însa”.

Continuând tradiția *Foii pentru minte, inimă și literatură*, revista a reprodus articole și lucrări din publicațiile de peste munți, adunând în paginile ei semnăturile lui D. Bolintineanu, B.P. Hașdeu, V. Alecsandri ș.a. La stăruința lui I. Vulcan, acești mari cărturari au devenit apoi și colaboratori permanenți. Alecsandri, îndeosebi a fost o bună bucată de vreme răsfațatul și idolul *Familiei*, în jurul anilor 1884, publicația se putea lăuda cu colaborarea a 50 scriitori. Din 1891, după alegerea lui Iosif Vulcan ca membru activ al Academiei Române, numărul colaboratorilor a sporit datorită adâncirii relațiilor acestuia cu unii academicieni și scriitori transcarpațini.

E important de semnalat și faptul că unii din marii noștri poeți și scriitori și-au făcut debutul și ucenicia literară. În paginile acestei reviste, Mihai Eminescu și-a publicat primele sale versuri, în 1866. Însuși numele de Eminescu i-a fost dat de Iosif Vulcan, care, a devenit astfel „nașul” celui mai mare poet român. Un rol asemănător a jucat *Familia* și în viața poezilor transilvăneni, George Coșbuc și Octavian Goga, care, după ce bătuseră mai întâi la poarta unor obscure publicații (*Amicul familiei*, *Revista ilustrată*), s-au impus prin *Familia*.

Familia a fost o revistă a culturii poporului român, fiind mereu aproape de masele de cititori, cultivând dragostea pentru patrimoniul popular, pentru limba și cultura națională. Nici o altă publicație din secolul trecut, în afară, bineînțeles, de cele de specialitate, n-a publicat mai numeroase și mai variate bucăți de folclor decât *Familia* și anexa ei, intitulată semnificativ *Șezătoarea*, care a apărut între anii 1875–1882. I. Vulcan iubea literatura populară atât pentru frumusețea, cât și pentru puterea ei de reflectare a celor mai sincere și mai puternice sentimente românești. „Dacă avem și noi un ram al literaturii – afirma el în 1865 – despre care vorbind putem zice străinilor: «Iacă, priviți și admirați-l» apoi acel ram nesmintit e poezia populară”. Aceasta, preciza el în 1869, este „oglinda cea mai fidelă în care se reflectă caracterul unui popor”.

„Poporul – scria în 1886 Iosif Vulcan – e temelia unei națiuni, din limba lui s-au creat și dezvoltat toate limbile și literaturile culte, de acolo trebuie să pornim și noi, căci numai acolo vom găsi modelele căutate și acolo se află izvorul nesecat al comorii de frumuseți noi”.

Sub stindardul reînvierii naționale

Și, fiindcă Vulcan se mișca pe aria unității culturale a tuturor românilor,

alături de folclorul transilvănean au apărut în paginile revistei și numeroase balade și legende din Bucovina și Moldova, trimise de S.Fl. Marian¹²⁷, și de N.A. Bogdan sau unele snoave și glume muntenești transmise de Petre Ispirescu.

Cu aceeași pasiune a îmbrățișat Vulcan literatura de inspirație istorică națională și de evocare patriotică. Școala lui Petru Maior crease, prin studiile sale, o bază pe care tânăra generație de la începutul sec. XIX clădise un întreg edificiu de credințe și speranțe. Exponenții acestei generații, Bărnuțiu, Barițiu, Cipariu, făcuseră din ideile școlii latiniste un amplu program politic. La 1848, pe Câmpia Libertății, în locul disprețuitei *misera plebs contribuens* apăruse națiunea română, conștiință de forță și de drepturile ei. Națiunea, poporul, rămăseseră de atunci înainte, neconținut în centrul preocupărilor politice și culturale ale epocii, fiindcă setea de libertate și de dreptate nu mai puteau fi satisfăcute cu promisiuni și expediente. Eroii revoluției, în frunte cu Avram Iancu, prin curajul și sacrificiile lor, dăduseră o splendidă justificare revendicărilor și mândriei poporului. Generația lui Vulcan a intrat în viața publică în anii următori revoluției, și-a însușit întreg programul generației revoluționare, iar din suferința lui Iancu a făcut un strigăt al tuturor suferințelor poporului. De altfel, pentru Iosif Vulcan, Revoluția de la 1848 a fost „cel mai mare act din viața națională a românilor [...] jubileul deșteptării conștiinței naționale, anul în care «s-a înălțat stindardul reînvierii naționale» românești”. Proclamarea dualismului austro-ungar, cu toate dureroasele sale consecințe, n-a făcut decât să aprindă în conștiințe îndemnul pentru continuarea luptei începute la 1848. Literatura scrisă de această generație și din care o bună parte a apărut tocmai în paginile „Familiei”, s-a inspirat cu sete din trecutul de luptă al poporului, care nu putea fi conceput decât ca o existență continuă și ca o realitate indiscutabilă. Scriitorii acestei generații au făcut din scrisul lor o armă de apărare a poporului, urmărind să creeze o atmosferă de optimism și de încredere în idealul libertății. Vulcan a fost unul din creatorii și susținătorii acestei literaturi.

Timp de peste patru decenii, el a urmărit neconținut viața culturală românească dându-i impulsuri, directive, criticând, îndemnând, construind. Dar în această lungă perioadă, el a observat cu neobosit interes și viața internațională, a urmărit mișcările și fenomenele sociale, a remarcat luptători și savanți străini, înfățișându-i publicului român. În 1867, Vulcan a prezentat în paginile *Familiei* o entuziastă biografie a revoluționarului italian Mazzini. În 1871, a relevat activitatea Internaționalei I și a publicat prima biografie românească a lui Karl Marx. Deși vorbea de pe o linie democrat-burgheză, obiectivitatea îl obliga să constate că Internaționala I, care se înființase la Londra în 1864 ca o modestă societate internațională a lucrătorilor, se extinsese până în 1871, „cu o repeziciune necrezută, cuprinzând în sânul ei milioane de membri din toate părțile lumii”, influența ei „simțindu-se puternic în toate țările”. Și – preciza scriitorul – „e cu mult mai puternică [...] decât multe state [...] Astăzi, guvernele tremură la amintirea

¹²⁷ Vezi Magazin istoric, nr. 9/1974.

Internaționalei, azi ele o persecută dar nu mai sunt în stare a pune stavilă extinderii tot mai mari a acestei societăți. Ea e acum o întrunire uriașă și domină nu numai masa ne cultă, ci numără în sânul ei mulțime de capete talentate și cu studii profunde”.

Pentru Iosif Vulcan, libertatea și progresul popoarelor, precum și colaborarea între ele, era cel mai neprețuit ideal, „civilizația pretinzând - cum scria el într-un articol din 1881 – ca toate popoarele să fie libere”.

Întemeiată pe credința de neînving și pe setea de luptă a maselor, „Familia” a avut un mare rol în pregătirea desăvârșirii unității politice de stat a poporului român, unitate care a avut în Iosif Vulcan un susținător dintre cei mai de seamă.

Magazin istoric, nr. 2, februarie 1975, p. 30–32

Literatură angajată și angajantă

Lupta pentru Unirea Principatelor, care a luat o amploare din ce în ce mai accentuată odată cu Revoluția lui Tudor Vladimirescu și cu apariția primelor periodice românești, *Curierul românesc*, *Albina românească* (1829) și a foilor de la Brașov (1848), a generat o bogată literatură beletristică și istorică, în fluviul căreia și-au dat întâlnire toate izvoarele inspirației patriotice a lui Vasile Cârlova, Ion Heliade-Rădulescu, Iancu Văcărescu, Grigore Alexandrescu, Gheorghe Asachi, Al. Hrisoverghi, C. Negruzzi, M. Kogălniceanu. Vasile Alecsandri, Alecu Russo, C. Negri, N. Bălcescu, D. Bolintineanu, C.A. Rosetti, George Barițiu, Andrei Mureșanu și a atâtor altora.

Scrierile istorice ale lui Aaron Florian (*O idee repede de istoria Principatului Țării Românești*, 1835), M. Kogălniceanu (*Histoire de la Valachie, Moldavie... 1837. Cuvânt la deschiderea cursului de istorie națională*, 1843), N. Bălcescu (*Puterea armată și arta militară la români*, 1844) – care continuau tradiția istorică a cronicarilor și a erudiților „Școlii Ardelene” – au dat o puternică armătură ideologică și documentară luptei începute, dar ele, fiind scrise îndeosebi pentru pătura intelectuală, au pătruns prea puțin în adâncul maselor populare, și le-au stimulat prea puțin în această direcție.

Rolul de a mobiliza aceste mase, rolul mobilizării poporului în toată întinderea și adâncimea lui, avea să revină, alături de vechile tradiții folclorice reprezentate de *Miorița* și de *Miu copilul*, literaturii beletristice a timpului, poeziilor contemporani, îmbibați de un puternic romantism, poeziei care, prin limba și muzica ei, – a avut întotdeauna drumul larg deschis spre urechea și inima maselor populare. *Marșul oștirii române* al lui Vasile Cârlova, evocarea Târgoviștei prin același Cârlova și prin Heliade-Rădulescu și Grigore Alexandrescu, a ruinelor

Cetății Neamțului prin Al. Hrisoverghi, a *Umbrei lui Mircea la Cozia* de Grigore Alexandrescu, a *Altarului Mănăstirii Putna* de V. Alecsandri, emoționantele balade ale lui D. Bolintineanu (*Mama lui Ștefan cel Mare, Mircea cel Mare și solii, Ultima noapte a lui Mihai Viteazul*), pentru a le aminti numai pe acestea, au pătruns grabnic în straturile largi ale întregului popor român, devenind pârgghiile și pilonii înălțării conștiinței sale naționale. Pentru circulația lor intensă și pentru conținutul lor eroic, reflex al conștiinței populare românești, ele au fost considerate de George Barițiu, într-un sens figurat, firește, ca „proprietate bună și dreaptă a poporului”.

La 1848, prin Vasile Alecsandri, prin Andrei Mureșanu și alții, poezia patriotică românească a făcut un nou salt, ea impunându-se ca o chemare la lupta revoluționară, ca o adevărată goarnă a revoluției. În poema *Deșteptarea României*, răspândită în mii de foi volante, poetul moldovean striga pătruns de o adâncă înflăcărare: „Hai copii de-acelaș sânge! hai cu toți „ într-o unire, / Libertate-acum sau moarte să, cătăm să dobândim, / Pas români, lumea ne vede. Pentru-a patriei iubire, / Pentru-a mamei dezrobire, / Viața noastră să jertfim!”

La rândul lui poetul ardelean exclama și el prin marele său marș *Deșteaptă-te, române!*: „Români din patru unghiuri, acum ori niciodată / Uniți-vă în cuget, uniți-vă-n simțiri,” adăugând în final: „Murim mai bine-n luptă, cu glorie deplină, / Decât să fim sclavi iarăși în vechiul nost-pământ!”

În timp de numai câteva decenii s-a creat și impus, astfel, o captivantă poezie angajată, care a avut o puternică influență asupra dezvoltării conștiinței naționale românești, al cărei principal obiectiv patriotic a devenit după Revoluția din 1848 *Unirea Principatelor*.

Poezia prepașoptistă și pașoptistă s-a caracterizat prin balade, ode și marșuri, poezia Unirii se va exprima îndeosebi prin cântece, hore și imnuri. Capodopera ei avea să fie *Hora Unirii*, a cărei versiune, dedicată românilor din Transilvania, fusese scrisă de Alecsandri încă din anul 1848, pe când poetul se afla refugiat la Brașov, și fusese publicată în „*Foaie pentru minte, inimă și literatură*” sub titlul *Hora Ardealului*, fiind semnată *Un român* (1848, nr. 24, p. 192). Ea se va dezvolta în simțirea și gândirea poetului concomitent cu creșterea luptei pentru unire, și se va definitiva abia în 1856, în urma Congresului de la Paris, când Principatele au fost chemate, prin convocarea adunărilor ad-hoc, să se pronunțe ele însele asupra sorții lor. Publicată la 9 iunie 1858, în ziarul lui M. Kogălniceanu, *Steaua Dunării*, principalul ziar unionist al Moldovei, și pusă pe note în același an de Alexandru Flechtenmacher (cor în unison și pian), „*Hora Unirii*” a devenit cu repeziciune cel mai iubit, cel mai reprezentativ și cel mai cântat cântec al timpului, el fiind adevăratul manifest al Unirii. În cel mai simplu limbaj, cu cele mai puține cuvinte, dar în același timp, cu cele mai clare și mai concludente imagini, se rostea cea mai fierbinte chemare a vremii, imperativul ei național: „Hai să dăm mână cu mână / Cei cu inima română, / Să-nvârtim hora frăției / Pe pământul României. / Măi muntene, măi vecine, / Vino să te prinzi cu mine / Și la viață cu unire / Și la moarte

cu-nfrățire. / Amândoi suntem de-o mamă / De-o făptură și de-o samă, / Ca doi brazi într-o tulpină, / Ca doi ochi într-o lumină.”

Cine n-a cântat „Hora Unirii”, cine n-a jucat-o, cui nu i s-a înfiorat sufletul la auzirea cadențelor ei? Prin ea, Alecsandri a devenit cel mai angajat poet al țării și a determinat pe Eminescu, ținând seama de întreaga sa creație poetică, să-l numească „rege al poeziei” românești.

Horei lui Alecsandri, care va scrie și o *Horă a lui Cuza Vodă*, i-a urmat apoi oda *La Unire* și *Marșul Unirii* de George Sion, *La Români* de George Crețeanu, *Unirea Principatelor* de Grigore Alexandrescu, *La unire* și *Hora lui Cuza* de D. Bolintineanu și atâtea altele, scrise de Cezar Bolliac, C.I. Aricescu, George Baronzi, D. Ralet, D. Dăscălescu (reeditat în 1909 de N. Iorga), Iustin Popfiu.

O întreagă generație de poeți angajați!

Angajată ieri, literatura Unirii a devenit astăzi, prin exemplul ei, o literatură angajantă pentru toți scriitorii români – o literatură cu care la 24 ianuarie 1977 nu putem fi decât contemporani.

Luceafărul, nr. 4, 22 ianuarie 1977, p. 1

Vasile Alecsandri în 77 – 78¹²⁸

În timp ce scriitorii și artiștii mobilizați sau voluntari – Vintilă C.A. Rosetti, Ion Nenițescu, Teodor Șerbănescu, Carol Scrob, I. Chibici Râvneanu, Nicolae Grigorescu, Sava Henția, Gh. D. Mirea, Carol Pop de Szatmary și alții – susțineau războiul cu armele și sângele lor, cei rămași acasă îl susțineau atât prin creațiile lor literare, cât și prin diverse alte contribuții. Cel mai activ dintre toți – într-un sens plenitudinar – și, în același timp, cel mai prestigios, a fost, fără îndoială, Vasile Alecsandri, entuziastul cântăreț al tuturor evenimentelor patriotice din ultimele decenii și, totodată, al unor evenimente din vechea istorie națională, îndeosebi a epocii lui Ștefan cel Mare. În 1848, scrisese cu un superb avânt *Deșteptarea României*, poezie închinată tuturor românilor, în 1856, *Hora Unirii*, în 1875, *Odă la statuia Mihai Viteazul*. Sub domnia lui Cuza, jucase totodată și un important rol diplomatic, prin contactele sale cu Napoleon al III-lea, Victor Emanuel al II-lea, lordul Falmerston și contele Cavour.

Cu tot acest falnic trecut, la 1877, Vasile Alecsandri se găsea oarecum, față de generația sa, în izolare și, timp de un an, nu scrisese aproape nimic. Unii din vechii săi prieteni muriseră: Alecu Russo (1859), C. Negruzzi (1868), Bolintineanu

¹²⁸ Fragment dintr-un studiu intitulat *Războiul pentru Independență în conștiința literară a epocii*.

(1872) și C. Negri (1876), cu M. Kogălniceanu raporturile se răciseră de câțiva ani, iar la guvern, ca elemente dominante, se aflau I.C. Brătianu și C.A. Rosetti, cu care nu se înțelesese niciodată și pe care îi satirizase în diferite piese comice¹²⁹. Singurul său sprijin literar era „Junimea”, în fața căreia citise, cu ani în urmă, renumitele sale „Pasteluri”, iar Titu Maiorescu vedea în el pe principalul exponent al „noii direcții literare”. Raporturile cu junimiștii, printre care se afla și Iacob Negruzzi, fiul lui C. Negruzzi, se reduceau, însă, numai la contactele literare – Alecsandri participa uneori la ședințele „Junimii” – fiindcă, din punct de vedere politic, junimiștii, dominați de P.P. Carp, erau aproape toți conservatori, în timp ce poetul manifesta opinii larg progresiste. Războiul avea să-i ofere, astfel, ocazia unor noi manifestări, care să-l readucă în centrul societății, făcând din el bardul independenței. Noile sale contribuții literare aveau să-i solicite totodată și o bogată corespondență, purtată îndeosebi cu Iacob Negruzzi, redactorul „Convorbirilor literare”, în care aveau să apară cele mai multe din poeziile dedicate războiului.

La originea corespondenței sale cu Iacob Negruzzi se află „Epistola” în versuri trimisă poetului de Iacob Negruzzi, în toamna anului 1877, scrisă însă – după afirmația din ultimul vers – cu câteva luni mai înainte, și publicată apoi în *Convorbiri literare*, prin care Alecsandri, singurul în viață dintre vechii scriitori pașoptiști, era îndemnat să-și încordeze din nou lira patriotică. Iată îndemnul lui Negruzzi:

*Întoarnă deci pe liră cântări nemuritoare
În verdea-ți bătrânețe ș-atât de roditoare
Și-n pieptul tuturoră hrănește bărbăție
Pe vremile de luptă ce iarăș au să vie.*

Mișcat de epistola lui Negruzzi, „pornită din inimă și cu inimă scrisă”, Alecsandri răspundea, la 22 octombrie, mărturisindu-i că, într-adevăr, a început a „rămânea singur”, în jurul său, după moartea atâtor amici, ivindu-se „un mare gol”. „Mulțumesc însă lui Dumnezeu – adăuga bardul în continuare – că m-a învrednicit a vedea în apusul vieții mele – Alecsandri avea atunci 56 de ani – ceva ce din copilărie mi-am dorit să văd: *Românul în luptă de moarte*, sau mai bine zicând: *Românul intrat în noua viață*. Ah, dragul meu Iacob, mult mi-a bătut inima până a nu se începe lupta, mult m-am rugat lui Dumnezeu, eu, care nu-s prea dus la biserică, și, în sfârșit, mi s-a împlinit dorul. Românul lăsând plugul în câmp și apucând arma ruginită de patru veacuri, a pășit semeț în fața morții, a dat la dușman cu bărbăție și a șters rugina de pe armă în pieptul ce-i aținea calea (...) *De acum – afirma Alecsandri, în încheiere – mă pot duce pe urma amicilor mei*

¹²⁹ Vezi *Cleveticii, ultrademagogul, Sandu Napoailă*, în care I. C. Brătianu e Tribunescu, iar C. A. Rosetti, Clevetici.

*dispăruți; mi-am văzut visul cu ochii; nu mai pot vedea nimic mai frumos.*¹³⁰

În același sens, elogiind eroismul țăranilor de pe front, scria, la 1 noiembrie, și amicului său francez, publicistul E.Grenier. „Bieții noștri dorobanți, adică bieții noștri țărani – mărturisea Alecsandri – au făcut minuni (...) Și apoi câtă răbdare în mijlocul suferințelor. Ce stoicism antic în prezența morții! Ah dragă amice, ochii dvs. s-ar umplea de lacrimi dacă v-aș povesti tot ce am văzut măreț și într-adevăr frumos la acest popor! Ah, bravii copii! nobile inimi, ei descind într-adevăr în linie dreaptă din strămoșii lor, sunt într-adevăr din rasa latină.”¹³¹

Mai înainte de a-și acorda lira, așa cum îi ceruse Iacob Negruzzi, Alecsandri și-a acordat însă glasul, primele sale manifestări publice pentru susținerea războiului fiind seria de conferințe ținute în lunile octombrie și noiembrie în orașele Iași, Piatra, Racău, Bârlad și Galați, care au adus comitetelor de organizare suma de peste 7.000 de franci, destinați ajutorării ostașilor răniți.

La versuri – publicate în reviste – poetul va ajunge abia la sfârșitul lunii noiembrie, când va scrie „legenda” lui *Peneș Curcanul* pe care o va trimite *Convorbirilor literare* la 1 decembrie 1877. „După Peneș – scria Alecsandri, în scrisoarea ce însoțea poezia – vor mai urma, cred, și alții, (...) precum și o mică comedie în versuri, intitulată: *La Turnu Măgurele*”. Peneș, împreună cu alte 3 poezii – *Odă ostașilor români, Sergentul, Păstorii și plugarii* – nu avea să apară însă decât în numărul din ianuarie (1878).

Între timp, poetul fusese decorat de domnitor, la 1 ianuarie, cu „Steaua României”, pentru meritele sale literare, lucru ce însemna, totodată, și un apel indirect la scrierea de noi poezii patriotice. Episodul a fost înregistrat și de M. Kogălniceanu care, dorind a-și relua vechile relații cu poetul, s-a grăbit să-i telegrafieze pentru a-l felicita de noul an și de ziua sa, și, totodată, pentru decorația primită. În încheiere, Kogălniceanu adăuga: „Să trăiești ca să cânti Independența României, cum ai cântat vitejia soldaților noștri care au să ne-o deie.”¹³²

Trimiterea lui „Peneș” și a celorlalte poezii a fost urmată de alte câteva scrisori, cu privire la modul de scriere ortografică al poetului, care nu voia să se afle pe aceeași linie cu Aron Pumnul, A.T. Laurian, Ion Heliade-Rădulescu sau V.A. Urechia, precum și la unele versuri din *Peneș Curcanul* și *Sergentul*. Ce se întâmplase? În cele două poezii – așa cum arăta în scrisoarea de la 14 decembrie – Alecsandri, scriind în grabă, atribuisese punerea steagului românesc pe reduta Griviței ambilor eroi, deși fapta fusese săvârșită numai de unul din ei. „Pentru a face dar parte dreaptă fiecărui – scria Alecsandri lui Negruzzi – am gândit să las lui Peneș gloria de-a fi pus steagul pe reduta Griviței, iar sergentului – care se numea Grigore Ion (V.N.) – să-i dau un alt rol, acela de-a fi luat steagul turcesc” și ca

¹³⁰ V. Alecsandri, *Scrisori*, I, publicație îngrijită de II. Chendi și E. Carcalechi, București, 1904, p. 89.

¹³¹ *Lettres inédites du poète roumain Vasile Alecsandri*, ediție cu o introducere și note de Georges Gazier, Paris, 1911.

¹³² *Acte și documente din corespondența diplomatică a lui M. Kogălniceanu*, Buc. 1893, p. 9.

atare, să modifice unele versuri.

La 20 decembrie, se adresa din nou lui Iacob Negruzzi, abia acum putând să-i propună în mod definitiv modificarea dorită. *Odă ostașilor români* a fost trimisă mai întâi domnitorului, pentru a-i face „o grațiozitate înainte de sărbători”. Răspunsul domnitorului a fost acordarea decorației amintite mai înainte, pentru care primise și felicitările lui Kogălniceanu.

La cererea d-nei Săvescu, cumnata lui Iacob Negruzzi, el scrie apoi o scurtă piesă ocazională – „bluette”, după o expresie franceză – intitulată *La Turnu Măgurele*, pentru a fi jucată în București la un festival patriotic organizat în folosul ostașilor răniți – piesă pe care o va trimite spre publicare revistei de la Sibiu, „Albina Carpaților”, care-i solicitase colaborarea.

La festivalul menționat, soția lui Negruzzi urma să recite *Peneș Curcanul*, care fusese citit și apreciat și la „Junimea”, în scrisoarea adresată lui Negruzzi cu această ocazie, el mărturisea, totodată, că *Peneș Curcanul* și *Sergentul* fuseseră scrise după un „lung timp de tăcere”, dar că acum, pornit pe scris, îi trimite alte două poezii înrudite cu cele menționate mai sus – de aici și dorința de a fi publicate toate în același număr – ele fiind „avangarda ce anunță «grosul» altor creații”¹³³. „Grosul” îl reprezentau *Legenda celor doi frați vânători* (numită apoi Frații Jderi), *Căpitanul Romano*, *Soare de iarnă*, *Hora de la Grivița*, care, împreună cu *Hora de la Plevna*, aveau să apară în numărul de pe februarie al *Convorbirilor*.

La 22 februarie, aflăm o interesantă scrisoare în legătură cu poezia *Balcanul și Carpatul*, scrisă de Alecsandri încă de la 14 mai 1877, dar rămasă nepublicată, poetul păstrând-o pentru volumul *Ostașii noștri*, ce urma să apară la începutul anului 1878. În prima sa versiune, Alecsandri scrisese însă la plural *Balcanuri*, în loc de Balcani, fapt ce i-a adus surpriza de a vedea că învățătorul satului Mircești a venit să-l întrebe dacă trebuie să învețe pe copii să scrie *Carpaturi* în loc de Carpați, *Alpuri* în loc de Alpi s.a.¹³⁴ Surprins de licența sa, Alecsandri s-a văzut nevoit să-i răspundă învățătorului în mod sincer că a „comis o greșală mare și voluminoasă cât acei munți”, și, după cum îi scria lui Negruzzi, să o îndrepte „pe loc”.

Printre manifestările poetice ale lui V. Alecsandri, consacrate Războiului de Independență, trebuie să menționăm și poezia intitulată *Epistolă generalului Florescu*. „Epistola” cuprindea protestul poetului împotriva faptului că generalul – de care îl lega o veche prietenie – considerat de el și de atâția alți scriitori și oameni politici – printre care și Alexandru Macedonski – drept creator al armatei române moderne, fusese îndepărtat de la conducerea ei pe motivul că, împreună cu alți fruntași conservatori, printre care Lascăr Catargiu și Titu Maiorescu, a fost dat în judecată, în calitate de fost ministru de război (1875–1876), de către guvernul prezidat de I.C. Brătianu. În timpul ministeriatului său, generalul Em. Florescu

¹³³ *Albina Carpaților*, Sibiu, 1878.

¹³⁴ V. Alecsandri, *Scrisori*, I.

participase la unele manevre în Rusia, unde avusese onoarea de a fi fost cunoscut personal de însuși țarul Alexandru al II-lea. În timpul războiului, cu prilejul trecerii țarului prin Ploiești și București, generalul dizgrațiat a fost adeseori în atenția țarului, lucru ce a fost destul de greu de suportat de cercurile oficiale românești. După război, renunțându-se la procesul intentat foștilor miniștri conservatori, generalul Florescu și-a reluat locul în viața publică, fiind din nou ministru de război și chiar prim-ministru (1891). Epistola lui Alecsandri n-a fost publicată în *Convorbiri*, ci într-o broșură de 6 pagini, imprimată în mii de exemplare. Puțin remarcabilă ca realizare estetică, *Epistola* este însă semnificativă prin virulența polemică a poetului și prin lealitatea sa în prietenie. Apărarea generalului nedreptățit a fost luată și de Al. Macedonski și M. Eminescu.

Poeziile lui Alecsandri au avut un succes într-adevăr răsunător, aproape toate celelalte ziare și reviste românești grăbindu-se să le reproducă. Ele au pătruns, de asemenea, fără întârziere în manualele, calendarele și antologiile timpului și au rămas până astăzi lecturi patriotice dintre cele mai captivante. Atât atunci, cât și după aceea, ele au fost recitate cu multă însuflețire de către artiști consacrați ca Matei Millo, M. Pascaly, I.D. Ionescu și alții, la toate marile festivaluri ale vremii, și apoi la numeroase serbări școlare. „Pascaly – povestește C.I. Nottara, în amintirile sale – juca multe piese patriotice și mai în fiecare seară recita, cu un drapel tricolor în mână, poeziile patriotice de război, recent scrise de Alecsandri, inspirat de vitejia românilor care se luptau la Grivița și Plevna. Duminica și sărbătorile, mai ales, nu se mai găsea nici un bilet și publicul plătea doar ca să între și să asculte pe Pascaly recitând versurile *Peneș Curcanul*, *Sergentul* și altele, care stârneau un entuziasm așa de mare, că se cutremura văzduhul de ovațiile și aplauzele ce nu se mai isprăveau.”¹³⁵

În primele zile ale lui ianuarie 1878, s-a organizat și la „Ateneul român” un recital din poeziile patriotice ale lui Alecsandri, cuvântul de omagiu pentru poet fiind rostit de C. Exarhu, președintele „Ateneului”, după care s-a cântat *Eroica* de Beethoven. Dintre poezii, s-au citit și recitat cele publicate până atunci în *Convorbiri*, lectura lor fiind făcută de însuși fratele poetului, Iancu Alecsandri. A asistat, cum îi comunica acesta, la 10 ianuarie, „tot ceea ce putea oferi mai bun Bucureștiul”, din care numeroși oameni politici. Manifestația de la „Ateneu” a fost una dintre cele mai înflăcărâte manifestații consacrate poetului.

Prestigiul lui Alecsandri în epocă a fost imens, în jurul său plutea o atmosferă respectuoasă, poetul fiind considerat unul din cei mai mari patrioți ai timpului: „Alecsandri – își amintește memorialistul Radu Rosetti – atât de blând din fire, era cu deosebire atras de orice manifestare de eroism sau de vitejie. Îi plăcea mult viața militară și mărturisea singur că nu poate vedea trecând pe stradă un pluton de soldați în arme fără a se pune la pas cu ei și a-i urma, chiar când calea

¹³⁵C. I. Nottara, *Amintiri*, ediție îngrijită, prefăcută și adnotată de Mihai Vasiliu, București, E.s.p.l.a., 1960.

lor se deosebea de a sa.”¹³⁶

Scrisorile lui Alecsandri din această perioadă cuprind și diferite indicații asupra donațiilor sale de cărți (*Dumbrava roșie* și *Ostașii noștri*), pentru a fi vândute în favorul soldaților răniți, precum și unele noi dovezi asupra nobleței sentimentelor sale.

La începutul lunii noiembrie, el trimitea o scrisoare binevoitoare lui Frédéric Damé, cunoscutul publicist și profesor francez stabilit la București, în acel moment director al cotidianului *La liberté roumaine*, înființat la 25 octombrie/6 noiembrie 1877. Pe lângă articolele din acest jurnal, prin care Damé susținea politica de independență a României, publicistul francez a publicat, în același an, și un studiu de istorie intitulat *Essai d'histoire politique (L'Etat roumaine et la paix d'Orient)*.

Familiarizat cu istoria și cu legendele populare românești, sub influența războiului din 1877, Damé a scris și o piesă de teatru, sau, mai degrabă, o evocare a trecutului nostru voievodal, numită *La reve de Dachia, poème dramatique*. Cu ajutorul lui D.C. Olănescu – autor și el a numeroase piese și, totodată, a unor studii despre istoria teatrului românesc – piesa a fost tradusă în versuri și în limba română, sub titlul *Visul Dachiei*. Peste puțin timp, cu ajutorul aceluiași Olănescu, Damé a scris o nouă piesă patriotică – indicată drept comedie – intitulată *Oștenii noștri*. Ambele s-au jucat în prima jumătate a lunii noiembrie, *Visul Dachiei* fiind însoțit și de anumite texte muzicale semnate de August Anne. Alecsandri n-a văzut spectacolul, dar cum Damé i-a trimis broșura, el s-a simțit dator s-o citească și să-i mulțumească printr-o amabilă scrisoare. „Sunt fericit d-a vă complimenta – i-a răspuns poetul – asupra valorii acestei opere. Ea este produsul unei mărețe și frumoase inspirațiuni și conține adevăruri istorice de care românii au dreptul d-a fi mândri.” Pentru a-și motiva complimentele, Alecsandri a reprodus și câteva versuri din piesa lui Damé – versuri care, din nefericire, nu se ridicau la înălțimea complimentelor. Deși scrisoarea lui Alecsandri avea caracter confidențial, Damé a pus-o la dispoziția ziarului „Românul”, care s-a grăbit să o publice ca adaos la o avanpremieră despre *Visul Dachiei*. Obișnuit cu astfel de procedee și totodată având o reală simpatie pentru Damé, Alecsandri a acceptat situația și, astfel, publicistul francez a fost elogiat în mod public de bardul de la Mircești.

Alecsandri a procedat ca om de lume, amabil și galant, dar, în același timp, și ca patriot, activitatea publicistului francez – ca și cea a lui J.A. Vaillant, Félix Colson sau Ulysse de Marsillac, mai înainte – fiind foarte utilă intereselor naționale românești.

Transilvania, nr. 5, mai 1977, p. 16–17, 18

¹³⁶ V. Radu Rosetti: *Amințiri din prima tinerețe*, București, 1927.

Delavrancea

Orator de enorme și variate posibilități, stăpân pe un limbaj pe cât de colorat și de proaspăt, tot pe atât de profund și de răscolitor, înzestrat cu o coamă leonină care da feței sale, în momentul expunerilor, o înfățișare falnică, dominantă, Delavrancea a fost luptătorul prin care ideea unității s-a exprimat, ca și la M. Eminescu, în cele mai captivante și concludente forme geografice. Imaginile sale, ca și cele din „Apus de soare” – scăpărau, accentele înfiorau, logica sa tulbura. *Suntem un singur popor* – a afirmat Delavrancea, vorbind despre românii de pretutindeni – *Carpații ne sunt șira spinării*. Ideea l-a preocupat încă de la intrarea sa în viața politică, într-un discurs ținut la 19 decembrie 1893 el precizând că „cestiunea națională” – expresie prin care se înțelegea atunci unitatea națională – „se ridică mai sus de interesele partidelor, mai sus de interesele secundare și vremelnice ale tuturor, și domină întregul nostru drept de a fi sau a nu fi ca români”. Această concepție a inspirat activitatea sa de susținere a mișcării memorandiste din Transilvania (1892–1895) în cadrul „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor”, și apoi în anii neutralității (1914–1916), prin aceeași Ligă, transformată acum în „Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor”, și prin „Federația unionistă”, pentru intrarea României în războiul întregirii neamului.

La baza oricărei concepții politice el așeza patriotismul, acesta fiind arma prin care se apără și se înalță patriile și popoarele. „Patria – preciza Delavrancea într-un discurs rostit la 15 ianuarie 1915 – nu e pământul pe care trăim din întâmplare, ci e pământul plămădit cu sângele și întărit cu oasele înaintașilor noștri... Patria – afirma Delavrancea în continuare – nu vine de la pământ, nici din vreo lucrare a câmpului, nici din vreo abstracțiune, ci dintr-o noțiune concretă, de la pater, de la patres, din părinți, moși și strămoși. Părinții, moșii și strămoșii ne sunt patria noastră; ei care au vorbit aceeași limbă, care au avut același dor, aceleași suferințe, aspirațiuni, e adevărata noastră patrie”.

Întinderea patriei în concepția sa, ca și în concepția lui N. Kogălniceanu, e întinderea limbii, totalitatea inimilor românești, cu participarea la aceeași viață spirituală și materială a tuturor fiilor limbii românești, de pe ambele versante ale Carpaților. „Avem același dor – declara Delavrancea în fața Academiei Române îndată după declanșarea Primului Război Mondial – aceleași dureri, aceleași aspirațiuni. Cântăm aceleași cântece și aceeași doină... Durerile și bucuriile celor de dincolo sunt și ale noastre și ale lor... Visul atâtor generații de strămoși, de moși și părinți l-am visat și noi, și acum îl vedem aieva”. Motivând intrarea României în război, Delavrancea declara: „Noi n-am intrat în haosul acestui măcel pentru cuceriri, ci pentru dezrobiri... Noi nu vrem ce nu este al nostru, ci vrem unirea cu

frații noștri din Ardeal, din Banat și din Bucovina... Noi nu ne croim cu sabia o patrie nouă, ci ne-o întregim”.

În tot timpul neutralității, acest crez a fost mărturisit cu elan și impetuoșitate în toate marile centre ale țării, cuvântul său furtunos având un adânc răsunset în inimile maselor.

Soarta a fost ingrată însă cu marele orator. Așa cum Bălcescu n-a putut vedea Unirea Principatelor, pentru care luptase atâta, tot așa nici Delavrancea n-a putut vedea înfăptuirea României Mari, pe oare o profetise timp de atâția ani fără nicio șovăire.

Săptămâna, nr. 382, 31 martie 1978, p. 10

Poezia și lupta pentru unitatea națională (I)

Istoria poporului român a înregistrat în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea o captivantă serie de evenimente, cu consecințe capitale pentru dezvoltarea vieții noastre naționale și, totodată, pentru realizarea principalelor sale obiective patriotice: libertatea socială și națională, unirea și independența tuturor românilor.

Primul dintre aceste evenimente a fost Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, Revoluția din 1848 apoi, Unirea Principatelor la 1859, Războiul de Independență din 1877–1878 și, în sfârșit, desăvârșirea unității naționale la 1 decembrie 1918.

La realizarea, valorificarea și consolidarea tuturor acestor acte au avut o largă contribuție, pe lângă masele populare și pe lângă bărbații politici progresiști ai timpului, și scriitorii români de pe ambele versante ale Carpaților, poeții, publiciștii, prozatorii, dramaturgii, care și-au ridicat cu toții tulpnicile pentru a vesti aprinderea focurilor revoluționare, pentru a mobiliza conștiințele patriotice ale românilor de pretutindeni, toate straturile sociale, toate forțele sale politice și militare, toate elementele creatoare ale poporului român.

Și dacă, la 1821, mișcarea literară românească se găsea încă abia la începuturile ei, prea puțini poeți putând fi socotiți până atunci ca barzi ai patriei – Ienăchiță Văcărescu, Zilot Românul, Al. Beldiman, continuatori ai lui Dosoftei – îndată după această revoluție, și ca o consecință a impulsurilor ei patriotice – ridicarea pandurilor fiind bine cunoscută și în Transilvania și Moldova – numărul poezilor patrioți începe a crește într-un mod vertiginos, ei îmbrățișând, în forme artistice din ce în ce mai pregnante, toate revendicările social-politice ale poporului român, toate idealurile sale.

În primul deceniu după revoluția pandurilor apar, astfel, poeziile patriotice

cu caracter programatic, ele fiind adevărate chemări de tulnic, ale ardeleanului Vasile Fabian Bob, profesor la Iași (*Moldova la anul 1829, Glasul viitorului*), Iancu Văcărescu (*Marșul românesc*), Vasile Cârlova (*Marșul oștirii române*) și apoi ale lui Ioan Heliade-Rădulescu (*O noapte pe ruinele Târgoviștei*).

Printre cei care au dat urmare apelului poetului, care era însuși apelul epocii, devenind astfel purtători de sabie, au fost și N. Bălcescu, Cezar Bolliac, C.A. Rosetti, Grigore Alexandrescu, Ion Voinescu I, Ion Voinescu II, Ion C. Brătianu, N. Golescu, care, își vor înscrie cu toții numele în cronica marilor evenimente următoare.

În anii premergători Revoluției de la 1848, muntele literar, pentru strigarea tulnicelor, dând o expresie din ce în ce mai puternică spiritului epocii, a fost ocupat de Vasile Alecsandri, Grigore Alexandrescu, Alecu Russo, D. Bolintineanu. Cezar Bolliac, Andrei Mureșanu care - tutelați de concepțiile patriotice ale lui M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, George Barițiu, redactorii marilor publicații „Dacia literară”, „Magazinul istoric pentru Dacia”, „Gazeta Transilvaniei” – au constituit o adevărată pleiadă de impetuoși luptători pentru unitatea și independența națională, chemările lor străbătând adânc în toate conștiințele românești. Bolintineanu, în special, găsește tonalități și accente pe cât de lapidare în exprimarea lor, tot pe atât de adânci și de captivante prin forța lor patriotică: „*Cei ce rabdă jugul și-a trăi mai vor, / Merită să-l poarte spre rușinea lor.*”

Și totodată prin optimismul lor vibrant și cuceritor: „Viitor de aur țara noastră are, / Și prevăd prin secolii a ei înălțare!”

Chemările anului 1848 au fost exprimate prin tulnicile lui Vasile Alecsandri și ale lui Andrei Mureșanu, care au dăruit literaturii revoluționare românești două din cele mai înălțătoare ode: *Deșteptarea României* și *Deșteaptă-te, române!*

Cu gândul la românii de pretutindeni, V. Alecsandri exclama: „Hai copii de același sânge! hai cu toți într-o unire, / Libertate-acum sau moarte să cătăm să dobândim / Pas rumâni! Lumea ne vede... Pentru-a patriei iubire, / Pentru-a mamei dezrobire / Viața noastră să jertfim!”

Privind spre mărețele umbre ale trecutului, Mihai, Ștefan, Iancu de Hunedoara, poetul ardelean trăgea concluziile noii etape istorice în care intrase poporul român: „Pre voi vă nimiciră a pizmei răutate, / Și oarba neunire la Milcov și Carpați! / Dar noi pătrunși în suflet de sfânta libertate, / Jurăm că vom da mâna să fim pururea frați.”

Tulnicile poporului adunat pe Câmpia Libertății de la Blaj umpleau și ele văzduhul, laconic și imperativ, prin marea strigare: *Noi vrem să ne unim cu Țara!*

Pornind de la aceste mărturisiri, care erau ale întregului popor român, N. Bălcescu se simțea astfel îndreptățit să declare la 4 martie 1850 – orișicare ar fi fost rezultatele revoluției – că „România noastră există, orb cine nu o vede”.

În același an, la 2 decembrie, C.A. Rosetti îi scria domnitorului Barbu Știrbei că revoluționarii exilați luptau „să nu mai fie moldoveni, transilvăneni etc., ci o singură națiune de români liberi și egali, fără protectori și suzerani”.

În 1856, ca o consecință a luptei revoluționarilor de la 1848 și a statornicirii noului echilibru european, fixat prin pacea de la Paris (30 martie), Vasile Alecsandri desfășura în largul pământului românesc, prin ziarul lui M. Kogălniceanu „Steaua Dunării”; *Hora Unirii* menită a deveni cel mai popular cântec și dans românesc: „Hai să dăm mână cu mână / Cei cu inima română, / Să-nvârtim hora frăției / Pe pământul României”.

N-a fost oraș și n-a fost cătun unde să nu răsunе acordurile horei – concepută de poet încă de la 1848 – unde pașii tuturor patrioților să nu se orienteze după cadența și după imperativele ei.

Cezar Bolliac, George Sion, Grigore Alexandrescu își însoțesc și ei tulnicele tor cu ale lui V. Alecsandri, la 24 ianuarie 1859, Moldova și Țara Românească unindu-se sub sceptrul lui Alexandru Ioan Cuza.

Transilvania, prin memoriul revoluționarului și istoricului Al. Papiu-Ilarian și prin articolele lui George Barițiu, se prindea și ea sufletește în marea horă, care nu era numai a moldovenilor și a muntenilor, ci a tuturor românilor.

„*Românii din Transilvania* – scria Papiu la începutul anului 1860 – *numai la Principate privesc, numai de aci așteaptă semnalul, numai de aci-și văd scăparea*”, adăugind totodată că „fără Transilvania nici Principatele nu au viitor, duc o existență precară și dubie. *Numai Unirea Transilvaniei va pune fundamentul vieții perpetue a României*”.

Finalul memoriului cuprindea o emoționantă urare:

„O, Principe și Doamne al românilor, fie ca să vă steie în ajutor geniul națiunii române, ca să răzbunați cu înțelepciune moartea și să *fiți executorul fericit al planului celui mai mare Domn și român, ce a avut vreodată Dacia lui Traian*” – planul lui Mihai Viteazul, planul Unirii românilor de pe ambele versante ale Carpaților.

Războiul de la 1877 – Războiul Independenței – va fi un nou prilej de năvalnică manifestare a unității spirituale naționale. În redutele de la Plevna au luptat nenumărați voluntari transilvăneni, bănățeni, maramureșeni, bucovineni, iar orașele și satele de peste munți s-au luat la o adevărată întrecere pentru a trimite la București ofrandele și daniile lor pentru susținerea războiului și pentru ajutorarea ostașilor, a invalizilor și a familiilor lor.

Tulnicele poezilor au răsunat și de astă dată cu elanul și înflăcărea cunoscute din evenimentele anterioare. În fruntea lor s-a aflat din nou Vasile Alecsandri care, prin *Oda ostașilor români*, *Peneș Curcanul*, *Sergentul* ș.a. – publicate în „Convorbiri literare” – a adus cel mai însuflețit omagiu eroilor de la Grivița, Rahova, Plevna, Smârdan, Vidin.

Omagiul adus eroilor era ecoul propriei fericiri a poetului:

*O, copii! de voi sunt mândru, simt acea mândrie mare
Care crește cu mărirea unui neam în deșteptare
Mi-am văzut visul cu ochii, de-acum pot să mor fericite!
Astăzi lumea ne cunoaște! Român zice, viteaz zice.*

Tulnicul lui Alecsandri a fost acompaniat și de tulnicile poezilor George Sion, Alexandru Macedonski, Ioan Nenițescu, George Bengescu, George Baronzi, Al. Pelimon, N.T. Orășeanu, precum și de forța de evocare a prozatorilor Alexandru Odobescu, Nicolae Gane, Grigore H. Granda, Mircea Rosetti, N.D. Popescu, A. Chibici Râvneanu și al dramaturgilor G. Sion, Pantazi Ghica, Grigore Ventura și alții.

Alături de tulnicile Moldovei și ale Munteniei au răsunat și tulnicile Ardealului, mai modeste ca semnificație estetică, dar tot atât de însuflețite și tot atât de dârze ca și ale poezilor transcarpatini. Tulnicile lui Iosif Vulcan, Aron Densușianu, Petre Dulfu, Ioniță Scipione Bădescu, Zaharia Boiu, Basiliu Michail Lazăr, Teochar Alexi.

Ce vedeau tulnicarii Ardealului în marea încleștare din Balcani a destăinuit – pe lângă articolele lui George Barițiu, Nicolae Cristea, Aurel Mureșanu – poetul Petre Dulfu în poezia „Cununa de laur” publicată la 18 decembrie 1877, în revista „Familia”. Subliniind eroismul și sacrificiul celor căzuți, poetul releva cu entuziasm faptul: „Căci sus, colo în stele, trăi-vor dâșii iară, / Cu-a gloriei cunună etern încoronați... / Iar din a lor cenușă acuși o să răsară / Cereasca Libertate – unind pe frați cu frați”.

După războiul Independenței arsenalul literar politic românesc avea să primească o nouă deviză elaborată de scriitorul Ioan Slavici: *Soarele pentru toți românii de la București răsare*.

Alte tulnice vor vesti marea biruință în preajma Unirii de la Alba Iulia (1 decembrie 1918), prin care se va desăvârși Unirea din 1859.

Luceafărul, nr. 43, 28 octombrie 1978, p. 1, 7

Scriitorii români și unitatea națională

Adevărate conștiințe ale vremii lor, scriitorii români au fost implicați – prin opera și prin acțiunile lor – în toate marile evenimente care s-au succedat pe aceste meleaguri. Idealul unității naționale a fost una din aceste dominante ale istoriei noastre, care a mobilizat secole de-a rândul poporul român, despărțit în propriile sale hotare de vitregiile timpului. Cele dintâi scrieri cronicărești sunt, totodată, și valoroase mărturii ale strădaniei primilor cărturari de a strânge și a face cunoscute dovezile certe ale originii latine a poporului și limbii române, precum și ale continuității noastre neîntrerupte în acest teritoriu.

Umanistul Nicolaus Olahus (sec. 16) este primul român care scrie despre originea comună a locuitorilor din toate provinciile românești, iar mitropolitul Varlaam, în a sa „Carte românească de învățătură” se adresa către „toată seminția

românească (de) pretutindere”.

Dosoftei – în „Psaltirea pre versuri întocmită” – a sublimat, literar, graiul românesc într-o originală scriere poetică. În toate aceste scrieri este conținută ideea unității noastre etnice, idee ce capătă adevărata sa dimensiune în letopisețele bazate pe o argumentație de netăgăduit, datorate cronicarilor Grigore Ureche, Miron Costin și Ion Neculce (secolele 17–18). Adevărul originii latine și a unității și continuității poporului nostru pe aceste meleaguri l-a pus, de asemenea, în lumină principele enciclopedist Dimitrie Cantemir, în „Hronicul vechimii a româno-moldo-vlahilor”.

De altfel, afirmația lui Grigore Ureche cum că „Rumânii, câți se află lăcuiitori în Țara Românească - și la Ardeal și la Maramoroșu, de la un loc sunt cu moldovenii și toți de la Râm să trag” – avea să devină argumentul teoretic al „Școlii Ardelene”, preluat și continuat într-o demonstrație savantă îndeosebi de cărturarii Samuil Micu, Gh. Șincai și Petru Maior.

De-acum, demonstrația teoretică, într-un fel, era epuizată. Se făcea simțită nevoia unei altfel de tribune, care să continue lupta pentru drepturile românilor. O astfel de tribună a fost aceea a cuvântului într-aripat, plin de patos național, al scriitorilor noștri cei mai de seamă.

Pașoptiștii au creat, în acest sens, o operă completă, prin angajarea lor fermă în luptele pentru drepturi politice și sociale, întreaga lor creație literară și publicistică fiind pusă în slujba aceluiași ideal al libertății și unității naționale.

Marile chemări pentru susținerea acestor idealuri au fost rostite de Vasile Alecsandri, N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, Andrei Mureșanu, Alecu Russo, D. Bolintineanu, Cezar Bolliac, Grigore Alexandrescu, George Sion, Alexandru Odobescu și de atâția alții, provenind de pe ambele versante ale Carpaților. Astfel, Vasile Alecsandri scrie „Deșteptarea României”, „Hora Unirii” și „Oda ostașilor români”; Andrei Mureșanu – „Deșteaptă-te, române!”; Alecu Russo – „Cântarea României”; Mihai Eminescu – „Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie” și „Scrisoarea a III-a”; Ioan Nenițescu – „Pui de lei”; Andrei Bârseanu – „Pe-al nostru steag”; Șt. O. Iosif – „La arme”, lucrări ce constituie tot atâtea apeluri la luptele pentru împlinirea marilor idealuri naționale.

Lupta pentru desăvârșirea unității naționale, realizată la 1 Decembrie 1918, a atras, în mod firesc, în rândurile ei noi generații de literați. Pe plan publicistic, contribuția acestora se va releva, îndeosebi, prin marile periodice „Sămănătorul” (1901), „Lucaefărul” (1902), „Junimea literară” (1904), „Ramuri” (1905), „Viața Românească” (1906), „Neamul românesc” (1906), „Flacăra” (1911) ș.a., în jurul cărora aveau să se strângă principalii scriitori din toate ținuturile românești. În fruntea lor se vor impune Nicolae Iorga și Octavian Goga. Astfel, prin monografiile consacrate de Nicolae Iorga marilor voievozi români Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, și prin consemnarea literar-evocatoare a călătoriilor întreprinse de renumitul istoric la românii din Transilvania, Banat, Bucovina și din alte părți, dar și prin apariția volumului de „Poezii” al lui Octavian Goga,” în anul 1905 (premiat

în anul următor de Academia Română), curentul patriotic primește un puternic impuls, conștiințele tuturor românilor fiind pregătite pentru marele act al unirii care se apropia.

Tabloul vieții românești din Transilvania din anii premergători Primului Război Mondial a fost zugrăvit în mod emoționant de O. Goga, poetul „pătimirii noastre”, prin poeziile „Noi”, „Oltul”, „De la noi”, „Plugarii”, „Cosașul”.

Aceleași doruri de unitate și frăție se desprindeau și din versurile poezilor Șt. O. Iosif, Zaharia Bârsan, Maria Cunțan, Andrei Bârseanu, Jan Borcea. Aspirațiile românilor din Bucovina erau evocate, la rândul lor, de George Rotică, George Tofan, Ion Grămadă.

În acest context de mare avânt patriotic, Nicolae Iorga declara cu hotărâre că „oricât s-ar sili ori cine, rădăcina noastră nu poate fi smulsă din adâncimea unui pământ care a numit pe străbunii noștri întâii născuți ai săi” și că, în ansamblul ei, „cultura românească e una singură”. Una dintre dovezile cele mai elocvente ale acestei unități o constituia însăși colaborarea scriitorilor de peste Carpați: M. Sadoveanu, Emil Gârleanu, D. Anghel, C. Sandu Aldea, Cincinat Pavelescu, Al. Cazaban, Corneliu Moldovan și a atâtor altora la periodicele din Transilvania „Luceafărul”, „Tribuna”, „Românul”, precum și a scriitorilor și publiciștilor transilvăneni O. Goga, Ion Agârbiceanu, Maria Cunțan, Onisifor Ghibu, Ion Lupaș, la revistele „Sămănătorul”, „Ramuri”, „Viața Românească”.

Strânsa frăție și colaborarea dintre scriitorii români s-au relevat și cu ocazia unor șezători literare organizate în anii 1909–1911 în diferite orașe de pe ambele laturi ale Carpaților: Craiova, Iași, Suceava, Sibiu, Arad.

În 1914, îndată după declanșarea primului război, Octavian Goga, împreună cu numeroși alți scriitori și publiciști transilvăneni – Zaharia Bârsan, O. Ghibu, Ghiță Popp, Octavian C. Tăslăuanu, C. Bucșan, Ioan Moța, Gheorghe Stoica, V.C. Osvadă, Iosif Șchiopul – se vor refugia la București, unde, alături de N. Iorga, Barbu Delavrancea, Take Ionescu, Nicolae Filipescu, vor desfășura o adevărată campanie pentru a determina România – declarată la 3 august neutră – să între în război împotriva Puterilor Centrale, pentru eliberarea Transilvaniei. Principalele organe de presă în anii neutralității (1914–1916) au fost ziarul lui Nicolae Filipescu, „Epoca”, în care apărea – în fiecare număr – o pagină intitulată „Ardealul vorbește”, revista „Flacăra”, precum și revista „Tribuna nouă”. În paginile acestor publicații scriitorii transilvăneni s-au întâlnit cu confrății lor din patria-mumă: Barbu Delavrancea, Al. Vlahuță, Mircea Dem. Rădulescu, G. Tutoveanu, Al. T. Stamatiad, V. Voiculescu, Victor Eftimiu, Cincinat Pavelescu, Corneliu Moldovan și numeroși alții.

Într-o cuvântare rostită de la tribuna Academiei Române în această perioadă, Barbu Delavrancea declara: „Avem același dor, aceleași dureri, aceleași aspirațiuni. Cântăm aceleași cântece și aceeași doină... Durerile și bucuriile celor de dincolo sunt și ale noastre, sunt și ale lor. Dușmanii lor sunt și ai noștri... Visul atâtor generații de strămoși, de moși și de părinți l-am visat și noi, și acum îl vedem

aievea.”

Volumul care a avut cel mai răsunător succes a fost noua culegere de versuri a lui O. Goga, intitulată „Cântece fără țară” (1915). Desprindem din el o singură strofă, prin care răzbate acel înalt suflu patriotic de care aminteam mai înainte:

*Veniți, români! Porniți-vă spre munte!
V-arată drumul morții din morminte.
Să nu uitați a veacurilor carte,
Veniți, veniți! Căci adevăr zic vouă
Ori vă mutați hotarul mai departe,
Ori veți muri cu trupul frânt în două!*

Un alt eveniment literar întâmpinat cu entuziasm a fost volumul „Eroice” al lui Mircea Dem. Rădulescu care, la intervenția lui Delavrancea, a fost premiat și el de Academia Română. Reproducem primele strofe din poezia „Ardealul”:

*Al nostru e, pământ din vechi pământ,
Și sânge din latinul nostru sânge,
Un dor avem în el și cel mai sfânt,
Și nimeni astăzi nu ni-l poate-nfrânge.*

*I-am moștenit tot dreptul din părinți
La șoapta lui ni se-nfioră buza,
Strămoșii frământatei noastre ginți
Dorm îngropați la Sarmizegetusa.*

În anii grei ai războiului, în timpul eroicelor lupte de la Mărăști, Mărășești și Oituz, scriitorii s-au adunat în jurul cotidianului „România” (februarie 1917–mai 1918), apărut la Iași sub direcția lui M. Sadoveanu și O. Goga. La „România” colaborau, pe lângă cei doi conducători, și Ion Minulescu, Mircea Dem. Rădulescu, Corneliu Moldovan, Al. Th. Stamatiad, George Ranetti, C. Gongopol, P. Locusteanu, C. Bucșan. Prin această publicație s-a relevat românilor marea însemnătate a luptelor de la porțile Moldovei și s-a ținut trează convingerea în biruința ce avea să urmeze, biruința de la Alba Iulia, de la 1 Decembrie 1918, biruința unității naționale pentru care au luptat neconținut atâția scriitori și pentru care au căzut, cu arma în mână, poezii Mihail Săulescu, N. Vulovici, C.T. Stoica, Ion Grămadă și alții.

Pentru slava unirii, Andrei Bârseanu a scris apoi marea baladă „Grăiește Marea”, citită în plenul Academiei Române, iar Zaharia Bârsan „Poemul Unirii”, cu care s-a deschis, în anul 1919, prima stagiune a Teatrului românesc de la Cluj. În 1922, Liviu Rebreanu publică „Pădurea spânzuraților”, romanul tragic al românilor transilvăneni siliți să lupte sub steagurile Austro-Ungariei. Este ecoul

dureros al unei lupte aprige în care scriitorii s-au angajat cu toată ființa lor, ținând nestinsă flacăra credinței în idealul unității naționale.

În marea luptă pentru împlinirea idealului unității noastre naționale, alături de masele populare de pe întreg pământul românesc, scriitorii nu și-au precupețit energiile, talentul, sângele chiar.

Tribuna României, nr. 144, 1 noiembrie 1978, p. 14

Poezia și lupta pentru unitatea națională (II)

Impulsurile și elanurile date literaturii române de Războiul pentru Independență au continuat și după marea, biruință de la Plevna, pentru a o contura cât mai pregnant în inimile urmașilor, ele cunoscând o nouă recrudescență în preajma și după aniversarea primului sfert de veac de la luptele din Balcani.

Este perioada în care apare romanul lui Duiliu Zamfirescu *În război*, publicat mai întâi în „Convorbiri literare” (1897–1898), marile evocări în proză ale lui George Coșbuc, *Războiul nostru pentru neatârnare* povestit pe înțelesul tuturor, volumul de poezii al acestuia intitulat *Cântece de vitejie* (1904), urmate de *Povestirile din război* ale lui M. Sadoveanu (1905) și de *Schițele din război* (1908) publicate de Emil Gârleanu. Recenzând volumul de poezii al lui George Coșbuc – volum consacrat în mare parte eroilor de la Plevna, lui Basarab, învingătorul lui Carol Robert, lui Ștefan cel Mare și lui Mihai Viteazul, lui Tudor Vladimirescu și atâtor alți eroi ai patriei - N. Iorga scria că aceasta „este cartea cea mai oțelitoare de inimi pe care a scris-o un poet român”.

Concomitent cu acestea, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, tematica patriotică se lărgeste, ea dobândind, în spirit pașoptist, o puternică patină de actualitate, abordând problema originii și continuității noastre naționale, a luptei pentru desăvârșirea unității statale românești.

Din acest punct de vedere este semnificativă, pe de o parte, creația poetică a lui Victor Vlad Delamarina – *Noi ni-s acasă* – apărută în ziarul „Dreptatea” de la Timișoara (1894) și apoi monografiile publicate de N. Iorga în amintirea lui Mihai Viteazul, simbolul unirii, *Scurtă istorie a lui Mihai Viteazul la amintirea celor săvârșite acum trei sute de ani*, (1900) și *Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc*, (1906). și de istoricul bănățean Ioan Sârbu, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul* (2 vol. 1904 și 1907). În primul din cele două volume dedicate marelui viteaz, Ioan Sârbu, un istoric aproape uitat astăzi, adresa Transilvaniei unul din cele mai înălțătoare imnuri, comparabil cu vechea evocare a lui N. Bălcescu:

„Transilvanie! Transilvanie! Țară de pădure, Țară de peste Munți, Țară plină de atâtea daruri dumnezeiești! Pământ roditor... munți ce ascund bogății de aur, de sare și de cărbuni, munți ce și-au deschis sânul să verse râuri binecuvântate peste văile și câmpiile tale!”

Monografiilor despre Mihai Viteazul, N. Iorga le adăuga în 1904 și „Istoria lui Ștefan cel Mare”, povestită neamului românesc cu prilejul comemorării a 400 de ani de la moartea sa.

Omagiului lui N. Iorga li se asociau și poeții transilvăneni, Șt. O. Iosif și Octavian Goga, primul prin poemul *Din zile mari*, scris la mănăstirea Putna, în preajma mormântului viteazului voievod, iar al doilea, prin poezia *De la noi*, publicată în revista „Luceafărul”.

Nimeni, de la Eminescu și până atunci, n-a găsit accente mai vibrante pentru a evoca personalitatea învingătorului de la Baia, de la Podul Înalt, din Codrul Cosminului, semnificația lui națională: „Acolo dormi tu arhanghel bătrân, / Tu Ștefane, Sfânt voievoade, / Ce-ai scris strălucirea norodului tău, / Cu sânge dușman de noroade. / De sfânta ta dreaptă, de spada ta sfântă, / Spun toate poveștile slovei, – Să nu se-nfioare de numele tău / Nu-i frunză în codrii Moldovei... / Măria Ta, Suntem bătut-de nevoi, / La noi în zadar ară plugul, / Căci holdelor noastre cu spicul de aur / Streinul le fură belșugul”

Marele cântăreț al timpului, „poetul pătimirii noastre”, „poeta vates”, avea de altfel să fie Octavian Goga prin care poezia patriotică românească s-a ridicat pe noi culmi. Volumul său din 1905 – *Poezii* – a fost cea mai înălțătoare realizare patriotică și artistică a timpului. Poeziile sale, inspirate din durerea Ardealului oprimat, captivau și emoționau ca adevărate strigări sfâșietoare: „La noi sunt codri verzi de brad / Și câmpuri de mătășă, / La noi atâția fluturi sunt / Și-atâta jale-n casă... / La noi de jale povestesc / A codrilor desigur, / Și jale duce Murășul / Și duc, tustrele Crișuri... / Iar codrii ce-nfrățiți cu noi / își înfioră sânul, / Spun că din lacrimi e-mpletit / Și Oltul nost bătrânul.”

Volumul, premiat de Academia Română în 1906 în urma unui raport al lui Titu Maiorescu, va fi elogiat, pe lângă prestigiosul pontif al criticii literare, de principalii cărturari ai epocii, N. Iorga, C. Stere, V. Goldiș, Sextil Pușcariu, și va fi retipărit într-un timp record în patru ediții. Strofe din el se citesc și de la tribuna Camerei deputaților, și se recită la solemnități și festivaluri. Poetul e socotit marele cântăreț al neamului. Poezii ca *Rugăciune*, *Noi*, *Oltul*, *Plugarii*, *Clăcașii*, sunt considerate ca bucăți de antologie, intrate definitiv în patrimoniul literar românesc. Volumele următoare – *Ne cheamă pământul* (1909), *Din umbra zidurilor* (1913), – fără a avea prospețimea și vigoarea celui dintâi, continuă același fir al revoltei și întrețin prestigiul poetului.

Și alături de Goga, unindu-și cântarea cu a lui, se mișcă întregul Ardeal. Revistele *Luceafărul*, *Transilvania*, *Cosânzeana*, ca și ziarele *Tribuna*, *Gazeta*

Transilvaniei, Românul publică în fiecare număr articole și poezii patriotice. Printre combatanți întâlnim pe Andrei Bârseanu, autorul imnului *Pe-al nostru steag*, Zaharia Bârsan, Ioan Borcia, Maria Cunțan, I.U. Soricu, Vasile Stoica, mai apoi Aron Cotruș. Dureră Banatului subjugat e cântată de Cassian R. Munteanu, a Bucovinei de George Rotică, George Tofan. La București, Craiova, Iași, Suceava se manifestă marile reviste *Sămănătorul*, *Ramuri*, *Viața românească*, în fruntea cărora se aflau profesorii N. Iorga, C. Stere, Garabet Ibrăileanu, Sextil Pușcariu, și în paginile cărora întâlnim numeroși scriitori de peste munți. Curentul patriotic e puternic alimentat de creațiile scriitorilor transilvăneni stabiliți la București, George Coșbuc, Șt. O. Iosif, Ilarie Chendi, Gh. Bogdan-Duică, Ion Gorun, ca și de scriitorii autohtoni Alexandru Vlahuță, Barbu Delavrancea, Corneliu Moldovanu, Mircea Dem. Rădulescu, M. Săulescu, D. Nanu, Cincinat Pavelescu, V. Voiculescu, N. Vulovici, Vasile Militam și atâția alții.

A.D. Xenopol va publica, în această perioadă, o nouă ediție a scrierii sale despre Mihai Viteazul, Octavian Goga un nou volum de poezii *Cântece fără țară* (1916) – și simbolice prin însuși titlul lor – care a adus poetului demnitatea de membru corespondent al Academiei, iar Mircea Dem. Rădulescu volumul *Eroice*, premiat de Academia Română la propunerea lui Barbu Delavrancea.

La Iași, în timpul războiului, scriitorii se vor strânge apoi în jurul ziarului „România”, la care vor colabora M. Sadoveanu (director), O. Goga, Ion Minulescu, Al. Th. Stamatiad, Corneliu Moldovanu, Ion Agârbiceanu, Petre Locusteanu, George Ranetti ș.a. stimulând și glorificând necontenit avântul vitejilor noștri ostași. Al. Vlahuță va coborî în înseși tranșeele de la Mărășești pentru a îmbărbăta pe luptători.

Printre numeroasele sacrificii făcute de poporul român în decursul războiului, în luptele din Transilvania, din Carpați, de la Mărășești și Oituz, au fost și viețile scriitorilor M. Săulescu (căzut la Predeal), N. Vulovici (la Miercurea-Ciuc), Const. T. Stoica (în Carpați), Ion Grămadă (la Mărășești).

Victoria a fost cântată de Zaharia Bârsan prin *Poemul Unirii* (1919) și prin marea baladă a lui Andrei Bârseanu *Grăiește marea*, citită sub cupola Academiei Române.

Poezia a exprimat, astfel, pas cu pas aspirațiile sociale și naționale ale poporului român, durerile și bucuriile lui, setea lui de unire, fiind alături de toți luptătorii – istorici, publiciști, oameni politici – exponenți ai luptei pentru realizarea unității naționale.

Luceafărul, nr. 44, 4 noiembrie 1978, p. 1, 5

Scriitori români luptători pentru Unirea Principatelor

Mai înainte de a fi fost un stat național unit, proclamat prin acte politice lăuntrice și recunoscut ca atare prin convenții internaționale, România, pornind de la identitatea de limbă, de la tradițiile istorice și de la setea de libertate a poporului său, a fost un ideal al acestui popor, o speranță care l-a mângâiat mereu, un vis spre care a năzuit neconținut.

Idealul poporului, pe care, în conștiința lui, nu l-au despărțit niciodată nici Milcovul și nici Carpații, a devenit, cum era și firesc, idealul celor mai buni dintre pisarii și scriitorii săi, visul poezilor și al erudiților, un ideal care, transformat în chemare la luptă, va da naștere unei întregi literaturi istorice, beletristice și politice.

Mesajul acestei literaturi, născută din suflul adânc al poporului, a fost un mesaj dinamic, patriotic, reînnoit din generație în generație, îmbrăcat în forme din ce în ce mai captivante, pentru ca, la 24 ianuarie 1859, odată cu proclamarea unirii, să se preschimbe într-o cântare de biruință a unor străvechi năzuințe naționale.

La temelie acestei uniri, literatura noastră a început a lucra încă din secolul al XVI-lea, odată cu tipărirea primelor texte românești, când diaconul Coresi, deschizând lupta împotriva limbii liturgice slavone, afirma, în epilogul Catechismului din 1561, adresându-se preoților poporului român de pretutindeni, „că în sfânta besearecă mai bine este a grăi cinci cuvinte cu înțeles decât zece mii de cuvinte neînțelese în limba străină”.

Aceeași idee de cultivare a limbii române, ridicată la un nivel din ce în ce mai înalt și urmărind unificarea tuturor formelor ei de expresie pentru ca astfel „toți românii” să înțeleagă, a animat și scrierile din secolul al XVII-lea: *Cazania* lui Varlaam (1643), *Noul Testament* al lui Simion Ștefan (1648); *Psaltirea* lui Dosoftei (1680) și *Biblia de la București* (1688), prin care, pornindu-se de la limba poporului, s-au pus bazele limbii literare românești.

Ideea recunoașterii și adoptării unei limbi comune, pe care, prin înlăturarea particularităților dialectice, să o poată gusta și urmări atât românii din Transilvania, cât și cei din Moldova și Țara Românească, a fost una din ideile cele mai fecunde ale luptei pentru unire, și totodată, ideea fundamentală pentru delimitarea etnică a hotarelor poporului nostru.

Din ideea cercetării și cultivării limbii române avea să se dezvolte totodată și ideea originii comune a tuturor românilor, ideea descendenței noastre latine. Cel dintâi dintre români care va da expresie acestei idei, deși într-o formă încă incipientă, a fost umanistul român Nicolae Olahul, coborâtor din Basarabii Munteniei, mitropolit-primat și regent al statului maghiar, care, într-o descriere a Ungariei și a Țărilor Române afirma la 1566, vorbind despre moldoveni și ardeleni,

că „limba lor, ca și a altor valahi... are multe cuvinte comune cu limba latină”, așa încât „multe cuvinte de ale lor pot să le înțeleagă și latinii”. În secolul următor cronicarul Grigore Ureche afirma însă fără șovăire, că „românii câți se află lăcuitori la țara ungurească și la Ardeal și la Maramureș, de la un loc sânt cu moldovenii și toți de la Râm se trag”. Miron Costin, la rândul său, a accentuat și mai viguros constatarea lui Ureche, afirmând că „lăcuitorii țării noastre Moldovei și țării Muntenesti și românii din țările ungurești tot un neam și odată descălecați sânt”. Cronicarul muntean, stolnicul Cantacuzino, afirma și el în aceeași vreme că „români sânt nu numai ceștia de aici (din Țara Românească), ce și den Ardeal care încă și mai neași sânt, și moldovenii și toți cîți și într-altă parte să află și au această limbă... Pe aceștia tot români îi ținem, că toți aceștia tot dintr-o fîntînă au izvorît și cură”. În secolele XVI și XVII s-au pus, astfel, bazele unitare ale limbii noastre literare și s-au exprimat primele opinii cu privire la originea latină, la unitatea și continuitatea poporului român pe teritoriul său de naștere, iar în secolul al XVIII-lea au început să circule primele scrieri consacrate studierii istoriei tuturor românilor, primul dintre acestea fiind „Hronicul româno-moldo-vlahilor” scris de Dimitrie Cantemir.

Cea mai largă difuzare la începutul secolului al XIX-lea a cunoscut-o scrierea lui Petru Maior, „Istoria pentru începutul românilor în Dacia”, tipărită la Buda în 1812, și care, până la 1883, va cunoaște alte două retipăriri, fiindcă Petru Maior, după afirmația lui M. Kogălniceanu, „ca un nou Moisi a deșteptat duhul național... și lui îi datorăm o mare parte a impulsului patriotic ce de atunci s-a pornit în tustrele provincii a vechii Dacii”. În timpul Revoluției din 1821, Tudor Vladimirescu, căpetenia poporului din Vlahia, socotea necesar să ceară divanului țării sale o strânsă legătură cu cărmuirea și poporul Moldovei, „ca unii ce sîntem de un neam, de o lege și sub aceeași stăpînire”. La 20 decembrie 1837, apărea la București, primul cotidian românesc, redactat de Florian Aaron și G. Hill, intitulat în mod simbolic „România”, îndreptându-se „către toți care citesc și vorbesc limba ei”.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, Dacia, ca nume și ca semnificație, datorită captivantelor sale amintiri istorice, care acopereau cu florile lor întreg pământul românesc, atrage pe literați și pe istorici mai mult decât numele nou care s-a ridicat din cercetările secolului al XVIII-lea și care va sfârși prin a fi acceptat în mod unanim: România. Astfel, pe lângă titlul dat cărții lui Maior, care, prin numele său indica baza teritorială a istoriei poporului român, M. Kogălniceanu, la 1840, dorind să întemeieze o publicație care să cuprindă sub steagul său pe scriitorii români de pretutindeni, subliniind astfel existența unei unități naționale literare, n-a ales numele de România ci pe acela de Dacia, „Dacia literară”. Nicolae Bălcescu, de asemenea, în 1848, când, împreună cu transilvăneanul A.T. Laurian, a înființat cunoscuta sa revistă istorică, i-a zis și el „Magazin istoric pentru Dacia”.

Ambii istorici, care își desfășurau activitatea sub cenzura Regulamentului Organic, invocând Dacia trecutului pregăteau însă România viitorului, România Munteniei, a Moldovei și a Transilvaniei.

La Grigore Alexandrescu, în „Umbra lui Mircea la Cozia” (1842), Mircea cel Bătrân în momentul „nălucirii” când se desprinde din bezna mormântului pare a se confunda cu un „uriaș al Daciei” care primește însă „închinăciune de la fiii României” .

Dacia, ca element de trecere spre România, apare și în evocările lui Cezar Bolliac din „Acvila străbună” (1856) căci românii, arată poetul,

*Pot să facă din Dacia
Pe dreptate România.*

Din ruinele Daciei antice, datorită luptei necontenite a poporului, datorită limbii sale unitare și datorită dragostei sale de libertate, avea să se ridice astfel țara nouă, țara anilor 1858, 1918, România zilelor noastre.

Pentru construirea ei trebuiau dăruite însă hotarele despărțitoare de frați, hotarele stăpânirilor străine, trebuiau să dispară, ca frontiere politice, Milcovul, Moina și Carpații.

Începea o bătălie mare. Bătălia pentru România!

În această bătălie poezii vor constitui avangarda poporului.

La 1830 – într-o vreme când Ion Cămpineanu, conducătorul Partidei Naționale, înscria în programul grupării sale unirea Țării Românești cu Moldova – Iancu Văcărescu, unul din primii cântăreți ai unirii, autor și al unui marș al miliției naționale, reînființate la 1829, se adresa astfel Milcovului, râul care marca hotarul dintre Moldova și Muntenia:

*De unde-ți vine numele, pârâu fără putere,
Ce despărțirea neamului tu îndrăznești a cere?
Milă-nceputu-ți, Milcof sec, de va să-și dobândească:
Sfârșitu-ți va, lumea oftând, în veci să te urască.
Desprețuire frații dau puterii-ți ne-nsemnate!
Căci despărțit ori depărtat, fratele e tot frate.*

Împotriva Milcovului se ridica, la 1844, și poetul ardelean Andrei Mureșanu, când, aruncând „O privire de pe Carpați”, mărturisea îndurerat:

*Zăresc colo departe un râu ce-a frânt unirea
La fiii unei mame, ce soartea-i asupra;
O, Milcov, râu de patimi, ce neagră-ți e numirea,
Când aflu c-a ta undă pe frați îi despărți.*

Sintetizând toate aceste aspirații, în primăvara anului 1848, Vasile Alecsandri, scriind *Deșteptarea României*, făcu să răsunе semnalul de luptă pentru unirea și libertatea patriei:

*Hai copii de-același sânge! Hai cu toți într-o unire
Libertate-acum sau moarte să cătăm, să dobândim,
Pas, români! Lumea ne vede... pentru-a patriei iubire,
Pentru-a mamei dezrobire, Viața noastră să jertfim.*

Andrei Mureșanu, la rândul său în poezia „Un răsunet”, care avea să devină marșul revoluției transilvane de la 1848, evocând umbrele mărețe ale marilor eroi ai poporului român, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, exclama cu entuziasm:

*Pre voi vă nimiciră a pizmei răutate,
Și oarba neunire, la Milcov și Carpați:
Dar noi, pătrunși în suflet de sfânta libertate,
Jurăm că vom da mâna, să fim pururi frați!*

De altfel, în decursul Revoluției de la 1848, atât în Moldova cât și în Transilvania și Țara Românească, manifestațiile pentru unire, provocate și susținute de scriitorii și istoricii V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, Alecu Russo, C. Negri, N. Bălcescu, C.A. Rosetti, D. Bolintineanu, Cezar Bolliac, pentru a-i aminti numai pe aceștia, capătă un caracter fățiș, devenind programul politic al acestei îndrăznețe generații.

„Noi vrem să ne unim cu Țara!” declarau și ardelenii pe Câmpia Libertății de la Blaj. „România noastră există – îi scria Bălcescu lui Ghica peste puțină vreme – și orb e acel ce nu o vede”.

Se știe prea bine care a fost sfârșitul acestei revoluții. Tirania, ajutată de forțele țarului Nicolae I, a învins. Înăbușirea revoluției nu însemna însă și înăbușirea ideilor care i-au dat naștere, și mai ales nu însemna înăbușirea ideii de libertate socială și de unire națională,

Izgoniți peste hotare și împrăștiați în toate capitalele apusului, și îndeosebi la Paris și Londra, exponenții revoluției continuă vechea luptă. N. Bălcescu va edita astfel la Paris revista „România viitoare” (1850), iar C.A. Rosetti „Republica română” (1852). La 1852, Alexandru Odobescu, în vârstă de abia 18 ani, scria la Paris o „Odă României” în care ni se destăinuia cugetul exilaților și studenților români din capitala Franței:

*Sosi-vei, timp ferice, când trista Românie,
Ștergând a sa prinsoare, cu mândră bucurie,
Își va vedea feciorii slăviți între popoare,*

*Nălțând voioși o frunte ce-n oarba lor mânie
Vrăjmașii țării noastre cătau să o doboare,
Dar care-o vor încinge cununi izbânditoare!*

La 1 ianuarie 1855, în timpul războiului din Crimeea, Vasile Alecsandri înființează la Iași sub ocupația austriacă, revista *România literară*, la care se continuă vechiul program de la „Dacia literară” și în jurul căreia se adună statornicii prieteni ai poetului: Kogălniceanu, Russo, Negruzzi, Donici. „România literară”, după cum o arăta și numele, nu putea să nu îmbrățișeze cauza unirii, și în paginile ei apar acele emoționante evocări adunate de Al. Russo sub titlul așa de sugestiv, *Cântarea României*, în al cărei final se anunța: „Ziua dreptății se apropie... toate popoarele s-au mișcat căci furtuna mântuirii au început!...”

Și într-adevăr, în martie 1856, prin hotărârile Conferinței de pace de la Paris, menită să pună capăt războiului din Crimeea, Principatele dunărene sunt invitate să-și arate dorințele, să-și mărturisească voința unei alcătuirii noi. Vremea silnicei opresiuni otomane se terminase. Se convoacă Divanurile ad-hoc ale Principatelor, caimacamul N. Vogoride încercând totuși să falsifice alegerile din Moldova. Cezar Bolliac, exilat de șapte ani în capitala Franței, nu mai vedea însă în fața ochilor săi decât România unită. La 16 aprilie, prin oda intitulată *La România* el exclama:

*Deșteaptă-ți, Românie, orgoliul străbun,
Că iată sună ora, și geniul cel bun
Să îmbie început-a pe tot pământul tău.
Danubiu-și rupe vâlul și jugul său cel greu...*

.....
Fie una România și tot fiul ei român!

Peste o lună, la 25 mai, se înființează la Iași Comitetul Unirii, iar V. Alecsandri este trimis ca sol al moldovenilor la munteni, pentru a discuta cu ei modalitățile practice ale proclamării unirii.

Periodicele moldovene, *Zimbrul* (3 iulie 1850–30 dec. 1858), *Foiletonul Zimbrului* (23 ian. 1856–16 iulie 1856) și mai ales *Steaua Dunării* (1 oct. 1855–11 sept. 1856), (1 noiembrie 1858–5 noiembrie 1860), ziar întemeiat de M. Kogălniceanu, publică însuflețite articole și poezii susținând unirea țărilor surori.

„Steaua Dunării” – scria M. Kogălniceanu în articolul program – e că într-o epohă din cele mai însemnate ale lumii moderne... „Steaua Dunării” este jurnalul unirii. Prin aceasta ea nu urmează unei utopii ; ea apără numai interesul vital al patriei. Unirea cu Țara Românească este singurul mod în stare de a consolida naționalitatea românilor, de a le da demnitate, putere, mijloace pentru a îndeplini misia lor pe pământ.»

La 9 iunie 1856, apare în „Steaua Dunării” cea mai cunoscută și mai captivantă poezie închinată unirii: *Hora unirii, de Vasile Alecsandri*. Strofele ei sprintene și substanțiale se răspândeau cu iuțeala fulgerului. Le cântă întreaga Moldovă. Le cântă Țara Românească. Își deschid drum spre inima măhnitului Ardeal. Devin cântecul întregului popor:

*Hai să dăm mână cu mână
Cei cu inima română,
Să-nvârtim hora frăției
Pe pământul României.*

De dincolo de Milcov, îi răspunde Cezar Bolliac cu un *Răsunet la hora Unirii*, păstrând același elan și același ritm:

*Măi bădiță moldovene
Prinde-te cu mine, nene,
Ca să fim într-o unire
Și la viață și-n pieire!*

Periodicele muntene, *Concordia* (6 febr.- 6 aug. 1857), *România* (2 aprilie—25 oct. 1857), *Românul* (9 aug. 1857 – 9 iulie 1864), *Naționalul* (5 dec. 1857–11 mai 1861), *Dâmbovița* (11 oct. 1859–29 noiembrie 1860) etc. în jurul cărora se adună apreciații poeți Dimitrie Bolintineanu, Grigore Alexandrescu,, George Crețeanu, M. Sihleanu, Gh. Baronzi, N.T. Orășanu, ca și unii luptători politici de seama lui Ion C. Brătianu, Al. G. Golescu, C.A. Rosetti, V. Boerescu, îmbrățișează și ei cauza unirii cu avânt și vigoare.

Cităm un distih din poezia lui Grigore Alexandrescu intitulată *Unirea Principatelor* apărută în „Concordia”, la 30 martie 1857:

*Români! Dulce e unirea! Ascultați... glasu-i răsună...
De la fiii României cere patria comună...*

Lupta pentru unire n-a fost însă o luptă ușoară. În calea ei stăteau o parte din marile puteri, și în primul rând Turcia și Austria, precum și o mare parte din boierimea noastră feudală, care se temea de unirea poporului într-un singur stat, ca și de reformele pe care le susțineau unioniștii care nu erau alții decât revoluționarii de la 1848.

Harpele poezilor, ca niște săbii de foc, s-au ridicat însă atât împotriva marilor puteri dușmane ale unirii, cât și ale caimacamilor și boierilor trădători ai intereselor patriei. Pentru stigmatizarea acestora, ca și a unor elemente burgheze care vedeau în unire numai un mijloc de îmbogățire și de speculație, și-au ascuțit condeiele Vasile Alecsandri și Grigore Alexandrescu, cei doi mari poeți ai epocii.

Cel dintâi în poezia *Moldova în 1857*, în care plânge „ranele” țării provocate de către inamicii unirii, aruncă asupra acestora oprobiul unei necruțătoare osânde:

*Blăstămul țării tunând să cadă
Pe capul vostru nelegiuit!
Blăstăm și ură! ... Lumea să vadă
Cât rău în lume ați făptuit!*

Poezia cuprinde însă și puternice accente optimiste; certitudinea biruinței mărturisindu-se în mod categoric:

.....
*E scrisă-n ceruri sfânta Unire!
E scrisă-n inimi cu foc ceresc!
O! Românie! l-a ta mărire
Lucrează brațul dumnezeiesc.*

Optimismul lui Alecsandri și al tovarășilor săi de luptă era îndreptățit. Intervenția Franței și a Rusiei pe lângă Poarta Otomană, susținute și de Italia și de Prusia, a avut un rol hotărâtor. Turcia, rămasă izolată, a trebuit să consimtă la efectuarea unor noi alegeri în Moldova. Noile alegeri se țin la 28 septembrie 1857 și ele dau, din 89 de deputați, 87 unioniști.

Calea spre unire era acum deschisă. Conferința de la Paris a celor șapte Mari Puteri, întrunită la 22 mai 1858, la stăruința Turciei și a Austriei, sprijinite și de Anglia, a hotărât însă ca în loc de numele *România* să nu apară decât *Principatele Unite*, cu legi asemănătoare, elaborate de o comisie centrală stabilită la Focșani, dar cu doi domnitori, cu două guverne și cu două capitale. Unioniștii, susținuți mereu de Franța și Rusia, au știut să dejoace însă hotărârile Conferinței de la Paris și, la 5 și 21 ianuarie 1858, înfrângând, cu sprijinul impetuos al maselor populare, vechile familii domnitoare, să aleagă același domn atât pentru Moldova cât și pentru Muntenia: *Alexandru Ioan Cuza*.

România se înfăptuise prin propria-i voință! Recunoașterile internaționale ce aveau să urmeze în 1861 nu vor face decât să consacre, din punct de vedere internațional, o stare de fapt, o izbândă a celor două principate. Bucuria poporului fu nemărginită și adâncă. Poeții se grăbiră să o tălmăcească în versuri entuziaste și strălucitoare.

Iată o strofă din poezia *Salutare zilei de 24 ianuarie* 1859 scrisă de Alexandru Odobescu și publicată în „Românul”, din 28 ianuarie:

*Dulce zi de fericire a Românei Națiuni
Sub culori mândre, frumoase, viitorul îi deschizi ;
Vom încinge al tău nume cu de flori mândre cununi
Căci tu soarta României cu o vorbă o decizi.*

Grigore Alexandrescu scrisese imnul de preamărire al lui Alexandru Ioan Cuza cu prilejul intrării sale în București:

*Timp dorit, zi de speranțe
Fiu al țării, salutare!
România investită
În vestminte de serbare,
Îți dorește, îți urează,
De mari fapte viața plină,
Și se-nclină stelei tale
Ce străluce de lumină.*

D. Bolintineanu îl întâmpină cu o „horă”. Alecsandri, cel mai popular cântăreț al unirii, scria și el o „horă” a lui Cuza, din care reproducem finalul:

*Cuza Vodă să trăiască,
Ostile să le mărească
Pe ciocoi să-i umilească,
Țară mândră să-și croiască,
Pe călugări să-i spășească,
Pe clăcași să-i dezrobească,
Cu moșii să-i dăruiască!*

„Hora”, precum se vede, era un adevărat program politic, un program așteptat cu adâncă sete de către masele populare, care, în Unirea de la 1859, ca și în Revoluția de la 1848, vedeau în primul rând desființarea iobăgiei și, odată cu aceasta, instaurarea unei epoci de justiție socială și de libertate națională.

Lupta scriitorilor pentru unire care, din punct de vedere al dezvoltării unor anumite specii literare a dus la o bogată înflorire a odei, a imnului, a horei, a satirei și a scrisorii politice în versuri, nu se poate lega însă numai de numele poezilor, consacrați ai vremii ca Vasile Alecsandri, Grigore Alexandrescu, D. Bolintineanu sau Cezar Bolliac. Din buciumele și tulnicile marilor poeți, poezia unionistă a trecut repede și în trâmbițele unor cântăreți care, fără a putea scoate din instrumentele lor sunete tot atât de subtile și de adânci, au fost totuși și ei susținători și animatori ai marii lupte, poezia lor, deși modestă, făcând parte integrantă din literatura politică a vremii.

Sub influența spiritului patriotic, atât de puternic în această perioadă de mari și bogate așteptări, și sub influența marilor poeți ai epocii, s-a plăsmuit astfel și o literatură modestă ca expresie artistică, dar viguroasă ca mesaj politic unionist. Ea nu poate fi ignorată într-o evocare a literaturii vremii, iar semnificația ei trebuie subliniată cu sinceritate și recunoștință.

Menționăm, astfel, fugar numele poezilor George Crețeanu, G.D. Baronzi, M. Sihleanu, G.H. Granda, George Sion, autorul acelei mult cunoscute ode închinată „Limbii românești”, C.D. Aricescu, D. Dăscălescu, Gh. Tăutu, D. Miculescu ș.a.

La lupta pentru Unirea Principatelor, ca și la cea pentru dobândirea Independenței și apoi a Unirii de la Alba Iulia (1918), scriitorii români, de pe ambele versante ale Carpaților, au avut o contribuție dintre cele mai largi, ei – prin literatura lor angajată – făcându-se astfel vrednici de iubirea și recunoștința întregului popor român.

Almanahul literar, 1979, p. 13–18

Delavrancea, orator al unității naționale

O recentă trecere prin Iași mi-a oferit din nou prilejul unei hălăduiri prin fața unora din vechile și strălucitele monumente ale Moldovei.

Cel mai impunător dintre acestea este, fără îndoială, monumentul lui Ștefan cel Mare, „baciul Moldovei”, urmat de monumentele lui Alexandru Ion Cuza, M. Eminescu, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, Miron Costin, George Asachi și altele, Iașul dispunând de o grandioasă pleiadă de statui patriotice. Ca și de numeroase clădiri cu veche faimă națională, în fruntea cărora se află neîntrecuta ctitorie a lui Vasile Lupu, Biserica Trei Ierarhi, sub cupola căreia își dorm astăzi somnul de veci, alături de ctitor, Dimitrie Cantemir, autorul „Hronicului romano-moldo-valah”, și Alexandru Ioan Cuza, domnul Unirii.

La un moment dat, ne-am pomenit în fața bisericii „Banul”, în care a avut loc, la 9 mai 1918, ceremonia funebră a lui Barbu Delavrancea, decedat la 29 aprilie ca refugiat în capitala Moldovei. A fost cel mai mare doliu literar al refugiului, într-o vreme când la București se înregistra totodată și pierderea neașteptată a lui George Coșbuc. Osemintele marelui scriitor au fost așezate spre veșnică odihnă în cimitirul „Eternitatea”, pe „Aleea Eroilor”, înșirându-se și ele alături de ale uriașilor epocii lui Ștefan cel Mare, pe umerii cărora se sprijină istoria Moldovei.

Delavrancea, prozator și dramaturg excepțional, a fost totodată unul din cei mai vulcanici oratori ai unității naționale, manifestându-se într-o perioadă nu lipsită de mari întruchipări ale elocinței patriotice ca: Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Nicolae Iorga, Vasile Lucaciu, Nicolae Titulescu, Octavian Goga.

Orator de enorme și variate posibilități, stăpân pe un limbaj pe cât de colorat de proaspăt, tot pe atât de profund și de răscolitor, înzestrat cu o coamă leonină care da feței sale, în momentul expunerilor, o înfățișare falnică, dominantă,

Delavrancea a fost luptătorul prin care ideea unității s-a exprimat – ca și la M. Eminescu – în cele mai captivante și concludente forme geografice. Imaginile din discursurile sale – ca și cele din drama „Apus de soare” – scâpărau, accentele înfiorau, logica sa tulbura. „*Suntem un singur popor* – a afirmat Delavrancea în 1915, vorbind de românii de pretutindeni – *Carpații ne sunt șira spinării.*”

Ideea l-a preocupat încă de la intrarea sa în viața politică, într-un discurs ținut la 19 decembrie 1893 el precizând că „chestiunea națională” – expresie prin care se înțelegea atunci unitatea națională – se ridică mai sus de interesele partidelor, mai sus de interesele secundare și vremelnice ale tuturor, și domină întregul nostru drept de a fi fostu a nu fi ca români”.

Această concepție a inspirat activitatea sa de susținere a mișcării memorandiste din Transilvania (1892–1895) a lui Ioan Rațiu, a școlilor românești de la Brașov, a alegerii lui Octavian Goga ca membru corespondent al Academiei Române și apoi în anii neutralității (1914–1916), prin Liga culturală pentru unitatea tuturor românilor, transformată acum, în „Liga pentru unitate politică a tuturor românilor”, și prin „Federația unionistă”, marele efort pentru intrarea României în războiul întregirii neamului.

Într-o cuvântare rostită în Parlamentul de la Iași în anul 1917, aruncând o privire asupra activității sale politice din trecut Delavrancea mărturisea că el a fost atras în politică „îndeosebi de chestia națională”. „Chestia națională – preciza Delavrancea – este puterea vie de viață, trecută din generație în generație. Eu sunt un biet om, nu cu idei fixe... *ci cu o singura idee fixă: chestia națională.* Mai tot ce am gândit – mărturisea Delavrancea în continuare – ce am vorbit au pornit *de la și pentru* această idee. Schițe, nuvele, studii, drame, discursuri parlamentare sau de la întruniri publice – în toate am slujit aceleași idei.”

În baza oricărei concepții politice el așeza patriotismul, acesta fiind arma prin care se apără și se înalță patriile și popoarele. „Patria – preciza Delavrancea într-un discurs rostit la 15 ianuarie 1915 – nu e pământul pe care trăim din întâmplare, ci e pământul plămădit cu sângele și întărit cu oasele înaintașilor noștri... Patria – afirma oratorul în continuare – nu vine de la pământ, nici din vreo lucrare a câmpului, nici din vreo abstracțiune, ci dintr-o noțiune concretă, de la *pater*, de la *patres*, din părinți, moși și strămoși. Părinții, moșii și strămoșii ne sunt patria noastră; ei care au vorbit aceeași limbă, care au avut același dor, aceleași suferințe, aspirațiuni, ei sunt adevărata noastră patrie.”

Întinderea patriei în concepția sa, ca și în concepția lui M. Kogălniceanu, era întinderea limbii, totalitatea inimilor românești, cu participarea la aceeași viață spirituală și materială a tuturor fiilor limbii românești, de pe ambele versante ale Carpaților. „Avem același dor – declara Delavrancea în fața Academiei Române îndată după declanșarea Primului Război Mondial – aceleași dureri, aceleași aspirațiuni. Cântăm aceleași cântece și aceeași doină... Durerile și bucuriile celor de dincolo sunt și ale noastre și ale lor... Visul atâtor generații de strămoși, de moși și părinți l-am visat și noi, și acum îl vedem aieva.” Motivând intrarea României

în război, Delavrancea declara: „Noi n-am intrat în haosul acestui măcel pentru cuceriri, ci pentru dezrobiri... Noi nu vrem ce nu este al nostru, ci vrem unirea cu frații noștri din Ardeal, din Banat și din Bucovina... Noi nu ne croim cu sabia o patrie nouă, ci ne-o întregim.”

În tot timpul anilor de așteptare, acest crez a fost mărturisit cu elan și impetuoșitate în toate marile centre ale țării, cuvântul său furtunos având un adânc răsunset în inimile maselor. Optimismul nu l-a părăsit nici în momentele grele ce au urmat după declararea războiului. În retragerea de la Iași, unde aveau să se pregătească zilele glorioase de la Mărăști, Mărășești și Oituz, Delavrancea a fost alături de N. Iorga și Take Ionescu, unul din cei mai aprigi susținători ai conștiinței naționale și ai încrederii în victoria finală „Cu Delavrancea – afirma profesorul Ion Petrovici la înmormântarea sa – nu s-a stins o lumină și a amuțit un glas; cu el s-a stins un cer întreg de aștri și o furtună de glasuri, un clocot de voci care îndeamnă, care mână, care răscolesc.”

Soarta a fost ingrată însă cu marele orator. Așa cum Bălcescu n-a putut vedea Unirea Principatelor, pentru care luptase cu atâta însuflețire, tot așa nici Delavrancea n-a putut vedea înfăptuirea României Mari, pe care o invocase timp de atâția ani fără nici o șovăire. Și Bălcescu și Delavrancea au murit în clipe de grea cumpănă pentru pământul românesc, dar ideile amândurora au triumfat prin voința de nezdruncinat a poporului român, prin sacrificiile sale fără preget.

Scrierile și îndemnul lor, ca și ale lui N. Iorga, ca și ale lui O. Goga, sunt modele de patriotism pentru toate generațiile, pentru toți românii.

Îndrumar bisericesc, 1979, p. 276–278

Eminescu călător prin Transilvania

Arareori versurile autobiografice ale lui Eminescu s-au potrivit mai concludent pentru evocarea unor episoade din viața genialului poet, ca în cele care întruchipează prima sa călătorie în Transilvania, întreprinsă în anul 1866.

Eminescu n-a vorbit despre aceste episoade decât foarte rar, ele fiind povestite unor elevi de la Blaj, cunoscuți atunci acolo, și apoi mai târziu, la Viena, câtorva dintre noii săi prieteni din cadrul societății „România jună”, ca o punte de legătură între inima și amintirile sale și ale entuziaștilor „juni”, care aveau să asiste la tânăra sa glorie. Cu atât mai mult, călătoria aceasta, căreia nu i se cunoaște – în timp – nici începutul, nici desfășurarea și nici sfârșitul, a reținut însă atenția unor publiciști și scriitori transilvăneni de acum câteva decenii – contemporani ai poetului, precum și, mai târziu, a unor mari biografi-scriitori, în fruntea cărora s-a impus George Călinescu. În anii din urmă, călătoria menționată a atras alți cercetători, iar la Cluj-Napoca, ea a dat naștere la înființarea unui cenaclu literar-

turistic numit „Mihai Eminescu”, care, puternic sprijinit de revista „România pitorească”, își propune să cerceteze călătoriile transilvănene ale lui Eminescu, prietenii sale ardeleni și, totodată, reflectarea peisajului și istoriei Transilvaniei în opera marelui poet.

Problema primei călătorii a poetului în Transilvania, legăturilor sale cu această provincie, cu Blajul îndeosebi, cu tinerii și cărturarii transilvăneni, s-a pus pentru întâia oară în mod concludent în anul 1914, când protopopul Dr. Elie Dăianu, fostul director al ziarului „Tribuna” de la Sibiu, a publicat broșura intitulată *Eminescu la Blaj – Amintiri ale contemporanilor*, reproducând sau comentând tot ce se publicase în anii 1900–1914 asupra primei călătorii transilvănene a lui Eminescu. Dăianu a pus astfel la contribuție evocările, articolele și relatările lui Aurel C. Domșa, N. Petra-Petrescu, Petru Uilăcan, Iacob Onea – primii doi publiciști, iar ultimii venerabili protopopi – care toți îl cunoscuseră personal pe Eminescu la Blaj și avuseseră discuții cu el. Pe baza amintirilor acestora, Dăianu n-a putut stabili însă nici data exactă a sosirii lui Eminescu la Blaj, nici măcar anul, și nici pe cea a șederii sale în „Mica Romă”. Au coincis însă informațiile și caracterizările acestora rostite asupra poetului, ocupațiile acestuia la Blaj, firea sa, unele idei și preferințe, relațiile cu câțiva „studenți” blăjeni și alte amănunte de ordin local. Data sosirii și plecării lui Eminescu din Blaj au rămas astfel nelămurite, ca și itinerariul pe care l-a străbătut de la Cernăuți până la Blaj. Oarecari indicații s-au desprins din amintirile lui Petru Uilăcan, protopop la Reghin, care a afirmat că poetul ar fi trecut munții pe la Bicaz (Cheile Bicazului) unde s-ar fi întâlnit cu teologii Ioan Cotta și Teodor Cojocar, cu care a călătorit apoi cu căruța, până la Blaj.

După unirea Transilvaniei cu România, legăturile lui Eminescu cu Transilvania au fost supuse unor noi cercetări, de către Ioan Slavici, în „Amintirile” sale, și de Gh. Bogdan-Duică, acesta exercitându-și și asupra lui Eminescu pasiunea sa pentru amănunte. Itinerariul primei călătorii n-a fost stabilit însă nici de către aceștia, lucrurile rămânând din acest punct de vedere în starea în care le lăsase Elie Dăianu, în 1914, indicațiile au luat un caracter mai precis abia în anul 1932, când G. Călinescu a publicat monografia consacrată lui Mihai Eminescu. În această monografie, care a cunoscut până acum mai multe ediții, Călinescu a afirmat, în mod scrupulos, că „pe unde s-a coborât tânărul în Ardeal și câtă vreme a drumețit, rămâne încă nelămurit.” Va fi coborât prin Cheile Bicazului, pe Valea Bistriței sau pe la Vatra Dornei? Nimeni n-a putut descoperi. „Ceea ce este aproape sigur – afirma Călinescu în continuare – e că la un moment dat Eminescu s-a lăsat pe Mureș la vale și a luat-o după cursul său până la Târgu-Mureș.”

Deci, după G. Călinescu, Eminescu a ajuns la Blaj coborând pe Valea Mureșului, cu popasuri la Toplița, Deda, Reghin și Tg.-Mureș. În 1964, discuția asupra itinerariului eminescian a început din nou, la ea participând și noi, întemeiați pe o scrisoare a unui bătrân învățător de la Deda, decedat între timp, al cărui unchi, profesorul Teodor Ceontea de la Arad, originar și el din Deda, fusese

coleg cu Eminescu la Viena și aflase de la poet că în primăvara anului 1866 – în luna mai – acesta a trecut prin Deda și a fost găzduit timp de trei zile în casa părinților săi. În timpul celor trei zile, poetul, însoțit de fiii gazdei, a urcat pe dealul din apropierea satului, numit Dealul Popii, pentru a vedea oglinzile de argint ale Mureșului și primele livezi ale Câmpiei Ardealului (vezi Vasile Netea, *Relativ la itinerarul transilvan al lui M. Eminescu* din 1866. *Popasul de la Deda – „Luceafărul”*, 1964, nr. 132). Precizările bătrânului învățător, unchi al meu, de altfel, m-au făcut ca în discuția începută să mă raliez aserțiunii anterioare a lui G. Călinescu, și totodată să afirm, cunoscând locurile, că Eminescu ar fi ajuns la Toplița, de unde a luat-o pe Mureș în jos, venind pe la Tulgheș și Corbu, aceasta fiind calea cea mai scurtă și mai ușoară spre Târgu-Mureș.

Datorită lui N. Trifoiu, animatorul Cenaclului literar-turistic de la Cluj-Napoca, discuția a fost reluată în anul 1977, d-sa susținând că Eminescu ar fi pătruns în Transilvania pe linia Vatra Dornei – Dej, de acolo întorcându-se spre Bistrița – Deda și apoi, după acest ocol de peste 200 km, ar fi luat-o din nou spre ținta sa: Blajul. Nu putem accepta acest punct de vedere. Eminescu, venind pe jos, va fi căutat cea mai scurtă cale, și aceasta nu era cea arătată de N. Trifoiu, ci aceea pe care o indicase G. Călinescu și am susținut-o și noi. Spre această opinie ne-a îndreptat și activitatea de folclorist a lui Eminescu, în a cărei culegere de poezii populare se găsesc numeroase identități și ecouri din culegerile de literatură populară mureșană publicate de Simion C. Mândrescu, în 1892, și de E. Nicoară și V. Netea, în 1936. Punctul de vedere al lui N. Trifoiu a fost susținut recent – parțial – de Augustin Z.N. Pop, în noua sa lucrare intitulată *Pe urmele lui Eminescu*, publicată în 1977, de Editura Sport – Turism (vezi capitolul „Prin trecătoarea Dornei spre Blaj”), care, și el crede că Eminescu n-a venit pe Valea Mureșului de la Toplița la Reghin, ci că de la Vatra Dornei ar fi trecut la Bistrița și apoi la Reghin.

Între timp s-au mai propus și alte ipoteze...

Spațiul nu ne permite să adâncim cercetările, dar la ele vom reveni pentru a putea contribui, astfel, la fixarea unui traseu turistic Eminescu, din Bucovina până la Blaj.

România pitorească, nr. 85, ianuarie 1979, p. 4

Un traducător german de poezie românească, Hans Diplich

Literatura română a înregistrat în ultimii ani succese din ce în ce mai remarcabile în ceea ce privește cunoașterea și aprecierea ei peste hotare.

Numărul traducătorilor străini din limba română sporește an de an, talmăcirile lor relevându-se tot mai mult prin varietatea și calitatea lor.

Un traducător care s-a impus în ultimul timp este profesorul Hans Diplich de la München – originar din Banat – care, pentru traducerile sale din limba română a fost premiat în anul trecut cu „Inelul de aur” al societății Lenau.

Primele traduceri ale lui Diplich din limba română au apărut în anul 1953 reprezentând volumul I din „Rumenische Lieder” (Cântece românești), un al doilea volum, cu același titlu, fiind dat la iveală în 1963, în anii următori evantaiul activității sale literare s-a lărgit prin volumele „Essay” (1975), *Das Banopfer als dichterisches Motiv in Südosteuropa* (Jertfa zidirii motiv poetic în sud-estul european, 1976) și *Beiden Nachbarn* (De la vecini, 1978).

Și dacă în primele volume, Diplich s-a arătat preocupat îndeosebi de folclorul românesc – doine, balade, printre care și „Miorița” – în culegerea de eseuri, atenția lui, în cadrul unor contribuții de istorie literară sud-estică, s-a îndreptat asupra lui Eminescu, Titu Maiorescu, Lucian Blaga s.a. ca și asupra poeziei noastre populare privită în desfășurarea ei istorică și a traducerilor publicate timp de un secol (1857–1957) în limba germană.

În volumul următor, în cadrul aceleiași arii sud-estice, urmărind motivele comune de inspirație folclorică a popoarelor de aici – bulgarii, sârbii, albanezii, aromânii, maghiarii – Hans Diplich publică într-o expresivă traducere și „Legenda Mănăstirii Argeșului” (*Das Kloster am Argesch*) însoțită de un amănunțit studiu. Remarcăm totodată, atenția traducătorului pentru transpunerea cât mai nuanțată a prozodiei românești. Scrierea care l-a impus însă definitiv pe Hans Diplich ca unul dintre principalii traducători germani de literatură română, este antologia *Beiden Nachbarn* în care, prin poeți și creații reprezentative, este înfățișat, de la clasici și până la contemporani, un secol de poezie lirică românească.

În fruntea volumului figurează V. Alecsandri cu un ciclu de pasteluri *Plugurile* (*Die Pflüge gehn*), *Sfârșit de toamnă* (*Herostes Ende*), *La gura sobei* (*Am Herd*), *Sania* (*Der Schlitten*), urmat de M. Eminescu cu opt poezii. Printre acestea aflăm, printr-o fericită selecție, caracteristicile creației lirice eminesciene: *Sara pe deal* (*Abeids am Hang*), *Peste vârfuri* (*Über Höhen*), precum și câteva sonete: *Afară-i toamnă* (*Es herbstet drausen*), *Când însuși glasul* (*Selbst wenn die Stimmen*), *Iubind în taină* (*Ich liebte heimlich*) s.a. După o poezie și câteva epigrame de Cincinat Pavelescu, volumul se continuă cu poezii de Mihai Codreanu, Tudor Arghezi și George Bacovia.

Din Octavian Goga au fost alese trei poezii caracteristice pentru lirismul și pentru patriotismul poetului: *Bătrânii* (*Die Alten*), *Dorința* (*Der Wunsch*), *Noi* (*Wir*).

Cu creații concludente pentru nivelul poeziei românești din perioada interbelică, figurează și V. Voiculescu, Ion Pillat, Lucian Blaga.

Dintre poeții contemporani au fost traduși Nichita Stănescu, Ana Blandiana, Veronica Porumbacu, Gheorghe Pituț, Anghel Dumbrăveanu.

Câteva scurte adnotații așezate la sfârșitul cărții relevă, din punct de vedere istoric, evoluția poeziei românești de la doinele culese de Alecsandri, până la poezii de astăzi. „Poezia românească – afirmă traducătorul german – concurează cu oricare poezie contemporană din Europa”.

O amănunțită și concludentă expunere asupra activității literare și publicistice a lui Hans Diplich a făcut profesoara vieneză Margit Pflangner, raportul său stând la baza premierii traducătorului de către societatea „Lenau”. Raportul d-nei Pflangner precum și traducerea baladei *Miorița* au fost difuzate și la postul de radio Viena.

După mărturisirile lui Diplich, în viitor urmează să apară și alte traduceri ale sale din poezia și proza românească.

Săptămâna, nr. 435, 6 aprilie 1979, p. 8

În amintiri și destăinuri

L-am cunoscut pe Tudor Arghezi (I)

Am povestit într-un număr mai vechi din „Ramuri” împrejurările în care l-am cunoscut pe Tudor Arghezi și am intrat în contact cu marele poet și publicist. Nu revin acum asupra acestei întâmplări, ci trec direct la evocarea sa cu intenția de a reconstitui câteva din amintirile și destăinuirile sale.

Cu Tudor Arghezi nu s-a vorbit niciodată greu. Oricât ar fi fost de ocupat, avea totuși totdeauna timp pentru a primi la Mărțișor câțiva vizitatori și pentru a discuta cu ei subiectele dorite. Locul de discuție depindea de vreme. De primăvara până toamna, dacă vremea era frumoasă, vizitatorii erau primiți în grădină, sub coroana unui vișin marțial, iar iarna în cămăruța de lucru a poetului. Cafelele, servite de doamna Paraschiva, sau mai târziu de domnișoara Mițura, erau întotdeauna de rigoare, iar poetul le sorbea fumând între timp câteva din țigările sale aspre, pe care și le confecționa singur. Îi plăcea să știe cu ce se îndeletnicesc oamenii care îl vizitau, de unde veneau și ce-ar dori din partea lui. Discuția se pornea astfel de la aproape la departe, de la amănuntele zilei la marile probleme. Unii (și se pare că aceștia erau cei mai mulți!) îi cereau sfaturi și intervenții literare, prefețe, sprijin la mărimile oficiale. Arghezi nu refuza niciodată pe nimeni și găsea totdeauna timp, pe lângă discuții, și pentru un telefon, pentru câteva rânduri de recomandatie. Cu alții, discuțiile se purtau în jurul personalităților literare și politice ale vremii, Arghezi având o largă cunoștință de oameni și multe întâmplări de povestit. Nimic nu-i făcea însă mai multă plăcere decât să vorbească despre grădina sa, despre pomii săi, despre florile Mărțișorului, despre tipografia înființată

aici pentru „Bilete de papagal” și căreia el îi era singurul meșter, ca și despre viețile adăpostite aici: câinii, iezii, caprele, găinile. Dacă i s-ar fi cerut ar fi putut să scrie cel mai reușit manual de botanică, de zoologie și chiar de mecanică. Timp de câțiva ani, a practicat în străinătate ceasornicăria, a fost electrician și strungar.

Cu mâinile cu care a scris „Cuvintele potrivite” și-a cules și paginile revistei sale, a confecționat și reparat totodată nenumărate ceasuri. A plantat trandafiri și caiși, a plivit legume, a altoit meri și peri. A fost omul cel mai înzestrat pe care l-am cunoscut. Avea oroare de așa numita boemă a unor scriitori sau artiști. Nu putea trăi din expediente sau pișicherlăcuri. Ținea la ordine și eleganță. La un cămin în care să-și realizeze toate dorințele vieții.

A răs în pumni tuturor politicienilor care se opinteau ca să-l aservească. Și au fost mulți, liberali, averescani, național țărăniști. Despre Arghezi, în legătură cu acești politicieni întreprinzători, se poate spune, evident, păstrând proporțiile, ceea ce s-a spus și despre Talleyrand: a vândut pe toți cei care l-au cumpărat. Nu putea suferi zăbala, și ținea mai mult ca la orice la libertatea sa de apreciere. N-a fost niciodată omul de casă al cuiva. Arghezi n-a fost, în toate împrejurările, decât El, drumurile sale ducând întotdeauna numai spre Sine, spre casa Lui. Avea despre familie, despre ai săi, o concepție dintre cele mai înalte. Observând o dată în jurul său pe un tânăr pe care îl știa căsătorit, dar care, pe de o parte nu purta verighetă, iar pe de alta – sperând să placă autorului „Florilor de mucigai” – debita niște lucruri pornografice, Arghezi l-a întrerupt casant și autoritar: „*Dumneata n-ai voie să vorbești astfel*”.

„Pe când m-am căsătorit – îmi spunea într-o convorbire – și până astăzi, eu n-am dormit niciodată – cu excepția timpului de la pușcărie¹³⁷ – sub un alt acoperiș decât cel care mă putea acoperi atât pe mine cât și pe soția mea. La orice manifestație din provincie, ca și la orice vilegiatură, la care am fost invitat, m-am dus întotdeauna cu soția mea. După ce au crescut copiii – Barutu și Mițura – întrebam întotdeauna dacă putem merge toți patru. Dacă nu se putea, rămâneam acasă cu toții.”

Sprijinul cel mai puternic al vieții i-a fost soția sa, o bucovineancă din popor. Cu ea și-a creat Mărțișorul, ea l-a ocrotit de atâtea seducții. Ea i-a drămăluit adesea prietenii dornici să-i angajeze în diferite demersuri, neșovăind să pună mâna pe mătură și să numească pe unul dintre ei, care înfățișa o situație ca fiind cea mult dorită, „boaită de popă”. Și Arghezi însuși își aprecia prietenii cu multă circumspecție. „*Cocșa – zicea el într-o altă convorbire – n-a fost niciodată Cocșa. Pe el l-au ținut la suprafață alte elemente decât ale seriozității și talentului.*”

L-am frecventat ani și ani, și am avut astfel prilejul de a-i asculta observațiile și aprecierile în legătură cu numeroase probleme și personalități. În anii 1941–1944, am fost redactor la revista „Vreamea” la care el era cel mai strălucit

¹³⁷ În anul 1919 Tudor Arghezi, împreună cu Ioan Slavici, D. Karnabatt, Dem. Theodorescu și alți ziariști, a executat la Văcărești, vreme de 11 luni o condamnare la închisoare – I. Slavici și T. Arghezi fuseseră condamnați la 5 ani – pentru colaborarea în timpul războiului la unele ziare germanofile. La 19 decembrie au fost grațiați.

colaborator. Când nu putea veni personal să-și aducă articolul – tabletele care făceau atâta vâlvă – mă duceam eu la dânsul a-l aduce. Fiecare întâlnire cu Arghezi era o întâlnire cu un spirit de permanentă erupție, cu o comoară de amintiri care cuprindeau în ele o întreagă lume. Pe unele din ele le-am notat chiar atunci, pe altele mi le-am fixat în memorie cu convingerea că nu le voi uita niciodată. În acea perioadă i-am luat și interviul intitulat: *Șapte nopți de vorbă cu Tudor Arghezi* („Vreamea”, 1943, 28 martie), care a provocat o senzațională vâlvă. Vorbind despre sine, pentru a se lămuri, Arghezi a vorbit atunci despre Cernica de odinioară, despre Ioan Slavici, tovarăș de pușcărie, despre Titu Maiorescu și, prin paranteze, despre Brătescu-Voinești, Camil Petrescu și alții.

Unuia dintre ei n-a voit atunci să-i spună numele în mod deschis – e vorba de Brătescu-Voinești – dar el era acel „*unul, caracterizat de inocența duhului blândetii în care zace clocit un puroi congenital, și care pretinde că e foarte creștin. Se închină pe dinaintea tuturor bisericilor pe unde trece, scâpându-i mâna la frunte și la stomac, (...) numele Sfântului Duh îi cade pe umărul drept, exact pe portvizit*”.

În același interviu, Arghezi mărturisea că „*a fost totdeauna prost înjurat și de tinerii și de bătrânii polemicii. S-ar fi zis că având conștiința isprăvii, ca niște hoți emoționați, le tremura mâna pe condei și înainte de a rezezi în țintă își retezau sfârcul nasului singuri. Îmi place – spunea marele polemist – injuria picturală și cu stil, frumoasă ca poezia, insulta de destinată, în transparentă și facilă, e a stupidului*”.

În toamna anului 1942, revista „Vreamea” a organizat la Ateneul Român un ciclu de șezători literare, patriotice, la care urmau să conferențieze sau să recite, câțiva din marii noștri cărturari, scriitori și actori ca Ion Simionescu, Liviu Rebreanu, Lucian Blaga, Tudor Arghezi sau Minulescu, George Vraca, George Calboreanu, Agepsina Maori, Victor Eftimiu, Marieta Anca ș.a. La început, conducerea revistei a voit să le fixeze regimul de intrare liberă, scopul lor material fiind numai de a interesa un cât mai mare număr de cititori. Auzindu-ne intenția, Arghezi s-a declarat contra acestei opinii, el afirmând că ceea ce e gratis e considerat prost, și că publicul nu arată interes pentru astfel de lucruri. La sfatul lui am fixat deci o taxă de intrare, având surpriza de a constata că înghesuiala era atât de mare, încât la unele conferințe nici nu se mai găseau locuri. Conferința lui Arghezi – despre Eminescu – a trebuit să fie repetată, fiindcă abia o mică parte din cei care au voit să asculte au putut intra în marea sală a Ateneului.

Într-una din aceste convorbiri, aflând că sunt un admirator al lui N. Iorga și că am conferențiat la Vălenii de Munte, mi-a povestit istoria relațiilor sale cu marele savant. O reproduc aproape cuvânt de cuvânt.

„*Pe mine – mi-a mărturisit Arghezi – m-a scos din pușcărie N. Iorga. El a venit personal la Văcărești să-mi aducă decretul de grațiere. Pe atunci închisoarea era înconjurată cu un gard de sârmă ghimpată, de înălțimea unui stat de om. Iorga era însă mai înalt decât gardul, iar eu... cum mă vezi. El și-a coborât deci mâinile peste gard, iar eu mi le-am înălțat către ale sale. Timp de câteva minute am stat*

asa în tăcere cu mâinile încleștate vorbindu-ne numai din ochi. Târziu i-am putut mulțumi.

— Te aștept la redacție, mi-a zis apoi la plecare: Vreau să fac din „Neamul românesc” prima gazetă a țării¹³⁸. Cu d-ta sunt sigur că voi reuși.

Seara eram acasă și începeam un nou capitol de viață. La redacția «Neamului românesc» nu m-am dus însă nici atunci, nici mai târziu. Pe deoparte nu voiam să intru imediat în vârtejul publicistic bucureștean, pentru mulți din confrății mei, printre care E. Lovinescu. ca și pentru oamenii politici care «făcuseră România Mare», eu fiind încă un «trădător», așa cum era socotit și Slavici al d-tale (în calitate de ardelean, V.N.). Și apoi Iorga făcea exces de patriotism, ataca în stânga, ataca în dreapta, polemiza cu neastâmpăr, văzându-se numai pe sine și poziția sa. Azi putea să fie cu generalul Averescu, mâine cu Iuliu Maniu sau Argetoianu. Eu înțelegeam altfel atât patriotismul cât și publicistica, așa încât m-am hotărât să nu-l urmez.

Peste un an, doi, timp în care el îl scuipea pe I. Slavici pe Calea Victoriei, ne-am întâlnit din întâmplare pe stradă. Cu degetul ridicat a admonestare mi-a spus numai atât:

— Scaunul d-tale e liber încă. Vino!

— Nu m-am dus nici acum.

Ce-a urmat se știe. Literatura mea nu i-a plăcut nicidecum, și timp de ani în șir „Neamul românesc”, atât prin N. Iorga personal, cât și prin diverși „cocoși”¹³⁹ atacându-mă neconținut ca pe un spirit nefast al literaturii române. După gazeta sa eram pornograful nr. 1 al poeziei noastre. Mi-a fost împotriva la orice propunere de premii, la orice consacrare oficială.

Un timp am tăcut și m-am amuzat, dar apoi m-am plictisit și m-am hotărât să răspund. Am făcut-o mai ales prin „Bilete de papagal” și apoi prin alte publicații. „Cocoșii” n-au putut să-l apere, iar răspunsurile mele l-au indignat și l-au amărât. Polemicile au continuat cu aceeași virulență de ambele părți, fără a bănuși că undeva s-a scris pentru el ceasul negru al morții. Un ceas înfiorător, care m-a găsit cu totul nepregătit și fără să-i fi putut mărturisi o singură dată sentimentele de admirație ce i le-am purtat întotdeauna. Pentru puțini oameni am avut atâta admirație ca pentru N. Iorga, și așa putea spune chiar atâta iubire. A fost într-adevăr un om excepțional, o flacăra care a ars neconținut până în ceasul urgiei, un adevărat munte al culturii omenești. La moartea lui am plâns, și am rămas pentru totdeauna cu regretul că marele învățat n-a bănușit niciodată adevăratele mele sentimente pentru el.

Și astăzi mă doare că l-am amărât atâta, cum mă doare și faptul că el, învățatul învățaților, n-a putut trece peste o discordanță care nu se putea evita.”

Luceafărul, nr. 19, 12 mai 1979, p. 6

¹³⁸ „Neamul românesc” era cotidianul lui N. Iorga, care apărea începând din 1906. În timpul Primului Război Mondial a jucat un rol important în publicistica țării.

¹³⁹ Aluzie la N. Georgescu-Cocoș, primul redactor al „Neamului românesc”.

În amintiri și destăinuri

Într-o altă convorbire, discuțiile noastre au alunecat înspre amintirea lui Octavian Goga: – „L-am cunoscut pe Goga mi-a spus Arghezi – prin anii 1913 – 1914. Cu puțin mai înainte îi apăruse volumul *Din umbra zidurilor*, din care transpira și puțin iz franțuzesc, și i se jucase la București piesa *Domnul notar* iar poetul apărea pretutindeni ca un triumfător. În sinea lui sunt convins că nu mai exista nici un alt poet român, adică nici un poet mai mare. Își trăia grandoarea prin toți porii. Avea însă un remarcabil gust pentru poezie și așa se face că ne-am înțeles, ca poeți, și am putut evoca împreună otrava lui Baudelaire și a lui Verlaine. Și am rămas pentru totdeauna legați, oricare ar fi fost avatarurile ce urmau să ne apară în față. Ne ziceam Theo și Tavi¹⁴⁰. Era un om de un orgoliu greu de mistuit. Nu credea că în fața lui mai putea sau trebuia să mai fie lăudat cineva – oricine ar fi fost. Într-o zi treceam cu el împreună cu două doamne pe Calea Victoriei. La un colț, doamnele observă că un tânăr telefonist se urca pe un stâlp cu o agilitate de veveriță. Seduse de performanța lui, s-au oprit o clipă să-l urmărească în mod admirativ. Poetul, surprins, s-a desprins imediat din grup și a pornit singur înainte.

Avea însă o inimă caldă și mulți dintre prietenii lui i-au simțit dărnicia. Printre aceștia știu că a fost și criticul Ilarie Chendi și poetul Victor Eftimiu.

În 1923 și-a făcut intrarea pompoasă la Academia Română, fiind ales în locul lui George Coșbuc, după ce în anii 1920–1921 fusese ministru al Cultelor și Artelor în guvernul Averescu. Printre cei care au marcat noul său succes am fost și eu prin coloanele revistei „Cuget românesc”. Ascensiunea lui era într-adevăr vertiginoasă și spectaculoasă.

Prin 1926–1927 era ministru de Interne, – din nou alături de Averescu – ministerul său fiind principalul minister al țării. De el depindeau și fondurile secrete ale statului – așa numitele fonduri O.P. (Ordinea publică) – pe care ministrul nu era obligat să le justifice prin acte contabilești. Îți poți închipui câți scriitori n-au căutat să se înfrupte din aceste fonduri. Drumul spre Goga îl deschidea cumnatul său Constantin Bucșan, care era subsecretar de stat, fratele său Eugen, care funcționa ca director, precum și șeful de cabinet, Vintilă Rusu-Șirianu, poet și el. Nu era zi ca doi-trei poeți să nu se abată pe la ministerul lui Goga, și toți plecau mulțumiți. Obiceiul de a ajuta poezii l-a păstrat și mai târziu,

¹⁴⁰ În 1965, Tudor Arghezi avea să publice un duios articol în revista „Tribuna” de la Cluj, intitulat Tavi (vezi nr. din 5 august). Un alt articol, cu un ton mai grav, va publica în 1966 în „Gazeta literară” (nr. 13) sub titlul Goga.

când era șef de partid, nici unul din scriitorii care îl vizitau neplecând fără cuvenitul plic. Amintesc dintre ei pe Zaharia Stancu.

Ministru fiind, avea și o revistă politică literară, ȚARA NOASTRĂ, la care colaborau, cu retribuții apreciabile, numeroși poeți. La această revistă am colaborat și eu. La minister nu m-am dus însă niciodată. Știam ce se spunea despre cei ce urcau scările Ministerului. Siguranța – Securitatea de atunci – era și ea pe aproape.

Într-o dimineață, era pe la începutul lui iunie 1927, mă pomenesc însă cu un telefon personal de la Goga.

— Ce faci, Theo, – nu vrei deloc să vii să mă vezi? Toți tâmpiții îmi bat în fiecare zi la ușă, numai tu nu vrei să știi de mine.

— Dragă Tavi, ca „tâmpit”, cum i-ai numit pe ceilalți, nu pot să vin fiindcă nu sunt. Cum să vin deci?

— Theo, vino cum vrei, dar vino. Uite, te aștept pe la 12. La revedere, nu?

— La revedere!

Pe la 12 mă aflam la Minister, al cărui sediu era atunci în strada Academiei. Desigur, am fost primit imediat.

— Cum, mă Theo, să nu vii și tu odată pe la mine, să zici că ai un prieten ministru. Atâția s-au îmbogățit venind pe aici.

— Păi, eu nu vreau să mă îmbogățesc, Tavi, fiindcă eu sunt bogat. Mărțișorul meu e plin de flori și de miresme.

— Uite, Theo, fiindcă tu nu vrei să deschizi vorba, o deschid eu. Fă imediat o cerere să-ți dau 200.000 din dreptul meu de dispoziție.

— Tavi, eu nu fac nici o cerere, dacă vrei să-mi dai ceva poți să o faci și fără autograful meu.

— Tot catâr ai rămas, Theo, dar fiindcă știu cum ești, am să ordon eu să-ți faci formele. Când vrei să ridici banii? Astăzi? Acum?

— Ce atâta grabă, lasă că am să vin mâine.

— Ei, atunci la revedere.

— La revedere.

Cu aceasta – își continuă Arghezi amintirile – am ieșit de la Goga și, fiind o zi de primăvară cu cer albastru și miresme de tei, am pornit-o ușor spre șosea.

Ajungând în dreptul casei lui I. Gh. Duca, care se afla la capătul uneia din străzile ce dădeau în Bulevardul Lascăr Catargiu (azi Ana Ipătescu). Îmi veni însă în gând să mă opresc o clipă și la el, fiindcă nu-l văzusem de mult. Cum era mai mult ministru, nu-l prea vedeam ușor.

Sun, și îndată sunt primit de însuși Duca, care locuia la parter. Ne-am îmbrățișat cu vechea căldură din anii tineri. După cum lui Goga îi vorbeam cu Tavi lui Duca îi vorbeam cu Jean, el tutuindu-mă cu Theo. Căldura de afară m-a făcut să accept îndată dulceața oferită.

Dar abia intrând în birou, am început să ne depanăm amintirile, când deodată femeia de serviciu a lui Duca apare speriată în pragul ușii:

— *Conașule, conașule, a venit d. Brătianu*¹⁴¹. *L-am introdus în salon.*

La auzul acestei vești, Duca a sărit brusc de pe scaun, uitându-se alarmat la mine:

— *Ce facem, Theo? Nu vreau să te vadă Brătianu cu mine. De altfel el vine rar, are ceva important, nu va sta mult. Uite, intră imediat după perdeaua aceasta și să nu scoți o vorbă.*

Ce să fac, am intrat. Îndată după intrarea lui Brătianu, pe care l-am zărit o clipă prin deschizătura perdelei, am aflat un lucru într-adevăr senzațional. Căderea guvernului Averescu, faimoasa cărămidă din iunie 1927.

— *Jeane, i-a spus Brătianu lui Duca – vin, de la Palat. Măine va cădea guvernul generalului și va fi numit ca prim ministru, deocamdată, cumnatul meu Barbu Știrbei. Fă-mi imediat o listă de prefecți ca să i-o înmânez. Până mâine lucrul e strict secret. Știi că putem avea surprize atât cu Averescu cât și cu Goga. Deseară să-mi aduci lista.*

Brătianu, însoțit de Duca, a plecat apoi tot atât de nonșalant și autoritar cum venise, iar eu am rămas după perdea să-l aștept pe Jean. După două sau trei minute, acesta s-a întors având un aer de mare îngrijorare:

— *Ai auzit ce-a spus Brătianu?*

— *Auzit!*

— *Ei, atunci să știi că nu-ți dau drumul să pleci până mâine, fiindcă tu ești capabil să faci o indiscreție cu grave urmări pentru politica țării și apoi tu știi că nu e de glumit cu Brătianu.*

— *Jeane dragă, dar eu trebuie să plec imediat, fiindcă am o chestiune foarte urgentă la Ministerul de Interne.*

— *Cum, la Goga? Ei, tocmai pentru aceasta nu pot să-ți dau drumul. Da ce ai tu așa urgent la Interne?*

— *Jeane dragă, înainte de a veni la tine am fost la Goga, chemat de el, care mi-a aprobat 200.000 de lei din fondurile lui. Neștiind ce am să aud la tine, am amânat ridicarea banilor pe mâine, dar, după cele aflate, văd că Goga nu va mai fi mâine ministru. Trebuie să plec deci și să ridic imediat banii.*

— *Theo, îmi răspunse Duca tot atât de îngrijorat, îți dau eu acești bani, dar nu te mai duce la Goga.*

— *Lasă, Jeane, că tu îmi dai alții, dar aceștia mi i-a dat deja Goga și nu am decât să-i ridic. Îți promit însă în mod solemn, ca între prieteni, că nu-i voi spune lui Goga un singur cuvânt din cele auzite. Te rog să ai încredere. Ce, nu-l știi pe Brătianu?*

Liniștit de asigurările mele, Duca m-a lăsat să plec, iar peste câteva minute mă găseam din nou în fața lui Goga.

— *Ce e, Theo?*

¹⁴¹ E vorba de Ion I. C. Brătianu, (1864-1957) șeful Partidului Național Liberal, fost până atunci de 4 ori prim ministru. Era considerat cel mai puternic om politic al țării.

— Tavi dragă, te rog să-mi dai acuma banii fiindcă am vorbit la telefon cu Paraschiva și mi-a spus că avem o nevoie urgentă pentru grădină.

— Ha, ha, ha. a răspuns atunci Goga cu un răs sonor, tot poet ai rămas, mă Theo, tu crezi că aici se isprăvește. Nu mă, aici sunt banii căcălău. (expresie înregistrată exact, V.N.)

Bine, am să ți-i dau imediat. În același moment, ministrul l-a sunat pe Vintilă Russu-Șirianu, și în câteva minute aveam în geantă neașteptata sumă de 200.000.

— Mulțumesc, Tavi!

— Noroc, Theo.

A doua zi, la 4 iunie, guvernul a căzut într-adevăr, iar Octavian Goga, ministrul dulce al poezilor, a încetat a mai fi ministru.

Peste câteva zile, s-a instalat noul guvern, care n-avea să dureze de altfel decât trei săptămâni, în locul lui Barbu Știrbei revenind Ionel Brătianu. Goga începuse a fi atacat cu o rară violență de către ziarele adversare. Mă pomenesc într-o seară, după ce se vede că meditase adânc asupra întâmplării, cu un telefon de la dânsul, fără a-și spune numele. M-am prefăcut că nu-l cunosc și am întrebat cu o voce mirată:

— Cine-i acolo?

— Ia, lasă glumele, pezevenchiule, și spune-mi mai bine ce te-a făcut ca prima dată când ai fost la mine să amâni încasarea banilor pe a doua zi, și apoi peste două ceasuri să revii în grabă pentru a-i ridica. De la cine, ce ai aflat?

— Ha, ha, ha, i-am răspuns și eu așa cum îmi răspunsese el la Minister, când m-am dus să ridic banii – și tu Tavi, ai rămas tot poet.

— Cu o voce perplexă Goga m-a întrebat:

— Cum adică?

— Așa, cum credeai tu că ai să te poți bate cu Brătianu, când în vinele lui curge numai politică, iar în vinele tale numai poezie.

— Măi, să fii al dracului, mi-a replicat Goga și cu asta mi-a închis telefonul.

De supărat însă nu ne-am supărat și în anul următor când s-a jucat la București noua sa piesă Meșterul Manole, i-am consacrat și eu o cronică în «Bilete de papagal»¹⁴².

M-a vizitat de câteva ori și aici la Mărțișor, unde a venit însoțit de doamna Veturia, care a încercat să ne recomande câteva noi metode pentru clocirea și creșterea puilor de găină.

Paraschiva le știa însă mai dinainte.”

Goga, dornic de putere, avea să comită însă mai târziu greșeli politice dintre cele mai grave.

Legăturile mele cu Arghezi au continuat și după ce revista „Vremea” și-a încetat apariția (1945), vizitele la Mărțișor păstrându-și pentru mine același caracter sărbătoresc. În multe din aceste vizite am vorbit despre diferite poezii ale

¹⁴² Bilete de papagal, 1928, 28 martie, Tudor Arghezi, Octavian Goga, Meșterul Manole.

lui, și îndeosebi despre poezia *Litanii* pe care până atunci nu o văzusem reprodușă în niciuna din culegerile sale de versuri. Faptul că o știam pe dinafară așa cum o găsisem în *Antologia poezilor de azi* alcătuită de I. Pillat și Perpessicius (1925) – și i-am recitat-o într-o zi cu o însuflețire care l-a surprins, l-a determinat în ziua de 29 iunie 1951 să mi-o transcrie cu propria-i mână însoțită de o dedicație cu caracter autobiografic.

Le reproduc pe amândouă cu pietatea cu care le-am păstrat de atunci și până astăzi.

Ne oprim deocamdată aici. Alte detalii vom reproduce în amintirile argheziene despre Ioan Slavici, I.G. Duca, Camil Petrescu, Iuliu Maniu?

N.B.: Reproducem textul facsimilului publicat în numărul trecut: „*Domnului Vasile Netea, care de vreme îndelungată, cu surâsul permanent egal, mă terorizează să-i reproduc pentru inexplicabila-i plăcere diavolească, sărăcia gângavă a îngăimărilor de mai jos, îngăunate la 18 ani, și pe care nefericitul lăutar, în vârstă de 71, de astădată iremediabil compromis, mărturisește pe hârtie de format oficial, ca totuși să sperie mântuirea, că le detestă, pentru că-i spurcă gura și i-au mânjit vioara*”.

Mărțișor, 29 iunie 1951

T. Arghezi

Luceafărul, nr. 20, 19 mai 1979, p. 7

Un itinerar Eminescian (1866)

- Din satul lui M. Eminescu în satul lui O. Goga
- Ipotești – Toplița – Deda – Târgu-Mureș – Blaj–Alba Iulia – Sibiu – Rășinari

Comentariile determinate de prima călătorie a lui Mihai Eminescu în Transilvania, în primăvara și vara anului 1866, sunt prea numeroase pentru a considera că mai e nevoie de o mențiune specială a lor. Ele sunt îndeajuns de cunoscute cititorilor noștri, prin înseși articolele publicate în ultimii doi ani. Socotim deci că se poate trece direct la schițarea unui traseu eminescian pentru a servi ca îndemn și călăuză tinerilor care ar dori să plece ca turiști pe urmele marelui poet.

Deși început în Moldova, pornind din satul copilăriei sale, Ipotești, de lângă Botoșani, dacă nu chiar de la Cernăuți, și trecând cu probabilitate în primele zile ale lui mai 1866, prin Suceava, Gura Humorului, Vatra Dornei, Borca, Grințieșul

Mare, Grințieșul Mic pentru a pătrunde în Transilvania, urcând apoi apa Bistricioarei, pe la Tulgheș, totuși partea cea mai discutată, și în același timp cea mai semnificativă a acestui lung itinerar, este cea desfășurată după „descălecarea”, urmând îndemnul lui Aron Pumnul, pe pământul Ardealului. Nici G. Călinescu și nici alți biografi ai lui Eminescu n-au urmărit în mod deosebit partea moldoveană a călătoriei acestuia, atenția tuturor concentrându-se asupra pașilor ardeleni ai poetului, în același fel vom proceda și noi, dând indicații numai asupra mișcărilor și popasurilor transilvănene ale lui Eminescu. Ajuns cu plutașii de pe Bistrița, porniți de la Vatra Dornei, la Piatra Teiului, Eminescu va fi străbătut apoi satele menționate mai sus, pentru a ajunge, prin Tulgheș, la porțile Transilvaniei. De la Tulgheș, el a pornit cu pași sprinteni pe drumul Bistricioarei, trecând prin Corbu, Borsec (satul cu renumitele băi, vizitate și de Alecsandri, în 1844), a urcat muntele Creanga, pentru a coborî, după o călătorie de o zi, la Toplița, în Valea Mureșului, numită pe atunci Toplița Română, aici făcând primul popas ardelenesc. Localitatea reprezenta cheia drumurilor transilvănene spre Moldova și, totodată, spre izvoarele Mureșului. Primele indicii documentare despre existența Topliței datau din anul 1566; ca așezare țărănească, ea va fi fost însă cu mult mai veche, lucru sugerat de însuși numele ei cu rezonanță slavă, dat după izvoarele de apă caldă aflate acolo. Satul era pe deplin românesc și întreținuse, în mod permanent, legături adânci cu satele moldovene dinspre Durău și Ceahlău, o mare parte din locuitorii ei, ca și ai satelor Corbu și Bilbor, avându-și originea în acele părți ale Moldovei. Portul purtat și astăzi de toplițeni și îndeosebi de toplițence, înfășurate în minunatele lor fote negre, cu chenare roșii, confirmă întru totul această veche constatare. Numărul locuitorilor depășea cifra 3.000, fiind răspândiți, pe lângă sat, în mai multe cătune: Moglânești (unde se află „Mănăstirea Doamnei”), Valea de Sus, Valea de Jos, Urseni, Călimănel, Ciobotani, Luncani, Măgheruș, Zăncani. Cei mai mulți se ocupau cu creșterea oilor și a bovinelor sau erau tăietori ai brazilor ce urmau să fie expediați cu plutele pe Mureș. Era satul cel mai mare pe care Eminescu îl văzuse până atunci. Intrarea în Toplița însemna intrarea în defileul Mureșului, care avea să-l ducă la Deda și, totodată, întâlnirea cu cele trei rânduri de munți ale regiunii: munții Giurgeului (stânga), munții Gurghiului (în față) și munții Călimanilor (în dreapta, spre nord-vest). Înconjurată de aceștia, Toplița părea o adevărată cetate a munților, ca și Bradul sau Abrudul din Munții Apuseni. În centrul satului, astăzi oraș, se află o piață în care se vindeau produsele pădurarilor și ale stânelor, țesături din lână, legume și fructe aduse de grădinarii de la Gheorgheni și din satele din jurul Reghinului. Forfota era mare. Piața există și astăzi, în mijlocul ei ridicându-se, în 1976, un bust în amintirea tânărului călător de atunci. Poetul n-a stat însă prea mult în Toplița, fiindcă aici a auzit pe neașteptate că în comuna Deda, pe Mureș în jos, până la care nu mai erau decât 40 km, se aflau doi „studenți” care învățau la Blaj și care tocmai în acele zile (vacanța de Paști fiind pe sfârșite) se pregăteau să plece cu căruța spre orașul școlilor. „Studenții”, care nu erau, de altfel, decât elevi, se numeau Teodor Ceontea și Andrei Ghidiu, primul având să devină

profesor la Preparandia din Arad, iar al doilea, profesor la Caransebeș. Eminescu s-a grăbit, deci, să ajungă la Deda, sperând că îi va mai putea găsi și astfel, va putea pleca împreună cu ei la Blaj. În drum, urmând plaiul care mergea alături cu Mureșul, a trecut prin satele Stânceni, Lunca Bradului, Răstolița, căteșitrele fiind sate românești, cu case construite din bârne de brad și de fag acoperite cu șindrilă. Drumul întrerupt din loc în loc de stânci imense, i-a fost alintat, pe de o parte, de freamătul pădurilor de brad, iar pe de alta, de murmurul undelor Mureșului. Din când în când, câte două-trei plute, legate una de alta, alunecau ușoare pe apele grăbite, ocolind cu grijă colții stâncilor. Poezia înflorea la tot pasul...

Spre seară, a ajuns la Deda, sat vechi, înregistrat documentar în secolul al XIV-lea, cu case arătoase și gospodării bine întocmite. Era satul prin care se făcea, venind dinspre Toplița, trecerea de la munte la câmpie. Originile lui se aflau în perioada dacoromână, când, pe una din terasele satului se ridicase un castru. Locul se numește și astăzi „cetățuia”. Vechimea satului e cuprinsă în însuși numele său, „Deda”, însemnând în slava veche, satul cel vechi, cel bătrân. Eminescu nu s-a putut bucura însă prea mult de sosirea la Deda, fiindcă „studentii” căutați plecaseră cu o zi mai înainte. Părinții lui Teodor Ceontea, cantorul satului, Iovu Ceontea care, ca și părinții poetului, aveau mulți copii, l-au găzduit cu toată dragostea, și timp de trei zile a fost musafirul lor. Băieții gazdei – Filip, Dănilă, Ioan și Ilisie – l-au culcat în șoprul cu fin și l-au suit apoi pe Dealul Popii, un deal ce se ridică deasupra satului, de unde se puteau vedea satele dinspre Reghin și oglinzile de argint ale Mureșului, înspre nord, se observa strălucind albastru „Olimpul” locului, muntele Scaunul Domnului (1.350 m), având aceeași legendă ca și Olimpul antichității, precum și marile dealuri ale Pleșei și Tarniței. Ei îl vor fi dus apoi și la iazurile Mureșului, care străluceau limpezi în soarele de primăvară. În copilăria mea, casa în care a fost găzduit poetul, aflată în gura văii, lângă biserică, se mai putea vedea, în locul ei s-a ridicat astăzi o casă nouă, ea fiind proprietatea unui nepot al cantorului de odinioară, numit Iosif Ceontea al lui Victor. Proprietarii ei sunt în așteptarea unei plăci comemorative care să amintească dedenilor trecerea prin comuna lor a cântărețului „Luceafărului”. Dealul Popii poartă și astăzi același nume și este unul din punctele de atracție al celor ce vor să vadă „de sus” frumoasa comună aflată astăzi pe punctul de a fi proclamată oraș. Atât la Deda, cât și în alte sate, Eminescu a cules totodată și numeroase poezii populare care vor fi incluse mai târziu în colecția sa.

Eminescu și-a continuat apoi drumul trecând prin satele Cuiejd (astăzi Pietriș), unde se afla un vechi schit, Morăreni, sat grăniceresc, Huduc (astăzi Maiorești), Porcești (astăzi Vălenii de Munte), Brâncovenești – locul unde a fost decapitat mitropolitul Sava Brancovici – Suseni, oprindu-se apoi în orașul Reghin. Un învățat profesor de la Târgu-Mureș, Nicolae Sulică, autor al unui profund studiu intitulat „Eminescu și clasicismul greco-latin”, urmărind deplasarea poetului a confirmat ipotetic, acum câteva decenii, într-o conferință, că are convingerea că la Brâncovenești, unde se afla un castel al baronului Kemeny, Eminescu se va fi urcat

pe terasa castelului, la picioarele căruia curgea atunci Mureșul într-o largă și molcomă unduire de ape, castelul răsfrângându-se în oglinzile acestuia, priveliștea oferind poetului imaginea din Scrisoarea IV-a: „*Stă castelul singuratic oglindindu-se în lacuri / Iar în fundul apei clare doarme umbra lui de veacuri.*” Astăzi, umbra castelului nu se mai reflectă în adâncile ape, fiindcă între timp, Mureșul a fost îndepărtat de castel prin șoseaua națională care a fost construită pe malul său. Semne ale trecerii lui Eminescu prin Reghin nu s-au aflat până acum. El și-a continuat astfel drumul spre Târgu-Mureș, trecând prin satele Iernuțeni, Petelea, Curtifaia (astăzi Periș), Gornești, Șaromberg (astăzi Dumbrăvioara), satul în care a copilărit George Barițiu, Erneiul Mare și Sângeorgiu.

La Târgu-Mureș a tras mai întâi la protopopul ortodox Partenie Trombițaș, care l-a culcat în clopotnița bisericii ortodoxe, pe un maldăr de fân. Din discuția avută cu tânărul pelerin, ale cărui haine începuseră să se ponosească, protopopul s-a ales cu impresia că acesta era un „băiet tare învățat”, și că ar fi foarte potrivit ca învățător la școala românească ce se înființase de curând în orașul de pe malul Mureșului. Biserica respectivă construită din lemn există și astăzi la capătul străzii Petru Maior. Eminescu, visa însă Blajul, așa încât s-a îndreptat spre vestitul han „La calul alb”, unde găzduiau căruțele din satele din jur ce veneau la târg. Târgul se ținea joia. Aici, la o masă, tânărul poet a zărit doi flăcăi voinici îmbrăcați în portul moldovenesc ce-l văzuse când trecuse prin satele de pe Bistricioara. Intrând în vorbă cu ei, a aflat îndată că erau teologi și că se îndreptau spre Blaj, unde urmau să fie hirotonisiți. Se numeau Ioan Cotta și Teodor Cojocariu. Primul era din Bicaz, iar al doilea din Corbu. Mărturisindu-le că și el intenționa să ajungă la Blaj, așa cum îl povățuise „domnul Aron Pumnul”, cei doi teologi îl îmbiară să plece cu ei, căruța lor fiind destul de încăpătoare. Eminescu a primit propunerea cu o neascunsă bucurie și cu mulțumirile de rigoare. Hanul „La calul alb”, refăcut de mai multe ori, se află și astăzi pe strada L. Kossuth, având fixată pe peretele din față o placă comemorativă închinată amintirii poetului. Placa a fost așezată la 13 septembrie 1936.

Care îi va fi fost itinerarul de la Târgu-Mureș la Blaj? G. Călinescu, în monografia sa (ed. IV-a 1964, p. 89) afirmă că de la Târgu-Mureș „călătorii au părăsit Mureșul (cursul pe care veniseră până atunci) și s-au lăsat pe *Târnava Mică* spre Diciosânmartin (astăzi Târnăveni) de unde vor ajunge în fața Hulei Blajului”. Pentru *Târnava Mică* s-a pronunțat și Grațian Mărcuș, într-o recentă scrisoare adresată nouă. Alți eminescologi, printre care Augustin Z.N. Pop, indică itinerarul poetului ca legat de localitățile Iernut (la sud de Târgu-Mureș), Târnăveni, Mediaș, Copșa Mică, Hula Sâncelului, localități care aparțin însă traseului *Târnava Mare* („Pe urmele lui Eminescu” ed. Sport-Turism. 1978 p. 71). Indicațiile sunt nesigure și contrare modului de a călători cu căruța: drumul cel mai scurt și mai lesnicios. Nu mult după apariția cărții distinsului nostru confrate, de altfel așa de conștiincios lucrată, și a articolului nostru din „România Pitorească” (ianuarie 1979), o profesoară din partea locului, folcloristă totodată, Elena Râșniță-Buzea, ne-a trimis

o lungă scrisoare în care ține să precizeze că Eminescu, pentru a fi ajuns la Hula Sâncelului și pe Hula Blajului, „trebuie să fi venit pe alt itinerar, și anume pe valea *Târnavei Mici*, prin Cetatea de Baltă (fosta posesiune a lui Ștefan cel Mare), și nu prin Mediaș și Copșa Mică”. Eminescu, pentru a ajunge la Blaj, venind de la Dumbrăveni, a trebuit să înainteze, deci, împreună cu tovarășii săi de drum, trecând de două ori Târnavă Mică, prin satele Adămuș, Cornești, Cetatea de Baltă, Sfânta Maria, Jidvei, Sona, Spini (azi Lunca Târnavei) și, în sfârșit, prin Sâncel. Scrisoarea menționată cuprinde și alte detalii asupra Hulei pe care se află astăzi teiul lui Eminescu și alte elemente la care ne vedem siliți deocamdată să renunțăm.

Când poetul a ajuns în vârful Hulei, a strigat memorabilele cuvinte: „*Te salut din inimă Romă-Mică. Îți mulțumesc, Dumnezeu, ca m-ai ajutat s-o pot vedea!*” Cu această stare de spirit a intrat poetul în Blaj. Ecoul Blajului în inima sa și șederea în „Mica Romă”, timp de câte va luni, au fost înfățișate în cunoscuta broșură din 1914 a lui Elie Dăian: „Eminescu în Blaj”. Nu revenim asupra lor, menționând numai în treacăt faptul că aici a descoperit repede și pe cei doi „studenti” pe care nu-i mai ajunsese de la Deda. Cu Teodor Ceonța avea să fie, de altfel, peste câțiva ani, coleg la Universitatea din Viena și la Societatea „România jună”, Eminescu povestindu-i cu amănunte popasul său de la Deda, în familia bătrânului Iovu Ceonța. Teodor Ceonța le-a povestit, la rândul său, unui nepot, Grigore Ceonța, viitor învățător în comuna Deda, iar acesta, fiindu-mi unchi, le-a transcris pentru mine.

„Itinerarul turistic” al lui Mihai Eminescu, din vara anului 1866, s-a completat peste câteva săptămâni cu o călătorie la Alba Iulia, unde, la 27–28 august, s-a ținut unul din marile congrese anuale ale „Asociațiunii pentru literatură română și cultura poporului român”, aici având prilejul să vadă pe Andrei Șaguna, mitropolitul Transilvaniei, pe eroul Ioan Axente Sever, precum și pe marii învățați Timotei Cipariu, Iosif Hodoș, Aron Densușeanu ș.a. A fost cea mai mare adunare de intelectuali români la care asistase poetul până atunci. Călătoria a fost făcută pe jos, prin Teiuș. La întoarcere, a dormit o noapte în Bucerdea Grânoasă, satul lui Ion Maiorescu. În toamnă, vrând să se întoarcă acasă, s-a îndreptat spre Sibiu, unde a cunoscut pe istoricul Nicolae Densușianu, care, după ce l-a îmbrăcat – hainele poetului fiind uzate cu totul – l-a trimis cu o recomandatie la Popa Bratu de la Rășinari, bunicul lui Octavian Goga, care avea să-l treacă apoi peste munți în Țara Românească. Ducea cu el drept zestre neuitata Câmpie a Libertății de la Blaj, umbrele lui Horea și Iancu și, totodată, o bogată culegere de poezii populare ardelenesti.

Pornind de la Ipotești, itinerarul lui Eminescu a înregistrat, astfel, următoarele principale localități transilvănene: Tulgheș, Toplița, Deda, Reghin, Târgu-Mureș, Târnaveni, Blaj, Alba Iulia, Sibiu, Rășinari. Câți din tinerii de 16 ani au făcut până acum un astfel de traseu?

România pitorească, nr. 91, iulie 1979, p. 4, 6

Rememorări la un destin literar

Deși puțin mai tânăr decât Bazil Gruia, i-am urmărit activitatea literară și publicistică de-a lungul a peste cinci decenii. Am resimțit, deci, o profundă bucurie când, recent, Bazil Gruia, devenit septuagenar, revista „Tribuna” i-a consacrat un succint portret literar.

Au fost relevate câteva motive și elemente care caracterizează poezia lui Bazil Gruia, dar cred că la aceasta ar trebui adăugată – pentru ca portretul să fie complet – și activitatea publicistică a scriitorului. În calitate de istoric și publicist m-a interesat de aproape, pe tot parcursul deceniilor, și această latură a activității sale.

În suita numeroaselor articole publicate în presa anilor 1927–1940 țin să amintesc în primul rând articolul său din săptămânalul *Chemarea*, din 1930, pe tema răscoalelor țărănești din 1907, articol care a declanșat un răsunător proces de presă. După cum se știe, în acel articol i se contesta fostului mareșal Averescu dreptul de a fi considerat „prieten al țărănimii”, așa cum se pretindea, din moment ce în 1907, el și-a asumat în calitate de ministru de război rolul de a reprima răscoala țăranilor.

În orice caz, acuzația a fost un act de curaj civic din partea publicistului, student pe atunci, dată fiind situația excepțională pe care o avea în acea vreme mareșalul Averescu. Articolul constituia totodată și meritul tânărului ziarist de a fi readus în discuția opiniei publice din Ardeal problema răscoalelor de la 1907, căci aici, ororile înăbușirii răscoalei erau mai puțin cunoscute. Interesul pentru proces a fost cu atât mai mare, cu cât pentru prima oară se discuta problema răscoalelor sub forma unei acuze aduse direct fostului mareșal Averescu. Ca istoric, am consemnat cu toată obiectivitatea acest fapt. Spațiul nu-mi îngăduie să mă extind aici cu amănunte, cine dorește să se documenteze, mai detaliat, poate revedea presa vremii, 1930–1931, și „Magazinul istoric” din București, nr. 3/1973.

Un alt moment din activitatea publicistică de mai târziu a lui Bazil Gruia îl reprezintă cartea sa memorialist-documentară, despre Lucian Blaga: *Blaga inedit, amintiri și documente*, 1974, unanim apreciată ca având o remarcabilă valoare documentară pentru cunoașterea mai de aproape a vieții și operei autorului *Poemelor luminii*.

Privitor la poezia lui Bazil Gruia, aș dori să adaug câteva reflecții la opiniile emise de o seamă de critici în frunte cu G. Călinescu și Șerban Cioculescu.

Spre deosebire de alți poeți, care se grăbesc să publice în tinerețe cât mai multe volume, Bazil Gruia și-a rezervat această voluptate pentru anii senectuții, anii frământați de un nepresupus demon. Și într-adevăr, cercetând bibliografia sa

constatăm cu surprindere că în anii tineri el a publicat un singur volum (în *Țara Toamnei*, 1929), pentru ca apoi, în ultimii ani, să realizeze o adevărată avalanșă de apariții: *Arderea etapelor*, 1968, *Obsesia verii*, 1972, *Patima albă*, 1976, *Efigiile riscului*, 1978.

Calea lui Bazil Gruiă a fost evident ascendentă, de la poezie cu accente tradiționale, ardelenne, pe măsura lui Ovidiu Hulea sau a lui Teodor Mureșanu, urcându-se spre o poezie modernă, bogată în metafore și accente proprii, relevând o permanentă prospețime a fanteziei și limbajului, un efort liric spre altceva decât fuseseră vechii săi tovarăși de începuturi.

Deși uneori se pare că poezia sa e prea încărcată, ea își păstrează întotdeauna unitatea. Această constatare a făcut-o și Șerban Cioculescu, când analizând (în „Flacăra”, nr. 37–1978) poezia lui Bazil Gruiă conchidea: „Maniera sa este versul amplu, sau cum se spune astăzi, discursul poetic, încărcat cu metafore, uneori excesive, dar totdeauna coerente, iar poemul e construit, spre deosebire de caracterul amorf al unei mari părți din producția zilei.”

La o vârstă când alții se odihnesc, Bazil Gruiă oferă un exemplu de tinerețe și energie consacrată unui vis poetic. În zăre continuă să-l ademenească Fata Morgana. El o urmărește de peste cinci decenii. Va urmări-o, și în viitor. Ca prieten de generație ardeleană, am ținut să însălez aceste reflecții și memorii la destinul său literar. Sunt încredințat că prin activitatea lui Bazil Gruiă, Ardealul a înscris o pagină nouă în istoria poeziei și publicisticii românești.

Tribuna, nr. 50, 13 decembrie 1979, p. 3

Dosoftei, trei sute de ani de la tipărirea „Psaltirei” româno-slave

Minuat secol a fost secolul al XVII-lea în cultura românească!

Continuând tradițiile fecunde ale secolului precedent, care ne-a dat, în arhitectură, mănăstirea de la Curtea de Argeș (1517) – comparabilă și ca dimensiuni și ca expresie artistică cu atâtea din marile monumente ale Renașterii – și Sucevița din Moldova (1585); în politologie, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* (1521), un tratat de educație politică și morală – Domnul Munteniei fiind considerat un adevărat Marc Aureliu – destinat celor chemați să guverneze, asemănător, păstrând proporțiile, cu *Il Principele* lui Machiavelli; în literatură – pe lângă creațiile folclorice – prin diaconul Coresi de la Târgoviște și învățăceii săi, inspirate de dorințele și trebuințele poporului, primele traduceri de cărți eclesiastice pentru toate cele trei țări românești: *Întrebarea creștinească* (1559), *Evangheliarul* (1516), *Psaltirea și Liturghierul* (1570)/ *Evanghelia cu învățături* (1581), *Palia de la Orăștie* (1582); în pedagogie, prin școala de la

biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului, primele începuturi de învățătură în limba română, noul secol avea să reprezinte un salt în toate domeniile, și îndeosebi în dezvoltarea limbii și a culturii.

Și într-adevăr, în acest secol, pe lângă noile realizări în perimetrul arhitecturii și al picturii – mănăstirile de la Voroneț (1547), Iași (Trei Ierarhi, 1639) Hurezi (1690–1697) –, s-au scris marile cronici ale lui Grigore Ureche (*Domnii Țării Moldovei și viața lor*), Miron Costin (*Letopisețul Țării Moldovei*) și a stolnicului Cantacuzino (*Istoria Țării Românești*), prin care s-au pus bazele istoriografiei naționale, s-au scris cele dintâi legiuiri în limba română – *Pravila de la Govora* (1640), *Pravilele împărătești* (Iași, 1640), *Îndreptarea legii* (1652) – și s-au creat marile monumente de limbă – *Cartea românească de învățătură* și *Cazania lui Varlaam* (Iași, 1643), *Noul Testament* de la Alba Iulia (1648), *Biblia* de la București (1688) – toate fiind destinate românilor de pretutindeni, și s-a ridicat, totodată, cel dintâi „uomo universale” al culturii române, spătarul Nicolae Milescu, călător în Europa (Berlin, Stockolm, Paris, Varșovia, Moscova) și China, autor al unui jurnal siberian și al unei descrieri a Chinei traduse în diferite limbi.

Sub cerul acestui veac au fâlfâit pentru întâia oară și aripile poeziei românești culte – cea populară fiind tot atât de veche ca și poporul însuși –, întâiul ei plâsmuitor fiind mitropolitul Dosoftei al Moldovei (1624–1693) – pe numele lui mirean Dimitrie Barila – fost mai întâi egumen la mănăstirea „Pobrata” și apoi episcop de Huși (1658) și de Roman (1659) – unul din cei mai învățați oameni ai timpului, poliglot și polihistor. „Acest Dosoftei, mitropolitul – avea să scrie în secolul următor cronicarul Ioan Neculce – era neam de mazil, prea învățat; multe limbi știa, elinește, latinește, slavonește și altele. Adânc din cărți știa, și deplin călugăr și cucernic; în țara noastră pe acele vremi nu se afla om ca acela.”

Cercetători mai noi ai manuscriselor sale aveau să constate că, pe lângă limbile menționate de Neculce, Dosoftei mai cunoștea și ebraica, neogreaca, precum și poloneza, ucraineana și rusa.

Prin Dosoftei s-a făcut trecerea de la preocupările și limba lui Varlaam, la acelea ale lui Nicolae Milescu și Dimitrie Cantemir, activitatea sa literară având, astfel, un caracter organic, strâns legată de necesitățile și aspirațiile timpului. Pastorația lui a fost dintre cele mai accidentate. Ales mitropolit în timpul celei de a doua domnii a lui Gheorghe Duca (1671), și menținut ca atare și în prima domnie a lui Petriceicu Vodă (1672–1673), silit, la scoaterea acestuia din scaun, să se retragă în Polonia, iar apoi, la întoarcere (1674), fiind arestat de noul domn, Dumitrașcu Vodă Cantacuzino, a fost depus la mănăstirea „Sf. Sava” din Iași. În anul următor, i se redă locul de: mitropolit, calitate în care îl va găsi Gheorghe Duca în a treia sa domnie (1678–1684). La sfârșitul domniei acestuia și refugierea în Polonia – în scaun urmând din nou Dumitrașcu Cantacuzino – Dosoftei îl va urma în exil, întorcându-se la Iași în 1686, în preajma intrării oștilor lui Ioan Sobieski, regele Poloniei, care intenționa să smulgă Moldova de sub dominația turcească. Cum campania acestuia s-a încheiat pe neașteptate, fără a obține rezultatele dorite,

Dosoftei s-a retras din nou în Polonia – se pare constrâns de Ioan Sobieski – unde, în cetatea Strji de lângă Lvov, avea să rămână, îndurând grele lipsuri, până la moartea sa (13 decembrie 1693). În răstimpul exilului său în Polonia, Dosoftei a tradus din limba greacă pentru țarii Rusiei, la cererea acestora, *Istoria bisericească* a lui Gherman, patriarhul Constantinopolului, lucrarea *Împotriva ereziilor* scrisă de Simion, arhiepiscopul Tesalonicului, *Epistolele* lui Antiohie, o culegere de *Cuvântări* a lui Ioan Hrisostomul ș.a., el relevându-se ca un exponent al ortodoxiei răsăritene.

Deși a trăit în condiții atât de vitrege, Dosoftei a realizat o considerabilă activitate pastorală, culturală și literară. Deasupra ei a plutit neconținut duhul patriotismului, al dragostei pentru limba, pentru istoria și poezia românească, el fiind primul poet român cult. Încă din primii ani ai călugăriei sale, Dosoftei a descoperit la mănăstirea „Pobrata” un document dintre cele mai interesante ale vechii istorii a Moldovei, și anume un uric al lui Roman Vodă (Roman I Mușat, 1391–1394) – tatăl lui Alexandru cel Bun – prin care acesta se intitula „Marele singur stăpânitorul domn Io Roman Voievod al Țării Moldovei, de la Munți, până la țărmul Mării”, așa cum avea să se intituleze și fiul său, Alexandru. Documentul, prin cronica lui Nicolae Costin, își va deschide apoi drum spre istoria românilor.

Ca mitropolit, Dosoftei a stăruit cu multă energie pentru introducerea limbii române în cultul liturgic – înlăturând astfel definitiv limba slavonă – traducând și tipărind, într-o succesiune vertiginoasă, *Psaltirea de-nțăles a sfântului proroc David* (1680), *Molitvenic de-nțăles* (1681), *Molitvenicul cel mic și Sfânta liturghie* (1683), *Parimiile* (1683), *Octoihul și Osmoglavnicid* (1683), cărora avea să le adauge apoi *Viața și petrecerea (moartea) sfinților* (patru volume, 1682–1686).

Ca și înaintașii săi, Coresi și Varlaam, el preciza că „în besearică mai voia mi-i cinci cuvinte cu mintea să grăiesc, dar și pre alții să învăț (în limba română – n.a.), decât zece mii de cuvinte într-altă limbă”, poporul necunoscând niciodată limba slavonă. Dosoftei nu s-a mărginit însă numai la recomandarea predicăției în limba română, a cultivării omileticii, ci a îmbrățișat serviciul liturgic în toată amploarea lui, de la utrenie și până la vecernie, ca și serviciile speciale (botez, cununie, înmormântare), pentru el toate manifestările de această natură fiind un factor de educație și afirmare românească.

Cărțile tipărite de Dosoftei, ca și cele ale înaintașilor săi, au pătruns totodată și în Transilvania – unde mitropolitul Sava Brancovici urmărea aceleași țeluri – și în Țara Românească, ele fiind destinate tuturor românilor. „El – avea să afirme filologul Sextil Pușcariu – a contribuit mai mult ca oricare alt scriitor bisericesc din secolul al XVII-lea la stabilirea definitivă a graiului strămoșesc în biserică.”¹⁴³

La această acțiune l-a îndemnat nu numai constatarea necesității ei practice, ci și convingerea sa despre superioritatea limbii române care, ca limbă de origine latină, era o limbă „de bun neam, de pe sânge rudă împărătească”.

¹⁴³ Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române, Epoca veche*, Sibiu, 1936, p. 123

Tălmăcirile lui Dosoftei n-au fost importante numai prin oportunitatea lor în raport cu timpul în care au apărut, ci și pentru calitatea și nivelul limbii, el fiind, ca și Varlaam, un temeinic cunoscător al limbii populare, din care a reținut farmecul și seva robustă, și totodată a atâtor limbi care i-au oferit posibilitatea introducerii, îndeosebi din limba latină, a unor valoroase neologisme.

Principala lui creație literară este traducerea *Psaltirii în versuri*, care a relevat nu numai adâncile lui cunoștințe de limbă, ci totodată și talentul său poetic, conștiința sa de scriitor român. Traducerea în versuri a *Psaltirii* lui David, considerată ca una din cele mai reprezentative opere poetice ale antichității, a constituit o stăruitoare preocupare a numeroși scriitori din perioada Reformei și a contra-reformei, care – rând pe rând – au încercat să o transpună în diferite limbi europene¹⁴⁴. În Franța, pe lângă Calvin, ea a fost încercată – parțial – în anul 1541, de către Clement Marot, și apoi de către Theodore de Beze – care a izbutit să o traducă în întregime. În Anglia, opera lui David a atras în a doua jumătate a secolului al XVI-lea pe umanistul George Buchapan, iar în Polonia, pe poetul Jan Kochanowski – care a tălmăcit-o în 1579. Dosoftei are meritul celei dintâi traduceri în cadrul ortodoxiei. Munca lui la traducerea *Psaltirii*, cunoscând amănunțit lucrarea lui Kochanowski, a durat mai bine de cinci ani, noul traducător efectuând mai întâi din slavonă o traducere proprie în proză, aceasta fiind cea pe care avea să o transpună apoi în versuri originale românești. O primă versiune a *Psaltirii* a fost publicată la Uniev, în Polonia, în anul 1673, cu sprijinul lui Petriceicu Vodă, căruia i-a și fost dedicată, în dedicație Dosoftei arătând că „cu multă trudă și vreme îndelungată, precum am putut mai frumos, am tâlcuit și-am scris, precum au vrut Dumnezeu, să poată trage hirea omului către cetitul ei”. În 1680, versiunea în proză va fi publicată la Iași, cu text român și slavon.

Unii istorici au acreditat ideea că *Psaltirea* lui Dosoftei n-ar fi decât o imitație a *Psaltirii* traduse de Kochanowski, afirmație pe care cercetătorii mai noi, studiindu-i în mod amănunțit îndeosebi ritmul și diferitele forme de exprimare, au respins-o ca fiind neîntemeiată. În interpretarea sensurilor originare, ca și a metaforelor și imaginilor strâns legate de textul de bază – textul slavon – limba română i-a oferit lui Dosoftei, cu toate greutățile începutului, un larg depozit de echivalențe și experimentări, introducând totodată în noul text și numeroase expresii tipic românești din viața social-economică a timpului. De altfel, limba și poezia populară nu i-au oferit numai cuvintele necesare traducerii, ci totodată și numeroase forme poetice – ritmuri și rime – care, de pe o parte, îl îndepărtează de textul lui Kochanowski, avut fără îndoială în vedere, iar pe de alta, îl apropie de cugetarea și exprimarea autentic românească.

Unele din versurile sale, fără a avea prea multă fluiditate și plasticitate, anticipează totuși, pe linia poeziei populare, unele acorduri din „Miorița” lui

¹⁴⁴ Augustin Z. N. Pop, *Glosări la opera mitropolitului Dosoftei*, Cernăuți, 1944, capitolul „Psalmi și psaltiri versificate în Europa”.

Alecsandri și chiar din unele creații culte de la începutul secolului al XIX-lea.

Dosoftei este autorul celei mai întinse opere literare românești scrise până la dânsul (aproape 9000 de versuri) și, incontestabil, unul din ctitorii poeziei române culte. Calitatea sa de „fondator” al poeziei române culte avea să fie recunoscută și de B.P. Hașdeu, care îl va recomanda și reproduce în publicațiile sale, ca un autentic izvor de limbă și poezie românească¹⁴⁵. Contribuția sa la dezvoltarea poeziei române va fi remarcată și de către istoricul literar maghiar L. Gáldi, care va vedea însă în mitropolitul Moldovei – în mod exagerat – mai mult un discipol al poetului polonez J. Kochanowski¹⁴⁶.

În ultimii ani, cercetătorii activității lui Dosoftei – Victor Kernbach¹⁴⁷, Al. Piru¹⁴⁸, Al. Elian¹⁴⁹, Dan Simionescu¹⁵⁰, George Ivașcu¹⁵¹, N. Grigoraș¹⁵², Ion Radu Mircea¹⁵³ ș.a. – au urmărit și creațiile sale de poet laic, și totodată de istoric al românilor. Din seria celor dintâi sunt menționate și valorificate drama *Erofilii*, operă a poetului cretan Gheorghios Chortatzis – care, în fond, nu era decât o prelucrare după piesa *Orbecche* a scriitorului italian Giraldu – mitropolitul Moldovei fiind astfel primul scriitor român care a intrat în contact cu literatura italiană; din seria următoare, menționăm „Domniile Țării Moldovei”, publicat în 1681, ca un adaos la *Molitvenicul pre înțeleș*.

În acest poem, Dosoftei a versificat viața stăpânilor Moldovei, de la Dragoș Vodă și până la Gheorghe Duca. Accentele evocării cad îndeosebi pe domniile lui Roman Vodă, a lui Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Rareș Petru Vodă, Ion Vodă Viteazul, Barnowski Vodă, Vasile Lupu, pentru a se încheia cu domnia lui Duca Vodă.

Poemul se încheie cu o mărturisire, scrisă în spiritul lui Grigore Ureche și a lui Miron Costin, după care „țara Moldovei și Ardealul și Țara Muntenească” alcătuiesc o singură unitate până la Dunăre, „iară între Bulgaria și-ntre Machedonia sunt rumâni din rădăcina cea bătrână”.

¹⁴⁵ B. P. Hașdeu, „Psaltirea versificată a lui Dosoftei”, în: *Columna lui Traian*, 1870, p. 44.

¹⁴⁶ Vezi revista *Studia slavica*, tom VI, 1960, fasc. 1–2.

¹⁴⁷ Victor Kernbach, „Un poet uitat: Dosoftei”, în: *Limbă și literatură*, vol. I, 1955, p. 142–164.

¹⁴⁸ * * *, *Istoria literaturii române*, vol. I, București, Editura Academiei, 1964, p. 437–451.

¹⁴⁹ Al. Elian, „Dosoftei – poet laic”, în: *Contemporanul*, nr. 21, 26 mai 1967.

¹⁵⁰ Dan Simionescu, *Cronici și povestiri românești versificate*, București, Editura Academiei, 1967, p. 50–53; vezi de același autor „Dosoftei traducător din dramaturgia cretană”, în: *Manuscriptum*, vol. III, nr. 3 (8), 1972, p. 28–30.

¹⁵¹ George Ivașcu, *Istoria literaturii române*, vol. I, București, Editura științifică, 1968, p. 199–208.

¹⁵² N. Grigoraș, „Originea, formația și preocupările istorice ale mitropolitului Dosoftei”, în: *Revista de istorie*, vol. XXVII, nr. 10, 1974.

¹⁵³ Ion Radu Mircea, „Mitropolitul Dosoftei, istoric al românilor”, în: *Magazinul istoric*, vol. IX, nr. 8 (101), 1975, p. 44–47; vezi de același autor „Dosoftei, un rapsod al istoriei Moldovei”, în: *Manuscriptum*, vol. VII, nr. 1(22), 1976, p. 37–46.

În anul 1978, cunoașterea și valorificarea operei lui Dosoftei a făcut un nou pas înainte prin publicarea unui prim volum de *Opere complete* (versuri), cuprinzând întreaga operă poetică a acestuia, un al doilea volum urmând să cuprindă proza mitropolitului. Volumul a fost îngrijit de profesorul N.A. Ursu de la Iași, având un studiu introductiv semnat de Al. Andriescu, și a fost tipărit de editura „Minerva”, atribuindu-i-se apoi de către revista „Manuscriptum” premiul Perpessicius pentru cea mai bună ediție a anului.

Stâlp și far călăuzitor al bisericii sale, patriot însuflețit, traducător și poet cult original, precursor al literaturii române moderne, Dosoftei a fost una din marile personalități românești ale secolului al XVII-lea și, totodată, o mare figură a Răsăritului ortodox.

Revista Comisiei Naționale Române pentru UNESCO, nr. 3, 1980, p. 272–276

Vasile Alecsandri și românii din Transilvania

Prin *Deșteptarea României* (1848), *Hora Unirii* (1856) și *Odă ostașilor români* (1877) – pentru a le aminti numai pe acestea – Vasile Alecsandri s-a remarcat și s-a impus în mod indiscutabil ca primul bard al românilor, al tuturor românilor de pe ambele versante ale Carpaților.

Pentru ardeleni, îndeosebi, el a fost un adevărat demiurg al sentimentelor credințelor și așteptărilor românești. Vizitând întâia oară Ardealul de răsărit, în 1843, la vârsta de 22 de ani, – pe cel din vest îl va vizita în 1847 – Alecsandri a întreținut până la moarte cele mai strânse legături cu ardelenii, cu cărturarii, poeții și folcloriștii, acestora, cu revistele, instituțiile și societățile lor culturale, cu alte cuvinte cu George Barițiu, Andrei Mureșanu, Timotei Cipariu, Iosif Vulcan, Andrei Bârseanu, cu *Foaia pentru minte, inimă și literatură* (Brașov), *Familia* (Oradea), *Albina Carpaților* (Sibiu), cu „Asociațiunea pentru literatură și cultura poporului român” de la Sibiu, cu Asociațiunea de la Arad și cu atâtea altele. În 1848, a cântat cu o vie însuflețire adunarea revoluționară de la Blaj, considerată ca un semn profetic al dezrobirii și unității naționale. Însăși „Hora Unirii” a fost în prima ei versiune un cântec transilvan. Ardelenii l-au simțit întotdeauna alături de inimile și așteptările lor, pentru ei Alecsandri fiind nu numai bardul marilor aspirații patriotice, ci totodată și dramaturgul care prin comediile, vodevilurile și dramele sale a însuflețit, datorită limbii, vervei, umorului și patriotismului său toate scenele din Transilvania.

După obținerea premiului de la Montpellier (19 mai 1878), revista

„Familia” – reproducând poezia premiată – scria următoarele: „Nu este încă nici un caz ca vreun poet român să se fi împărtășit de o astfel de distincțiune înălțătoare. Toată lumea latină vine să încununeze pe poetul nostru. De acum înainte nu numai noi ne mândrim cu el, ci toată ginta latină îl numește poet al său. Privighetoarea din lunca Mirceștilor, poetul națiunii române, a devenit poetul latinității.”

Peste câteva zile, „Familia” adăuga: „V. Alecsandri tocmai când îl credeam ajuns la treapta cea mai înaltă a măririi sale, deodată s-a ridicat și mai sus, la o înălțime și mai mare și dimpreună cu sine a înălțat și națiunea sa în stima și admirațiunea lumii civilizate”.

„Cântecul ginteii latine” a fost reprodus în același timp în toate publicațiile românești din Transilvania.

Iosif Vulcan, redactorul „Familiei”, a tradus poezia în limba maghiară, prezentând-o, la 26 iunie 1878, societății literare „Kisfaludi” și publicând-o apoi în ziarul „Vasárnapi Ujság” din Budapesta (1878, nr. 27).

În același timp, românii din Arad, în frunte cu profesorul Augustin Aron Hamsea, îi expedia bardului un mesaj de un înălțător conținut: „Poete român – exclamau ardelenii – tu ai fost cel mai mare cântăreț în cel mai mare concert...”. Alecsandri a răspuns cu căldură tuturor mesajelor ardeleni, în scrisoarea către arădeni declarând că: *„Ardealul a fost totdeauna cuibul sacru al romantismului pe care nici o furtună nu l-a putut distruge, căci a fost cimentat cu anticul și nepieritorul sânge roman... Eu sunt fericit – mărturisea Alecsandri în încheiere - de simpatiile ce le-am câștigat în inimile tuturor românilor ce ținesc privirile spre viitor.”*

În 1880, publicând puternica sa dramă patriotică *Despot Vodă*, poetul trimitea un exemplar cu autograful său și Institutului seminarial și preparandial de la Arad, precizând că a fost oferit direct de către autor. Exemplarul respectiv se păstrează și astăzi în biblioteca din Gai, alături cu numeroase alte scrieri tipărite în secolele XVII și XVIII la Iași, București, Târgoviște, Râmnic și în alte orașe de dincoace de munți.

Legăturile lui Alecsandri cu românii ardeleni, și îndeosebi cu cei din Banat și din orașele Arad și Oradea, subliniază în mod concludent strânsele și permanentele contacte spirituale, culturale și politice între românii de pretutindeni, ele constituind o prefață categorică a Unirii din 1918.

Cronica, nr. 17, 25 aprilie 1980, p. 8

Un poem german despre români, scris la începutul secolului al XVII-lea

Originea, limba, însușirile și tradițiile poporului roman au fost evidențiate, de-a lungul vremii, de numeroși călători, diplomați, erudiți și umaniști bizantini, italieni, francezi, germani, maghiari. Unul dintre aceștia a fost și însemnatul poet silezian Martin Opitz de Roberfeld. Invitat, în 1622, la Alba Iulia – ca profesor la noul gimnaziu transilvănean înființat de principele Gabriel Bethlen –, el a întreprins diferite călătorii pe drumurile și potecile Munților Apuseni, ajungând astfel să cunoască viața aspră a moșilor din regiunea vechilor exploatari miniere daco-romane de la Zlatna, Abrud, Roșia și altele. Acolo, el a descoperit și numeroase relicve și inscripții care l-au pus în contact cu trecutul legendar al dacilor și coloniștilor romani. Nu i-a rămas străină nici opresiunea pe care o îndura poporul român, iobăgia, umilințele și caznele la care era supus. Observațiile și reflexiile sale aveau să fie concretizate în poemul *Zlatna oder von der Ruhe des gemutes* (Zlatna sau despre liniștea sufletului) – care, împreună cu alte scrieri, a fost premiat la Viena cu o cunună de lauri.

Poemul lui Opitz a fost tradus în anul 1885 de către tânărul poet George Coșbuc și publicat ca „traducere liberă” în ziarul „Tribuna” de la Sibiu, aflat sub conducerea lui Ioan Slavici. Dar poetul năsăudean n-a reprodus traducerea în niciuna din culegerile sale de poezii, așa încât peste *Zlatna...* s-a lăsat, din nou, tăcerea. Iar o nouă traducere n-a mai încercat nimeni... până astăzi.

De curând el a fost tradus de Mihai Gavril, care-l numește poem „răsădit în românește”, dându-i și un nou titlu, pe linia dintre Coșbuc și Blaga: *Zlatna sau cumpăna dorului*. Păstrând întreaga bogăție de idei a fondului, calda afecțiune a poetului german pentru poporul român, admirația pentru multiplele sale talente și pentru luptele seculare purtate pentru apărarea ființei sale etnice, a limbii și vetrei sale, „răsăditorul” izbutește să dea poemului o nouă versiune artistică, o nouă muzicalitate, el devenind astfel o creație contemporană – rămânând, totodată, un emoționant document istoric, la loc de cinste printre atâtea și atâtea altele care atestă continuitatea noastră pe „gura de rai” a vechii Dacii.

Viața militară, nr. 5, 1980, p. 25

Octavian Goga – poet, publicist și orator

Apariția și consacrarea lui Octavian Goga în cultura română – cu toate implicațiile ei și nu numai în literatura propriu-zisă – a fost pregătită de patru generații de cărturari și luptători care, rând pe rând, și-au adus prinosul la elaborarea unei spiritualități militante, a unei ideologii active, a unui crez dinamic, care aveau să se cristalizeze, prin opera integrală a aceluia care urma să se impună mai întâi ca poet, aceasta fiind prima sa ipostază, și apoi ca publicist, la nivelul lui Eminescu, și orator, de proporțiile și semnificația unui M. Kogălniceanu, Tache Ionescu, N. Iorga.

A fost, mai întâi, generația „Școlii Ardelene” de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, de care se leagă, după răscoala lui Horea (1784), mișcarea *Supplexului libellus valachorum* (1792), continuată printr-un lung șir de scrieri filologice, istorice și literare semnate de Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu, fără a uita de opera didactică săvârșită de Gheorghe Lazăr. Prin această generație s-au pus bazele moderne ale filologiei, istoriei și, prin epopeea lui Ion Budai-Deleanu, ale poeziei române. Toate aceste scrieri au fost dinamic îmbibate de spiritul unității naționale, filologia, istoria și literatura cultivată de ei adresându-se românilor de pretutindeni, trecând peste formulele regionale și peste vechile limite ale cronicarilor. Peremptorii și concludente din acest punct de vedere sunt înseși titlurile principalelor lor opere: *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (Samuil Micu-Gheorghe Șincai), *Istoria, lucrurile și întâmplările românilor* (Samuil Micu), *Cronica românilor* (Gheorghe Șincai), *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* (Petru Maior). Aceste scrieri, îndeosebi ale lui Maior, au exercitat o profundă influență asupra formării intelectuale și naționale a câtorva dintre cei mai străluciți cărturari români din epoca anterioară Revoluției de la 1848 și apoi a revoluției însăși: Ion Heliade-Rădulescu, Mihail Kogălniceanu, V. Alecsandri, C. Negruzzi, Nicolae Bălcescu, Petrarhe Poenaru și alții. Temeiul originar al limbii și națiunii noastre daco-romane se fixase, orizonturile ei geografice și politice se luminaseră înspre toate cele patru puncte cardinale. Conștiința românească prinsese aripi, vântul deșteptării începuse să zguduie stejarii și culmile Carpaților. Se știa acum tot ceea ce fusese în urmă cu două și trei mii de ani pe străvechile plaiuri ale Daciei.

Cunoașterii trecutului avea să-i urmeze flacăra viitorului; o nouă Dacie creștea din lacrimi și visuri. Steagul lui Mihai Viteazul se ridica din nou către cer.

În Transilvania, doctrina ilustrei „școli” avea să fie îmbrățișată și continuată cu aceeași dogoare incendiară de Simion Bărnuțiu, Timotei Cipariu, George Barițiu, Al. Papiu-Ilarian și, ca o flăcără crescută din adâncul pădurilor de goruni

ale Munților Apuseni, de eroul legendar Avram Iancu. Aceștia aveau să constituie, și de o parte și de alta a munților, *generația pașoptiștilor*, generația *Deșteptării României*, a lui *Deșteaptă-te, române!*, generația proclamațiilor moldovenilor de la Iași, Brașov și Cernăuți, a adunării de pe Câmpia Libertății de la Blaj, a „Proclamației” de la Islaz, a marii manifestații de la Lugoj, a năprasnicelor lupte din Alpii Transilvaniei, din toate unghiurile României răsunând același strigăt: *Libertate, Unire, Unire între toți românii*.

Virtualmente, Unirea se înfăptuise. „România noastră există – afirma Bălcescu la 1851 – orb cine nu o vede!”

Programul revoluționar pașoptist se va înfăptui de către aceeași generație în urma unei laborioase, ingenioase și titanice activități diplomatice, bazate în interior pe energia și devotamentul maselor, prin marile biruințe de la 1859 și 1877, Unirea Principatelor și Independența României dobândindu-și astfel statutul așteptat.

A *treia generație* avea să se închege și să se manifeste concomitent cu consolidarea Unirii Principatelor și a pregătirii Războiului de Independență, coloana ei marmoreană fiind reprezentată prin realizarea unor înalte valori culturale, literare și artistice îndeosebi, care vor impune în istorie numele unui Titu Maiorescu, A.D. Xenopol, M. Eminescu, Ion Creangă, I.L. Caragiale, Ioan Slavici, Nicolae Grigorescu. În orizontul și în spiritul aceleiași generații aveau să se manifeste și Barbu Delavrancea, Alexandru Vlahuță, George Coșbuc, Aurel Mureșianu.

Programul ardelean al acestei generații va fi exprimat, în 1884, de către Ioan Slavici prin ziarul *Tribuna* de la Sibiu. *Soarele pentru toți românii de la București răsare* era deviza cea mai înălțătoare din câte au fost plătuite în limba română. Această deviză avea să stea la baza întemeierii la București a *Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor* – transformată apoi în *Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor* – și a avântului național al procesului mișcării memorandiste din anul 1894, în cadrul dezbaterilor cărui s-au rostit cuvintele simbolice ale lui Ioan Rațiu: *Existenta unui popor nu se discută, ci se afirmă!*

La începutul secolului al XX-lea, problema desăvârșirii unității naționale, prin eliberarea Transilvaniei, ajunsese la o tensiune și o acuitate cu caracter revoluționar. Suferințele naționale atinseseră limitele. Limba românească era izgonită din instituții, învățământul românesc strâmtorat din ce în ce mai mult, drepturile politice tăgăduite cu înverșunare. Paharul se umpluse până la vârf. Vremea așteptărilor trecuse. Se simțea nevoia acută, imperioasă, a unui clopot uriaș și a unui buciom care să străbată întinderile, adâncurile și conștiințele pentru a le orândui în linie de bătaie. Glasul clopotului și al buciomului avea să fie întruchipat de Octavian Goga, de împletiturile de oțel ale versurilor sale, de articolele tăioase ca o lamă de Toledo, de discursurile dantoniene care-l vor impune prin ton și limbă, prin nivel literar și gesticulație ca cel mai desăvârșit orator al Transilvaniei.

Evident, și până la Goga, Ardealul avusese numeroși poeți, dintre cei vechi pe Ion Barac, pe Vasile Aron, linia lor urcându-se apoi, încet și greu, până la

Andrei Mureșanu și, trecând peste Iosif Vulcan, Petre Dulfu, Andrei Bârseanu, până la George Coșbuc, acesta fiind punctul culminant, și Șt. O. Iosif.

Mureșanu izbutise, printr-o încordare unică, care l-a mișcat și pe Eminescu, să dea o zguduitoare expresie anului revoluționar 1848. *Răsunetul* lui a devenit unul din marile marșuri ale poporului român, cântat în toate momentele de răscruce, în clipele de entuziasm patriotic. După *Deșteaptă-te, române!*, Mureșanu n-a mai dat însă nimic care să-l impună atenției naționale, el rămânând, ca și Rouget de Lisle la francezi, prin *Marsillieza* sa făurarul unui singur cântec. Coșbuc, prin *Moartea lui Gelu*, *Decebal către popor*, *Mureșul și Oltul*, prin *Cântece de vitejie* și prin *Noi vrem pământ*, a făcut să vibreze adânc strunele patriotice, dar, în conștiința publică, el a rămas îndeosebi cântărețul „baladelor și idilelor”, al domoalelor și șăgalnicelor „fire de tort”, al „subțiriceii din vecini”, al celei „rele de plată”. Ca mobilizator de conștiințe patriotice, Coșbuc s-a impus prea puțin, iar în anii grei ai neutralității (1914–1916) și ai războiului, versul său aproape că nu s-a mai auzit. Șt. O. Iosif a uimit și a înflăcărat lumea prin marșul *La arme* (1913), care, prin neașteptata sa moarte, a fost însă cântecul său de lebedă.

Despre ceilalți scriitori greu s-ar putea spune ceva în afară de rostul lor cultural, de înregistrarea istorică.

Poezia lui Goga – „cântarea pătimirii noastre” – a venit însă ca un vuiet imens, răscolitor, năprasnic, lovind metalul, așa cum nimeni nu-l mai lovise până atunci, smulgând din el, într-o limbă profund populară – limba busuiocului și a pricesnelor bisericesti – sunete wagneriene, adânc pătrunzătoare în toate inimile.

Câteva din poeziile sale – *Rugăciune*, *Plugarii*, *Noi*, *Oltul*, *Clăcașii*, *Cosașul* – s-au impus din primul moment ca tot atâtea capitole ale epopeii românești împletite din obida veacurilor, cucerind admirația unanimă a tuturor românilor. Succesul poeziilor lui Goga a fost fulgerător și definitiv. Oratorii le citeau de la tribuna Adunării deputaților, neclintitul adversar al poeziei lui A. Mureșanu, și a lui D. Bolintineanu, Titu Maiorescu își amendează brusc sistemul estetic și le elogiază, propunându-le spre premierie marelui forum al Academiei Române. Nici un poet patriot n-a fost citit până atunci cu mai multă sete și n-a provocat un mai răscolitor entuziasm.

A fost considerat îndată „principe al poezilor”, poetul profet, „poeta vates”, fiindcă se simțea până în adâncuri că se ivise, într-adevăr, un poet nou, un poet ale cărui cântece, înfierând prezentul, deschideau căile viitorului, ale unirii celei mari.

La baza formării sale spirituale se găseau toate cărțile „Școlii Ardelene”, toate operele și manifestațiile pașoptiste, Petru Maior și Gheorghe Șincai, Simion Bărnuțiu și Avram Iancu, M. Kogălniceanu și Nicolae Bălcescu, epopeea moșilor lui Horea și a lui Iancu, ca și cea a curcanilor și dorobanților lui V. Alecsandri. Dar se afla mai ales o credință proprie, profetică, izvorâtă din confruntarea cu realitățile veacului, cu satul său de la poalele Carpaților, așezat de-a lungul frontierei cu România: „*M-am născut cu pumnii strâniși*” – avea să mărturisească poetul mai târziu. „*Am știut din primul moment al vieții mele că există granițe; am știut ce*

însemnează existența graniței: un piron înfipt în carnea unui popor.”

Ridicând ochii spre înălțimi, el n-a putut cere Părintelui luminilor decât harul de a fi un luptător pentru dreptatea celor mulți, un dărâmat al nelegiuitei granițe. Niciodată în literatura română nu s-a rostit o rugăciune mai năvalnică și mai clocotitoare ca aceasta:

*Alungă patimile mele,
Pe veci strigarea lor o frânge,
Și de durerea altor inimi
Învață-mă pe mine-a plânge.
Nu rostul meu, de-a pururi pradă
Ursitei maștere și rele,
Ci jalea unei lumi, părinte,
Să plângă-n lacrimile mele.*

*Dă-mi tot amarul, toată truda
Atâtor doruri fără leacuri,
Dă-mi vișorul în care urlă
Și gem robiile de veacuri*

*De mult gem umiliții-n umbră,
Cu umeri gârbovi de povară...
Durerea lor înfricoșată
În inimă tu mi-o coboară.*

*În suflet seamănă-mi furtună
Să-l simt în matca-i cum se zbate,*

*Cum tot amarul se revarsă
Pe strunele înfiorate,
Și cum sub bolta lui aprinsă,
În smalț de fulgere albastre,
Închegă-și glasul de aramă,
Cântarea pătimirii noastre.*

Motivarea acestei furtunoase implorări e cuprinsă în tabloul zugrăvit în poezia *Noi*, incontestabil unul din cele mai emoționante tablouri ale istoriei românești din o anumită epocă, comparabil, fără îndoială, prin accentele sale cutremurătoare, cu *Doina* lui Eminescu:

*... La noi de jale povestesc
A codrilor desișuri*

*Și jale duce Murășul,
Și duc tustrele Crișuri
Iar codrii ce-nfrățiti cu noi
Își înfioară sânul,
Spun că din lacrimi e-mpletit
Și Oltul nost bătrânul...*

Lacrimile nu aveau să fie însă fără sfârșit, fiindcă, adresându-se „plugarilor”, poporului în cea mai pură esență a sa, poetul afirma cu certitudine:

*Ci-n pacea obidirii voastre,
Ca-ntr-un întins adânc de mare,
Trăiește-nfricoșatul vișor
Al vremilor răzbunătoare.*

Mesajul lui Goga nu se putea opri însă numai la aceste constatări, puternic relevate în volumele *Poezii* (1905), *Ne cheamă pământul* (1909) și *Din umbra zidurilor* (1913), el având să se transforme, la momentul oportun, într-un adevărat ordin de mobilizare națională. Acesta va fi emis în 1915, prin poezia *Latinitatea strigă din tranșee*, din volumul *Cântece fără țară*, poezia lui Goga neputând avea un alt final decât cel exprimat în acel moment:

*Veniți, români! Porniți-vă spre munte,
V-arată drumul morții din morminte
Să nu uitați a veacurilor carte,
Veniți, veniți! Căci adevăr zic vouă:
Ori vă mutați hotarul mai departe,
Ori veți muri cu trupul frânt în două!*

Fără acest „ordin”, poezia patriotică a lui Goga n-ar fi fost decât o amară lamentație, lipsită de elementul măreț al reînvierii naționale, al împlinirii organice. Ea trebuie privită deci și apreciată în totalitatea ei, „Cântarea pătimirii noastre” fiind o cântare a biruinței și înfăptuirii unității naționale.

Niciun alt poet român nu s-a ridicat, din acest punct de vedere, pe un pisc atât de departevăzător.

*

Creației poetice i s-a adăugat o tot atât de fecundă și de înaltă activitate publicistică. Lucrul e cu atât mai semnificativ și mai vrednic de revelat cu cât, în acest domeniu, Goga a avut precursori de o incontestabilă valoare, care au realizat o vastă operă ziaristică și care s-au impus atât vremii lor, cât și posterității. Cine, în ziaristica ardeleană, ar putea trece peste numele lui Gheorghe Barițiu, întemeietorul

Gazetei de Transilvania și al *Foii pentru minte și literatură* de la Brașov (1838), al lui Iosif Vulcan, directorul *Familiei* (1865), al lui Nicolae Cristea, redactor, vreme îndelungată, al *Telegrafului român* de la Sibiu (1865–1883), al lui Aurel Mureșanu, continuatorul lui Barițiu și al lui Iacob Mureșianu la *Gazeta Transilvaniei* (1878 – 1890), al lui Ioan Slavici, directorul *Tribunei* sibiene (1884), al lui Ioan Russu-Șirianul, conducătorul *Foii Poporului* de la Sibiu (1892), al *Tribunei poporului* (1897) și al *Tribunei* de la Arad (1903), al lui Valer Braniște de la *Drapelul* din Lugoj (1901)? Lista s-ar putea continua și cu alte nume intrate în notorietate. Cine le-ar putea nega talentul, patriotismul, cultura și capacitatea de expresie politică? În urma lor au rămas mii de pagini care constituie mândria presei și a gândirii politice românești ardelenne.

Așa cum în poezie Octavian Goga a depășit tot ceea ce se realizase până la el, și în publicistică s-a ridicat la un nivel neatins până atunci, articolele sale întrecând pe cele ale înaintașilor săi, prin plasticitatea limbii, prin eleganța stilului, prin frumusețea și limpezimea carteziană a frazei, prin dinamismul expresiei, prin talentul de evocare, prin combustia polemică și, mai ales, prin fluiditatea magnetică a expunerii.

Începută la *Luceafărul* în 1902, unul din primele sale articole fiind consacrate morții doctorului Ioan Rațiu, activitatea publicistică a lui Octavian Goga s-a desfășurat în paginile revistei *Țara noastră* de la Sibiu (1907) – foaie populară înființată de el însuși – ale cotidianelor *Tribuna* (1910–1912) și *Românul* de la Arad (1912–1914), angajate în polemică, continuându-se apoi pe baricadele luptei pentru unitatea națională la *Tribuna*, și *Epoca* de la București (1913–1916), și la *România* de la Iași (1917). După război, el va dinamiza într-o violentă confruntare politică cu Iuliu Maniu și alți corifei politici ardeleni paginile revistei *Țara noastră*, reapărută la Cluj și, în cele din urmă, la București.

Atenția dată de poet publicisticii, mai ales celei cu caracter patriotic cultural, e confirmată de faptul că cea mai mare parte a fost adunată în volume, completând, astfel, pe planul luptei naționale, creația sa poetică. În 1908, aduna într-o broșură intitulată *O seamă de cuvinte*, o bună parte din articolele publicate în *Țara noastră*, adresate îndeosebi „cărturarilor noștri” pentru a-i îndemna la o muncă intensă în domeniul culturii poporului, țărani fiind baza națiunii. Misiunea cărturarilor era de a crea, prin cultură, o stare de spirit care să ducă la înălțarea frunților atâta timp umilite. „*Noi vrem, bărbăție* – scria Goga într-unul din aceste articole – *vrem mândrie în poporul nostru. E adevăr vechi că pe temeiul umilinței nu se poate zidi viitorul unui neam și de aceea vremea de azi, cu îndrumările și nădejțile și, mai adaugă o poruncă la cele zece din tablele legii. Nu fii umilit!*”

În anii 1910–1911, el poartă, sprijinit de Ilarie Chendi, o vehementă campanie împotriva Partidului Național ROMÂN, care reprezenta politicește pe românii ardeleni, preconizând o „primenire”, o organizare temeinică a maselor și, totodată, o afirmare fără preget a culturii naționale. Ideea avea să fie îmbrățișată de numeroși cărturari ai timpului – Octavian C. Tăslăuanu, Ioan Lupaș, Ion

Agârbiceanu, Onisifor Ghibu, Sextil Pușcariu, Ghiță Pop – și a fost înregistrată în istorie sub numele de „mișcarea oțeliților”. Și cum tocmai în acel timp se produsese unele abateri de la linia intransigentă a tradițiilor revoluționare pașoptiste și memorandiste, unii din corifei, în frunte cu Vasile Mangra, susținut de Eugen Brote și de însuși Ioan Slavici, punându-se la dispoziția contelui Tisza István, Octavian Goga a ridicat biciul pentru a stigmatiza fără îndurare pe toți cei rătăciți. În *Tribuna* au apărut, astfel, în serie, usturătoare articole; *Un fals Coriolan*, *A murit un om*, (articolul se referea la Ioan Slavici), *Fumegă putregaiul*. Adunate în volumul *Însemnările unui trecător* (1911), articolele lui Goga, printre care câteva necruțătoare pamflete, au înscris un capitol nou în istoria presei ardelenne.

Lupta „oțeliților” împotriva unor practici și moravuri politice învechite și a unor personalități considerate îmbătrânite, se baza îndeosebi pe elanul și contribuția scriitorilor. În *viața popoarelor luptătoare* – mărturisea Goga într-un articol – *scriitorii au fost și vor rămâne avangarda care deschide bătaia. Scrișor lor e trâmbița fermecată prin care se propagă aspirațiile unui neam. În sufletul lor larg ei cuprind și plămădesc durerile mari ale mulțimii. Ei sunt reprezentanții celor mai avansate credințe și din ținuta lor trebuie să se desprindă idealitatea luptei unui popor... Ei sunt apostoli, nu vameși. Ei predică, nu fac târg. Tranzacțiile la masa verde le săvârșesc politicienii cu conștiința elastică, în vreme ce scriitorul trasează între pământ și cer puntea de aur pe care strălucește sufletul unui popor”*.

Publicistica lui Goga a reprezentat, pentru guvernul maghiar, o primejdie și o amenințare mai mare decât poezia sa. Pentru articolele din *Țara noastră* și din *Tribuna* i s-au intentat mai multe procese. Pe lângă amenzi obișnuite în Ungaria, poetul ajunge, în 1912, la închisoarea de la Seghedin, atitudinea sa, cum era și firesc, rămânând însă neschimbată.

Și mai puternic aveau să se manifeste aceste sentimente după declanșarea Primului Război Mondial când poetul, urmându-și credințele și misiunea istorică, se va refugia la București unde, în cadrul unei noi generații de luptători, avea să devină unul din principalii militanți pentru intrarea României în războiul de la care se aștepta libertatea și unirea tuturor românilor. Activitatea sa din această perioadă a fost pe cât de multiplă, pe atât de dinamică. Alături de martirul Vasile Lucaciu, el a dat cea mai categorică expresie a nădejדilor și așteptărilor transilvane. Pe lângă volumul de poezii *Cântece fără țară*, țâșnite din nerăbdarea și așteptarea sa deznădăjduită de a vedea ostașul român trecând cât mai grabnic Carpații, în 1915, el a publicat și un volum de articole intitulat semnificativ *Strigăte în pustiu*. Volumul era închinat „*morților din Ardeal căzuți pe toate fronturile luptând pentru alții, fericiților care au dus o speranță cu ei și nu mai pot vedea pustiul în care se strigă zadarnic durerea lor*”.

În timpul războiului, Goga este, împreună cu M. Sadoveanu, conducătorul ziarului *România* de la Iași, prin paginile căruia, ca și prin *Neamul românesc* al lui

N. Iorga, se va susține moralul din tranșeele de la Mărășești și se va păstra nestinsă flacăra speranței și a victoriei.

După Primul Război Mondial, în România Mare, condeii săi de publicist se va manifesta cu aceeași vigoare, articolele din această perioadă fiind adunate în volumele *Mustul care fierbe* (1927), *Budapesta – București* (1930), *Precursori* (1930).

O parte din aceste articole sunt dedicate marilor figuri ale trecutului, cărora poetul le-a ridicat în suflet adevărate altare: Alecsandri, Eminescu, Iosif Vulcan, George Coșbuc, I.L. Caragiale, Avram Iancu, Andrei Șaguna, Șt. O. Iosif, Ilarie Chendi, Aurel Vlaicu, Vasile Lucaciu.

E, în aceste evocări, atâta pietate, dragoste și duioșie, încât fiecare dintre ele constituie o strălucită pagină de antologie literară și de catechism național. Arareori s-a scris despre acești precursori ai vremii noastre cu mai multă căldură, cu mai multă evlavie. Publicistica lui Goga, ca și cea a lui Eminescu sau a lui Nicolae Iorga, reprezenta nu numai un piedestal pentru acești maeștri ai condeiului, ci și noi etape pentru gândirea și expresia patriotică românească.

*

A treia ipostază sub care s-a relevat talentul, energia și patriotismul lui Octavian Goga a fost oratoria (elocința). În Transilvania, arta cuvântului a avut, până la Unire, o dezvoltare dintre cele mai dificile. Fiind legată de circulația limbii, ea a fost subordonată în mod permanent regimului aplicat acesteia.

În vechea țară, cea mai numeroasă parte din oratori s-a recrutat din rândul avocaților, aceștia putând să aibă o manifestare absolut liberă. Carierele politice ale lui Take Ionescu, Barbu Delavrancea, Const. Dissescu și Nicolae Titulescu s-au bazat, în primul rând, pe talentele lor oratorice. Veneau, apoi, la rând, profesorii universitari, care se bucurau nu numai de prestigiul talentului, ci și de cel al științei. Titu Maiorescu și Nicolae Iorga, pentru a-i cita numai pe aceștia, au fost culmi dintre cele mai înalte ale științei și elocinței românești.

În Transilvania, însă, limba română nefiind admisă în instanțe ca limbă oficială, avocații trebuia să pledeze în limba maghiară, urmând să-și arate cunoștințele de drept și elocința în aceasta limbă. Cum la universitățile din Cluj și Budapesta studiile de drept se făceau în limba maghiară – la cele din Viena în limba germană – era firesc ca avocații să fie tributari ai acestui sistem de învățământ. Ei întrebuițau limba maghiară atât în actele oficiale, cât și în luările de cuvânt în fața tribunalelor sau a Curiei din Budapesta – dacă ajungeau până acolo. Limba română era vorbită de avocați numai în familie, în birourile proprii sau în cadrul diferitelor instituții culturale, la *Asociațiunea pentru literatura și cultura română* în primul rând, și la adunările populare. Avocații care făceau politică și ajungeau membri ai congregațiilor județene sau deputați erau siliți să vorbească exclusiv în limba maghiară.

În aceste condiții, e ușor de înțeles cât de greu se putea forma ca orator

român un avocat ieșit din universitățile maghiare. Oratori români nu se puteau ridica dintre profesorii universitari, fiindcă românii nu aveau universități în limba lor și, deci, nici profesori. Singurele surse erau profesorii de la cele patru licee – Blaj, Beiuș, Brașov, Năsăud – de la gimnaziul din Brad și de la seminariile și preparandiile de pe lângă cele două mitropolii și episcopiile respective. Acestora li se adăugau, în mod firesc, reprezentanții clerului, care, ca și profesorii, aveau posibilitatea și obligația, prin însăși profesiunea lor, să se exprime în limba maternă. Marii oratori ardeleni de până la Unire – un Simion Bărnuțiu, A. Treboniu Laurian, Al. Papiu-Ilarian, Justin Popfiu, Vasile Lucaciu, Augustin Bunea, Zaharia Boiu, Andrei Bârseanu, Vasile Goldiș – s-au ridicat astfel îndeosebi dintre profesori și clerici, ei rostind, în momentele solemne, toate marile credințe naționale.

În acest cadru s-a format ca orator Octavian Goga, oratoria fiind, pentru el, ca și poezia și publicistica, una din cele mai redutabile arme pentru afirmarea națională. Primele sale cuvântări au fost rostite în cadrul Societății studențești „Petru Maior” de la Budapesta și apoi la adunările „Asociațiunii”, unde, începând din 1905, el a funcționat ca secretar literar. Cel dintâi mare succes în această direcție l-a avut la Blaj, în 1911, cu prilejul serbărilor semicentenarului „Asociațiunii”, în cadrul cărora a conferențiat despre *Curente de idei în literatura ardeleană de la 1848 până în zilele noastre*.

Consacrarea ca orator avea să i-o aducă activitatea patriotică din România anilor 1914–1916, când a conferențiat la București, Iași, Craiova, Galați, Ploiești, alături de marii oratori ai timpului, Take Ionescu, Nicolae Filipescu, Barbu Delavrancea, Nicolae Iorga și Nicolae Titulescu. Deși era cel mai tânăr dintre ei, Goga a izbutit totuși să se impună, ca și Vasile Lucaciu, prin cauza pe care o susținea – Unirea Transilvaniei cu România –, prin glasul și accentele sale fierbinți, ca și prin forma sa literară. Adunările la care lua cuvântul tânărul sol al Ardealului, recunoscut totodată și ca un emoționant poet și publicist, se ridicau la un înalt nivel al elocvenței.

Cuvântări pe aceeași temă au fost rostite de Goga la Paris, în 1918, unde, alături de Take Ionescu își va continua activitatea după pacea de la București semnată de guvernul Marghiloman.

În 1923, Goga este ales membru al Academiei Române, rostind un emoționant și substanțial discurs de recepție despre *George Coșbuc*. El reprezintă Academia la numeroase manifestări naționale – ridicarea, la Sânnicolaul Mare, a primului monument al lui Eminescu în ținuturile dezrobite, centenarul nașterii lui Avram Iancu – având astfel prilejul să rostească noi și înflăcărâte discursuri.

După moartea poetului, o parte din aceste cuvântări au fost adunate în volumul *Discursuri* (1942) în care, ca și în *Precursori*, Goga s-a oprit în fața altor ctitori de țară, printre care Horea, Kogălniceanu – pe care îl considera cel mai reprezentativ bărbat de stat al României din secolul al XIX-lea – Nicolae Filipescu și Vasile Goldiș.

Ca și în poezie sau în publicistică, Octavian Goga a fost un orator de talent excepțional, grav și duios.

La centenarul nașterii, oricare ar fi fost erorile sale politice din ultimii ani ai vieții, întreaga obște românească îi aduce binemeritul prinos.

Prin rostul lui, s-a înfăptuit tot ceea ce „moșii și părinții” noștri au stropit cu atâtea lacrimi, tot ceea ce au visat Horea, Cloșca și Crișan, Petru Maior, Simion Bărnuțiu, Avram Iancu, Eminescu, doctorul Rațiu și milioanele de ostași și mucenici anonimi ai viteazului nostru popor.

Buletinul Societății de Științe Filologice din R.S.R., 1981, p. 40–48

Octavian Goga, „poetul pătimirii noastre”

Autor a cinci volume de versuri, *Poezii* (1905), *Ne cheamă pământul* (1909), *Din umbra zidurilor* (1913), *Cântece fără țară* (1915), *Din larg* (1939), a două piese de teatru *Domnul notar* (1912), *Meșterul Manole* (1928), și a diferite categorii de articole și evocări literare – *Strigăte în pustiu* (1915), *Însemnările unui trecător* (1911), *Precursori* (1930), *Discursuri* (1942), Octavian Goga este una din principalele figuri ale literaturii române din primele decenii ale secolului al XX-lea.

Născut în 1881 la Rășinari, în apropierea Sibiului, Octavian Goga și-a făcut studiile liceale la Sibiu și Brașov, iar pe cele universitare la Budapesta și Berlin. În 1902, împreună cu un grup de studenți, printre care se afla A.P. Bănuț, Al. Ciura, Ioan Lupaș, Ioan Lapedatu etc., a întemeiat la Budapesta marea revistă literară *Lucafărul*, condusă apoi de O.C. Tăslăuanu și strămutată în 1905 la Sibiu.

În același an, a fost numit secretar al *Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român* de la Sibiu, funcțiune pe care va păstra-o până în 1914. În această calitate a înființat, în 1907, revista *Țara noastră*, destinată ridicării culturale a maselor țărănești, susținând totodată și răscoala din vechea Românie.

În vara anului 1914, după izbucnirea Primului Război Mondial, a trecut Carpații și s-a instalat la București unde, alături de N. Iorga, Take Ionescu, Barbu Delavrancea, Nicolae Filipescu, Nicolae Titulescu, a dus o energică luptă pentru intrarea României în război alături de puterile Antantei, spre a contribui astfel la eliberarea Transilvaniei. În această perioadă, poetul se remarcă și ca vibrant orator.

În 1905, când apărea primul volum de poezii al lui Octavian Goga, contradicțiile sociale și naționale din Imperiul Austro-Ungar intraseră într-o fază de ineluctabilă acuitate.

Clasele sociale exploatate începuseră să-și susțină revendicările cu o

cutezanță din ce în ce mai accentuată. Popoarele oprimate, cărora li se contestau drepturile la libertatea națională, la limba și la cultura proprie, se ridicau cu tot atâta îndrăzneală pentru rezolvarea dezideratelor revoluționare de la 1848. Atât în domeniul social, cât și în cel național, urmând tradițiile revoluționare, literatura se impune ca una din armele de luptă cele mai puternice și mai concludente. Goga împreună cu N. Iorga, a fost unul din principalii exponenți ai acestui curent.

Prin satul său de naștere, așezat în apropierea silnicei frontiere impuse poporului român de crotopirea nefastă a Habsburgilor, Octavian Goga a cunoscut din fragedă copilărie durerea și nedreptatea unei granițe dușmănoase, despărțitoare de frați, care, după expresia sa, părea „un piron înfipt în carnea unui popor”.

De la întâia privire asupra vieții, Goga a cunoscut în mod concret justificarea luptei pentru realizarea unității naționale, precum și dorința de a deveni unul din luptătorii pentru înlăturarea nefastei granițe.

Contemporanii aveau să-l numească poetul „pătimirii noastre”.

A doua constatare timpurie a poetului a fost viața clăcașilor ardeleni, viața de asuprire a muncitorilor gliei ce „cad și mor de cruda împovărare a tuturor durerilor din lume”.

La baza activității sale poetice, care avea să se impună ca cea mai expresivă realizare a poeziei patriotice românești de la începutul secolului al XX-lea, se vor afla, astfel, în mod permanent aceste două fecunde idei: eliberarea și unitatea națională, dezrobirea socială. Cea dintâi se va concretiza în poeziile *Noi*, *De la noi*, *Pajurei cu două capete*, *Latinitatea strigă din tranșee*; cea de a doua în *Plugarii*, *Clăcașii*, *Cosașul*, *Un om...*

Patriotismul său nu l-a împins însă către șovinism, și nu l-a făcut să confunde sistemul de guvernare al claselor dominante maghiare cu însuși poporul și cultura maghiară, ci, dimpotrivă, în unii poeți maghiari, ca Petőfi Sándor, Emeric Madách și Ady Endre, el a văzut pe marii cântăreți ai libertății, și a tradus în limba română câteva din cele mai reprezentative creații ale lor. Cea mai reușită dintre ele este *Tragedia omului*, capodoperă a lui E. Madách, considerată de specialiști egală cu originalul.

Prin origine și mod de viață, Goga n-a cunoscut viața muncitorilor din fabrici, nici marea capacitate revoluționară a clasei muncitoare. Atenția lui s-a îndreptat, deci, cu atât mai mult înspre sat, înspre țărănime, mărturisind că el a identificat în țăran „un om chinuit al pământului pe care n-a putut să-l vadă în acea atmosferă în care l-a văzut Alecsandri în pastelurile sale și nici n-a putut să-l vadă încadrat în acea lumină și veselie a lui Coșbuc. „Am privit satul – precizează poetul – și l-am despiciat programatic, dându-mi seama că el e cel mai mare rezervor de energie națională; am crezut în sat fiindcă satul era sinteza care reprezenta înaintea mea marele tot: neamul”.

Tablourile sale cu aspecte culese din lupta dusă pe ambele fronturi, care, în realitate se confundau prin însăși ideea necesității solidarității naționale, sunt largi, dense, puternic colorate și adânc răscolitoare. Natura servește de cadru asociat prin

toate elementele sale la evocarea mării tragedii a împlinirii. Limba e smulsă din însuși clocotul celor asupriți, imaginile scăpărătoare, desfășurarea muzicală impetuoasă, wagneriană. Cântecele e plâns, iar lacrima oglindă a cerului înduioșat. Marea speranță a curmării durerii și a realizării „visului împlinit” o reprezintă *Clăcașii*, „oștenii fără număr”, „cei osândiți să plângă și să tacă, fiindcă din bordeiele acestora va izbucni „strigătul înaripat” care va crește peste munți și văi și „va trezi din somnul lui pământul”.

Începută în 1905, activitatea poetică a lui Goga s-a desfășurat neconținut până în 1918, anul înfăptuirii Unirii.

Fără a înceta să scrie versuri, deși această îndeletnicire – robit acum pasiunilor politice – îl reținea din ce în ce mai rar, Goga se voia acum „în larg” (titlul volumului său postum), desprins de „înfrigurata patimilor turmă”, abandonând adâncimilor „viața ce-și întindea hora”, cu intenția – nerealizată – de a ajunge, printr-o poezie „rece și strălucitoare”, la „singurătatea culmilor înalte”.

În momentul în care Goga își abandona lira, Ardealul da însă un nou poet, produs al noilor împrejurări naționale, sociale și culturale, pe Lucian Blaga, ale cărui *Poeme ale luminii* apar în 1919, în anul următor Unirii, deschizând o cale nouă în literatura română.

Revista Comisiei Naționale Române pentru UNESCO, nr. 3, 1981, p. 180–182

Memoria prezentului. Epilog la „amintiri mureșene”

Timp de mai bine de un an – mai exact spus, din februarie 1980 – am publicat în această revistă o sumă de amintiri consacrate nu atât biografiei mele, ci în primul rând vieții culturale și literare mureșene cu care, între cele două războaie, s-a contopit întru totul și modesta mea activitate.

Ele mi-au fost cerute, așa cum am precizat pe parcursul publicării lor, de către redactorul șef al revistei, multilateralul scriitor Romulus Guga, în speranța că ele vor oferi tinerelor generații mureșene posibilitatea de a cunoaște trecutul cultural al regiunii, dificultățile cu care au avut să se confrunte înaintașii lor, realizările obținute, și totodată, evocarea câtorva din personalitățile active ale timpului, câteva instituții și câteva periodice caracteristice spiritului vremii.

Firul autobiografic n-a urmărit decât să ofere o albie desfășurării cronologice a materiei structurate. Am dat o deosebită atenție dezvoltării presei mureșene, atât din Târgu-Mureș cât și din Reghin, și îndeosebi revistelor „Avântul”, „Progres și cultură”, „Jar și slovă”, „Clipa”, precum și unor societăți de tineret – *Tinerimea română din Târgu-Mureș* și *Societatea Tinerimea română din Reghin* și jur – acestea fiind mai puțin cunoscute.

O bună parte din cei evocați pentru sentimentele și activitatea lor de atunci,

au dispărut acum de mult. Printre aceștia, pe lângă marile personalități ca N. Iorga, Gh. Bogdan-Duică, Ioan Lupaș, Ioan Petrovici, Cincinat Pavelescu, ajunse în contact cu Mureșul, amintim din nou pe profesorii D. Murărașu, Dr. Nicolae Crețu, Nicolae Sulică, Mihail Demetrescu, Aurel Popp, pe muzicienii Olga și Maximilian Costin, pe scriitorii Vasile Al.-George, Gherghinescu Vania, Alexandru Ceușianu, pe militanții culturali Em. I. Cocoș, Iuliu Șerbănuțiu, Iustin Handrea, pe unii organizatori social-economici ca, P.A. Boțian și alții, omagiul nostru cuvenindu-li-se nu numai ca un sentiment personal, ci ca un adevărat act de cultură al obștii mureșene. Celor care mai trăiesc, dr. Eugen Nicoară, dr. Vasile Nicolescu, Nicolae Albu, Ovidiu Papadima, Ion Vlasiu, Traian Marcu, Ilie Șandru, Mihail Moldoveanu, Victor Radu, marele violonist, trebuia să li se arate recunoștința cu care sunt înconjurați de toți cei în mijlocul cărora, fie și temporar, și-au desfășurat activitatea. Recunoștința arătată acestora va constitui desigur, pentru noile generații un nou impuls și un nou îndemn pentru alte activități tot atât de fecunde în spiritul noilor vremi.

Pe parcurs, am evocat și unele figuri uitate ca Iosif Șchiopul, Aurel Moldovan, V. Berbecaru-Muntenescu, Dumitru Antal care trebuie să-și găsească locul și prețuirea în atlasul personalităților mureșene.

Am făcut și unele considerații asupra tradițiilor, jocurilor și costumelor din regiune. Ele trebuie reluate și adâncite, Mureșul constituind o îmbelșugată vatră de valori artistice populare care trebuie valorificate pe plan național.

„Memoriile”, botezate așa de Romulus Guga, nu se pot termina însă aici. În forma prezentată până acum ele nu reprezintă decât capitolul mureșan al vieții și activității mele. Târgu-Mureșul și Reghinul, orașele pe care le-am iubit atât de mult în copilăria și tinerețea mea, au fost urmate însă de anii Clujului, ai Blajului, ai Aradului, ai Sibiului, ai Bucureștilor unde mă găsesc și astăzi. Fiecare din aceste metropole românești au adăos vieții și activității mele noi orizonturi și noi perspective. Multe din ele au rodit și în raport cu activitatea și legăturile mele mureșene.

Aceste orașe mi-au scos, totodată, în cale noi personalități proeminente ale culturii și literaturii române, care au avut o profundă înrăurire asupra formării și ascensiunii mele. Clujul a însemnat, astfel, prima șezătoare literară văzută – Victor Eftimiu, Zaharia Bârsan, Caton Theodorian – primele contacte sistematice cu spectacolele Teatrului Național și ale Operei, cu Universitatea, cu alte cuvinte, legăturile cu Iuliu Hațieganu, Ioan Lupaș, D. Popovici, D.D. Roșca, cu scriitorii și criticii Lucian Blaga, Victor Papilian, Ion Agârbiceanu, Emil Isac, Ion Chinezu, Ion Breazu, Olimpiu Boitoș, cu confrății de generație Pavel Dan, Mihai Beniuc, Emil Giurgiuca, Grigore Popa, Ion Vlasiu, Horia Stanca, V. Copilu-Cheatră și atâția alții. Rar, o lume mai plină de farmec și de ispite ca aceasta.

Dar Blajul, plin de atâția cărturari și visători la acea dată? Dar Aradul, unde mi-am trăit primele luni ale refugiului în urma dictatului din 1940?

Au urmat apoi patru decenii de viață bucureșteană, dominați la început de

apriga luptă împotriva sentinței nefaste de la Viena, cu conferințele de protest în aproape toate orașele țării, cu sutele de articole în atâtea ziare și reviste, și cu o largă cunoștință cu principalele personalități ale științei și culturii românești ale timpului: Gheorghe I. Brătianu, Const. C. Giurescu, Ion Simionescu, D. Gusti, Simion Mehedinți și cu atâția mari scriitori: Tudor Arghezi, Liviu Rebreanu, M. Sadoveanu, Camil Petrescu, Ionel Teodoreanu, George Bacovia, Ion Minulescu.

Câte amintiri nu mă leagă de toți aceștia, dispăruți acum de atâția ani, câte momente înălțătoare, câte ceasuri pe care nu le voi uita niciodată. Dar contactul cu atâția oameni politici?

Și apoi strânsa prietenie cu exponenții generației mele cu care am luptat cot la cot împotriva frontierei de la Feleac și împotriva valurilor fasciste.

La câte manifestații n-am participat, prin câte redacții n-am trecut!

A venit apoi 23 August 1944, cu noile lui probleme și speranțe, cu tot avântul revoluționar dezlănțuit. Am intrat din nou în Târgu-Mureș și Cluj ca reporter de război, am atins din nou frontiera părăsită în 1940.

Timp de ani și ani m-am dedicat apoi unei neîncetate activități istoriografice, publicistice și literare: am fost timp de 15 ani, în calitate de cercetător științific principal la Institutul de istorie „N. Iorga”, secretar de redacție al publicației „Revue Roumaine d’Histoire”, am fost premiat în două rânduri de Academia R.S.R., am participat la diferite congrese internaționale de istorie, am devenit membru al Uniunii Scriitorilor, am călătorit în Franța, Spania, Portugalia, Belgia, Olanda, Germania Federală, Germania Democrată, Cehoslovacia, Austria, Ungaria, Iugoslavia, Bulgaria. Am văzut Marea Mediterană, Marea Nordului, Alpii și Oceanul Atlantic. Am vizitat muzeele Florenței, Vaticanul, Luvrul și Prado, Mausoleul lui Napoleon și Escorialul, sarcofagele lui Goethe, Schiller, Victor Hugo. Câte n-am văzut, câte n-am înregistrat.

„Memoriile” vor continua, deci, și în numerele viitoare sub ochii cititorilor luminile atâtor alte întâmplări și ale atâtor alte locuri.

Vatra, nr. 3, 20 martie 1981, p. 29

Pledoaria pentru Unire

Octavian Goga a intrat în conștiința poporului român ca un mare poet al marilor idealuri naționale și sociale. Primul său volum de poezii a cucerit, de aceea, toate sufragiile suflării românești. El reprezenta o năzuință generală, unanimă, istorică și figura lui va rămâne pentru noi și pentru totdeauna legată de idealul unirii românilor de o parte și de alta a Carpaților într-un singur stat. Literatul are dreptul de a sta în panteonul celor care ies în întâmpinarea năzuințelor populare și

le slujesc. Intrat în cariera politică care i-a secătuit și vâna poetică, ceea ce scrie poetul între cele două războaie mondiale nu mai egalează operele sale anterioare. Octavian Goga se expune judecății istoriei datorită sinuozităților sale ideologice, datorită gravelor erori politice care l-au umilit ultima parte a vieții. Ne vom ocupa în continuare mai ales de acele scrieri în proză și oratorice ale lui Octavian Goga, în care el a susținut consecvent idealurile sale de tinerețe.

Ca și în cazul lui M. Eminescu sau al lui T. Arghezi, strălucirea și tumultul operei poetice a lui O. Goga au lăsat în umbră proza și dramaturgia poetului, deși atât una cât și cealaltă meritau mai multă atenție și mai multă considerație.

Aniversarea centenarului poetului ne oferă excelentul prilej de a ne opri în mod analitic îndeosebi asupra scrierilor sale în proză, asupra ziaristicii, memorialisticii, evocărilor, discursurilor și conferințelor sale, Goga fiind unul din cei mai iluștri ziariști și oratori români. Manifestările și creațiile sale de această natură îl integrează în mod firesc în categoria și la nivelul lui Eminescu, C.A. Rosetti, B.P. Hașdeu, Barbu Delavrancea, N. Iorga, Take Ionescu. Articolele, polemicile și discursurile lui Octavian Goga au fost inspirate din același epos patriotic, din aceeași substanță românească ancestrală, și au fost exprimate în aceeași limbă cu miresme de mesteacăn, cu scânteieri de luceferi.

Scrierile în proză ale poetului reprezintă un evantai dintre cele mai largi și mai variate, ele însumând aproape toate speciile cultivate de publiciști. Pe primul plan, ca și la Eminescu, se situează articolele politice, Goga fiind, alături de George Barițiu, Ioan Slavici, Aurel Mureșianu, cel mai fecund dintre publiciștii ardeleni. Timp de aproape patruzeci de ani, condeiful său a militat neconținut pentru drepturile poporului român din Transilvania, pentru unitatea națională.

A fost în Ardeal, cel mai cutezător și cel mai consecvent ziarist și scriitor al timpului, ideea sa fundamentală despre necesitatea și obligația angajării scriitorului fiind manifestate neconținut. Tezele sale n-au cunoscut niciodată nicio schimbare și nicio atenuare. Dimpotrivă. Începând de la „Luceafărul” (1902) și de la „Țara noastră” (1907) – revistă înființată de el la Sibiu – și până la „Tribuna” (1910) și „Românul” (1913) de la Arad, pentru a culmina la „Epoca” (1915) de la București și „România” de la Iași (1917), și apoi din nou la „Țara noastră” de la Cluj (1922), Octavian Goga s-a manifestat într-o continuă ascensiune ideologică și stilistică, prin articolele sale, ca și prin poezii, relevându-se una din cele mai îndârjite atitudini patriotice ale vremii și totodată un spirit polemic greu de egalat. Un loc principal în arsenalul său publicistic îl ocupă evocările marilor precursori ai Unirii din 1918, printre aceștia figurând atât străluciții scriitori și artiști – Alecsandri, Eminescu, Iosif Vulcan, I.L. Caragiale, Nicolae Grigorescu, George Coșbuc – cât și mari luptători politici Avram Iancu, M. Kogălniceanu, Nicolae Filipescu, Vasile Lucaciu, Vasile Goldiș.

Cu tot atâta strălucire s-a manifestat Goga și pe terenul elocinței, el fiind, ca și Barbu Delavrancea, N. Iorga, Take Ionescu, unul din cei mai vibranți oratori ai neutralității (1914–1916) și apoi ai perioadei interbelice. Ca orator parlamentar s-a

impus, alături de I. Gh. Duca, Virgil Madgearu, Grigore Iunian, ca unul din cei mai reputați debateri ai Camerei Deputaților.

Atât în publicistică, cât și în oratorie, Goga a urmărit maximum de exigență, forma sa fiind întotdeauna, ajutat de eleganța și vigoarea limbii, o formă artistică, superioară, sugestivă.

L-am auzit adeseori vorbind la adunările „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, la Academia Română precum și la Camera Deputaților, unde a încrucișat adeseori spada cu N. Iorga, dr. N. Lupu. Întotdeauna am rămas profund mișcat de energia și armonia glasului său, de siguranța pe care o afișa și totodată – la Cameră – de promptitudinea replicilor sale. Fermecătoare erau îndeosebi evocările sale rostite în numele Academiei Române cu prilejul unor momente festive. Învăluind subiectul într-o adevărată aureolă, Goga știa ca puțini alți oratori să sincronizeze emoția publicului cu propria sa emoție, degețele sale măsurând prin lovituri discrete în masă, trecerea timpului trecut și a semnificației sale din momentul evocat și până în clipa intervenției oratorului. Astfel de momente, mai ales când era vorba de Eminescu, de Avram Iancu sau de Vasile Lucaciu, deveneau într-adevăr adânc emoționante, oratorul impunându-se, prin fiorul cuvântului ca un netăgăduit vrăjitor.

Cea mai concludentă dovadă a atenției și a cinstirii pe care Goga a acordat-o articolelor, evocărilor și conferințelor sale, este faptul că aproape toate au fost adunate în volume, ele fiind oferite astfel posterității ca niște sincere oglinzi ale autorului lor, și totodată ale consecvenței sale. Datorită acestei cinstiri, volumele de proză ale lui Octavian Goga sunt mai numeroase decât cele de poezie. Primul dintre ele, cuprinzând articolele din revista „Țara noastră” din anii 1907–1908, au apărut în anul 1908 la Sibiu, fiind intitulat, după expresia cronicarului, *O seamă de cuvinte* adresate cărturarilor de la sate și țăranilor pe care îi cântase în poeziile *Plugarii și Clăcașii*. Între anii 1910–1912, Goga împreună cu prietenii săi: Ilarie Chendi, Octavian C. Tăslăuanu, Ioan Lupaș, Ion Agârbiceanu, O. Ghibu, Gh. Bogdan Duică, Sextil Pușcariu, care dinamizaseră până atunci paginile „Luceafărului”, – așa numiții „oțeliți” ai Ardealului – a purtat prin ziarul „Tribuna” de la Arad o grea luptă împotriva conducerii Partidului Național Român cerând „primenirea”, reorganizarea și modernizarea lui, și totodată, un mai strâns și mai constructiv contact cu instituțiile culturale și cu masele populare. A fost una din luptele cele mai înverșunate ale lui Octavian Goga, luptă care a izbit fără cruțare în toți șovăelnicii și deviatorii timpului, ea având să continue și în anii următori Unirii. Din articolele publicate în această perioadă s-a încheiat volumul *Însemnările unui trecător* (Arad, 1911) care a adus poetului faima de cel mai vibrant polemist și pamfletar al Ardealului (vezi pamfletele *Un fals Coriolan* (Vasile Mangra) și *A murit un om* (Ioan Slavici).

La un diapazon și mai înalt avea să se ridice fraza sa în anii 1914–1916 când, stabilit la București, Goga va cere cu un patos neîntrecut atât prin poezie (vezi volumul *Cântece fără țară*, 1915), cât și prin proză și elocință, intrarea României în

Primul Război Mondial. Se știe că factorii de răspundere ai vechii României, neavând asigurate până în 1916 condițiile necesare realizării idealului național, au tergiversat, la adăpostul „neutralității”, mai bine de doi ani luarea hotărârii izbăvitoare, timp în care poetul a fost mereu în linia întâi a celor care cereau trecerea Carpaților. Indignarea și durerea poetului s-au concretizat, pe lângă volumul de poezii amintit, în culegerea de articole intitulată *Strigăte în pustii* (*Cuvinte din Ardeal, într-o țară neutrală*). Ca și „Cântecele fără țară”, „strigătele” au reprezentat durerea mută a Ardealului îndoliat, așteptarea care nu se mai putea potoli.

În această culegere, Goga a cuprins nu numai articolele publicate în presa din Capitală, ci totodată, și înflăcăratele sale discursuri rostite alături de Barbu Delavrancea, Take Ionescu, Nicolae Iorga, la marile tribune din București, Iași, Galați, Turnu Severin.

Uvertura la marea serie de „precursori” a fost publicată în 1902, primul ei acord fiind articolul scris de poet pentru revista „Luceafărul” la moartea marelui luptător dr. Ioan Rațiu, conducătorul mișcării memorandiste de la sfârșitul veacului trecut, răposat în același an, la 4 decembrie. Deși este primul articol citabil al lui Goga, în el găsim cadența frazelor și duioșia care avea să caracterizeze și impună atâtea din evocările sale următoare: „Rând pe rând – scria tânărul poet – se pogoară în groapă reprezentanții generației bătrâne, părtașii unor vremi atât de frumoase care au trăit o viață întreagă călăuziți de însuflețirea caracteristică timpului ce i-a născut, moșnegi memorabili cu avânt tineresc, cu cinste și inimă curată.”

Din aceeași plămadă aveau să fie plăsmuite mai târziu și evocările elocvente ale lui Șaguna, a Craiului munților Avram Iancu, ale lui Caragiale, Coșbuc, Șt. O. Iosif, Ilarie Chendi, Aurel Vlaicu, M. Kogălniceanu, I.C. Negruzzi, Vasile Goldiș. Iată o evocare într-adevăr poetică a celor doi prieteni, poetul Șt. O. Iosif și criticul Chendi, morți la câteva ceasuri unul după altul, și înmormântați alături, la Bellu. „Iarbă – scria Goga la moartea lor – care va crește pe mormintele lor, va fi aceeași iarbă. În firicelele ei, va tremura fiorul nedeslușit care i-a apropiat unul de altul, o palpitate intimată din poveștile atâtor nopți visate împreună, ceva din visul nostru al tuturor și multă, nespus de multă dragoste de țară din care ei cu sufletul nu s-au mutat niciodată.”

Eminescu, în 1926, la ridicarea statuii sale de la Sânnicolaul Mare, în marginea Banatului, e prezentat ca un adevărat fulger al conștiinței românești. „Eminescu – preciza oratorul – este și rămâne cea mai strălucită incarnație a geniului românesc. Vremile de astăzi cu toate izbânzile ei îi aparțin. A biruit crezul lui. Tot viforul de dăruire și tot avântul de reclădire țâșnesc din fulgerele lui. Prin scrisul lui Eminescu a cerut cuvânt ideea integrității naționale.”

În 1935 s-a inaugurat la București monumentul ridicat în amintirea lui M. Kogălniceanu. Evenimentul a fost salutat prin diferite conferințe la radio, prin articole de presă și printr-o înălțătoare ceremonie la picioarele statuii. Printre cei care au vorbit la radio în ziua de 6 februarie, a fost și Octavian Goga. Nimeni n-a

găsit pentru marele revoluționar luptător unionist caracterizări mai justificate și mai concludente. „Fiul căminarului Ilie de la Dorohoi – a ținut să afirme Goga cu această ocazie – născut la Iași în 1817, e cel dintâi creier românesc organizat în sens modern, care primește și elaborează problemele continentului din vremea lui pentru a le pune de acord cu interesele naționale”, el fiind cel mai lucid bărbat politic român din secolul al XIX-lea. Necrologul consacrat lui Caragiale, în 1912, face parte, prin dragostea și admirația ce țâșnesc din el, din cele șapte minuni ale artei portretistice literare a lui Octavian Goga cuprinse în volumul *Precursori*.

Portretele istorice și literare zugrăvite de publicistul și oratorul Octavian Goga, ca și ale lui N. Iorga din „Oameni care au fost”, reprezintă una din cele mai strălucite realizări ale portretisticii și memorialisticii românești, poetul, prin finețea, duioșia și măiestria lui, reconstituindu-le o fizionomie și o psihologie sub care, în tovărășia sa, vor putea rămâne de-a pururi sub cupola eternității. Citind evocările și discursurile lui Octavian Goga nu e, deci, de mirare că un estetik și lingvist atât de rafinat și de exigent ca Tudor Vianu a putut afirma în *Arta prozatorilor români* (1941, p. 297), trecând peste erorile politice ale poetului săvârșite în ultimii ani ai vieții sale (1935–1938), că reputația de prozator a autorului „precursorilor” este egală cu aceea a poetului.

Luceafărul, nr. 13, 28 martie 1981, p. 1, 2

Amintiri

Trăindu-mi o bună parte din tinerețe în provincie – la Târgu-Mureș și Cluj – l-am cunoscut târziu pe E. Lovinescu –evident, e vorba de cunoștința personală – și m-am apropiat și mai târziu de sanctuarul creației sale literare și de cenaclul pe care îl conducea cu o patriciană distincție.

Odată cu stabilirea la București și intrarea, în luna martie 1941, în redacția revistei „Vremea”, al cărei director Vladimir C. Donescu, îi fusese elev, și care îl vizita adeseori sub semnul intimității, legăturile s-au înfiripat însă pe neașteptate, E. Lovinescu fiind unul din maeștrii literari care se interesa cu pasiune de tot ceea ce se întâmpla în redacțiile bucureștene, și îndeosebi, în cele la care colabora el însuși.

Intrarea mea în redacția „Vremii”, considerată atunci ca o bună achiziție a lui Vladimir Donescu, nu i-a rămas astfel neobservată, și, în curând, directorul revistei mi-a dat măgulitoarea veste că E. Lovinescu îl întrebase cu interes: dar cine este noul d-tale colaborator ardelean? Să știi că îl urmăresc.

Îndemnul lui Donescu a fost să mă duc să-l văd cât mai curând. Faptul că nu-i împărtășeam aprecierile despre unii scriitori ardeleni ca I. Pop-Reteganul,

Șt. O. Iosif, Ilarie Chendi, Ion Agârbiceanu, și chiar despre Octavian Goga, m-a făcut însă să nu dau urmare îndemnului acestuia, socotind că s-ar putea ajunge la o discuție iritantă pe chestiunea literaturii populare și patriotice ardelen.

La începutul anului 1942, interesul său pentru noul colaborator al „Vremii” a luat însă o formă concretă și directă, Lovinescu, căruia încă nu-i călcasem pragul, trimițându-mi personal una din ultimele sale lucrări din ciclul junimist: *P.P. Carp, critic literar și literat*. Pe prima pagină a acesteia figura, semnată cu numele criticului, și următoarea dedicație: *Domnului Vasile Netea, cu un mesagiu de simpatie*.

Mesajul m-a surprins și m-a impresionat cu atât mai mult cu cât el nu venea din partea cuiva pe care să-l fi urmat sau secondat în acțiunile sale publice, cum se întâmplase cu alți scriitori sau istorici, ci, dimpotrivă, din partea unei personalități cu care nu avusesem până atunci niciun contact și nu-i mărturisisem în niciun fel sentimentele mele.

Cum aș fi putut răspunde acestui nobil gest, decât printr-o neîntârziată și respectuoasă vizită, pe care i-am solicitat-o grabnic la telefon? În ziua de 14 ianuarie, spre seară, am sunat, deci la ușa locuinței sale din Bulevardul Elisabeta, având surpriza de a o vedea deschisă de însuși stăpânul ei.

— Am venit să vă mulțumesc pentru mesajul cu care ați binevoit a mă cinsti.

— Iar eu îți mulțumesc pentru vizită, a răspuns cu cordialitate omul pe care îl citeam de atâția ani.

A urmat apoi, fără a ne deranja nimeni, o convorbire de peste două ore în care Lovinescu s-a interesat cu o fină stăruință despre preocupările mele și despre viața redacțională a „Vremii”.

Pe nesimțite, trecându-se peste literatura ardeleană, discuția a urcat apoi la Carp, la Maiorescu, la ambii E. Lovinescu admirând inflexibilitatea pozițiilor, curajul opiniilor în toate împrejurările – linia. O întrebare a mea l-a pornit apoi pe urmele lui N. Iorga, despre care, (povestind câteva episoade, avea să afirme că a fost, fără îndoială, o mare personalitate, dar ale cărui impulsuri și atitudini nu derivau din silogisme, ci din pasiuni străfulgerate de un incomensurabil Eu.

Vorbele criticului, reprezentând judecăți sigure, cădeau într-un ritm precipitat, cu sublinieri malițioase, tranșante.

La plecare, duceam cu mine una din cele mai adânci scrieri ale lui, în care erudiția se lua la întrecere cu arta expunerii critice: *Titu Maiorescu* (în două volume).

Dedicația care o însoțea îmi dovedea că de la simpatia mărturisită în mesajul anterior, trecuse în ochii săi la aprecierea pentru „*curiozitatea, informația, hărnicia literară și istoriografică*”.

Au urmat apoi, în alte după amiezi, alte discuții și participări la cina sa în care aveam să constat că Lovinescu, întocmai ca și Arghezi, vorbea așa cum scria, atenția și pasiunea sa pentru stil fiind aceleași atât în fața cuvântului rostit, cât și a celui scris.

Spre sfârșitul anului, pregătind numărul de sărbători al „Vremii”, i-am solicitat – cum solicitasem și lui Ion Minulescu, Ionel Teodoreanu și Mihail Sadoveanu – câteva amintiri despre „Crăciunurile” de odinioară.

Spre marea mea surpriză, spre deosebire de ceilalți interlocutori, care s-au lansat elocvent în amintiri duioase, cu largi evocări tradiționaliste, Lovinescu mi-a mărturisit că nu-și amintește de niciun Crăciun, că n-a avut niciun Crăciun. „Sunt un neconformist – mi-a precizat criticul – din naștere, înainte de a deveni și teoretic, din tendința intimă a fiecăruia din noi de a-și teoretiza înclinările, lipsurile, slăbiciunile. De aceea, nici nu sunt poate tradiționalist. Serbările de orice natură ar fi ele, religioase, familiale, ziua numelui, ziua de naștere, atâtea aniversări, tot ce e în legătură cu calendarul, mi s-au părut convenționale, silite, contra cărora am reacționat instinctiv prin abținere sufletească, dacă cea somatică era cu neputință. Cum viața copilului în celula familiei e supusă unui regim de constrângere – a adăugat criticul – a trebuit, firește, să participe la toate aceste serbări de care cu timpul s-a legat sentimentul obligator ca însuși elementul lor esențial. Scăpat de sub presiunea familială, evoluția s-a determinat în sensul emancipării (prin urmarea unui inconformism, devenit teoretic. Serbarea, de orice ordin ar fi, o manifestare a unei bucurii, a unei satisfacții; ea e, prin urmare, de natură subiectivă, dictată de incidența momentului; e o expresie exclusiv psihologică. Nu vorbesc, firește de comemorări naționale sau altele, de natură simbolică, neimplicând o adeziune personală, sentimentală, ci una ideologică, ci de acele „serbări” intime, care ori sunt sufletești, ori deloc. Ele nu pot fi fixate dinainte. Iată pentru ce, n-am aderat niciodată la tot ce e determinat și obligator, nesărbătorindu-mi ziua de naștere, onomastică, ori alte evenimente calendaristice. Mi-am scos sărbătorile numai din satisfacțiile mele intime și numai în momentul producerii lor.”

Deși scurte, precizările sale, – publicate în „Vremea” de la 25 decembrie 1942 – constituie una din cele mai elocvente pagini autobiografice ale lui E. Lovinescu, o adevărată cheie pentru multe din atitudinile sale.

Ele deschideau, totodată, calea spre alte mărturisiri făcute în primăvara ce avea să urmeze, care, deși a fost ultima sa primăvară, i-a adus totuși unele satisfacții care l-au mișcat adânc.

La 13 mai 1943, a apărut astfel în ziarul „Viața” – ziarul lui Liviu Rebreanu – înflăcăratul și îndrăznețul manifest al „Cercului literar” de la Sibiu prin care, un important grup de tineri scriitori – printre care se aflau Victor Iancu, I. Negoïtescu, Ștefan Augustin Doinaș, Corneliu Regman, Radu Stanca, Ovidiu Drimba, Nicolae Balotă, I.D. Sârbu și alții – îi mărturiseau fără rezerve admirația lor, atât pentru personalitatea sa morală cât și pentru orientarea estetică recomandată literaturii române.

Venit după volumul omagial publicat de „Vremea”, în anul 1942, cu colaborarea lui Tudor Vianu, Vladimir Streinu, Pompiliu Constantinescu, Perpessicius, Șerban Cioculescu – critici afirmați în preajma sa – manifestul transilvănenilor reprezenta un act de recunoaștere și de solidaritate cu activitatea de

peste 40 de ani a criticului – considerat de mulți un izolat – și totodată cu ideile și poziția sa critică.

Ecoul avut în presă – și îndeosebi în periodicele „Viața”, „Timpul”, „Vremea” etc. – de acest manifest, ca și de volumul menționat, au oferit lui E. Lovinescu certitudinea eficacității operei sale, a biruinței spiritului său.

La 29 mai, internat în spital pentru boala ce avea să-l răpună în curând, E. Lovinescu avea să primească apoi o surprinzătoare scrisoare din partea lui T. Arghezi – publicată și în ziarul „Informația zilei” – prin care autorul „*Cuvintelor potrivite*”, deși aflat cu criticul în raporturi rezervate și uneori – de ambele părți – chiar ostile, îi mărturisea o reală dragoste și prețuire „pentru o strădanie neclintită de 40 de ani, consacrați celei mai subiective dintre munci. Dumneata – scria Tudor Arghezi – n-ai cunoscut nici o plăcere în afară de atelier, din care ai făcut un salon deschis, unic la noi, o școală de eleganță și un cămin primitiv, care pe unii răzleți, descurajați și în conflict cu viața, i-a împiedecat în secunda gravă a deznădejzii să se descumpănească”.

Făcând aluzie la raporturile lor din trecut – E. Lovinescu îl atacase vehement în 1919, pentru atitudinea din timpul războiului și pentru pamfletele în care „spurcase” tot ceea ce era frumos – Arghezi scria în continuare: „Nu cred că am vorbit amândoi de șase ori, însă de vorbă n-am stat niciodată. O sfială m-a ținut departe de contemporanii mei, teama de a nu-i cunoaște mai mult decât trebuiește. *Trăim paralel și murim fără să ne fi întâlnit.*”

O apropiere între ei s-a produs abia când și unul și altul își vegheau în Cișmigiu leagănele copiilor.

Răspunzând poetului – răspunsul a fost publicat în același ziar la 31 mai – criticul, având presentimentul morții, (mărturisea cu aceeași sinceritate, că scrisoarea primită l-a făcut să plângă, el, din cauza firii sale mizatropice, neclădind în viață „pe afecție și prietenie”, „N-am dat afecție – sublinia Lovinescu – și nici n-am așteptat; am literaturizat bătăile inimii.”

Interesul arătat în timpul bolii de atâția scriitori și cititori, ca și mărturisirile de dragoste ale acestora, – cea mai înduioșătoare dintre ele fiind scrisoarea lui Arghezi – l-au făcut însă să-și dea seama că a greșit și că oamenii meritau mai multă încredere.

Tot atât de clare și de emoționante erau și mărturisirile făcute cu privire la sfârșitul care îl aștepta. „Negurile de după porțile de aramă ale vieții – scria bolnavul – ne impresionează diferit: privești cu îngrijorare, cu neliniște, la tot ce se petrece dincolo; ți-e teamă uneori că nu se petrece nimic. Aștepți, totuși, un semn de sus, o izbăvire. Clădești pe viață, pe bucuriile ei și nu-ți poți închipui că ea se sfârșește, aici, ca un fir de ață ce spânzură în vid. *Eu știu de mult, de totdeauna, că se isprăvește totuși aici; nu merge mai departe, nici cu o miime de milimetru.*”

În luna iunie, întors acasă, boala și-a urmat implacabil cursul. Continua totuși să scrie și să primească vizite. La începutul lui iulie l-am vizitat pentru ultima oară. Figura îi era puțin mai palidă și zâmbetul îi primise un anumit rictus

amar.

Rămăsese totuși amabil, identic cu ce fusese mai înainte, își ascundea cu discreție suferința. Unii din apropiați mai sperau într-un miracol. El nu.

La 16 iulie, după-masă, mă aflu în redacția „Vremii” pentru o corectură. În redacție nu se afla nimeni. Era vară, cald, și mă grăbeam și eu să plec. Pornisem spre ușă. Brusc însă un telefon m-a pironit locului. De la celălalt capăt al firului „o voce gătită de emoție, și chiar de spaimă, m-a anunțat că Lovinescu murise cu cinci minute mai înainte. Era vocea poetei Ștefania Zottoviceanu-Rusu, colaboratoare și ea a revistei, care se dusese în acea zi să-i citească criticului ultimele ei versuri.

În timpul lecturii, Lovinescu s-a simțit pe neașteptate rău. Așezat pe pat, inima a încetat să-i bată în câteva minute.

Nu se afla în casă decât criticul și poeta.

Neștiind cui să se adreseze, Ștefania Zottoviceanu-Rusu, sperând că-l va găsi pe Vladimir Donescu, a telefonat redacției pentru a cere un zadarnic ajutor, și pentru afla unde se găsea d-na Lovinescu.

Ea a fost, astfel, ultimul scriitor român pe care l-a ascultat Eugen Lovinescu.

La 18 iulie, a avut loc incinerarea și cuvântările funerare rostite de I. Petrovici, ministrul învățământului, Pompiliu Constantinescu, N. Tatos, E. Jebeleanu, Dan Petrașincu, critici și scriitori din intimitatea sa.

Nevoind să se dea pământului, E. Lovinescu a rămas al azurului, al lumii fără sfârșit.

Steaua, nr. 10, noiembrie 1981, p. 14, 15

Despre revistele literare ale Transilvaniei

Un iubitor al publicațiilor periodice, reviste și ziare, este Vasile Netea, de la lectura lor sistematică, dătoare de bogate informații pentru istoria literară și până la redactarea lor. S-ar putea afirma că istoricul și publicistul transilvănean este produsul acestora, unul care a trăit alături de vicisitudinile revistelor literare ale epocii. O prodigioasă activitate are la revistele *Clipa*, *Jar și slovă*, *Progres și cultură*, toate din Tg.-Mureș, unele înființate chiar din inițiativa lui. Sârguincios în cercetare, redactează studii și articole despre presa literară românească și scriitorii ei, dezvăluie episoade mai puțin cunoscute din istoria culturală a provinciei transilvane și valorifică moștenirea trecutului într-un spirit științific, riguros, în lumina perspectivelor actualității. Este colaborator al principalelor reviste literare și de cultură ale timpului: *Țara Bârsei* (Brașov), *Lucașfârul*, *Transilvania* (Sibiu), *Gând românesc* (Cluj), *Familia*, *Dacia Rediviva* (București), *Anuarul Institutului*

de istorie națională (Cluj), *Țară nouă* (Cluj), *Transilvania noastră* (București), la ziarele *Tribuna* și *Națiunea română* (Cluj) și la altele cu preocupări similare.

Studiile literare și evocările istorice le-a adunat în mai multe volume, dintre care amintim, *Figuri ardelene* (1943), *De la Petru Maior la Octavian Goga* (1944); *George Barițiu* (1966), *Pe drumul unității naționale* (1975) precum și diverse antologii în colaborare. De o reală valoare informativă e volumul *Interviuri literare* (Buc. 1971), care strânge între copertele lui convorbirile cu cei mai însemnați scriitori ai vremii: M. Sadoveanu, Tudor Arghezi, Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, Ion Agârbiceanu, George Bacovia etc. din săptămânalul bucureștean *Vremea*. O conștiință publicistică în continuă resurrecție, prezentă oriunde se inițiază o acțiune nobilă, reală, cu privire la istoria literaturii române, de ieri și de astăzi, este Vasile Netea, care împlinește șaptezeci de ani în această iarnă.

1. Cum ați început să iubiți publicațiile literare?

R. Am fost întotdeauna un pasionat al lecturii revistelor. Deprinderea a început cam de la 12–13 ani, când am început a citi revista *Lumea copiilor* editată de tipograful Gh. Filip și ilustrată de pictorul Ary Murnu. Niciodată n-am citit o revistă pentru copii scrisă cu mai mult farmec decât aceasta. Și astăzi port o caldă recunoștință pentru toate minunatele ceasuri pe care mi le-a dăruit.

Dimineața și apoi *Universul copiilor*, apărute ceva mai târziu, mi-au plăcut mai puțin. Probabil, fiindcă mi se mai maturizase gustul de citit. După modelul revistei lui Gh. Filip mă gândisem atunci, fără să-mi dau seama de dificultățile unei asemenea întreprinderi, să scot și eu o revistă intitulată *Bucuria copiilor*. Din toată dorința mea nu s-a putut realiza decât un proiect de copertă, desenat în culori de către un talentat elev de la Școala de aplicație.

2. Evocați atmosfera revistei școlare *Îndemnul din Tg.-Mureș*.

R. Prima revistă care, depășind nivelul copilăriei, mi-a reținut atenția, a fost publicația *Îndemnul* a Liceului „Al. Papiu-Ilarian” din Tg. Mureș, apărută în anul 1924. Revista era lunară și pe lângă articolele a doi-trei profesori, publica îndeosebi poezii, compoziții și cronici literare ale elevilor. Unii dintre aceștia figurau și pe copertă, ca un fel de corespondenți ai claselor respective. Interesul pentru revistă mi-a crescut și mai mult prin faptul că, pe o parte din elevii colaboratori îi cunoșteam personal, printre ei aflându-se chiar și un consătean, viitorul profesor clujean Traian Marcu, pe atunci poet și folclorist. Alți colaboratori ai *Îndemnului*, cunoscuți personal, erau: D. Todoran, Ovidiu Papadima, ce avea să se impună ca istoric și critic literar, apreciatul medic de boli de inimă de astăzi, Emil Viciu, premiat de Academia Română, nepot al folcloristului Alexiu Viciu și alții.

„Gloria” acestora, ca pe vremuri aceea a lui Miltiade pe Temistocle, mai ales că începusem și eu să scriu versuri, nu mă lăsa să dorm. Doream să fiu măcar corespondent al revistei pentru clasa mea. În toamna anului 1925, am trimis revistei, prin mijlocirea lui Traian Marcu, o poezie-pastel, intitulată *Lângă lac*. Spre marea mea satisfacție, poezia a apărut în numărul de pe septembrie-octombrie. În același număr a apărut și o poezie a lui Ovidiu Papadima, intitulată

Secetă. Papadima era încă de pe atunci o mare speranță a elevilor din Tg.-Mureș, fiind cunoscut și apreciat de toți. Faptul de a apărea în același număr cu Ovidiu Papadima, constituia el însuși o onoare. Îndată ce am descoperit revista la librăria „Ardeleana”, am arătat-o colegilor; până seara, toți normaliștii aflând de isprava mea. Până în primăvară am mai publicat încă o poezie în aceeași revistă, ce era însă cu mult mai slabă decât cealaltă.

3. Când și unde ați publicat primele articole literare?

R. În primăvara anului 1928, am intrat printre colaboratorii gazetei populare *Astra* din Tg.-Mureș, unde am publicat primele articole literare. Întâiul dintre acestea a fost o evocare consacrată lui Coșbuc, cu prilejul împlinirii a 10 ani de la moartea sa, urmat de un articol despre Ion Dragoslav, duiosul povestitor moldovean, decedat la 4 mai 1928. La *Astra* am publicat, totodată, și unele poezii, dintre care una a fost reprodusă în revista lui N. Iorga, *Cuget clar*.

4. Cum a luat ființă revista *Avântul*?

R. Gândul unei reviste proprii, după modelul *Îndemnului*, mă muncea însă neconținut. Niciunul dintre profesorii mei n-a îmbrățișat însă această dorință, iar eu și toți ceilalți colegi eram atât de săraci, încât n-am fi putut face efortul financiar necesar pentru o astfel de acțiune. O întâmplare nebănuită ne-a venit însă pe neașteptate în ajutor, așa încât, pe la sfârșitul lui noiembrie am putut porni la drum cu mult visata revistă. Ce se întâmplase? Unul din profesorii noștri, cel de lucru manual, Nicolae Georgescu, care împlinea și oficiul de secretar, luase inițiativa de a trage la șapirograf o liturghie pentru viitorii învățători. Operația respectivă fusese încredințată unuia dintre amicii mei cei mai apropiați, Grigore Zaiț, care avea o caligrafie frumoasă și totodată un remarcabil talent la desen. Profesorul Georgescu i-a încredințat lui Zaiț mai multe topuri de hârtie velină precum și aparatul de șapirografiat pentru a putea imprima liturghia respectivă. Îndată ce l-am văzut pe Zaiț în posesia acestor materiale, mi-a venit fulgerător ideea de a le da o altă destinație, în loc de Liturghia comandată urmând să șapirografieze... revista care urma să poarte numele *Avântul*. Numele îl purtam în suflet de multă vreme, dar nu avusesem până atunci ocazia să-l materializez. Drept colaboratori la revistă am fixat imediat pe alți șapte colegi, care, și ei aveau preocupări literare: Nicolae Albu, Marin Ionescu, Aurel Ioana, Victor Vinereanu, Damian Vechițoiu. „Director al revistei urma să fiu eu, iar secretar de redacție, Grigore Zaiț, care avea s-o caligrafieze și s-o deseneze. Sub titlul *Ce vrem?* am însăilat câteva rânduri care urmau să țină loc de program. „Producția” mea se continua apoi cu două poezii. N. Albu a contribuit cu o povestire, iar ceilalți colegi cu alte articole. Revista s-a imprimat într-o zi și o noapte; îndată după aceea, toți elevii școlii erau adunați în sala de festivități – eram președintele Societății de lectură „George Coșbuc” – pentru a li se comunica evenimentul. Mă simțeam ca în al șaptelea cer. În sfârșit, editasem revista pe care am visat-o. Bucuria mea a fost însă de scurtă durată, fiindcă în ziua următoare, profesorul Georgescu l-a chemat pe Zaiț pentru a-i cere... Liturghia. În loc de Liturghie, acesta i-a prezentat însă *Avântul*, angajându-

se să înlocuiască fără întârziere hârtia consumată și să imprime imediat lucrarea cerută. Profesorul, deși aspru de felul lui, a înțeles situația, dar a cerut directorului școlii, profesorului Nicolae Crețu, să interzică numărul următor. Așa am debutat ca... director de revistă. Câte un exemplar din *Avântul* a fost depus mai târziu la bibliotecile Academiei și a Universității din Cluj.

5. *Despre profilul publicației Progres și cultură.*

R. În 1933, am militat pentru înființarea revistei *Progres și cultură*, de la Tg.-Mureș, revista „Asociației învățătorilor” al cărei secretar de redacție avea să fie amicul meu Nicolae Albu, fostul colaborator al *Avântului*. Deși revista urma să aibă un preponderent caracter didactic, totuși, datorită secretarului ei, s-a afirmat mai mult, chiar de la început, ca o revistă literară, izbutind să atragă nu numai pe scriitorii mureșeni: Alex. Ceușeanu, Gherghinescu Vania, Septimiu Bucur, ci și pe unii din diferite părți ale țării: Corneliu Albu, O.S. Anderco, Ion Th. Ilea, Nicolae Rusu, Mircea Streinul, Traian Chelaru și alții.

Timp de câțiva ani am publicat în această revistă numeroase poezii, articole și cronici literare, dintre care amintesc ciclul *Figuri mureșene*, semnat în colaborare cu Dr. Eugen Nicoară (Petru Maior, Gheorghe Șincai, Al. Papiu-Ilarian, Const. Romanu-Vivu, Vasile Pop, Virgil Onițiu, N. Petra Petrescu-Moșul. Aceasta a fost cea dintâi încercare de a aduna într-o sinteză personalitățile cultural-istorice ale Mureșului.

Publicația de la Tg.-Mureș a apărut concomitent cu pleiada revistelor ardelenene ale timpului: *Abecedar* (Brad–Turda), *Pagini literare* (Turda), *Gând românesc* (Cluj), *Țara Bârsei* (Brașov), *Provincia literară* (Sibiu), *Lanuri* (Mediaș) *Afirmarea* (Satu Mare), completând peisajul publicistic transilvănean. Începând cu anul 1936, revista *Progres și cultură* și-a schimbat, pe neașteptate, profilul, devenind o publicație strict didactică. N. Albu a părăsit redacția, iar colaborarea mea la revistă a încetat.

6. *Explicați-ne motivele apariției revistei literare Clipa.*

R. Lipsa unei reviste literare la Tg.-Mureș o resimțeam adânc, ea fiind o necesitate, atât din punct de vedere românesc, cât și cultural. Mă dureau mult faptul că într-un oraș de importanța Tg.-Mureșului, în care locuiau peste 10.000 de români, nu exista, în afara ziarelor de partid (*Mureșul* – național-țărănist, *Glasul Mureșului* – liberal) nicio publicație românească, și că nimeni nu căuta să mobilizeze scriitorii români localnici. Unii dintre ei se mulțumeau cu colaborarea la aceste publicații, alții băteau, adeseori zadarnic, la porțile unor reviste din alte orașe, și mai ales, la București sau se resemnau să scrie pentru sertar.

Statul era cu totul străin de asemenea preocupări, de nicăieri neacordându-se niciun ajutor. Neexistând o asemenea publicație locală, m-am văzut nevoit a întemeia, la 1 noiembrie 1936, cu ajutorul sublocotenentului Ion Cismaru, revista bilunară *Clipa*, care urma să publice, în formatul *Abecedarului*, versuri, proză și însemnări critice. Partea financiară urma să fie acoperită exclusiv de mine și de Cismaru (o leafă de învățător și solda de sublocotenent, contribuția fiind egală). În

jurul revistei s-au strâns scriitorii mureșeni Maximilian Costin, Alexandru Ceușianu, Const. Ștefăniu și alții, precum și Nicolae Albu, mutat între timp la Blaj, V. Copilu-Cheatră și Horia Stanca de la Cluj, E. Ar. Zaharia de la Cernăuți. Cronică literară o deținea N. Albu, iar recenzarea revistelor îmi aparținea.

Clipa, deși atât de minusculă, a avut totuși succes și a determinat pe primarul orașului, Dr. Emil Dandea – care nu credea că și la Tg.-Mureș ar putea apărea o revistă literară – să-mi acorde o subvenție de 10.000 lei pentru a putea edita o revistă mai mare.

Noua revistă, intitulată *Jar și slovă* a apărut la 1 aprilie 1937, urmând să se tipărească la Tipografia Municipală. Avea formatul *Gândului românesc* și apărea în 40–50 de pagini. În cuvântul introductiv afirmam: „Literatura oricât s-ar ridica în sfera «abstractelor seninătăți», trebuie să fie un ecou al unor realități sau aspirații omenești generale, variind, ca originalitate, de la popor la popor, și fiind în mod permanent legată de stilul și concepția de viață a poporului în sânul căruia apare.” Programul revistei a fost reprodus și de N. Iorga în cronică revistei sale *Cuget clar*. În jurul noii reviste s-au adunat în primul rând scriitorii și cărturarii de pe meleagurile Mureșului: Al. Ceaușianu, Octav Zeno Vancea, Aurel Filimon, Aurel Holircă și alții. Revista a dispus și de numeroase colaborări din diverse alte orașe, în frunte cu V. Papilian, președintele Asociației scriitorilor români din Ardeal, Horia Petra-Petrescu, Gh. Atanasiu, Radu Stanca, Yvonne Rossignon, Mihail Axente, Corneliu Albu, George Popa, E. Ar. Zaharia, Mircea Streinul, Pavel Nedelcu, Iustin Ilieșiu. Paginile de critică erau scrise de N. Comșa de la Blaj, fostul secretar de redacție al revistei *Blajul* și de N. Albu.

Timp de opt luni, publicația a apărut fără poticniri, bucurându-se de reale aprecieri în presa timpului. La sfârșitul anului 1937, odată cu schimbările politice intervenite, Emil Dandea a părăsit primăria municipiului și, astfel, subvenția revistei n-a mai fost înnoită. *Jar și slovă* și-a încheiat pe neașteptate apariția, iar Tg.-Mureșul intră în aceeași beznă literară.

7. Despre rostul și importanța colaborării la *Vreamea*.

R. În 1940, a venit trăsnetul dictatului de la Viena, cu toate cumplitele lui consecințe. Am ajuns, astfel, la București, urmând cursurile *Academiei pedagogice* și mi se deschideau noi perspective în activitatea publicistică. În martie 1941, după o scurtă trecere pe la *Universul literar*, aveam să fiu angajat redactor la marele săptămânal *Vreamea*, condus de Vladimir Donescu. *Vreamea* era pe atunci cel mai mare săptămânal românesc și apărea obișnuit în 16–20 de pagini, iar de sărbători, în chiar mai multe, până la 40. Prim-redactor era Barbu Theodorescu, iar secretar de redacție George Ivașcu. Datorită acestuia, revista avea un pronunțat caracter literar. Printre colaboratorii *Vremii* se aflau: T. Arghezi, G. Călinescu, P. Constantinescu (cronică literară permanentă), Iorgu Iordan, Al. A. Philippide, Octav Șuluțiu, Păstorel Teodoreanu și alte nume de răsunet. Misiunea mea la început era să urmăresc „problemele” Transilvaniei și să adun colaboratori ardeleni. În curând apoi, sfera activității mele s-a extins, primind atâtea alte

însărcinări. În iunie 1941, am fost astfel încredințat să adun material necesar pentru un număr consacrat lui N. Iorga, care ar fi împlinit atunci 70 de ani, dacă n-ar fi fost răpus de legionari. Cu această ocazie, am luat contact cu numeroși scriitori și cărturari, care și-au manifestat fără reticențe admirația și dragostea pentru marele dispărut. În fruntea acestora amintesc pe Ion Simionescu, președintele Academiei Române, Liviu Rebreanu, director al Teatrului Național, istoricul Gheorghe I. Brătianu, filosoful Ion Popovici, romancierul Ionel Teodoreanu, Oct. C. Tăslăuanu, fostul redactor al *Luceafărului*, dr. Nicolae Lupu, Pan Halippa, fost ministru și mulți alții, aproape 50 de semnatori. Cel mai substanțial articol mi l-a dictat Liviu Rebreanu, care a afirmat că N. Iorga a fost „cel mai formidabil creier”, pe care l-a produs neamul românesc. Numărul a fost însoțit și de două pagini de bibliografie, întocmite de Barbu Theodorescu și a adus o necontestată contribuție la cunoașterea activității marelui om. În articolul meu, am relevat legăturile istoricului cu Transilvania și atitudinea sa față de românii de aici.

În 1943, împlinindu-se 25 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România, mi s-a cerut să adun materiale pentru un număr închinat Ardealului. Primul apel l-am făcut lui Lucian Blaga, care mi-a dat pentru acest număr masivul său studiu intitulat *Școala ardeleană*, care făcea parte integrantă din marea lui lucrare tipărită postum *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea* (1966). Alte colaborări ardeleni adunate pentru numărul aniversar al Unirii au fost ale lui Grigore Popa, George Sbârcea, Radu Brateș. Eu am adus omagiu generației Unirii reprezentată prin N. Iorga, Oct. Goga, Vasile Lucaciu, Ion I.C. Brătianu, Iuliu Maniu, Take Ionescu, N. Filipescu, Barbu Delavrancea, Vasile Goldiș. Numărul se completa cu o serie de poezii ardeleni semnate de Lucian Blaga, Aron Cotruș, Emil Isac, Mihai Beniuc, Ioanichie Olteanu, Grigore Popa, Șt. Aug. Doinaș.

În timpul colaborării mele la *Vremea*, am adus, în paginile sale sau la festivalurile ei, numeroși scriitori ardeleni, printre care Vlaicu Bârna, Gabriel Țepelea, Alex. Ceaușianu, Radu Brateș, Petre Bucșa, Dimitrie Danciu, Petre Pascu, Lucian Emandi.

8. *Cum ați ajuns la Dacia Rediviva?*

R. Rămânând strâns legat de *Vremea*, începând din 1943, am devenit redactor-responsabil al revistei lunare *Dacia Rediviva*, înființată cu câțiva ani mai înainte, de un grup de tineri în frunte cu Valeriu Anania. Responsabilitatea mi-a fost oferită în momentul în care revista era condusă de Mihai Izbășescu, germanist de prestigiu și eseistii Const. Micu și Aurel Cosmoiu. Dintre ardeleni, au colaborat la *Dacia Rediviva*: Mihai Beniuc, Ion Șugariu, Lucian Valea, N. Albu, Ionel Neamtzu, Petre Hossu, recomandat de însuși L. Blaga. La 1 decembrie 1943, când s-a sărbătorit primul sfert de veac de la Unirea Transilvaniei, *Dacia Rediviva* a apărut într-un număr festiv, având în frunte un studiu de istoricului Ion Lupaș, urmat de Vasile Netea, Ioan Miclea etc. Alături de *Transilvania și Luceafărul* de la Sibiu, *Dacia Rediviva* de la București a îmbrățișat cu aceeași ardoare cauza românilor de pretutindeni și a combătut cu energie robia dictatului.

9. *La ce alte publicații ați colaborat, pe linia luptei pentru drepturile românilor ardeleni în timpul ocupației horthyste?*

R. Am colaborat la *Ardealul* lui Const. Hagea și a dr. Ionel Mureșeanu, la ziarul *Viața* și la *Transilvania noastră*, în toate, urmărind același obiectiv: stigmatizarea dictatului de la Viena. La *Viața* ca și la *Vremea* și la *Dacia Rediviva* am adus, de asemenea, un însemnat număr de ardeleni: Ovidiu Drimba, Nicolae Comșa, Nicolae Albu, Radu Brateș, Ioan Vultur.

După eliberarea Transilvaniei am întemeiat cu ajutorul vechilor tovarăși de luptă: E. Boșca-Mălin, Constantin Hagea, Coriolan Gheție, Ilie T. Echim, Gabriel Țepelea, Petre Nistor, Nicolae Ursu, Emanoil Cobzalău o nouă publicație numită *Voința Transilvaniei*, în care s-a făcut procesul și rechizitoriul dictatului de la Viena și, totodată, un dosar al tuturor atrocităților comise în cei patru ani de dominație horthystă.

A consemnat: Nae Antonescu

Steaua, nr. 2, februarie 1982, p. 44–45

„Omul „Luceafărului”

În Transilvania, ziarele și revistele au fost întotdeauna adevărate catapulte cu care s-a izbit în zidurile întunericului, în lanțurile robiei, în umilința națională. Ele au purtat lupta pentru limba și cultura românească, pentru libertatea și egalitatea politică a românilor, pentru unitatea lor într-un singur stat. Programul tuturor a fost același *Foaia pentru minte, inimă și literatură* și *Gazeta Transilvaniei* de la Brașov, *Organul laminării*, *Organul național* și *Unirea* de la Blaj, *Telegraful român* și *Tribuna* de la Sibiu, *Familia* de la Budapesta și Oradea, *Tribuna poporului*, *Tribuna* și *Românul* de la Arad, *Drapelul* de la Lugoj, *Amicul poporului* de la Gherla, *Răvașul* de la Cluj, pentru a le aminti numai pe acestea, au dus cea mai îndârjită campanie pentru apărarea limbii, pentru afirmarea literaturii și a artei române, pentru susținerea crezurilor revoluționare românești. Prin ele au vorbit poporului român George Barițiu și Andrei Mureșanu, Simion Bărnuțiu și Timotei Cipariu, Ioan Slavici, Aurel Mureșianu și George Coșbuc, Nicolae Cristea și Iosif Vulcan, Ilarie Chendi, Vasile Goldiș, Valeriu Braniște, Roman Ciorogariu și atîția alții.

Prin „Tribuna” de la Sibiu s-a lansat marea lozincă națională, care ne-a călăuzit pașii spre marea și invincibila Unire din 1918 *Soarele pentru toți românii de la București răsare*. Numai de la București, *Soarele* de la București e soarele tuturor românilor. Razele lui au pătruns până în ultimul cătun transilvănean prin ziarele și revistele ardeleni.

În zilele trecute s-a sărbătorit la Brașov centenarul unuia din marii ctitori ai presei românești transilvănene: Aurel P. Bănuț. Datorită lui s-a înființat, la 1 iulie 1902, cea mai însuflețită și cea mai prestigioasă revistă literară a românilor transilvăneni: „Lucașul”. Prin „Lucașul” s-a întrecut tot ceea ce se realizase până atunci în Transilvania, în direcția publicisticii literare și patriotice ardelenesti. Prin această revistă s-au lansat în largul românismului poeziile vulcanice ale lui Octavian Goga, versurile duioase ale lui Șt. O. Iosif și Zaharia Bârsan, schițele, nuvelele și romanele moșești ale lui Ion Agârbiceanu și Alexandru Ciura, articolele și studiile istorice, filologice și pedagogice ale lui Ioan Lupaș, Octavin C. Tăslăuanu, Sextil Pușcariu, Gh. Bogdan-Duică, Onisifor Ghibu, Silviu Dragomir (citați cronologic) și ale multor altor cărturari ardeleni.

Pe lângă aceștia, „Lucașul” și-a deschis larg paginile și pentru scriitorii și istoricii de peste munți, în frunte cu N. Iorga, Vasile Pârvan, Mihail Sadoveanu, Emil Gârleanu, Cincinat Pavelescu, Victor Eftimiu, I.A. Basarabescu, Corneliu Moldovanu, Alexandru Cazaban.

La „Lucașul” a debutat și cel care avea să se impună drept cel mai masiv romancier român: Liviu Rebreanu (1903).

„Lucașul”, deși gloria sa avea să se reverse, pe măsura talentului literar, asupra altora, a fost ctitoria lui Aurel P. Bănuț.

Născut în Rupea (Cohalm), la 23 octombrie 1881, Aurel P. Bănuț se înscrișese, după o scurtă „trecere prin Cluj, la începutul anului 1902, la Facultatea de drept a Universității din Budapesta. Aici studiau în acel timp și Octavian Goga, Ioan Lupaș, Ioan Al. Lapedatu, Sebastian Stanca, Ion Montani, Petru Groza, viitorul prim-ministru al României Socialiste, grupați din punct de vedere cultural în Societatea studențească *Petru Maior* înființată în 1862. La Budapesta se ducea o intensă viață de cerc literar, care atrăgea și pe studenții români. Se țeseau planuri de viitor și se discuta politica Austro-Ungariei. Generații după generații de studenți visaseră să înființeze la Budapesta o revistă literară românească, o foaie de versuri, povestiri și articole. În 1877, se făcuse chiar o încercare concretă prin apariția revistei *Roza cu ghimpi*. „Roza” a fost însă o revistă de mână, o revistă manuscrisă, care nu apărea decât în câteva exemplare cuprinzând comunicările făcute la Societatea „Petru Maior”, precum și unele anecdote, glume, epigrame. În 1894, revista a încetat! Visul continua totuși să-i ademenească mai departe. Ceea ce lipsea erau banii, banii pentru tipar, banii pentru hârtie, banii pentru un birou redacțional. Cei mai îndrăzneți – printre care și Goga – își încercau norocul la „Familia” bunului și îngăduitorului Iosif Vulcan. Studenția nu ținea mult. Abia trei-patru ani. „Visătorii” plecau apoi să-și înceapă cariera de profesori, avocați, funcționari. În locul lor, în fiecare toamnă veneau alții, care nu izbuteau să realizeze nici ei mai mult. Revista devenise o poveste ca aceea cu cocoșul roșu.

Un vechi proverb românesc spune însă că atunci „când norocul își schimbă pasul, n-aduc anii ce-aduce ceasul”.

Schimbarea norocului a fost venirea la Universitatea din Budapesta a lui

Aurel P. Bănuț, ridicat dintr-un sat de la poalele munților Făgărașului, puțintel de trup, cu ochi albaștri, așa cum îi avea și Goga, și care era posesorul unei moșteniri – tatăl său fusese judecător vrednic de toată considerația.

Pus repede la curent cu prilejul unei „ședințe” de cafea, de către ceilalți colegi, care îi mărturisiseră visul și neajunsurile lor, Bănuț, care era cel mai bine îmbrăcat dintre toți, s-a ridicat pe neașteptate în picioare și mângâindu-și solemn începutul de mustață le spuse, spre surpriza tuturor, rar și apăsător: *Apoi aflați, măi băieți, că dacă e vorba numai de atâta, banii îi dau eu.*

La 1 iulie avea să apară „Luceafărul”, instalat în mod redacțional într-un birou al tipografiei unde urma să se tipărească, str. Vörösmarti 60 A.

Numele de „Luceafărul”, care îi fusese dat de Alexandru Ciura, îi lega de întreaga tradiție literară românească, și îndeosebi de gândirea patriotică a genialului poet.

Așa a pornit la drum revista „Luceafărul”, condusă la început de un comitet de 10 studenți, în frunte cu Alexandru Ciura – era cel mai în vârstă și terminase facultatea – și Octavian Goga. Aurel P. Bănuț se intitula editor și redactor-responsabil.

În primăvara viitoare (15 aprilie 1903), comitetul inițial se destramă, revista având să meargă înaintea condusă de Octavian C. Tăslăuanu.

Bazele ei fuseseră puse. Notorietatea și gloria i se cunosc.

A.P. Bănuț – numele nu i-a plăcut niciodată, preferind pe cel de Banu – s-a dedicat apoi mișcării teatrale din Ardeal, organizată de Societatea pentru fond de teatru român, și după studii de artă dramatică făcute la București, unde a fost elev al lui C. Nottara și la Berlin, a fost numit director artistic al „Societății teatrale române din Transilvania”. Ani și ani va organiza spectacole românești aproape în toate orașele și orașelele din Ardeal, popularizând îndeosebi repertoriile lui Vasile Alecsandri și I.L. Caragiale.

Se va manifesta totodată și ca publicist, colaborând îndeosebi la „Gazeta Transilvaniei” de la Brașov, măi târziu la ziarul „Patria” de la Cluj și la revista „Țara Bârsei”.

În timpul războiului s-a refugiat în România și a organizat spectacole pentru ostașii corpului IV din Moldova.

Cultivând scrisul umoristic, în 1931 și-a adunat creațiile într-un volum intitulat *Tempi passati* (Umor și satiră din Ardealul de ieri) premiat de Academia Română în urma unui raport semnat de Sextil Pușcariu. Umorelele sale sunt scâpătoare, biciuind îndeosebi moravurile și limba burgheziei și clerului ardelean dinaintea Primului Război Mondial (*Elocuință frachelui Ladislau, Doi frați în Christos, Romulus și Julișca, Achim Filarul*).

Având o vie admirație pentru „oamenii de ispravă”, pentru scriitori, pentru artiști (Aaron Pumnul, Aurel Vlaicu, actorul Petre Liciu, compozitorul G. Șorban, folcloristul Ioan Pop-Retegănuș, Constantin Nottara), în anul 1939, a publicat sub titlul de mai sus un volum de portrete luminoase care constituie o contribuție aleasă

la cunoașterea vieții și activității acestora.

A murit, la 20 iulie, și este înmormântat la Brașov.

Sărbătorirea centenarului său a fost o pioasă manifestație pentru realizările vieții sale, și îndeosebi pentru întemeierea revistei „Luceafărul”.

A fost sărbătorită viața unui „om de ispravă”, Omul „Luceafărului”.

Luceafărul, nr. 8, 20 februarie 1982, p. 1, 6

Din legăturile lui G.T. Kirileanu cu ardelenii și maramureșenii

Volumul de *Corespondență* al lui G.T. Kirileanu, folclorist, istoric literar – specialist în opera lui Ion Creangă și a lui M. Eminescu – bibliotecar al Casei Regale, membru de onoare al Academiei Române (1948), publicat de Mircea Handoca în 1977, la Editura „Minerva” ne oferă posibilitatea de a urmări legăturile acestui fecund cărturar – decedat la vârsta de 88 de ani – cu numeroși savanți, profesori, scriitori, folcloriști și publiciști români.

Printre ei se află numele lui N. Iorga, Vasile Bogrea, George Vâlsan, S. Mehedinți, Dimitrie Gusti, Ion Simionescu, Const. C. Giurescu, Perpessicius, Mihai Lupescu, Artur Gorovei și atâția alții. Alături de aceștia figurează totodată și numeroși ardeleni și maramureșeni, în frunte cu filologul Sextil Pușcariu, istoricul Ioan Lupaș, etnograful Romulus Vuia, istoricul literar Ion Breazu, folcloriștii Ion Bârlea, Ion Mușlea etc., G.T. Kirileanu fiind un devotat sprijinitor al Transilvaniei, al cărturarilor, instituțiilor și publicațiilor sale.

Într-o scrisoare adresată, la 6 ianuarie 1944, lui Ion Breazu, redactor-șef al revistei *Transilvania* de la Sibiu, G.T. Kirileanu numea plaiurile transilvănene „vatra și sfintele izvoare ale neamului daco-roman”¹⁵⁴. De altfel, într-o altă scrisoare adresată istoricului Ioan Lupaș, la 19 august 1948, cărturarul moldovean destăinuia că „din partea bunicii sale” și el, se trăgea din preoții emigrați din nordul Transilvaniei în valea Bistriței¹⁵⁵.

Legăturile dintre Moldova și Transilvania l-au preocupat de altfel în mod permanent, în 1953, el subliniind cu multă satisfacție originea moldoveană a marelui filolog de la Blaj, Timotei Cipariu, – origine mărturisită de el însuși pe una din paginile revistei sale, *Arhivul de istorie și filologie* (1867). Cipariu, prin bunicul său, era originar de la Piatra-Neamț, așa încât „ne putem mândri și noi bistrițenii moldoveni”¹⁵⁶. Printre cele mai vechi scrisori transilvano-maramureșene

¹⁵⁴ 1-17 Corespondența, p. 34; 125; 208; 351; 111; 3333 396; 454; 140; 307; 374; 94; 434; 452; 502; 231.

¹⁵⁵ Idem.

¹⁵⁶ Idem.

aflate în „Corespondența” lui Kirileanu, este una din anul 1916, trimisă de la Sighet de preotul și folcloristul Ion Bârlea. Era vremea grea a războiului, când în Maramureș satele erau amenințate de o cruntă foamete. Bârlea ruga pe Kirileanu să le cumpere de la București două vagoane de porumb, căci suntem pieritori de foame¹⁵⁷. Mai târziu, relațiile vor intra în domeniul folcloristic. În 1924, el intervenea astfel la editura „Casei școalelor” pentru tipărirea culegerii de folclor a lui Bârlea, *Balade, colinde și bocete din Maramureș* (două volume) iar după apariția lucrării, îi scria lui N. Iorga rugându-l să sprijine la Academie premiera lucrării folcloristului maramureșean, aceasta ca „un semn de dragoste pentru acest ținut cu străvechi urme ale vieții românești unit acum cu patria mamă”, ca și pentru folcloristul care era „un suflet așa curat și de mândru”¹⁵⁸.

Lucrarea a fost premiată. Aceste sentimente îl făceau pe Bârlea să-i scrie, la 30 iulie 1930, în momentul pensionării, că prin aceasta am „pierdut singurul om (care) în București ne-a ajutat neconținut pe noi maramureșenii”¹⁵⁹.

Ca și pe Ion Bârlea, Kirileanu a susținut pe vechiul prieten al lui M. Eminescu, Ștefan Cacoveanu, de la Alba Iulia, pentru tipărirea „fabulelor” căruia a intervenit în august 1925 la editura „Casa școalelor”, făcând totodată – la rugămintea autorului – și corectura volumului. „Veți fi avut foarte mult de lucru, îi scria Cacoveanu la 17 august 1925, că eu am trecut prin multe ortografii diverse (diferite) unele de altele, pe care ușor s-a întâmplat să le fi amestecat unele cu altele.”¹⁶⁰

Un serviciu asemănător i-a cerut și etnograful Romulus Vuia de la Cluj, autorul lucrării *Așezările și casa țaranului român din Ardeal și Banat*. „Eu am studiat – îi scria etnograful, la 1 august 1933 – în școli ungurești, apoi în străinătate și apoi tot în limbi străine am citit lucrările de specialitate. Astfel, stilul meu e plin de străinisme și mai ales de ardelenisme. O revizie radicală a manuscrisului se impune neapărat... și nu-mi rămâne altă soluție decât să mă rog de d-voastră să faceți revizia manuscrisului. Știu că vă cer o sarcină grea – scria în continuare Vuia – dar eu aș fi foarte recunoscător dacă ați putea accepta, căci știu că nimeni nu le-ar putea face mai bine ca d-voastră. Sunteți un admirabil cunoscător al limbii și a vieții poporului român, și deci cel mai indicat pentru acest lucru...”¹⁶¹.

Informații despre anumite cuvinte din limba română îi cerea, la 9 mai 1941, și filologul G. Giuglea de la Sibiu, în vederea întocmirii unor hărți a circulației cuvintelor românești¹⁶².

G.T. Kirileanu a sprijinit, totodată, și unele instituții științifice românești de la Cluj, printre care *Muzeul limbii române* de sub conducerea lui Sextil Pușcariu,

¹⁵⁷ Idem.

¹⁵⁸ Idem.

¹⁵⁹ Idem.

¹⁶⁰ Idem.

¹⁶¹ Idem.

¹⁶² Idem.

Muzeul de etnografie, înființat de Romulus Vuia, și *Institutul de istoria medicinei*, aflat sub direcția lui Valeriu Bologna.

La 10 iunie 1930, el îl anunța astfel pe Sextil Pușcariu, cu care se afla în mai vechi schimburi de cărți și publicații, că i-a obținut de la „Fundatia Ferdinand” un ajutor de 150.000 pentru „Atlasul limbii române” ce se elabora atunci la Muzeul limbii române din Cluj¹⁶³.

Pentru Muzeul Etnografic intervenea, la 5 iunie 1928, la Ministerul Cultelor și Artelor – ministru fiind Alexandru Lapedatu – pentru a-i lăsa edificiul în care se organizase, edificiu ce aparținea Primăriei clujene – care voia să-l rețină pentru ea – și care era în valoare de 20.000.000 lei.

Pentru același scop a intervenit direct și la I. Gh. Duca, pe atunci ministru de Interne¹⁶⁴.

La 15 decembrie 1929, intervenea din nou pentru același muzeu, amenințat de astă dată cu desființarea din cauza reducerilor bugetare. Intervenția se făcea pe lângă Virgil Madgearu, ministrul Finanțelor. „E vorba – scria Kirileanu – desigur, de singurul nostru muzeu bine organizat de un om priceput și plin de râvnă ca Romul Vuia în orașul Cluj unde avem cel mai mare interes să nu dăm înapoi cu lupta națională pe tărâm cultural. Aud că acest muzeu apreciat și de învățații streini a fost șters din buget”. Intervenția lui Kirileanu și-a avut ecoul așteptat și, astfel, muzeul etnografic al Clujului a fost salvat.

La 22 martie 1932, Valeriu Bologna, directorul Institutului de istoria medicinei, îi scria spre a-i solicita – în vederea unui congres – concursul pentru organizarea unei expoziții istorice a medicinei populare și științifice românești. „Am – îi scria Bologna – un material documentar enorm în dulapurile institutului care trebuie pus în valoare. Îmi trebuiesc bani pentru lucrări fotografice, încadrării inscripții etc.”¹⁶⁵

Aceeași simpatie și apreciere o avea și pentru periodicele ardelenene. La 14 februarie 1922, trimițându-i lui Dimitrie Gusti diferite colecții de ziare și reviste pentru popor, destinate „propagandei naționale”, Kirileanu nu uita ca alături de „Neamul românesc pentru popor” al lui N. Iorga, să adauge și publicațiile ardelenesti *Unirea Poporului* de la Blaj, *Cultura poporului* și *Țara noastră* de la Cluj, precum și *Cele Trei Crișuri* de la Oradea¹⁶⁶.

La rândul lor, și ardelenii i-au arătat multă considerație. Ion Breazu și Ion Mușlea l-au invitat, astfel, să colaboreze la publicațiile transilvănene *Transilvania* (Sibiu) și *Arhiva de folclor* (Cluj), iar în 1954, când Kirileanu era bătrân și bolnav, Constantin Daicoviciu, academicianul de la Cluj, intervenea pe lângă Traian Săvulescu, președintele Academiei R.S.R. pentru a i se acorda un ajutor lunar. „Aș

¹⁶³ Idem.

¹⁶⁴ Idem.

¹⁶⁵ Idem.

¹⁶⁶ Idem.

fi fericit – îi scria Daicoviciu la 11 decembrie – să aflu din când în când ce mai faceți și dacă mai e nevoie a stăruî într-o parte, o fac cu toată plăcerea, convins că așa e drept și bine, mai ales pentru cineva pe care am început să-l prețuiesc așa de mult, încă de acum treizeci de ani, după ce v-am cunoscut la Cluj, la regretatul meu profesor V. Bogrea.”¹⁶⁷

De altfel, legăturile sale cu cărturarii ardeleni au fost tot timpul foarte strânse. La 5 ianuarie 1922, Sextil Pușcariu îi trimitea personal pentru biblioteca Palatului două exemplare din marea publicație clujeană *Dacoromania* și din *Istoria literaturii române vechi*. În scrisoarea care însoțea cărțile trimise, Pușcariu îi cerea totodată să informeze Palatul despre marile dificultăți ce se aflau în calea elaborării *Dicționarului limbii române*, care era lipsit de subvențiile necesare definitivării lui. Alte lucrări proprii îi trimitea, la 12 decembrie 1935, Onisifor Ghibu, printre care se afla și monografia despre *Universitatea Daciei Superioare*, incontestabil, cea mai impunătoare realizare culturală a Transilvaniei în anii următori Unirii¹⁶⁸.

La 4 ianuarie 1948, Ion Lupaș, fără îndoială, cel mai proeminent dintre istoricii ardeleni contemporani, îi trimitea, volumele IV și V din *Studiile și conferințele sale istorice*, informându-l, totodată, că volumul al VI-lea are puține șanse să mai apară. „Cunoscându-ți – îi scria istoricul ardelean – nobila pasiune pentru lecturi istorice, precum și aprigul spirit de observație în ce privește anume chestiuni controversate, ți-ași fi foarte îndatoritor dacă te-ai putea înlesni să-mi comunici cu toată sinceritatea observațiile și impresiile ce vei fi cules din lectura acestor volume.”¹⁶⁹

Dragostea lui Moș Ghiță Kirileanu se întindea nu numai asupra cărturarilor, ci și asupra ardelenilor creatori de folclor. Iată ce-i scria criticului Perpessicius, la 16 august 1956: „Fiindcă dvs. sunteți în zilele noastre cel mai meșter critic literar, și fiindcă astăzi sunt prețuiți și versuitorii de la țară, îmi permit a vă trimite alăturatele versuri ale unui *mocan ardelean* spre a le compara cu măiestritele versuri ale academicianului Tudor Arghezi¹⁷⁰. Păcat că editorul n-a anexat la această scrisoare și versurile „mocanului”.

„Corespondența” la care ne referim, editată cu atâta dragoste și atenție de către Mircea Handoca la Editura „Minerva” cuprinde însă, și alte numeroase informații nu numai asupra legăturilor lui G.T. Kirileanu cu cărturarii ardeleni, ci și cu atâția alți cărturari de pe întreg pământul românesc, folcloristul și istoricul literar moldovean fiind un susținător și un exponent al culturii tuturor românilor.

Steaua, nr. 6, iunie 1982, p. 46

¹⁶⁷ Idem.

¹⁶⁸ Idem.

¹⁶⁹ Idem.

¹⁷⁰ Idem.

Dinamismul și patriotismul mării noastre culturi

Cultura română este prin excelență o cultură dinamică, impregnată cu un puternic spirit patriotic. Pe aceste temelii s-au așezat înșiși primii ei piloni, ca s-o mențină neclintită de-a lungul veacurilor. Ceea ce le-a dat de la început această vigoare și, totodată, o nebiruită rezistență, a fost siguranța bazei lor naționale, teritoriul defrișat timp de milenii, orizontul luminos pe care s-au ridicat.

Dinamice și patriotice au fost primele scrieri ale cronicarilor noștri, Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Constantin Cantacuzino, care și-au consacrat condeiele originii noastre „de la Râm”, limbii daco-romane, întinderii teritoriului românesc, unității culturale, identității vieții social-economice.

Considerând Ardealul, prin Grigore Ureche, ca mijloc al țării, al unei țări ce va să se înfăptuiască, ei au luat încă de la început atitudine împotriva celor care negau clasicele evidențe, pledând pentru o Românie a tuturor românilor, a tuturor provinciilor zămislite din sângele și din graiul daco-roman. Oameni și stânci. Detunate și Ceahlăuri, piscuri și copaci, șesuri și văi, plaiuri și poteci, toate au avut aceleași rădăcini și s-au dezvoltat sub lumina aceluiași orizont.

Pe fundamentele fixate de cronicari s-au ridicat apoi marile construcții istorice ale lui Dimitrie Cantemir, ale lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior a căror doctrină s-ar putea sintetiza în cuvintele lui Samuil Micu: „*Mare lucru iaste a fi născut român.*” Conștiința acestui român, a tuturor românilor, avea să prindă apoi aripi sub suflarea de foc a revoluționarilor pașoptiști: M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, V. Alecsandri, Alecu Russo, D. Bolintineanu, George Barițiu, Simion Bărnuțiu, Avram Iancu, Andrei Mureșanu, a lui C.A. Rosetti, a fraților Brătieni, a fraților Golești.

Deviza politică a anului revoluționar 1848 a fost *Deșteaptă-te, române!*, Deșteaptă-te, Românie! fiindcă noi, toți fiii României, așa cum s-a strigat pe Câmpia Libertății de la Blaj, *Vrem să ne unim cu Țara*, cu Țara moștenită de la Burebista, de la Decebal, de la Basarab și Mircea, de la Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul.

Rezultatele acestei înflăcăări, care va da apoi naștere Unirii Principatelor, Războiului de Independență și Marii Uniri de la Alba Iulia din 1918, au fost produsul dezvoltării culturii române de la *Cazania* lui Varlaam și de la *Noul Testament de la Bălgrad* din 1648, până la apariția primelor periodice românești de la începutul secolului al XIX-lea: *Curierul românesc*, *Albina românească*, *România*, *Dacia literară*, *Magazinul istoric pentru Dacia*, *Gazeta de Transilvania*, *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, *Organul luminării*.

Toate aceste periodice, indiferent dacă ele au apărut la București, Iași, Brașov sau Blaj, au fost scrise pentru toți românii, colaboratorii lor fiind recrutați din toate provinciile românești. Barițiu, Andrei Mureșanu, Vasile Pop, și atâția alți ardeleni colaborau la periodicele de la București și Iași, în timp ce M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, N. Bălcescu, Cezar Bolliac, C.A. Rosetti, D. Bolintineanu colaborau la cele de la Brașov și Blaj.

Indiferent de frontierele politice ale timpului, cultura română, prin dinamismul și patriotismul ei, s-a întins pretutindeni, făcând ca oltenii, muntenii, moldovenii, bănățenii, bucovinenii – numiți așa după provinciile în care s-au născut – să nu se considere decât români, români de pretutindeni, români de totdeauna.

Lucrurile aveau să se remarce în toată puterea lor în timpul luptei pentru Unirea Principatelor, care a fost o luptă a tuturor românilor, în cucerirea Independenței, la care au participat mii de voluntari ardeleni, în proclamarea Unirii de la 1 decembrie 1918, pentru care au căzut sute de mii de ostași ai Vechiului Regat.

Istoriografia și literatura română au furnizat neconținut politiciii naționale argumente și îndemnuri concludente pentru realizarea unității politice. Cu mult înainte de înfăptuirea acestei unități, M. Kogălniceanu afirma că hotarele unui popor se întind până acolo, până unde se întinde poezia graiului său. Bibliograful ardelean Vasile Pop susținea și el că popoarele nu se despart între ele prin fluvii sau munți înalți, ci numai prin graiul și civilizația lor. M. Eminescu a dat cea mai categorică definiție a hotarelor poporului român. De altfel istoricii și poeții noștri au fost totdeauna în primele rânduri ale luptei pentru susținerea idealului național. A.D. Xenopol a scris cu mult înainte de Unire *Istoria românilor din Dacia Traiană*, iar N. Iorga *Istoria românilor și a civilizației lor*. Vasile Pârvan a indicat acestei istorii temeiurile orizontului ei daco-getice. Marile declarații poetice ale cântăreților noștri s-au inspirat și ele din sursele aceluiași patriotism. „Hai cu toți de-același sânge” chema Vasile Alecsandri, la 1848; „Viitor de aur țara noastră are” profeția în aceeași perioadă D. Bolintineanu; „La trecutu-ți mare, mare viitor” adăuga M. Eminescu, urând totodată ca fiii României să „trăiască numai în frăție / Ca a nopții stele, ca a zilei zori”. Cântăreții români au fost totdeauna cântăreți ai poporului. „Soarta-mi cu-a mulțimii aș vrea să o unesc” exclama Grigore Alexandrescu, în anul 1840; „Sunt suflet în sufletul neamului meu / Și-i cânt bucuria și-amarul” mărturisea George Coșbuc, poetul țăranimii noastre; „Nu rostul meu de-a pururi pradă / Ispitei maștere și rele / Ci jalea unei lumi părinte / Să plângă-n versurile mele”, implora Octavian Goga divinitatea.

Deviza tuturor românilor a fost, după Războiul de Independență, „Soarele pentru toți românii de la București răsare”.

Principalele societăți culturale și științifice românești s-au întemeiat pe baza principiului unității naționale: Academia de la București, Asociațiunea pentru literatura și cultura poporului român de la Sibiu, Societatea pentru literatura și

cultura română în Bucovina. În alcătuirea, conducerea și activitatea tuturor acestor societăți s-au aflat ca membri și președinți cărturari români de pe ambele versante ale Carpaților, idealurile lor naționale fiind identice. Iar în 1891, s-a întemeiat la București *Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor*, transformată în 1914 în *Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor*. Din dinamismul și patriotismul tuturor cărturarilor militanți și ale tuturor societăților românești de cultură și știință s-a înfiripat marea încordare națională a unității tuturor românilor.

Datorită lor s-a creat o puternică conștiință națională, care a mobilizat întregul popor român, capabilă să înfrunte și să înfrângă toate opresiunile și toate obstacolele timpurilor și ale imperiilor vrăjmașe. Zadarnic s-au ridicat împotriva acestei conștiințe și a drepturilor poporului nostru la întregul său teritoriu – mistificându-i însăși originea și locul său de formare – zadarnic au încercat să conteste lupta noastră pentru libertate, independență și unitate națională, pseudoistorici precum R. Roesler, F.L. Sultzer, Paul Hunfalvi, iar mai aproape de noi, Al. Alföldi, Ludwig Tamás, Al. Domanovski, L. Makkai, L. Elekes, Karl Deszlari și alții, care s-au străduit și se străduiesc neconținut să nege, din motive politice, cele mai categorice realități istorice și statistice românești.

Cultura română, istoriografia și literatura română, prin dinamismul și patriotismul lor, au combătut neconținut, cu promptitudine, cu argumente științifice, aserțiunile acestora – un loc de seamă în această luptă ocupându-l, alături de N. Iorga, Gh. Brătianu, Const. C. Giurescu, C. Daicoviciu – pentru a releva adevărul și dreptatea” imanentă a cauzei noastre. Reiese deosebit de clar că patriotismul culturii noastre este un patriotism de conținut, profund, cu adânci rădăcini în realitatea românească dintotdeauna. Însoțindu-l permanent, acest sentiment i-a conferit, în toate perioadele istorice, creatorului român deschiderea spre sine, spre lume. Izvoarele patriotismului nostru oglindesc felul de a fi al poporului român, ele au mereu apa clară a râurilor de munte.

Cultura de astăzi a României socialiste s-a înălțat pe acest patriotism, având adânc înrădăcinat sentimentul datoriei de a da noi amplitudini acestui sentiment. Conștiința creației pentru țară, pentru popor, pentru propășirea nației este un sentiment peren. Ea a germinat și va germina, asemenea unei fabuloase semințe a cărei vârstă se pierde în tumultul veacurilor. De la acest patriotism fundamental ne revendicăm sentimentele de azi, conștiința că durăm în continuitate. Stăpâni pe noi înșine, în perimetrul strict al istoriei, trebuie să arătăm că suntem noi înșine și în perimetrul culturii. Nu este, nu poate fi vorba de închiderea în spațiul nostru și în noi înșine; dimpotrivă, exprimându-ne identitatea și originalitatea inconfundabile deschidem larg posibilitatea dialogului cu întreaga lume.

Patriotismul are astăzi, desigur, valențe noi, însă accepțiunea primordială este aceeași. *A fi cu țara, pentru țară*. Iată deviza omului de cultură al României contemporane. Prima lui deviză.

Contemporanul, nr. 34, 20 august 1982, p. 2

Iosif Vulcan 1841 – 1907

Ce minunat lucru sunt aniversările și comemorările literare! Din când în când, la anumite date cronologice, ele readuc în actualitate numele atâtor scriitori, fie căzuți sub orizontul vremii, fie legați de o constelație care nu mai are decât o semnificație istorică. Ele sunt utile chiar și celebrităților necontestate, pe care le leagă și mai strâns de actualitate, amintindu-le cititorilor prin fascinantele curcubeie ale vieții și operei lor.

O asemenea comemorare – cea de 75 de ani de la moarte – ni-l reactualizează astăzi și pe Iosif Vulcan, ale cărui scrieri, orișicât ar fi ele de numeroase, sunt departe de a mai constitui o atracție pentru cititorii zilei. Nici ca poet, nici ca autor dramatic, nici ca nuvelist sau romancier, Iosif Vulcan, contemporan cu Ioan Slavici și, până la un loc, cu M. Eminescu, nu mai e un scriitor care să stârnească interes, care să rețină atenția noilor generații. Poeziile și romanele sale nu se mai citesc, dramele și comediile sale nu se mai reprezintă, opera sa literară e aproape în întregime desuetă.

Și totuși, Iosif Vulcan, născut la 21 martie 1841, a jucat un rol dintre cele mai importante în mișcarea literară a timpului său; în mișcarea și nu în creația literar-artistică. A condus timp de peste 40 de ani, continuând „*Foaia pentru minte, inimă și literatură*” a lui George Barițiu, una din cele mai citite reviste din Transilvania – *Familia* – a întreținut strânse relații cu scriitorii transcarpatini Ion Heliade-Rădulescu, V. Alecsandri, D. Bolintineanu, Al. Vlahuță; a contribuit la lansarea și consacrarea unor poeți ca M. Eminescu – căruia el i-a servit ca naș literar, dându-i numele care va înfrunta veacurile – G. Coșbuc, Octavian Goga, Emil Isac; a fost membru al Academiei Române din București și al Societății literare maghiare „Kisfaludy” de la Budapesta; a inițiat și prezidat „Societatea pentru Fond de teatru român”; a asistat la ședințele „Junimii” în faza ei bucureșteană; a întreprins îndelungate călătorii în vechea Românie, în Austro-Ungaria, Franța și Germania, fiind unul dintre cei mai voiajați scriitori ai vremii sale.

Ar fi greu de reconstituit istoria culturii române din secolul al XIX-lea și de la începutul secolului nostru, fără a ține seama de contribuția lui Iosif Vulcan. Fiindcă, mai presus de toate, Iosif Vulcan a fost un om de cultură, un militant cultural și artistic, care a organizat zeci de spectacole, de concerte și de serbări, și, totodată, un fervent patriot. Între anii 1865–1906, revista sa a fost un adevărat monitor transilvănean al întregii culturi românești, o fecundă publicație literară, o revistă a tuturor scriitorilor români de pe ambele laturi ale Carpaților. Au colaborat

la „Familia”, pentru a nu cita decât pe câțiva din marii scriitori ai timpului – pe lângă ardelenii George Barițiu, Al. Papiu-Ilarian, Al. Roman, Miron Pompiliu, Andrei Bârseanu – Vasile Alecsandri, M. Eminescu, B.P. Hașdeu, Titu Maiorescu, Al. Macedonski. Al. Vlahuță, I.L. Caragiale, Duiliu Zamfirescu, Șt. O. Iosif, G. Coșbuc, Octavian Goga. Toți aceștia au fost aduși să colaboreze la „Familia”! Și câți alții n-au fost prezenți prin reproduceri din „Convorbiri literare”, din „Viața”, din „Vatra”, – scriitorii fiind considerați în primul rând luptători. Concomitent cu mobilizarea de la „Familia”, Iosif Vulcan a contribuit, în calitate sa de președinte al „Societății pentru fond de teatru român”, la popularizarea în Ardeal a pieselor lui Vasile Alecsandri, C. Negruzzi, I.L. Caragiale, contribuind astfel și pe această cale la formarea gustului estetic și la afirmarea unității culturale a tuturor românilor.

Ce credea Vulcan despre această unitate, și totodată, despre unitatea politică românească, o mărturisise încă din 1868, printr-o evocare a Bucureștilor, publicată în revista sa îndată după prima vizită întreprinsă în capitala României. „București, București —exclamase Iosif Vulcan. Ce farmec divin îmi inundă inima când rostesc acest cuvânt. Ce fericire cerească mă împresoară când îmi revine în minte memoria acestui oraș. Și mâna parcă îmi tremură, când încerc a descrie impresiunile și suvenirile mele de pe malurile Dâmboviței. București, București! Tu nu posezi grandeeza orașelor din Apus, și totuși în ochii mei tu apari mai admirabil; tu n-ai splendoarea lor și totuși, ești mai luminos; tu nu te poți lăuda cu frumusețea aceloră, însă pentru mine ești mai încântător. Pentru ce? De ce pieptul meu se agită de simțăminte dumnezeiești la amintirea ta? Tu nu-mi răspunzi, dar inima-mi șoptește tainic: «Pentru că ești *capitala românilor*». *Capitala românilor? Da... Vei fi!*”

Aceste cuvinte au fost scrise cu aproape 20 de ani înaintea devizei lui Slavici: *Soarele pentru toți românii de la București răsare*. Și când le scria Vulcan, România nu făcuse încă nici măcar războiul independenței!

Cu aceleași sentimente a vizitat Vulcan și locul glorios de la Călugăreni, Mănăstirea Curtea de Argeș, mormântul lui Alecsandri de la Mircești, vechiul Tomis și atâtea alte monumente istorice, în Transilvania s-a închinat cu pietate, în atâtea rânduri, în fața gorunului lui Horea, a mormântului lui Avram Iancu, a monumentului lui Ioan Buteanu și a atâtor alte vestigii amintitoare a luptelor eroice de la 1784 și 1848–1849.

Toată activitatea de aproape o jumătate de veac a lui Iosif Vulcan n-a urmărit decât ridicarea culturală a românilor, și idealul unirii tuturor celor de un cuget și de o limbă. Străbătând Europa de la un capăt la altul, el a căutat să afirme pretutindeni spiritul românesc. Făcând o excursie la Berlin, unde s-a vizitat și palatul lui Wilhelm I, în care se afla o cupolă înaltă ce avea darul de a reproduce, prin ecoul său, ultimele silabe din vorbele rostite cu glas tare, „conducătorul grupului nostru, povestește Vulcan – ni l-a prezentat prin mai multe vorbe pe care ecoul le-a reproduș fidel. În urmă a strigat:«Bleiben oder weiter», ceea ce a produs ilaritate și a îndemnat societatea să plece. Eu însă nu m-am putut răbda să nu strig înspre

cupolă: *Românul să trăiască*. Și ecoul a repetat: *Să trăiască*. Mai întâi mai aspru (tare), apoi mai încet și tot mai încet, de vreo 3–4 ori până când în cele din urmă s-a pierdut în văzduh. Conducătorul s-a întors mirat că de unde a învățat ecoul lui o limbă pe care nici el nu o pricepe?”

Un sentiment de mare satisfacție i-a produs și expoziția universală de la Paris, din 1867. Satisfacția i-a fost produsă nu numai de grandioasele monumente franceze, ci de întâmplarea care a făcut ca în pădurea de la Boulogne să audă, pe neașteptate, cântat cu glas tare, marele marș al lui Avram Iancu, de la 1848: *Astăzi cu bucurie, românilor, veniți*. Marșul i-a fost cântat de către o fiică a Franciei ce se aflase în timpul revoluției în Ardeal, în serviciul unui conte maghiar, la curtea căruia avusese prilejul de a învăța românește. Auzindu-l de mai multe ori, a avut astfel ocazia să învețe și marșul lui Iancu, pe care – aflând că Vulcan e român – i l-a cântat apoi cu toată însuflețirea în faimoasa pădure.

Versurile din volumele lui Vulcan (*Poezii*, 1867, *Lira mea*, 1882), tomurile de *Novеле*, romanele (*Sclavul amorului*, 1871, *Ranele națiunii*, 1376, ș.a.), ca și numeroasele sale piese (*Mireasă pentru mireasă*, *Ruga de la Chiseteu*, *Gărgăunii dragostei*, *Ștefan Vodă cel Tânăr*) s-au uitat de mult, în timp ce opera sa culturală și artistică, revista „Familia” și „Șezătoarea” – Vulcan fiind și un mare iubitor al folclorului – au rămas însă ca un lucru care stă neclintit la baza ridicării culturale a Transilvaniei din epoca sa, a mobilizării scriitorilor.

Spirit accesibil tuturor valorilor culturii, Vulcan considerând că „lumina este principiul vieții”, a militat intens pentru colaborarea între popoare, pentru apropierea lor prin științe și arte, el însuși fiind unul din principalii exponenți ai legăturilor culturale româno-maghiare. A tradus în ungurește *Cântecul gintei latine* al lui V. Alecsandri; fapt ce i-a adus mulțumirile poetului, precum și *Legenda Mănăstirii Argeșului*. Împreună cu folcloriștii Gh. Ember și Iulian Grozescu a tradus în ungurește și un volum de *Poezii populare românești* (*Román népdalok*, 1877).

Deși literat prin excelență, el a dat totuși publicisticii românești prima biografie a lui Karl Marx („Familia”, 1871, p. 601–602), deschizând, astfel, în România drumul gândirii materialiste.

Vulcan a fost ultimul latinist din marea serie deschisă de Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior și continuate apoi de Timotei Cipariu, Simion Bărnuțiu și ceilalți contemporani ai lor. Latiniștii însă, cu prea puține excepții, fiind figuri eclesiastice, au dus o viață de schivnici, dedicată în primul rând filologiei și istoriei, îmbrăcându-se cu modestie și rămânând celibi. Vulcan, ca om de literatură și de teatru, a fost astfel cel dintâi latinist monden, care a apreciat farmecul muzicii și al dansului, pictura, care s-a ocupat de modă și a știut să poarte cu eleganță fracul și pălăria înaltă. A fost singurul cavalier dintre acești apostoli, singurul om de lume. Evitând gravitatea și tragismul acestora, Vulcan a fost de-a lungul întregii sale activități o figură senină, distinsă, cu zâmbetul veșnic pe buze, cu mustățile răsucite.

La comemorarea a 75 de ani de la moarte (a decedat la 26 august 1907), Iosif Vulcan ne salută, prin Editura „Sport-Turism”, printr-o culegere din numeroasele sale evocări de călătorie (*Schițe de călătorie*) realizată de publicistul clujean Constantin Cubleşan. Ea este însă departe de a fi republicat tot ceea ce a scris Iosif Vulcan în această direcție. Atâtea alte evocări de călătorie își așteaptă rândul. Ca unul ce am preconizat utilitatea unei asemenea culegeri încă din 1945 (*Pe urmele lui Iosif Vulcan*), am astfel satisfacția de a vedea cum tânăra generație se întâlnește din nou cu Iosif Vulcan pe calea – alături de evocările luptătorilor din *Panteonul român* (1868) – celei mai sugestive părți din beletristica sa.

România literară, nr. 36, 2 septembrie 1982, p. 8

Ács Károly

Nu întotdeauna închisorile își pot atinge scopurile represive urmărite; mai mult chiar, ele pot da naștere la situații și consecințe cu totul contrarii. Iată, de exemplu, cazul scriitorului maghiar Ács Károly, unul din tinerii revoluționari pașoptiști. Condamnat, după revoluție, la șase ani închisoare, Ács a executat sentința respectivă în tovărășia mai multor deținuți români și sârbi, izbutind să le învețe limba, așa cum a învățat și pe a altor condamnați. Îndată după eliberare, în loc să se retragă din viața publică, s-a hotărât, la îndemnul romancierului Jókai Mór, să traducă, în limba maghiară, un însemnat număr de balade populare românești și sârbești, pe care le-a publicat la început în diferite periodice maghiare: „Vasárnapi Újság” (1856), „Magyar Sajtó” (1859), „Kalauz” (1858), „Nővilág” (1858), „Napkelet” (1860), „Hon” (1862), „Igazmondó” (1871) ș.a. În anii următori, își va aduna traducerile în două plachete intitulate: „Virágok a román (Oláh) népköltészet mezejéről” (Flori din câmpia poeziei populare românești 1858) și „Még három román (oláh) nép ballada” (Încă trei balade populare românești, 1871). Amândouă culegerile au fost editate la Budapesta.

Izvorul de selecționare al traducerilor lui Ács Károly a fost volumul de poezii populare al lui Vasile Alecsandri, din 1852. Din acesta, traducătorul maghiar a ales baladele: *Mărioara Florioara*, *Soarele și luna*, *Mănăstirea Argeșului*, *Gruie Grozovanu*, *Blestemul*, *Constantin Brâncoveanu*, *Toma Alimoș*, *Ștefăniță Vodă*, *Codreanul ș.a.*

Primul comentator român a activității literare românești a lui Ács Károly, profesorul A.P. Todor, a considerat traducerile sale ca „artistice” și totodată „superioare mult traducerilor din zilele noastre (1931)”.

În fruntea primei sale plachete, apărute la 15 septembrie 1858, Ács Károly a așezat o semnificativă prefață pe care, pentru actualitatea ei, o reproducem în traducerea lui A.P. Todor: „Cîntorul – preciza traducătorul maghiar – ține în mână

produsele poeziei poporane a poporului român, urmașii marilor romani; ale poporului cu ale cărui milioane ne leagă relații istorice milenare; cu ale cărui milioane – așa zicând – locuim sub același acoperiș de casă; ale poporului a cărui viață morală și spirituală am cunoscut-o până acum așa de puțin, am luat-o în considerare atât de puțin... Nu este numai părerea gazetelor românești, adăuga în continuare traducătorul, și a frunțașilor români, ci este și convingerea mea că făptuiesc o lucrare salutară și actuală, când, talmăcind cântecele strămoșești ale românilor, din coloanele publicațiilor periodice le pun în circulație într-un cerc cât mai larg. Fiecare legendă, baladă și cântec cuprins în această broșură, trăiește până azi pe buzele poporului român, trecând, în curs de veacuri, din gură în gură. Autorul nici uneia nu este cunoscut. Le-a creat poporul, care nu-și așterne inspirațiile pe hârtie... Acest popor merită ca să-i dăm dreptate lui Vasile Alecsandri când afirmă că «românul e născut poet»... Cu greu cred să fie ceva mai interesant decât studierea acestui popor prin cântecele lui, căci acelea oglindesc toate razele geniului său, ale înclinărilor sale firești. Ele sunt vistieria neprețuită a sentimentelor lui delicate, a ideilor lui într-aripate, a cunoștințelor lui istorice, a credințelor, a obiceiurilor străvechi, mai ales a frumuseților originale, și într-adevăr sunt vrednice să fie aduse în fața lumii ca titlu de glorie veșnică a poporului român.”

Traducerile lui Ács Károly au fost prezentate în 1865, în mod omagial, de protopopul maghiar din București însuși domnitorului Alexandru Ioan Cuza.

Traducerile literare ale acestui scriitor maghiar își păstrează și astăzi virtuozitatea, ele fiind reproduse, alături de traduceri mai noi, în numeroase antologii maghiare apărute în ultimele decenii.

Pe lângă traduceri, Ács Károly a publicat și diferite manuale de conversație în diverse limbi, patru dintre ele fiind dedicate limbii române.

Valoarea și semnificația traducerilor și activității de lingvist a lui Ács Károly (1824–1894) vorbesc de la sine, ele fiind un exemplu dintre cele mai elocvente pentru drumul ce se cere urmat de scriitorii de astăzi.

Contemporanul, nr. 11, 11 martie 1983, p. 5

Dumitru Almaș – 75

Unul dintre cei mai activi și mai înzestrați conferențieri ai zilelor noastre, și totodată publicist, scriitor și istoric de talent, Dumitru Almaș a împlinit, la 19 octombrie, 75 de ani.

L-am întâlnit de-a lungul anilor în atâtea locuri: la Iași, la Suceava, la Galați, la Brașov, la Alba Iulia, la Zalău, la Târgoviște, și de atâtea ori la radio, la televiziune, precum și în alte locuri. Pretutindeni a reprezentat cu demnitate

elocința patriotică, dragostea pentru cultură și literatură, avântul neobosit al luminătorului de mase și al evocatorului atâtor figuri istorice și literare românești.

Elev și discipol al lui N. Iorga, iar în limbă și stil, al lui Ion Neculce și M. Sadoveanu, ca istoric și romancier D. Almaș s-a arătat preocupat îndeosebi de unele mari figuri ale istoriei naționale ca *Miron Costin*, cărui i-a consacrat un amplu și duios roman (1929), *Nicolae Milescu Spătaru* (1954), *Bălcescu, revoluționar român* (1962), *Vânătoarea lui Dragoș* (1962), *Mihai Viteazul* (1961), *Frații Buzești* (1971–1974) s.a.

Ca romancier a publicat *Alei codrule fârtate* (1956), *Meșterul Manole* (1940), *Viața e frumoasă, băieți* (1968), *Necunoscuta de la Sucevița* (1981). Cu pana reporterului inspirat a evocat în *Popasuri la vetrele istoriei românești* numeroase din locurile istorice ale țării: Suceava, Brașov, Tebea, Câmpia Turzii, Târgoviște, Castelul Corvineștilor.

Profesor de istorie universală la Universitatea din București, D. Almaș s-a distins prin studiile dedicate unor mari evenimente din perioada modernă. A publicat, totodată, și numeroase manuale școlare și antologii pentru tineret.

A condus, la începuturile ei, revista „Magazin istoric”.

Timp de peste trei decenii, D. Almaș a fost unul din stâlpii Universității cultural-științifice din București.

La mulți ani!

România literară, nr. 42, 20 octombrie 1983, p. 10

Bitay Árpád

Putini dintre tinerii de astăzi au mai auzit vorbindu-se de profesorul Bitay Árpád, decedat la Alba Iulia în urmă cu aproape patruzeci de ani. Și totuși, Bitay Árpád a fost unul dintre cei mai interesanți și mai activi cărturari ai timpului său, un militant al prieteniei între românii și maghiarii cetățeni ai țării noastre, un istoric literar care și-a consacrat viața atât studiului literaturii române, cât și celei maghiare. A fost colaborator apropiat și prieten totodată al lui Nicolae Iorga. Dacă n-ar fi avut nici un alt titlu în afară de acesta, și încă ar merita atenția tuturor celor care se bucură în fața relațiilor de caldă apropiere româno-maghiară. Pentru ce anume, ne-o mărturisește însuși marele istoric în necrologul pe care i l-a dedicat lui Bitay, în 1937, la neașteptata sa moarte. „Cu el – afirma N. Iorga, – s-a dus un om de bine, dar și unul dintre prietenii unguri care ne-au înțeles și ne-au iubit”. (*Oameni care au fost*, vol. IV, pag. 229). Cu aceeași ocazie, N. Iorga povestește și împrejurările în care s-au cunoscut la Vălenii de Munte, în cadrul celebrei universități populare. După Unirea din 1918, la aceste cursuri au început să

participe și o seamă de intelectuali maghiari, dornici să cunoască limba și cultura română. Printre aceștia, și profesorul Bitay Árpád de la Alba Iulia – născut în 1896, care era un pasionat poliglot, studiind în mod deosebit, printre altele, filologia romanică. În 1922, Bitay a scris, în limba maghiară, o istorie a literaturii române (*A román Irodalom története*), pe care a trimis-o lui N. Iorga, și pe care acesta a comentat-o astfel: „Cartea d-tale e din cele mai bune și urez ca ea să aducă între conaționali d-tale cunoștința sufletului nostru care n-a fost și nu este străin de o înțelegere cu sufletul adevărat al poporului d-voastre, așa cum se exprimă el într-o frumoasă și bogată literatură.” Aceleași aprecieri îi veneau și din partea savanților clujeni, Sextil Pușcariu și Nicolae Drăganu.

În 1931, când N. Iorga a devenit președinte al guvernului, l-a numit pe Bitay șef al secției maghiare de la Președinția Consiliului de Miniștri. Între anii 1933 și 1937, Bitay a funcționat ca ajutor de primar al municipiului Alba Iulia.

În toată această vreme, distinsul profesor și literat a desfășurat o intensă activitate științifică și culturală, publicând, pe lângă cercetările asupra literaturii maghiare – o scurtă *Gramatică română* (1923) – elogiată și aceasta de N. Iorga, *Românii ardeleni sub domnia principilor protestanți* (1925), *Traduceri din poezii români* (1928), *Istoria literaturii maghiare* (1931), *Din soarta faimei lui Ștefan cel Mare* (1936). Concomitent cu aceste lucrări, el a publicat totodată în diferite reviste – printre care „Dacoromania” lui Sextil Pușcariu – numeroase articole despre Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Timotei Cipariu, George Coșbuc, George Barițiu, Nicolae Bălcescu ș.a., căutând să releve cât mai substanțial relațiile româno maghiare. A ținut, totodată, și numeroase conferințe în orașele București – la „Societatea prietenii istoriei literare” –, Turnu-Severin – aici a vorbit despre Ștefan cel Mare – Cluj, Alba. Iulia și în alte locuri, toate conferințele sale fiind ținute „pentru ca românii și maghiarii să se cunoască mai bine”.

A tradus, în același timp, din scriitorii români: V. Alecsandri, I. L. Caragiale, Ion Creangă, Al. Odobescu, Delavrancea, Emil Gârleanu, Emil Isac ș.a.

A murit la 30 noiembrie 1937.

Recent, Editura „Kriterion” a tipărit o lucrare dedicată lui Bitay Árpád.

Prin bogata și multilaterală sa activitate, prin dragostea pentru cultura și literatura română, Bitay Árpád a fost un pilduitor animator al prieteniei și calde apropieri între poporul român și naționalitatea conlocuitoare maghiară.

Contemporanul, nr. 44, 28 octombrie 1983, p. 13

Literatura Unirii celei Mari

Printr-o latură a poeziei sale, secolul al XIX-lea s-ar putea numi – ținând seama de poezia inspirată de Revoluțiile de la 1821 și 1848, de lupta pentru Unirea Principatelor și de războiul pentru neatârnamare – secolul poeziei patriotice românești.

Într-adevăr, evenimentele menționate, care aveau să stea la baza dezvoltării naționale a poporului român, au determinat o literatură poetică pe cât de vibrantă în substanțialitatea ei, tot pe atât și de expresivă prin limba și prin nivelul ei artistic, prin calitățile ei pur literare.

Unele din poeziile acestui secol au rămas până astăzi poezii de expresie națională majoră, și în special o mare parte din creațiile lui Vasile Alecsandri, ”regele poeziei” timpului, Grigore Alexandrescu, Dimitrie Bolintineanu, Cezar Bolliac, George Sion, M. Eminescu – citați cronologic – Ioan Nenițescu, Andrei Bârseanu, George Coșbuc, Șt. O. Iosif. La aceeași cotă s-au ridicat și unele din scrierile în proză, semnate de M. Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu, Alecu Russo, Alexandru Odobescu, Duiliu Zamfirescu ș.a.

Prin *Deșteptarea României*, *Hora unirii*, *Peneș Curcanul*, *Sergentul*, *Odă ostașilor români*, poeziile patriotice de prim rang ale lui Alecsandri, prin *Umbra lui Mircea la Cozia*, capodopera lui Grigore Alexandrescu, prin lunga serie de poezii patriotice ale lui D. Bolintineanu (*Mama lui Ștefan cel Mare*, *Ultima noapte a lui Mihai Viteazul*), prin *Ce-ți doresc eu ție scumpă Românie* și *Scrisoarea a III-a* ale lui M. Eminescu – cea mai zguduitoare dintre toate poeziile patriotice românești: *Pui de lei*, *Voința neamului* ale lui Ioan Nenițescu; *Pe-al nostru steag* de Andrei Bârseanu; *Carol Robert*, *Pașa Hasan*, scrise de George Coșbuc. și de atâtea altele ale altor poeți, poezia patriotică românească a devenit una dintre cele mai tulburătoare revelații ale eroismului românesc și, totodată, o pledoarie captivantă pentru realizarea unității naționale.

Aceeași caracteristică națională o reprezintă și începutul secolului al XX-lea – secol în care urma să se înfăptuiască unirea cea mare a românilor, desăvârșirea statului național unitar român.

Lupta pentru desăvârșirea unității naționale, realizată la 1 decembrie 1918, a atras, în mod firesc, în rândurile ei noi generații de literați. Pe plan publicistic, contribuția acestora se va releva îndeosebi prin marile periodice „Sămănătorul” (1901). „Luceafărul” (1902), „Ramuri” (1905). „Viața Românească” (1906). „Neamul Românesc” (1906). „Flacăra” (1911) ș.a. în jurul cărora aveau să se strângă principalii scriitori din toate ținuturile românești. În fruntea lor se vor impune Nicolae Iorga și Octavian Goga. Astfel, prin monografiile consacrate de Nicolae Iorga marilor voievozi români, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, și prin

consemnarea literară a călătoriilor întreprinse de renumitul istoric la românii din Transilvania, Banat, Bucovina și din alte părți, dar și prin apariția volumului de „Poezii” al lui Octavian Goga, în anul 1905 (premiat în anul următor de Academia Română), curentul patriotic primește un puternic impuls, conștiințele tuturor românilor fiind pregătite pentru marele act al unirii care se apropia.

Tabloul vieții românești din Transilvania în anii premergători Primului Război Mondial, a fost zugrăvit în mod emoționant de O. Goga, poetul „Pătimirii noastre” prin poeziile *Noi, Oltul, De la noi, Plugarii, Cosașul*.

Aceleași doruri de unitate și frăție se desprindeau și din versurile poezilor Șt. O. Iosif, Zaharia Bârsan, Maria Cunțan, Andrei Bârseanu, Ion Borcea. Aspirațiile românilor din Bucovina erau evocate, la rândul lor, de Gavrilă Rotică, George Tofan, Ion Grămadă.

În acest context de mare avânt patriotic, Nicolae Iorga declara cu hotărâre că „oricât s-ar sili oricine, rădăcina noastră nu va putea fi smulsă din adâncimea unui pământ care a numit pe străbunii noștri întâii născuți ai săi” și că în ansamblul ei, „cultura românească e una singură”. Una dintre dovezile cele mai elocvente ale acestei unități o constituie însăși colaborarea scriitorilor de peste Carpați: M. Sadoveanu, Emil Gârleanu, D. Anghel, C. Sandu Aldea, Cincinat Pavelescu, Al. Cazaban, Corneliu Moldovan și a atâtor altora la periodicele din Transilvania *Lucașfărul, Tribuna, Românul*, precum și a scriitorilor și publiciștilor transilvăneni O. Goga. Ion Agârbiceanu, Maria Cunțan, Onisifor Ghibu, Ioan Lupăș, la revistele *Ramuri, Viața Românească*.

Strânsa frăție și colaborarea dintre scriitorii români s-au relevat și cu ocazia unor șezători literare organizate în anii 1909–1911 în diferite orașe de pe ambele laturi ale Carpaților: Craiova, Iași, Suceava, Sibiu, Arad.

În 1914, îndată după declanșarea primului război, Octavian Goga, împreună cu numeroși alți scriitori și publiciști transilvăneni – Zaharia Bârsan, O. Ghibu, Ghiță Popp, Octavian C. Tăslăuanu, C. Bucșan, Ioan Moța, Gheorghe Stoica, V. C. Osvadă, Iosif Șchiopul – se vor refugia la București unde, alături de N. Iorga, Barbu Delavrancea, Take Ionescu, Nicolae Filipescu, vor desfășura o invincibilă campanie pentru a determina România – care la 3 august 1914, prin Consiliul de coroană de la Sinaia, se declarase neutră – să intre în război împotriva Puterilor Centrale, pentru eliberarea Transilvaniei. Principalele organe de presă în anii neutralității (1914–1916) au fost: ziarul lui Nicolae Filipescu „*Epoca*”, în care apărea – în fiecare număr – o pagină intitulată „*Ardealul vorbește*”, revista „*Flacăra*” precum și revista „*Tribuna nouă*”. În paginile acestor publicații scriitorii transilvăneni s-au întâlnit cu confracții lor din patria-mamă: Barbu Delavrancea, Al. Vlahuță, Elena Văcărescu, Mircea Dem. Rădulescu, G. Tutoveanu, Al. T. Stamatiad, V. Voiculescu, Victor Eftimiu, Cincinat Pavelescu, Corneliu Moldovan și numeroși alții.

De peste munți se auzea strigarea lui Aron Cotruș.

Într-o cuvântare rostită de la tribuna Academiei Române în această perioadă,

Barbu Delavrancea declara: „*Avem același dor, aceleași dureri, aceleași aspirațiuni. Cântăm aceleași cântece și aceeași doină... Durerile și bucuriile celor de dincolo sunt și ale noastre. Dușmanii lor sunt și ai noștri... Visul atâtor generații de strămoși, de moși și de părinți l-am visat și noi, și acum îi vedem aieva.*”

Volumul care a avut cel mai răsunător succes a fost noua culegere de versuri a lui O. Goga, intitulată „*Cântece fără țară*” (1915). Desprindem din el o singură strofă, prin care răzbate acel înalt suflu patriotic de care aminteam mai înainte:

*Veniți români! Porniți-vă spre munte!
V-arată drumul morții din morminte.
Să nu uitați a veacurilor carte.
Veniți, veniți! Căci adevăr zic vouă
Ori vă mutați hotarul mai departe.
Ori veți muri cu trupul frânt în două!*

Un alt eveniment literar întâmpinat cu entuziasm a fost volumul „*Eroica*” al lui Mircea Dem. Rădulescu care, la intervenția lui Delavrancea, a fost premiat de Academia Română. Reproducem primele strofe din poezia „*Ardealul*”:

*Al nostru e, osământ din vechi pământ.
Și sânge din latinul nostru sânge.
Un dor avem în el și cel mai sfânt.
Și nimeni astăzi nu ni-l poate-nfrânge.
I-am moștenit tot dreptul din părinți,
La șoapta lui ni se-nfioară buza.
Strămoșii frământatei noastre ginți
Dorm, îngropați la Sarmisegetuza.*

În anii grei ai războiului, în timpul eroicelor lupte de la Mărăști, Mărăsești și Oituz, scriitorii s-au adunat în jurul cotidianului „*România*” (februarie 1917 – mai 1918) apărut la Iași sub direcția lui M. Sadoveanu și O. Goga. La „*România*” colaborau, pe lângă cei doi conducători, și Ion Minulescu, Mircea Dem. Rădulescu, Corneliu Moldovan, Al. Th. Stamatiad, George Ranetti, C. Gongopol, P. Locusteanu, C. Bucșan. Prin această publicație s-a relevat românilor marea însemnătate a luptelor de la porțile Moldovei și s-a ținut trează convingerea în biruința ce avea să urmeze, biruința de la Alba Iulia, de la 1 decembrie 1918, biruința unității naționale pentru care au căzut cu arma în mână poezii Mihai Săulescu, N. Vulovici, C. T. Stoica, Ion Grămadă și alții.

Pentru slava unirii, Andrei Bârseanu a scris apoi marea baladă *Grăiește Marea*, citită în plenul Academiei Române, iar Zaharia Bârsan *Poemul Unirii*, cu care s-a deschis, în anul 1919, prima stagiune a Teatrului românesc de la Cluj. În

1922, Liviu Rebreanu publică *Pădurea spânzuraților*, romanul tragic al românilor transilvăneni siliți să lupte sub steagurile Austro-Ungariei. Alte romane dedicate războiului au scris romancierii Cezar Petrescu, Camil Petrescu și alții. Romanele lor reprezintă ecoul dureros al unei lupte aprige în care scriitorii s-au angajat cu toată ființa lor, ținând nestinsă flacăra credinței în idealul unității naționale.

În marea luptă pentru împlinirea idealului unității noastre naționale, alături de masele populare de pe întreg pământul românesc, scriitorii nu și-au precupețit energiile, talentul, sângele chiar.

Amfiteatru, nr. 11, noiembrie 1983, p. 4

Doi folcloriști români: Jan Urban Jarnik și Andrei Bârseanu

Jan Urban Jarnik era ceh și se născuse în Boemia, la Potstyn, ca fiu al unui țesător, în 25 mai 1848, iar activitatea didactică și științifică, de profesor de limbile romanice și-a desfășurat-o la universitățile din Viena și Praga. A murit la 12 ianuarie 1923, lăsând în urma sa o bogată contribuție filologică, folclorică, istorică și literară, fiind considerat ca unui din cei mai apreciați filologi și lingviști cehi. Printr-o însemnată parte a activității sale, Jan Urban Jarnik este însă în aceeași măsură și un filolog și folclorist român, un prieten și un susținător sincer al poporului nostru, și totodată un puternic animator al relațiilor culturale dintre cehi și români.

Prima sa lectură românească au alcătuit-o fabulele lui D. Țichindeal și poeziile lui Vasile Alecsandri.

Datorită lucrărilor sale din tinerețe, *Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen* (Considerații asupra limbii basmelor populare românești), tipărită la Viena în 1877, și *Index zu Diez Etymologischen Wörterbuch der romanischen Sprachen* (Indice asupra dicționarului etimologic al limbilor romanice de Diez), apărută la Berlin în 1878, care vor fi urmate apoi de numeroase alte contribuții, Jan Urban Jarnik a fost ales, în 1879, membru corespondent al Academiei Române din București și membru de onoare al „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” de la Sibiu și al Societății „România Jună” din Viena. În anii 1876 și 1879, a făcut lungi călătorii de studii în Transilvania și România, intrând în legături de amicitie și colaborare cu învățații filologi de la Blaj, Timotei Cipariu și Ioan Micu Moldovanu, cu istoricul Ilarion Pușcariu de la Sibiu, precum și cu scriitorii transcarpatini, Titu Maiorescu, V. Alecsandri, M. Eminescu, B.P. Hașdeu, Al. Odobescu, Petre Ispirescu, pe al cărui fiu l-a dus la Viena pentru a învăța

meșteșugul tiparului, și alții. În seria acestor legături vor intra mai târziu Ioan Slavici și I.L. Caragiale, Andrei Bârseanu, N. Iorga și Sextil Pușcariu. Relațiile cu scriitorii români îl determină să colaboreze cu studii și traduceri din literatura cehă la periodicele *Convorbiri literare*, în paginile cărora a publicat, în 1881, nuvela *Pavel Cătană* de J. Pravda, în 1892, *Un episod din călătoria mea prin Ardeal*, iar în 1909, substanțiala evocare de oameni și priveliști românești, *Drumul pe care am mers*, în *Tribuna* de la Sibiu în foiletonul și biblioteca populară a căreia a tipărit, în 1885, romanul de moravuri *Bunica* de Božena Němcová etc.

Cu toată varietatea preocupărilor sale științifice, Jan Urban Jarnik mărturisese într-o scrisoare din anul 1895, trimisă lui Ilarion Pușcariu, că „studiul (său) de predilecție este studierea produselor populare române”. Din această „predilecție” s-a născut marea culegere de *Doine și strigături din Ardeal*, alcătuită în colaborare cu Andrei Bârseanu, publicată în 1885, de către Academia Română, în urma unui elogios raport semnat de însuși Vasile Alecsandri, precum și acel bogat *Glossaire des chansons populaire roumaines*, tipărit la Praga.

Înainte de a trece la sublinierea importanței acestei culegeri, ne socotim obligați însă a da câteva informații biobibliografice și asupra lui Andrei Bârseanu, unul din principalii folcloriști români. Andrei Bârseanu s-a născut în Dârstele Brașovului, la 17 octombrie 1858, iar după studii strălucite la universitățile din München și Viena, a fost numit profesor de limba română și istorie la liceul comercial din Brașov. În anii de studii la Viena a fost, împreună cu Ciprian Porumbescu, unul din conducătorii societății „România Jună”, întemeiată de M. Eminescu și I. Slavici. Ca profesor la Brașov, Andrei Bârseanu a desfășurat o fecundă activitate culturală, pe urma căreia a fost ales membru al Academiei Române (1908) în locul lui Iosif Vulcan, și președinte al „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” (1911). Pe lângă culegerea de *Doine și strigături*, alcătuită în colaborare cu Jan Urban Jarnik, Bârseanu a mai publicat volumul *Cincizeci de colinde* (1890), *Din traista lui Moș Stoica, o sută și una minciuni populare din Țara Ardealului*, care, până la 1930, a cunoscut cinci ediții, precum și o colecție de *Snoave, chiuituri și povestiri*, tipărite în biblioteca populară a „Asociațiunii”.

Cea mai apreciată scriere a sa este însă *Istoria școlilor centrale române greco-ortodoxe din Brașov* (1902), care i-a deschis porțile Academiei Române și care a devenit modelul a numeroase alte monografii școlare.

Luptând pentru difuzarea culturii în rândurile tineretului și în masele populare, Andrei Bârseanu a publicat numeroase manuale și articole educative și literare în *Gazeta Transilvaniei* de la Brașov și în revistele *Transilvania* și *Luceafărul* de la Sibiu, în *Familia*, de la Oradea, în *Ramuri* de la Craiova și în *Convorbiri literare*. Vrednic de subliniat este studiul său despre *Poezia populară română*, publicat în *Luceafărul*, din 1908 (nr. 11–12 și 13), în care se arată că

„poeziile acestea... sunt tot așa de vechi ca și poporul însuși” și că „până înainte cu 70–80 de ani, ele au fost singura expresiune literară și artistică, singura hrană sufletească a maselor celor mari ale poporului”. Pe urma lui Andrei Bârseanu a rămas și un însemnat număr de versuri patriotice și populare, printre care și imnul „României June” – *Pe-al nostru steag* – al cărui autor muzical a fost Ciprian Porumbescu.

Bârseanu a murit la 6 august 1922.

Colaborarea sa cu Jan Urban Jarnik a început în anul 1879, după călătoria în Transilvania a acestuia, când canonicul Ioan Micu Moldovanu de la Blaj îi pusese la dispoziție marea sa colecție de poezii populare adunate de elevii liceului din Blaj între anii 1863–1879, pentru a o sistematiza și publica. „La lucrarea aceasta – mărturisește Bârseanu în prefața culegerii – dl. Jarnik binevoi a mă face părtaș și pe mine... Nu pot să nu amintesc tragerea de inimă, pot zice chiar entuziasmul, ce-l dovedi dl. Jarnik în decursul acestei îndelungate lucrări față de poezia noastră poporală. Iubirea sa față de limba și literatura poporală română – continuă A. Bârseanu – împreună cu profunzimea sa erudiție pe terenul lingvistic, merită stima și recunoștința întregii noastre națiuni”.

Culegerea aceasta, care înfățișează creațiile poetice ale poporului român din ținutul Mureșului și al Târnavelor, de pe Câmpie și din Munții Apuseni, din satele Sibiului și din Țara Hațegului, este cea dintâi mare culegere de doine și strigături ardeleni (are 528 pagini!), întrecând tot ceea ce se realizase până atunci în acest domeniu. Iar faptul că ea a fost însoțită și de către un glosar de cuvinte, totalizând și el 326 pagini, redactat în limba franceză, n-a făcut decât să-i sporească și mai mult valoarea științifică și națională. Prin ea s-a dovedit, afirma V. Alecsandri în raportul său de la 16 martie 1883, că „geniul românesc este același peste Carpați și peste Dunăre, cum este dincoace și dincolo de Milcov”.

B.P. Hașdeu, și după el alți numeroși filologi, a utilizat-o copios în monumentală sa operă „Magnum Etymologicum Romaniae”.

Aproape toate culegerile de folclor ce au apărut de atunci înapoi în Ardeal sunt tributare colecției Jarnik-Bârseanu, care, prin bogăția materialului adunat, ca și prin prezentarea și explicațiile științifice ce o însoțesc, se ridică la nivelul marilor culegeri semnate de V. Alecsandri, G. Dem. Teodorescu, S. Fl. Marian sau I. Pop-Reteganul.

Cu același interes a urmărit filologul ceh și limba prozei noastre populare, publicând în 1913, o substanțială culegere de *Însemnări cu privire la limba basmelor populare românești*, reluând subiectul din 1877. Ultima scriere cu caracter românesc a lui Jan Urban Jarnik a apărut în 1922, cu un an înaintea morții sale: *Dragoste de grai și de vîers românesc*.

Activitatea folcloristică a ambilor scriitori, atât a celui din urmă Jan Urban Jarnik, considerat ca folclorist român, cât și a românului Andrei Bârseanu, reprezintă un

capitol de seamă al istoriei folclorului nostru, și nu e de mirare că ambilor li s-a consacrat și până acum însemnate studii și evocări.

Menționăm, astfel, reeditarea din anul 1964 a *Doinelor și strigăturilor din Ardeal*, realizată de Gh. Ciuchindel și prefațată de O. Papadima, care a subliniat cu competență importanța colecției.

O nouă ediție, cu mult mai dezvoltată și cu un vast material bibliografic, a apărut în 1968, sub îngrijirea prestigiosului folclorist Adrian Fochi, care i-a dedicat și un amplu studiu introductiv. Studiul lui Fochi cuprinde, totodată, și o substanțială biografie a lui Ioan Micu Moldovan, inițiatorul colecției, precum și o celor doi realizatori ai ei.

Fochi a urmărit în același timp și contribuția personală a celor 168 de colaboratori ai colecției, elevi și studenți, această parte a studiului său reprezentând o adevărată istorie culturală a Ardealului din a doua jumătate a secolului trecut. Lucrul e cu atât mai valoros, cu cât odată cu numele culegătorilor sunt indicate și numele a 125 de sate, din județele Alba, Bistrița-Năsăud, Brașov, Covasna, Cluj, Harghita, Hunedoara, Mureș, Sibiu din care s-a cules materialul aflat în această colecție.

Culegătorii înregistrați de A. Fochi merită însă o mai largă cercetare, unii din ei relevându-se în timp, pe lângă activitatea de folcloriști, ca apreciați militanți în domeniul culturii și al politicii naționale.

În 1980, istoriograful Traian Ionescu-Nișcov a publicat într-o voluminoasă lucrare *Corespondența* lui Jan Urban Jarnik cu românii, printre aceștia aflându-se Andrei Bârseanu (130 de scrisori), Horia Petra-Petrescu (45), Titu Maiorescu (17), Ioan Micu Moldovan (12), Ovid Densușianu (11), precum și altele, mai puține ca număr, dar nu mai puțin importante, adresate lui B.P. Hașdeu, A.D. Xenopol, N. Iorga, G. Ibrăileanu ș.a. Scrisorile lui Jan Urban Jarnik, scrise toate în românește, aduc ample și importante clarificări nu numai asupra colecției *Doine și strigături din Ardeal*, ci și asupra altor probleme folclorice, culturale și științifice româno-cehe, ele emanând din pana unuia din cei mai stăruitori militanți cehi, confundat cu folclorul și limba românească.

De o excepțională importanță este și studiul introductiv al lui Traian Ionescu-Nișcov.

Ar fi util ca tinerii noștri folcloriști și istoriografi să lărgească orizontul asupra cercetării activității lui Jan Urban Jarnik și Andrei Bârseanu pentru a îmbogăți cultura română, cu noi constatări și interpretări.

Steaua, nr. 12, decembrie 1983, p. 31

Gorunul lui Horea

Prin amintirile, locurile și monumentele istorice, martore ale marilor bătălii ce s-au dat pe stâncile lor cu prilejul cumplitei Răscoale țărănești în 1784 și al Revoluției din 1848, Munții Apuseni sunt un adevărat muzeu patriotic al Transilvaniei un pantheon al martirilor și eroilor ei. Din lungul șir de nume scoase la iveală de aceste epocale evenimente, tradițiile poporului – tradițiile moșilor – ca și istoria, au reținut îndeosebi două, care concentrează în rezonanța lor întreg avântul acestor încercări și, totodată, tragicul lor destin: Horea și Avram Iancu.

Deși înregistrați din punct de vedere istoric la distanță de mai multe decenii unul de altul, lupta și obiectivele lor au fost totuși aceleași, fiindcă aceleași au fost suferințele moșilor și în veacul al XVIII-lea, care a cunoscut Răscoala lui Horea, și în veacul al XIX-lea în care Avram Iancu a reînviat epopeea înaintașului său, și amândoi au căzut striviți de felonia și ferocitatea împăraților habsburgi – autorii morali și ai uciderii lui Mihal Viteazul – care și-au acoperit, întotdeauna machiavelismul prin sânge și minciună. Poporul, poeții și istoricii au cuprins, astfel, pe Horea și Avram Iancu în aceeași adorație, cântând și pentru unul și pentru celălalt aceleași cântece de jale și continuându-le fără încetare credințele și luptele pentru libertate.

Nicăieri însă numele lor nu sunt mai strâns îngemănate decât în cimitirul de la Țebea. În inima Munților Apuseni, unde se află gorunul legendar al lui Horea și, alături de el, mormântul lui Iancu. Gorunul, sub crengile stufoase ale căruia s-au ținut, după tradiția locală, atâtea din consfăturile tainice ale lui Horea și ale tovarășilor săi, are o vechime seculară și a fost declarat, încă de acum câteva decenii, monument al naturii. Tot după tradiția locală, se crede că la rădăcinile sale a fost îngropată și una din mâinile lui Horea, al cărui trup, precum se știe – ca și ale lui Cloșca și Crișan – a fost despicat în mai multe bucăți, care au fost așezate la răscruți de drumuri pentru a înspăimânta pe nefericiții iobagi.

În 1872, la 11 septembrie, a fost înmormântat în preajma istoricului copac și Avram Iancu, gorunul dobândindu-și astfel faima de simbol al luptei pentru libertatea tuturor celor obidiți. Poeții neamului i-au închinat de atunci încoace numeroase balade și cântece, cântarea gorunului însemnând însăși cântarea lui Horea și a lui Iancu.

Cel dintâi care i-a dedicat o astfel de cântare a fost Iosif Vulcan, discipolul transilvănean al lui Vasile Alecsandri, care, în 1868, cu prilejul unui popas la Țebea, i-a evocat trecutul și semnificația printr-o lungă poemă intitulată „Gorunul lui Horea”. Peste câțiva ani, după ce între timp fuseseră înmormântate alături de ramurile gorunului și osemintele lui Avram Iancu, Vulcan s-a reîntors la Țebea,

ofranda gândurilor sale fiind cuprinsă, de astă dată, într-un articol emoționant publicat în revista „Familia” (1878). În 1884, cu ocazia sărbătoririi primului centenar al Răscoalei de la 1784, subiectul a fost reluat de tânărul poet Ion Al. Lapedatu de la Brașov și publicat într-o broșură la București. În 1905, poetul Șt. O. Iosif, autorul volumului *Din „Zile mari”*, i-a consacrat o nouă poemă, publicată sub titlul *Legendă* în revista „Sămănătorul” și apoi, sub titlul *Gorunul lui Horea*, în toate edițiile sale de versuri.

Gorunul de la Țebea și-a păstrat aceeași semnificație și după înfăptuirea unității statale românești, în jurul său, alături de mormântul lui Iancu și al căpitanilor săi, așezându-se și o parte din mormintele eroilor din vechea Românie, căzuți în anii 1918–1919 pentru dezrobirea Transilvaniei.

În anii stăpânirii Dictatului de la Viena, când o parte din plaiurile Transilvaniei gemeau sub apăsarea pasului străin, poetul Grigore Popa a văzut în gorunul de la Țebea „*Gorunul Horii*”, care „cătrănit de ură” se frământa din nou cu aprigă mânie pentru eliberarea celor robiți.

Istoria gorunului de la Țebea este însăși istoria lacrimilor de veacuri ale Transilvaniei și, totodată, unul din simbolurile libertății și al strălucitului său viitor.

Prin Vlaicu Bârna, Al. Andrițoiu, Ion Brad, Ioan Șerb și alți poeți contemporani, s-au scris și în această perioadă noi imnuri și noi cântece pentru legendarul gorun.

La 9 octombrie 1966, a poposit aici tovarășul Nicolae Ceaușescu, însoțit de o delegație de partid și de stat, care a făcut o vizită în Țara Zarandului. Cu această ocazie, vechiul gorun, ajuns acum la adânci bătrâneți, a primit și un tovarăș tânăr, delegația plantând alături de el un nou gorun, menit să continue vechea tradiție și semnificație a gorunului lui Horea.

Săptămâna, nr. 15, 13 aprilie 1984, p. 3

Centenar „Tribuna”

E vorba de centenarul ziarului „Tribuna” de la Sibiu, apărut la 14/26 aprilie 1884. În tradiția obștii, și chiar și în anumite scrieri de istorie literară, persistă informația că „Tribuna” ar fi fost cel dintâi cotidian al Transilvaniei. Informația e inexactă. Cronologic vorbind, „Tribuna” nu a fost primul, ci al doilea cotidian ardelean, primul fiind, apărut la 4 aprilie 1884, „Gazeta Transilvaniei” de la Brașov care, precum se știe, a fost primul ziar politic apărut peste munți.

Director al „Gazetei” a fost la început George Barițiu, care a pus bazele ziaristicii românești transilvănene, și apoi între anii 1850–1878 și până la apariția „Tribunei”, cât și în anii următori, Iacob și Aurel Mureșianu, „Gazeta” continuând

să apară și după înființarea noului ziar.

Necesitatea unui ziar cotidian era de mult simțită în Transilvania, chiar din momentul proclamării dualismului austro-ungar, dar el n-a putut lua ființă din cauza dificultăților materiale și, totodată, din cauza confuziilor ortografice și politice ale timpului, în Ardeal dominând etimologismul ciparian.

După proclamarea Independenței României – aceasta dând o nouă configurație situației politice a răsăritului Europei – și după unificarea în 1881 a tuturor grupărilor politice ardelen, lucrurile au intrat însă într-o fază mai lămurită, ce reclamau un nou ziar care – ca ziar independent – să-și asume formularea și susținerea unui nou program național, atât cultural, cât și politic.

Acestea sunt originile „Tribunei”, în fruntea căreia a fost chemat de către un grup de intelectuali și comercianți de la Sibiu și Brașov, scriitorul ardelen Ioan Slavici, care se manifestase până atunci în diferite redacții ieșene și bucureștene, și, mai ales, alături de M. Eminescu și I.L. Caragiale, în redacția ziarului „Timpul”.

Orientarea cultural-literară a „Timpului” era orientarea „Convorbirilor literare”, al căror magistru era Titu Maiorescu. Slavici venea, deci, de pe baricadele „Junimii”, aducând cu el atât spiritul critic, cât și ortografia acesteia.

Programul lui Slavici – programul „Tribunei” – avea să fie deci în ordinea literară, programul „Junimii”, iar în ordinea politică, programul rezistenței naționale ardelen, cu adânci rădăcini pașoptiste. Acest program reprezentat de Slavici avea să dea naștere acelei substanțiale și categorice devize aruncate cu tărie peste toate incertitudinile vremii: Soarele pentru toii români de la București răsare.

Acesta a fost, deci, programul „Tribunei”, aplicat în toate domeniile, programul care va duce, în 1918, la proclamarea unității naționale, „Tribuna” fiind cel mai îndârjit organ de presă românesc în lupta împotriva dualismului austro-ungar.

Se cuvine a fi citate și numele îndrăzneților întemeietori ai „Tribunei”: Dr. Aurel Brote, Ioan Dușoiu. Diamandi Manole. Simion Mărgineanu. Dr. Ioan Neagoe, Gheorghe B. Pop. Ioan Preda.

Alături de aceștia trebuie să menționăm pe Ioan Bechnitz, om cu studii politice în Germania și cu poziție materială solidă, el fiind cel care a determinat grupul de inițiativă să invite pe Slavici să ia conducerea ziarului sibian. Bechnitz a avut de-a lungul timpului – deși nu a scris nimic – un rol dintre cele mai active în redacția „Tribunei”.

În 1884, Slavici nu era un debutant în problemele politice ardelen. Încă din 1871, ca membru al Societății „România Jună” de la Viena, el publicase în „Convorbiri literare” un amplu studiu intitulat *Studie asupra maghiarilor*, continuat în anul 1873, în aceleași „Convorbiri”, sub titlul *Noi și maghiarii*.

Departate de a fi un agitator și un șovinist, Slavici era pentru o conviețuire pașnică între români și maghiari, pentru o colaborare în limitele realităților demografice și culturale, și în același timp, pentru solidaritatea tuturor românilor.

Ales, în 1887, secretar general al Partidului Național Român, el a fost unul

din cei mai activi susținători ai *Memorandului* ce urma să fie înaintat Curții din Viena pentru satisfacerea revendicărilor poporului român.

Primul text public al Memorandului a fost publicat în coloanele „Tribunei”.

Pentru atitudinea politică a „Tribunei”, și îndeosebi pentru articolele sale, lui Slavici i s-au intentat mai multe procese politice. În 1888 el fiind condamnat la un an închisoare, pe care l-a executat în închisoarea de la Vác.

După ispășirea pedepsei, el s-a reîntors la București, unde și-a continuat activitatea literară și unde, împreună cu I.L. Caragiale și G. Coșbuc, a înființat revista „Vatra”.

„Tribuna” va merge însă înainte pe linia lui Slavici, susținând în continuare că „Soarele pentru toți românii de la București răsare”.

Colaborator de prestigiu al „Convorbirilor literare”, exponent al „direcției noi”, Slavici a impus și ziarului de la Sibiu spiritul critic junimist și a sprijinit realismul popular și literatura de inspirație folclorică.

Prin Slavici au pătruns în coloanele „Tribunei” primele balade ale lui George Coșbuc, basmele lui Ion Pop-Reteganul, Iuliu T. Mera, Silvestru Moldovan, Grigore Sima al lui Ion, schițele și nuvelele lui Ion Popovici-Bănățeanu, Virgil Onițiu, Ioan Russu-Șirianu, articolele critice ale lui Bogdan Duică și creațiile atâtor alți poeți și prozatori, care au dat un avânt nou literaturii ardelene, realizând, după aprecierea lui Titu Maiorescu, o adevărată „renaștere literară”.

Printre colaboratorii „Tribunei” a fost, ca debutant, și Octavian Goga. Pentru valorificarea și popularizarea acestei literaturi, Slavici a înființat colecția „Biblioteca populară a Tribunei”, care a precedat „Biblioteca populară a Asociațiunii”.

„Tribuna” a fost prototipul ziarului cotidian ardelean, ea deschizând drumul „Tribunei” și al „Românului” de la Arad și al altora, iar Ioan Slavici un înaintemergător al tuturor acestora.

România literară, nr. 16, 19 aprilie 1984, p. 8

Mărturie elocventă a voinței de unitate a poporului român

100 de ani de la apariția revistei „Tribuna”

Prezentă în toate provinciile românești pe baricadele Revoluției de la 1848, ale războiului pentru cucerirea Independenței, ale susținerii prin cele mai avansate condeie a Răscoalei de la 1907 și totodată, a luptei clasei muncitoare pentru revendicările ei umane, economice, politice și culturale, presa românească a avut o

largă contribuție la făurirea României de astăzi.

În Transilvania, lupta presei românești s-a împletit cu însăși lupta pentru apărarea ființei poporului român, a limbii sale, a drepturilor la egalitate cu naționalitățile conlocuitoare, la afirmarea și menținerea legăturilor cu frații de peste Carpați.

Încă de la început, printre colaboratorii periodicelor din Transilvania – *Foaia pentru minte, inimă și literatura* și *Gazeta Transilvaniei*, apărute în 1838 și conduse de George Barițiu – s-au înscris Mihail Kogălniceanu, N. Bălcescu, C. Negruzzi, V. Alecsandri, D. Bolintineanu, C.A. Rosetti și atâția alții, care au dat glas aspirațiilor comune ale poporului român. La rândul lor, și scriitorii ardeleni George Barițiu, Timotei Cipariu, Vasile Pop, Andrei Mureșanu au colaborat la publicațiile muntene și moldovene, confirmând astfel solidaritatea și soliditatea frontului unității românești.

La 3/15 mai 1848, pe Câmpia Libertății de la Blaj s-a strigat din zeci de mii de glasuri: *Noi vrem să ne unim cu Țara!*

Un mare salt a făcut presa ardeleană în anul 1884, când, pe lângă periodicele apărute în anii anteriori – *Telegraful român* (1853), *Familia* (1861), *Albina Carpaților* (1877) și altele – a apărut la Sibiu cotidianul „Tribuna” ce avea să devină principalul ziar politic și cultural – și totodată literar – al Transilvaniei și care, prin profilul și atitudinea sa, va reprezenta prototipul ziarului ardelenesc, un model care, adaptat împrejurărilor, va înrâuri adânc presa de aici.

Tribuna, înființată de un grup de intelectuali și economiști din orașele Sibiu și Brașov, a apărut la 14/26 aprilie 1884 ca o reacție împotriva confuziilor politice care cuprinseseră Transilvania în urma proclamării dualismului austro-ungar (1867), prin care se răpise străvechea autonomie a provinciei, ea fiind acum integrată statului ungar, și totodată împotriva confuziilor de ordin ortografic care – prin etimologismul latinist – împiedicau dezvoltarea limbii și literaturii.

Se simțea, astfel, o stringentă nevoie de unificare a punctelor de vedere atât în domeniul politic, cât și în cel cultural-literar. Acesta avea să fie rolul *Tribunei* și în aceasta rezidă importanța ei istorică.

Impulsul hotărâtor în ambele sectoare l-a dat proclamarea Independenței României și Războiul pentru Independență – la care au participat și numeroși voluntari ardeleni – în urma căruia s-a ajuns la recunoașterea neatârării și pe plan extern, România dobândind, astfel, toate atributele politice ale unui stat suveran.

În presa ardeleană – *Gazeta Transilvaniei*, *Telegraful român*, *Familia*, *Albina Carpaților* – care sprijinise din răspuțeri Războiul de Independență, tot mai dese sunt manifestările de solidaritate cu noul stat.

Lucrul trebuia sprijinit însă și pe o largă bază ideologică, politică, pe o coordonare sistematică.

Pentru susținerea curentului, „Tribuna” – prin Ioan Slavici – a formulat lozinca patriotică: „*Soarele pentru toți românii de la București răsare!*”

Slavici, originar din comuna Șiria de lângă Arad, își făcuse studiile

superioare la Viena, unde s-a cunoscut cu Mihai Eminescu, alături de care a avut un rol hotărâtor la organizarea și orientarea Societății „România jună”. După terminarea studiilor s-a stabilit la Iași, unde a fost, împreună cu Eminescu și Creangă, unul din principalii membri ai Societății Junimea,

În anii următori, Slavici a fost redactor la *Timpul* (împreună cu Eminescu și Caragiale) și, de asemenea, colaborator la „Telegraful român”. A dezvoltat o strălucită activitate literară, în 1881, publicând volumul *Novele din popor*. Prestigiul său era acela al unui scriitor de seamă.

Prin Slavici s-a manifestat în Ardeal spiritul critic al *Junimii* și, totodată, s-a impus ortografia fonetică, ceea ce a dus la unificarea întregii ortografii românești.

În politică, *Tribuna* va susține necesitatea solidarității românești bazate pe necesitatea unității culturale a poporului român. Aspirațiile muncitorești și-au găsit și ele locul meritat în paginile *Tribunei*. Respingând șovinismul, „*Tribuna*” a preconizat o înțelegere loială cu maghiarii, cu celelalte naționalități, ținându-se seama de numărul populației și de necesitățile ei economice și culturale. Prin *Tribuna* s-a susținut ideea înaintării către împăratul de la Viena a unui *Memorand*, care releva consecințele nefaste ale dualismului și care milita pentru satisfacerea revendicărilor sociale și politice ale românilor din Ardeal.

Slavici a plătit atitudinea sa politică prin mai multe procese de presă, ultimul aducându-i, în 1888, un an de închisoare la Vác. Spiritul său a rămas însă și în continuare după revenirea scriitorului la București, spiritul conducător al *Tribunei*. Primul text publicat al Memorandului, semnat de Ioan Rațiu, Vasile Lucaci, George Pop de Băsești de ceilalți conducători ai mișcării, a apărut în *Tribuna*, multiplicat apoi în mii de exemplare.

Importanța *Tribunei* a fost fecundă și în domeniul literar. Aici, ocrotiți de Slavici, au debutat pe plan major George Coșbuc, autorul minunatelor balade populare, Ioan Popovici-Bănățeanul, cu nuvele din viața meseriașilor, Ioan Russu-Șirianu, cu povestiri din viața satelor, Virgil Onițiu, criticul Gheorghe Bogdan-Duică și, totodată, o întreagă falangă de folcloriști ardeleni. *Tribuna* a dat naștere unui adevărat curent literar care, prin Octavian Goga, se va impune apoi din ce în ce mai mult.

Deși ea și-a încetat activitatea în 1903, gloria și prestigiul său au rămas intacte. Cu numele și cu programul ei – „*Soarele de la București răsare*” – au apărut în anii următori alte tribune: *Tribuna poporului* și *Tribuna* de la Arad, *Tribuna* de la București – a treia „*Tribună*” – înființată de Onisifor Ghibu (1915) – *Tribuna Bihorului* la Oradea, iar în perioada dominației horthyste, a apărut *Tribuna Ardealului* de la Cluj (1940–1944) și apoi, în zilele noastre, noua *Tribună literară* de la Cluj și *Tribuna Sibiului*.

Prin aceste „*Tribune*” s-a format un mare număr de publiciști și scriitori români, care au dat expresie vieții poporului, continuând să promoveze patriotismul ca ideal suprem, să înfățișeze noile condiții de viață ale orânduirii socialiste.

Scânteia, nr. 12956, 19 aprilie 1984, p. 4

Ovidiu Papadima – 75

Cărturar cu largă cultură umanistă și cu o bogată activitate multilaterală – istoric, critic, lingvist, bibliograf, folclorist – Ovidiu Papadima împlinește, la 23 iunie, 75 de ani.

Peste 52 din aceștia au fost dedicați în mod permanent scrisului, și cu deosebire scrisului literar, Ovidiu Papadima fiind pe cât de pregătit, tot pe atât și de fecund. Pe lângă o intensă colaborare la diferite publicații – prima dintre ele fiind revista „Îndemnul” a Liceului „Al. Papiu-Ilarian” din Târgu-Mureș, al cărui elev a fost – opera sa literară cu caracter critic s-a concretizat în volumele: *Creatorii și lumea lor* (1943), *Poezie și cunoaștere etnică* (1944), *Scriitorii și înțelesurile vieții* (1971). Alături de volumele de critică literară, Papadima a publicat totodată și unele monografii, printre care *Octavian Goga* (1942), premiată de Societatea Scriitorilor Români, *Anton Pan – cântece de lume și folclorul Bucureștilor* (1963), *Cezar Bolliac* (1966), lucrare premiată de Academia Română, *Ion Pillat* (1974), monografia poetului german *Heinrich von Kleist* (1967). O bună parte din opera sa a fost consacrată unor substanțiale studii de folclor: *O viziune românească asupra lumii* (1941), scriere premiată de Academia Română, *Literatura populară românească* (1968), *Cu cât cânt atâta sunt* (antologie de lirică populară), 1968.

Contribuția lui Papadima la folcloristica românească este dintre cele mai remarcabile, prin scrierile sale înfățișându-se o imagine totală a poeziei populare românești și, totodată, existența ei – trecută prin filtru intelectual – înainte de Anton Pann, făcând legătura cu poezia lui Costache Conachi și cu poezia similară creată după dânsul.

Și-a luat doctoratul cu o teză intitulată *Ideologia literară pozitivistă în literatura română a secolului al XIX-lea. Începuturile* (1944). Pe aceeași linie a studierii substanței și structurilor culturii române a publicat, în 1975, scrierea *Ipostaze ale iluminismului românesc*.

Pe plan profesional, Papadima a funcționat ca profesor la liceele din Oradea, Câmpulung (Muscel) și Oltenița, ca lector la Universitatea din Viena, ca asistent la Catedra de Literatură română modernă și folclor a Universității din București, și ca cercetător, șef de lucrări și șef de secție, la Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu”.

În critica lui, Ovidiu Papadima s-a călăuzit neconținut de principiile etnice și etice.

Alături de criticii generației sale, Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Pompiliu Constantinescu, Perpessicius, Ovidiu Papadima a desfășurat o intensă activitate literară, sprijinind în mod activ generațiile tinere.

Conferențiar apreciat, Papadima a desfășurat în același timp și o intensă activitate de popularizare culturală, abordând numeroase teme literare pentru tineret și marele public, luând adeseori cuvântul la universitățile cultural-științifice din București, la Muzeul de literatură și la diferite alte instituții din capitală și din cuprinsul țării.

România literară, nr. 25, 21 iunie 1984, p. 8

Neobosit călător, pasionat observator

Unul din cele mai frumoase daruri făcute de Transilvania României celei vechi, și care a avut o contribuție dintre cele mai bogate la dezvoltarea conștiinței și culturii naționale, a fost marea pleiadă de profesori, de toate gradele, care au trecut Carpații pentru a se pune în serviciul învățământului românesc. Fie că au plecat de la Blaj, de la Brașov sau de la Sibiu, toți aceștia au reprezentat o făclie vie care a luminat adânc în bezna veacului și au deschis largi perspective de afirmare și progres românesc.

Un Gheorghe Lazăr, un August Treboniu Laurian, un Aaron Florian, un Ion Maiorescu, un Simion Bărnuțiu, n-au fost numai profesori, ci, totodată și mari oameni de cultură și știință, autori de manuale și lucrări în toate domeniile, ctitori de așezăminte, întemeietori de instituții culturale și științifice, fondatori de publicații, istorici, filologi și scriitori. Atât universitățile de la Iași și București, cât și Academia Română s-au înființat cu ajutorul acestora.

În anul revoluționar 1848, întreaga această pleiadă s-a urcat pe baricadele revoluției, dând un puternic impuls, în toate Țările Române, luptei pentru unitatea națională.

Unul din acești deschizători de drumuri a fost și Ion Codru-Drăgușanu, de la a cărui moarte se împlinesc, la 26 octombrie, 100 de ani. Profesor, revoluționar, călător, scriitor, pedagog, tălmăcitor, luptător politic, Ion Codru-Drăgușanu a fost unul dintre cele mai elevate și mai active spirite ale timpului. S-a născut în satul Drăguș, din județul Făgăraș, sat după care avea să-și ia numele. După învățături locale și apoi la liceul latin din Brașov, unde își însușește limbile latină, germană, maghiară și altele, Ion Codru-Drăgușanu trece munții la Ploiești fiind angajat profesor. Aici, urmând tradiția transilvană, a publicat, sub numele de Ioan German Codru, manualul de gramatică intitulat *Rudimentele gramaticii române*, prin care și-a făcut debutul în viața didactică românească. La fel ca și ceilalți ardeleni, Ion Codru-Drăgușanu a susținut principiile latiniste și, îndeosebi, pe cele ale lui August Treboniu Laurian. În anii următori îl găsim la Târgoviște și la București, unde își continuă studiile la Colegiul „Sf. Sava” și își însușește limbile franceză și italiană.

Pătrunzând în diferite familii boierești ca meditator, a intrat în contact cu anturajul domnitorului Alexandru D. Ghica, care domnea de la 1834 – și care, tocmai atunci, se pregătea pentru o călătorie în străinătate. Apreciat pentru distincția și cunoștințele sale de limbi, tânărul ardelean a fost invitat să facă parte din suita domnitorului.

Aceasta a fost marea șansă a vieții lui Codru-Drăgușanu, care, între anii 1838–1839 (lunile octombrie și martie), a vizitat astfel Viena, Milano, Roma și alte metropole italiene, renumite pentru palatele și monumentele de artă ale lui Michelangelo, Leonardo da Vinci, Rafael.

Reîntors la București, Codru-Drăgușanu întreprinde între 1840–1841 (lunile iunie–ianuarie) o nouă călătorie în Europa, în decursul căreia vede orașele germane, Parisul și Londra. Alte splendori s-au deschis în fața ochilor lui și alte niveluri de viață și civilizație.

La Paris, unde va sta doi ani, în timpul cărora va face și o călătorie la Neapole, va intra în relații cu un diplomat rus care îl invită, în 1843, să-l însoțească până la Petersburg și apoi ca secretar particular, din nou la Paris și apoi iarăși la Petersburg. În felul acesta, Ion Codru-Drăgușanu – „*peregrinul transilvan*” – a făcut câteva din cele mai îndelungate și mai variate călătorii ale timpului (1835–1848), impunându-se ca un călător și scriitor de respirație europeană.

Călătoriile acestea, prin însemnările recoltate și scrisorile redactate în decursul lor, i-au inspirat totodată și minunate pagini de literatură, care l-au consacrat printre cei mai de seamă autori de proză descriptivă. Un pătrunzător spirit de observație socială, un suculent umor și o tăioasă ironie, dau scrisului său remarcabile calități literare. Antecesorul său în această direcție a fost Dinicu Golescu, dar pe care Ion Codru-Drăgușanu l-a întrecut însă prin spațiul străbătut, prin bogăția informațiilor și prin construcția lucrării.

În 1848, Ion Codru-Drăgușanu îmbrățișează cauza revoluției românești, în desfășurarea căreia a fost numit, la îndemnul lui Bălcescu, comisar de propagandă la Ploiești, așa cum Al. Papiu-Ilarian, I. Pușcariu și alți profesori ardeleni fuseseră numiți în alte județe.

Activitatea sa revoluționară i-a atras rigorile unei arestări și internări.

După înăbușirea revoluției, Ion Codru-Drăgușanu s-a reîntors la Făgăraș unde s-a dedicat unei intense activități de ordin administrativ și cultural, îndeplinind funcțiunile de „*adiunct; pretorial*”, de „*vicecăpitan de Făgăraș*”, de „*deputat de Hațeg*”, și apoi de „*vicepreședinte*” al „*Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*”.

În 1853, începe să publice, în foiletonul ziarului „*Concordia*” de la Budapesta. *Câteva epistole ale unui peregrin transilvan*, care sub titlul *Peregrinul transilvan*, aveau să-i atragă reputația literară de mai târziu.

În 1885, publică în revista „*Familia*” traducerea lucrării pedagogice *Sfaturile unui părinte bun către fiul său*.

La început *Peregrinul transilvan* nu avea să înregistreze un prea mare

succes, dar după moartea acestuia, în 1910, N. Iorga îl va reedita relevându-i importanța istorică și literară. Începând de la această ediție, Ion Codru-Drăgușanu a intrat în rândul scriitorilor urmăriți de istoria și critica literară. Rând pe rând, Șerban Cioculescu, G. Călinescu, D. Popovici, Tudor Vianu, Emanoil Bucuța și alții i-au dedicat numeroase studii și analize.

Din „Peregrinul transilvan” vor apărea totodată succesiv trei ediții: Șerban Cioculescu (1942), Romul Munteanu (1956), Corneliu Albu (1970).

Scriitorul a decedat la 26 octombrie 1884 și a fost înmormântat la Sibiu.

Contemporanul, 44, 26 octombrie 1984, p. 7

Literatura unirii

În viața popoarelor, sărbătorile naționale sunt tot atâtea bilanțuri ale istoriei lor, ale idealurilor de care au fost călăuzite, ale vredniciei de care au dat dovadă, ale punctelor de plecare spre noi perspective, între ele se află o legătură naturală care le dă unitate și elan. Una nu se poate înțelege fără alta, toate împreună alcătuind istoria majoră a unei nații. În jurul lor se concentrează, în anumite momente, toate forțele vieții naționale, toată puterea lor de afirmare și realizare.

Evenimentele care dau viață acestor sărbători și care le asigură, totodată, durata în timp atrag mai ales pe scriitori, publiciști, pe istorici, pe artiștii plastici și pe compozitorii muzicali care le consacră atâtea din creațiile lor, care se transformă apoi în tot atâtea valori și simboluri naționale.

Unul dintre evenimentele care au dat forța inspirației unui strălucit buchet de poeți a fost Unirea Principatelor, în fruntea cărora s-a situat Vasile Alecsandri, pe care M. Eminescu l-a numit „rege al poeziei”.

Întâiul acord al poeziei unioniste a lui Alecsandri a răsunat în primăvara anului 1848, la început de anotimp revoluționar, care a chemat la unire, prin marsillieza „Deșteptarea României”, pe toți românii din cele patru puncte cardinale, cu hotărârea de a forma o singură țară. În același an, trecând în Ardeal, ca refugiat revoluționar, într-o vreme când acolo se pregătea, la 3/15 mai, Marea Adunare revoluționară de pe Câmpia Libertății, Alecsandri a dat o nouă versiune a „Deșteptării României”, sub egida căreia avea să se realizeze, mai întâi Unirea Principatelor, în 1859, și apoi, în 1918, România Mare de la Alba Iulia. Această versiune s-a publicat în revista de la Blaj „Învățătorul poporului” a lui Timotei Cipariu, sub titlul *15 mai 1848*, fiind semnată sub pseudonimul *Un Român*.

Cităm prima și ultima din strofele acestei poezii:

*Fraților, nădejde bună! Fiți cu toți în veselie!
Cerul însuși ocrotește scumpa noastră Românie!
Azi e ziua de-nviere a Românilui Popor,
Care singur își urzește dulce, mândru viitor.*

.....
*Fraților, nădejde bună, Viitorul ce urziți
Va fi vrednic de trecutul a strămoșilor slăviți
Bărbăția și unirea între voi de-acum domnească,
Și strigați în libertate: România să trăiască!*

Cu prilejul acestei descălecări revoluționare în Ardeal, Alecsandri a scris și prima versiune a *Horei Unirii*, care avea să devină un adevărat manifest național. Noua poezie, intitulată *Hora Ardealului*, a fost publicată la 14 iunie 1848, în revista lui George Barițiu, „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, de la Brașov – unde a și fost scrisă.

În aceeași revistă apărea, în același an, și marșul lui Andrei Mureșanu: „Deșteaptă-te, române!” precum și o nouă poezie a lui Alecsandri, intitulată *Hora Ardealului*.

Primele versuri – ale *Horei Ardealului*, pe care o reproducem în cele ce urmează, erau aidoma cu cele din *Hora Unirii*, și au fost publicate în „Steaua Dunării” a lui M. Kogălniceanu, la 9 iunie 1856:

*Hai să dăm mână cu mână
Cei cu inima română
Să-nvârtim hora frăției.
Pe pământul României!*

*Au sosit ziua dreptății!
Ziua sfântă-a libertății!
Bradu-n munte înverzește,
România-ntinereste,*

*Ardelean, copil de munte!
Ian ridică-acum cea frunte
Și te-nsuflă de mândrie
Că-mi ești fiu de Românie!*

*Ardeleni! lumea ne vede!
Muma dragă-n noi se-ncrede
Căci de-acum românu-n lume
A fi vrednic de-al său nume!*

*Ura, frați, în fericire!
Ura, frați, într-o unire
Să-nvârtim hora frăției
Pe pământul României.*

Spre deosebire de *Hora Ardealului*, care nu avea decât cinci strofe, *Hora Unirii* a fost concepută în opt strofe, dar având același ritm.

Melodia *Horei Unirii*, care a avut un strălucit succes, ce s-a răspândit cu iuțea fulgerului în toate provinciile românești, a fost scrisă de compozitorul Alexandru Flechtenmacher.

Hora Unirii a avut o întreită funcționalitate, ea fiind în același timp poezie și cântec și dans. În toate trei ipostazele ea a fost la fel de populară, fiind cunoscută și iubită în toate provinciile românești. Cine nu s-a emoționat la recitarea ei? Cine n-a cunoscut-o? Cine n-a jucat-o? Ea e jocul clasic al românilor.

Și ca Alecsandri, și-au acordat lirele atâția alți poeți români din aceeași generație. Amintim pe George Sion, autorul acelei solemne ode *Mult e dulce și frumoasă limba ce-o vorbim*. În legătură cu lupta pentru Unirea Principatelor, Sion a scris și odele și marșurile următoare: *La români*, *Marșul Unirii*, *Triumful din 7–9 octombrie 1857*, prin care a cântat cu mult entuziasm votul Divanului ad-hoc.

Unirea a fost cântată de poeții români din toate provinciile – moldoveni, munteni, ardeleni. Printre poeții cu faimă în epocă menționăm pe D. Bolintineanu, ale cărui *Legende istorice* au reînviat atâtea „cuvinte” istorice ale cronicarilor, transformându-le în cuvinte și îndemnuri de actualitate; pe Grigore Alexandrescu, marele bard al *Umbrei lui Mircea la Cozia*, cu *Odă la Unirea Principatelor*; pe Cezar Bolliac, cu *Răspuns la Hora Unirii* a lui Vasile Alecsandri, care a constituit replica munteană a celebrei poezii a bardului de la Mircești. În șirul poezilor Unirii se așează și C. Negri, Al. Donici, care a formulat și deviza „Puterea prin Unire”; D. Ralet, George Crețeanu, C. D. Aricescu, C. Baronzi, Grigore H. Grandea și alții, care și-au îndreptat privirile și înspre figura Domnului Alexandru Ioan Cuza, urmărindu-i atât ascensiunea, cât și reformele și căderea.

Din Ardeal au răsunit harpele lui Iustin Popfiu, de la Oradea, și ale lui Ion A. Lapedatu, de la Brașov.

În proză, importante contribuții au adus M. Kogălniceanu, prin discursurile sale, N. Bălcescu, prin studiile istorice. Al. Russo, prin *Cântarea României*, iar mai târziu, Ion Creangă, prin povestirea *Moș Ion Roată și Unirea*. Creațiile dedicate Unirii au fost publicate îndeosebi în „Steaua Dunării” a lui M. Kogălniceanu, în „România literară” a lui V. Alecsandri, „Românul” lui C.A. Rosetti și „Foaie pentru minte, inimă și literatură” a lui George Barițiu.

Presa ardeleană, prin foile de la Brașov – „Gazeta Transilvaniei”, „Foaie pentru minte, inimă și literatură” – și „Telegraful român” de la Sibiu au militat cu stăruință pentru ideea Unirii și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn.

Acum, la împlinirea a 126 de ani de la Unirea Principatelor, trebuie relevată,

cu stăruință și avânt, amintirea scriitorilor militanți pentru marele act al Unirii, cu atât mai mult cu cât ei au creat un model de literatură angajată – literatură ce a servit ca model și pentru creațiile consacrate Războiului de Independență din 1877–1878, ca și Războiului pentru întregirea neamului.

Deviza fundamentală a acestei literaturi a rămas aceeași pentru toate vremurile: „Hai să dăm mână cu mână / Cei cu inima română!”

Flacăra, nr. 4, 25 ianuarie 1985, p. 20

„Așază-te și scrie!”

Vasile Netea, publicist și istoric, s-a născut în anul 1912 în comuna Deda, județul Mureș. Este doctor în Litere și Filosofic, obținând „Magna cum Laudae” în specialitatea Istorie. A fost profesor și cercetător la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” din București. Este autorul a 50 de volume, printre care valoroasele monografii despre viața și opera lui G. Barițiu, C.A. Rosetti, Nicolae Iorga, Take Ionescu, Nicolae Titulescu ș.a. A fost premiat de două ori de Academia Română.

În prezent este pensionar și-și scrie memoriile pe care le publică în serial în revista „Vatra” din Tg.-Mureș. Locuiește în București, în cartierul Drumul Taberei. Are o memorie deosebit de prodigioasă și ne vorbește despre Liviu Rebreanu cu vivacitate și căldură, ca și când ne-ar citi dintr-o carte, cartea vie a bogatei d-sale vieți...

„Relațiile mele cu Liviu Rebreanu au început în primăvara anului 1941, pe când eram responsabilul rubricii de interviuri la revista «Vremea». Pentru numărul special, dedicat lui Nicolae Iorga, cu ocazia împlinirii a 70 de ani de la naștere, i-am solicitat colaborarea și directorului Teatrului Național, Liviu Rebreanu. M-a primit în biroul său de la Teatru, interesându-se îndeaproape de intențiile revistei noastre. Până atunci mi se spusese că marele romancier scrie foarte greu, foarte muncit. Îndată l-am întrebat peste câte zile să vin după material. M-a privit o clipă cu ochii săi albaștri și plini de lumină, apoi a început a se plimba prin birou, zăbovind mai mult în dreptul ferestrei. «Așază-te și scrie!» mi-a spus, spre surprinderea mea. Și astfel, în câteva minute, mi-a dictat unul dintre cele mai frumoase articole dedicate lui Nicolae Iorga, cu toate că genialul istoric îi fusese ostil și manifestase neînțelegere pentru opera sa. Îmi amintesc că, în încheiere, Liviu Rebreanu mi-a dictat: «Iorga a fost cel mai formidabil creier pe care l-a produs neamul românesc».

Ultima mea conversație cu Liviu Rebreanu a fost în legătură cu stadiul în care se aflau lucrările de ridicare a monumentului din București, dedicat lui George Coșbuc. Era în primăvara lui 1944, pe când se pregătea să părăsească Bucureștiul

spre a se stabili la Valea Mare, lângă Pitești, unde avea să moară peste câteva luni, la 1 septembrie. M-a primit în apartamentul său din Bulevardul Elisabeta, invitându-mă să iau loc în birou, unde întregul mobilier avea o singură destinație: de a susține miile de cărți ce se aflau acolo. Într-un loc se afla o vază cu flori de primăvară. M-a întâmpinat, răspunzând la sonerie; se îmbrăcase într-un costum impecabil, de culoare gri; păstra tot timpul un surâs greu de definit. Mi-a spus: «Cred, d-le Netea, că refugiul ardelenilor se va termina în curând și vor putea cu toții să se întoarcă la vetrele lor». Previziune a unui mare vizionar? În bună măsură, da; dar în acele vorbe eu am descifrat totodată regretul său amar că nu va mai apuca ziua întoarcerii pe meleagurile noastre dragi din Ardeal. Cred că Liviu Rebreanu presimțea că i se apropie sfârșitul.

Convorbirea a durat o jumătate de oră. El îmi spunea mereu «domnule», deoarece este știut că a fost unul dintre cei mai politicoși oameni, un adevărat ardelean de viță nobilă. Ne-au fost aduse cafele; doamna Fanny, soția sa, a venit cu tava și a rămas cu noi. Îl urmărea și-l supraveghea clipă de clipă; figura lui în acel moment arăta a fi a unui om obosit, suferind; vocea îi rămăsese însă aceeași ca totdeauna: fermă, cordială”.

Tribuna României, nr. 304, 15 noiembrie 1985, p. 12

Unitatea culturii românești

Prezentând în 1885 spre premierie Academiei Române volumul de poezii populare *Doine și strigături din Ardeal*, selecționate de filologul ceh Jan Urban Jarnik și de tânărul poet român Andrei Bârseanu, Vasile Alecsandri, cel mai prodigios dintre folcloriștii români, afirma că și în doinele alese se constată „neîndoioasa unitate de simțire și de direcțiune a poporului român”. Cântecelene transilvănene fiind așa de asemănătoare cu cele din Moldova, Muntenia, Oltenia și Dobrogea „ca și când ar fi fost făcute de același autor, pentru că geniul românesc este același peste Carpați, ca și peste Dunăre, cum este dincoace și dincolo de Milcov”.

Cu aceeași îndreptățire ar fi putut vorbi V. Alecsandri și de propria sa culegere din 1866, intitulată *Poezii populare ale românilor*, poeziile cuprinse în acest volum fiind culese din toate țările românești, așa cum avea să fie adunată și *Literatura populară* înregistrată de Mihai Eminescu, călător pasionat pe toate meleagurile românești, atât din stânga, cât și din dreapta Carpaților.

Substanța și sentimentul unității se desprind și din marile culegeri de folclor ale lui Simion Florea Marian – *Nașterea la români* (1890), *Nunta la români* (1892), *Înmormântarea la români* (1892) – precum și din monumentală colecție

paremiologică a lui Iuliu A. Zanne intitulată *Proverbele românilor* (10 volume, 1895 – 1902).

Constatările din domeniul literaturii populare se pot transpune cu aceeași îndreptățire și în domeniul literaturii culte și al istoriografiei, toate cărțile românești tipărite pe ambele versante ale Carpaților fiind destinate pentru românii de pretutindeni. Începutul l-a făcut diaconul Coresi, în 1561, cu *Evangheliarul tipărit* la Brașov, seria continuându-se apoi cu *Palia de la Orăștie* (1582), cu *Cartea românească de învățătură* (Cazania de la Iași) din 1643, cu *Noul Testament de la Alba Iulia* (1648) și cu *Biblia de la București* (1688).

Unitatea se relevă și din scrierile vechilor cronicari, Grigore Ureche, Miron Costin, stolnicul Cantacuzino, a căror concluzie, exprimată de cel din urmă, este că „*toții românii dintr-o fântână au izvorât și cură*”. Ea este amplu înfățișată și din marile scrieri istorice din secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea semnate de Dimitrie Cantemir (*Hronicul vechimii a romano – moldo-vlahilor*), Samuel Micu (*Istoria, lucrurile și întâmplările românilor*), Petru Maior (*Istoria pentru începutul românilor în Dacia*), Gheorghe Șincai (*Cronica românilor*) și altele.

Ideea unității culturale române se va afirma și mai puternic odată cu apariția primelor periodice politice și literare românești: *Curierul românesc* (București, 1829), *Albina românească* (Iași, 1829), *România* (București, 1838), *Gazeta Transilvaniei și Foaie pentru minte, inimă și literatură* (Brașov, 1838), *Dacia literară* (Iași, 1840), *Magazinul istoric pentru Dacia* (București, 1845). La toate acestea au colaborat principalii scriitori români de pe ambele laturi ale Carpaților, Ion Heliade-Rădulescu, C. Negruzzi, Aron Florian, George Barițiu, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Cezar Bolliac, N. Bălcescu, D. Bolintineanu, Andrei Mureșanu, C.A. Rosetti ș.a. Din scrisul înflăcărat al tuturor se desprind aceeași conștiință a unității spirituale a culturii românești, aceeași dorință de unitate politică.

Principalii corifei istorici ai epocii – M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, George Barițiu – sunt tot atâtia mesageri ai luptei pentru unitatea națională.

La 1848, răsuna și de o parte și de alta a munților *Deșteptarea României* scrisă de Vasile Alecsandri, *Deșteaptă-te, române!*, marșul lui Andrei Mureșanu, precum și strigarea țărănimii ardeleni adunată pe Câmpia Libertății de la Blaj: „*Noi vrem să ne unim cu Țara!*”

Instituțiile științifice și culturale care se întemeiază după Unirea Principatelor – Universitățile de la Iași și București, Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român, Societatea academică română (Academia română) ș.a. – sunt alcătuite din reprezentanți ai culturii românești de pretutindeni, opera lor fiind o afirmare a întregii culturii românești, a simțirii și gândirii naționale. În jurul lor s-au strâns savanți și scriitori din toate provinciile românești – istorici, filologi, folcloriști, scriitori, biologi, fizicieni, chimiști, matematicieni, medici – care au creat o cultură și o știință unitare, fruct al geniului

tuturor românilor.

În 1884, Sibiul a dat românilor deviza care avea să fie până la unire călăuza întregii mișcări culturale și naționale românești: *Soarele pentru toți românii de la București răsare*. În această epocă au creat M. Eminescu, I. Creangă, I.L. Caragiale, I. Slavici, George Coșbuc. Peste câțiva ani avea să se constituie la București *Liga pentru unitatea culturală a românilor*. La începutul secolului al XX-lea marile publicații ale timpului *Sămănătorul* (București), *Luceafărul* (Sibiu), *Ramuri* (Craiova), *Viața românească* (Iași), *Junimea literară* (Suceava), aveau aceleași preocupări patriotice și literare. Noii heraldi ai spiritului românesc, N. Iorga, Octavian Goga, Vasile Pârvan, M. Sadoveanu, C. Stere, Emil Gârleanu, erau preocupați în cel mai înalt grad de dezvoltarea literaturii și culturii naționale.

Scrisul lor a avut un adânc răsunset în toate straturile sociale românești, cultura românească, prin unitatea și vigoarea ei populară, fiind temelia de granit, pe care avea să se cimenteze unitatea politică proclamată la 1 decembrie 1918, la Alba Iulia.

Argeș, nr. 12, decembrie 1985, p. 4

Gazetarul militant

În ultimii ani (1980–1985) au fost sărbătorite cu o vie însuflețire și pietate centenarele nașterii unor renumiți scriitori: M. Sadoveanu, Tudor Arghezi, Octavian Goga, Ion Minulescu, George Bacovia, Liviu Rebreanu și alții. Toate aceste centenare sărbătorite în principalele centre din țară au adus noi contribuții la cunoașterea vieții și activității acestor scriitori și totodată la valorificarea lor critică. Ultimul dintre ele – cel închinat lui Liviu Rebreanu – a fost sărbătorit cu o amploare dintre cele mai impunătoare. Prilejul a fost folosit nu numai pentru retipărirea în ediții diverse a întregii sale opere, ci, totodată, și a editării jurnalului și corespondenței sale. Niciodată amintirea unui scriitor n-a fost evocată cu o mai vie însuflețire și cu o mai largă participare a întregii opinii publice românești.

Aceasta dovedește nu numai înalta conștiință literară a epocii, ci, în același timp, și nivelul la care a ajuns arta grafică românească contemporană.

Iată, acum, îi aducem omagiul nostru la o sută de ani de la naștere lui Emil Isac. El este una din cele mai îndrăznețe existențe literare și publicistice a timpului, nu îndeajuns de valorificat încă ca poet și cetățean. Căci Emil Isac n-a fost numai un remarcabil poet simbolist, ci și un militant social și național, cu o prodigioasă activitate.

Fiu al avocatului clujean Aurel Isac, pledant în marele proces al

Memorandului, Emil Isac, născut în anul 1886, a făcut să răsună o coardă nouă în hotarele literaturii românești ardelen, dominată până atunci de spiritul lui Octavian Goga și a lui George Coșbuc ca și de creațiile uneori sămănătoriste ale lui Ioan Slavici și Ion Agârbiceanu.

Prin Emil Isac a pătruns în Ardeal simbolismul francez și s-a deschis calea literaturii lui Aron Cotruș, Lucian Blaga și a generației lui Mihai Beniuc.

Ca și scriitorii ardeleni anteriori, Emil Isac a căutat de la început orientarea înspre literatura vechei României, din frământarea acesteia optând pentru literatura lui Alexandru Macedonski, Ovid Densusianu, Tudor Arghezi.

A debutat editorial în anul 1908 cu volumul *Poezii* (impresii și suveniri moderne), după o îndelungată colaborare la revista *Familia*, la care a fost, un timp, și secretar de redacție.

Prin Emil Isac au pătruns în Ardeal spiritul lui Verlaine, Baudelaire, Verhaeren, Oscar Wilde și alți moderniști, considerați „decadenți”. Mesajul său social a fost dintre cele mai îndrăznețe, el îmbrățișând peisajul industrial al orașului cu numeroasele lui aspecte muncitorești și, totodată, peisajul rural cu revendicările lui țărănești.

De altfel, el a îmbrățișat în mod practic toate revendicările sociale ale timpului, fiind unul din publiciștii socialiști ai vremii. Ca redactor la ziarul *Românul*, el a susținut și toate aspirațiile naționale ale poporului român, fiind unul din participanții la Marea Adunare de la Alba Iulia, care a proclamat unirea tuturor românilor.

După unire, Emil Isac și-a adus contribuția la consolidarea noului stat român, fiind inspector al Teatrelor și Artelor. El a participat, în același timp, și la propaganda României în Europa, fiind delegat al țării la Conferința de pace din Elveția.

Ca poet, Emil Isac a avut o accentuată colaborare la revistele *Cronica*, de sub direcția lui Tudor Arghezi și Gala Galaction, *Noua revistă română*, *Viața nouă*, *Simbolul*, *Versuri și proză*, *Absolutio*, *Farul*, *Adevărul literar și artistic*, *Flacăra*, *Facla* ș.a.

Imaginile și metaforele sale erau pe cât de originale, tot pe atât și de inovatoare, ele aducând o incontestabilă contribuție la dezvoltarea poeziei moderne române.

Fără a stăruii s-a încercat și în domeniul dramaturgiei, scriind piesa *Maica cea tânără*, apreciată la timpul ei de însuși I.L. Caragiale. În această piesă s-a relevat spiritul lui Oscar Wilde și al lui Maeterlinck.

Emil Isac a fost și unul din cultivatorii genului poemelor în proză din care a scos un volum la Oradea, în anul 1923.

Din bogata sa activitate publicistică, Emil Isac a editat volumele *Ardealule, Ardealule bătrân*, Arad, 1916, *Cartea unui om*, Arad 1925, și *Notițele mele*, 1925.

Luptător, în 1918, pentru Unirea Transilvaniei cu România, Emil Isac a fost totodată și un înverșunat adversar al dictatului de la Viena, din 30 august 1940. „Ardealule – scria Emil Isac în ziarul *Universul* de la 4 septembrie 1940 – leagăn de argint care a legănat privirea, zâmbetul pruncului de țâță cu nesfârșitul popor de stânci ale Carpaților! Ardealule – scria poetul mai departe – mătase țesută din visurile cosânzenele și doina țâșnită din fundul sufletelor scăpate de robie! Ardealule, pământ de farmece și cuib al celor mai frumoase paseri din lume. Ardealule, care totdeauna ai fost al nostru, al celor pe care ne-au lăsat împărații mari ai Romei, ca să le rostim la fel graiul, să ducem în pașii noștri voința lor. să fim urmași, care ținem treaz sufletul nemuritor al lui August. Ardealul – adăuga în încheiere Emil Isac – se cutremură de fiorul așteptării. Ardealule, tu care nu ai decât botez ardelean și care nu te-ai înstrăinat niciodată și nu te vei înstrăina niciodată, oricine ar încerca să te necinstească și să te umilească, oricine să te răpească, oricine să te înșele, oricine să-ți întoarcă plugurile, să-ți alunge căprioarele din codri, să-ți smulgă toata podoaba Carpaților, să-ți molipsească râurile, să-ți taie arborii, neamul care și-a înfrățit cântecul cu al ciocârliei, neamul care a păstorit în văi și care a stat de veghe în piscul munților, frățân al soarelui meșter – Ardealul nu este speriat oricât de îngândurate i-ar fi frunțile.

N-aveți teamă, frații mei, n-aveți teamă, copiii care râdeți așa cum v-au învățat strămoșii voștri, n-aveți teamă fecioarelor care în brâul vostru purtați și azi cea mai fermecătoare floare: busuiocul, n-aveți teamă bunici dulci și moșnegi șugubeți care în pâinea straiței voastre aveți dospită și azi credința din trecutul trecuturilor neînvins: neamul nostru n-a murit niciodată, nu s-a umilit niciodată și nu se vor răsturna în spaimă turlele, căci noi ardelenii suntem români, am fost și rămânem români, căci ne-au născut părinții noștri ca pe buzele noastre să nu înghețe niciodată cântecul, orice furtuni cu grindină ne-ar răsturna zăplazurile înflorite, oricât ne-ar călca în grădinile noastre laba fiarelor sălbatic; noi nu putem fi decât ceea ce suntem: români”.

Arareori s-au scris despre tragedia Ardealului cuvinte mai înălțătoare și mai concludente!

Poetul a murit în 1954, după ce *Editura pentru Literatură* îi tipărise o ediție bogată a poeziilor sale.

Centenarul nașterii poetului e un prilej binevenit pentru critica și istoria literară românească să arunce o privire mai largă asupra vieții și operei sale, așa cum a făcut-o mai deunăzi poetul Ion Brad în cunoscuta sa monografie.

Luceafărul, nr. 20, 17 mai 1986, p. 5

Episoade transilvane

Generațiile anterioare au cunoscut un C. Stere profesor de drept constituțional și rector al Universității din Iași, și totodată director al revistei „Viața românească”, apărută în martie 1906 la Iași. Prin „Viața românească” s-a ridicat la cel mai înalt nivel literar viața țărănimii, de la faza idilică, patriarhală și folclorică ea ridicându-se la un accentuat nivel social și politic. În loc de evocări ale datinilor folclorice, la „Viața românească” au apărut studii asupra vieții sociale țărănești, asupra hranei țăranilor și asupra drepturilor lor la lumină și dreptate.

Datorită activității sale publicistice și științifice Stere a fost unanim cunoscut pe întreg teritoriul poporului român. Viziunea lui este integrală, în 1906, a publicat un amplu studiu asupra poeziei lui Octavian Goga, acesta fiind după raportul lui Titu Maiorescu, înaintat Academiei Române, cea mai de seamă contribuție la cunoașterea și aprecierea „cântării pătimirii noastre”. În același an, pentru a cunoaște pe Octavian Goga, C. Stere a întreprins și o călătorie în Ardeal, cunoscând mai multe orașe, ca Sibiul, Blajul, Aradul și alte localități. În urma acestei călătorii, relațiile dintre C. Stere și O. Goga au devenit foarte strânse, directorul „Vieții românești” ajungând unul din cei mai fervenți susținători ai poetului ardelean. Călătoria lui Stere în Ardeal, ocazie cu care a cunoscut pe principalii cărturari ardeleni, a fost descrisă într-un volumaș intitulat *Patru zile în Ardeal*, care a fost una din cele mai apreciate prezentări ale vieții sociale și culturale din această provincie și, totodată, a instituțiilor sale cultural-economice. Lucrarea lui Stere a avut un mare ecou în Transilvania și l-a făcut foarte popular printre cărturarii și oamenii politici ai acestei provincii. El a fost, în același timp, unul din cei mai stăruitori apărători ai intereselor Ardealului la București, prin prestigiul său, el având în mod permanent deschise ușile lui Ionel Brătianu, Spiru Haret, Eugeniu Carada și a altor fruntași politici ai vremii. În 1910, izbucnind între exponenții politici transilvăneni un neașteptat conflict, C. Stere a fost chemat să pună capăt acestei vrajbe pentru a restabili solidaritatea românească.

Conflictul îl privea, îndeosebi pe Octavian Goga, care avea reputația de cel mai dinamic poet național și cerea partidului o activitate mai intensă, dar care, din motive personale fusese acuzat de deputatul Al. Vaida Voevod că ar fi primit bani de la guvernul maghiar pentru a neutraliza îndârjirea românilor, cu prilejul alegerilor din 1910. Acuzația era evident neîntemeiată, dar rivalitățile personale au făcut ca ea să fie crezută în anumite cercuri. Conflictul s-a produs între ziarul *Tribuna* de la Arad, care avea printre principalii săi colaboratori pe Octavian Goga și Ilarie Chendi, și conducerea Partidului Național, printre ai cărui fruntași se găseau Teodor Mihali, Iuliu Maniu, Al. Vaida, Aurel Vlad. Pentru a ține piept

atacurilor *Tribunei*, care erau foarte vehemente, partidul a scos și el un ziar, la 1 ianuarie 1911, ziar intitulat *Românul*, pus sub direcția lui Vasile Goldiș. Între cele două ziare s-a declanșat o polemică dintre cele mai crâncene, care, în curând s-a concretizat într-o luptă dintre *tineri și bătrâni*, „tribuniștii” în numele cărora vorbea – Octavian Goga, numindu-se „oțeliții”. De pe urma acestei polemici nu profitau decât opresorii, ea slăbind în mod considerabil forța de rezistență românească.

Alarmat de consecințele polemicii, Octavian Goga a făcut atunci apel la C. Stere să vină în Ardeal pentru a împăca lucrurile. Dându-și seama de neajunsurile luptei, C. Stere, cu asentimentul fruntașilor politici din Vechea Românie, s-a deplasat atunci la Arad și a luat contact cu toți cei învrăjbiți. Aceștia erau pe de o parte Nicolae Oncu, directorul băncii *Victoria*, iar de cealaltă, conducătorii Partidului. Momentul era deosebit de critic, fiindcă pe lângă articolele polemice din *Tribuna*, *Românul* și *Gazeta Transilvaniei* (la aceasta colabora Aurel C. Popovici) apăruseră și unele broșuri cu largă răspândire prin care beligeranții se atacau cu o vehementă furie. Broșurile au fost scrise de Octavian Goga (*Ce e Tribuna zilelor noastre?*), Al. Vaida-Voevod (*Tisza*, *Mangra* și *Tribuna*), Roman Ciorogariu (*Spre prăpastie*) ș.a. Prin aceste broșuri se criticau nu numai fruntașii politici, ci și conducătorii societăților culturale. Duhul polemic cuprinsese toate straturile și toate cercurile. Unitatea de acțiune împotriva opresorilor de stat devenise grav amenințată.

Între timp, datorită unui proces de presă, Octavian Goga a fost întemnițat la Seghedin, C. Stere, pentru a atenua lucrurile, n-a șovăit să-l viziteze pe Goga la Seghedin și, totodată, să întrețină lungi discuții cu fruntașii partidului.

În cele din urmă, datorită abilității și energiei lui C. Stere, cele două tabere au convenit să renunțe la incriminările reciproce, Vaida renunțând la acuzațiile nedrepte aduse poetului, iar acesta, împreună cu aderenții săi renunțând la criticile aduse împotriva conducerii partidului. C. Stere a fost sărbătorit printr-un banchet, iar ca semn al împăcării, în 1912, *Tribuna* și-a încetat apariția, redactorii săi, împreună cu O. Goga, intrând în redacția *Românului*. Pacea s-a restabilit astfel, iar partidul a putut să-și continue lupta națională. Meritul acestei restabiliri a ordinii a revenit în întregime lui C. Stere.

În 1914, a izbucnit Primul Război Mondial. La 1 decembrie 1918, marea adunare populară de la Alba Iulia a proclamat Unirea cu patria-mamă.

Deși strâns legați până atunci, Octavian Goga și C. Stere n-au mers alături în timpul războiului, fiecare dintre cei doi luptători dând urmare sentimentelor provinciei natale. Atitudinea lui C. Stere din timpul războiului i-a atras oprobriul unei bune părți din opinia publică; de aici a apărut așa-zisul „caz Stere”.

După război, care s-a încheiat prin realizarea idealului național, C. Stere s-a integrat, luptând pentru democrație, noilor partide politice ale țării, fără a putea să se impună ca exponent politic. Oligarhia l-a exclus însă din rândul oamenilor politici de seamă.

Prin ideologia „Vieții românești”, prin doctrina literară susținută, prin descrierea Transilvaniei în anii din preajma Primului Război Mondial, prin intervenția sa în lupta politică de la Arad, prin ideile sale democratice, C. Stere a fost una din cele mai robuste personalități ale timpului.

Luceafărul, nr. 28, 12 iulie 1986, p. 3

Scriitorii și Unirea

Literatura română, atât cea populară, cât și cea cultă, a ținut neconținut pasul cu dezvoltarea istoriografiei noastre. De la întemeierea Principatelor și până la Unirea din 1918, n-a fost personalitate istorică și n-a fost bătălie sau eveniment istoric care să nu se bucure de atenția literaturii, să nu-și aibă legenda, balada, cântecul bătrânesc, iar mai târziu, drama, povestirea sau romanul. S-a creat, astfel, o literatură istorică de cea mai puternică vibrație, care a avut o largă influență asupra educației politice și naționale românești. De la dacia cei îndârjiți, prin „Decebal către popor”, evocat de George Coșbuc, și până la moartea lui Gelu și apoi până la voievozii Mircea cel Mare și Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Ioan Vodă și până la Mihai Viteazul, personalitățile istoriei noastre au fost neconținut evocate, seria continuându-se cu Horea, Cloșca și Crișan, Tudor Vladimirescu, Avram Iancu și ceilalți tribuni și prefecți ai Revoluției de la 1848. Prima mare generație literară românească, generația lui Vasile Alecsandri, Vasile Cârlova, Grigore Alexandrescu, Dimitrie Bolintineanu, urmată de generația lui Eminescu, Coșbuc, Octavian Goga, Șt. O. Iosif a fost generația care a creat stilul patriotic românesc și și-a legat numele de amintirea eroică a lui Ștefan cel Mare, a lui Daniil Sihastrul, a lui Mircea la Cozia și a ultimei nopți a lui Mihai Viteazul, transformând datele istorice în tot atâtea epopei literare, legende și poezii patriotice. De aceeași dragoste și căldură s-au bucurat și luptătorii pașoptiști, exponenții luptei pentru Unirea Principatelor, ca și roșiorii și dorobanții de la Plevna, Grivița, Smârdan și Vidin. O bună parte din dramaturgii români, Vasile Alecsandri, Alexandru Davila, Barbu Delavrancea, și-au închinat lirele marilor voievozi Vlaicu Vodă, Despot Vodă, morții lui Ștefan cel Mare în *Apus de Soare*, lui Petru Rareș în *Luceafărul* și lui Ștefăniță Vodă în *Viforul*.

Unele evenimente, ca Războiul de Independență de la 1877, au dat naștere prin Vasile Alecsandri și George Coșbuc la adevărate epopei naționale (*Ostașii noștri*, *Cântece de vitejie*), care s-au transmis din generație în generație.

Era, deci, cu totul firesc ca războiul pentru unitatea națională, care avea să fie urmat de unirea tuturor românilor, să atragă și mai mult pe toți scriitorii români din toate provinciile românești, ridicând pe cele mai înalte culmi eroismul și

patriotismul românesc.

Campania la care au participat scriitorii din toate provinciile și din toate generațiile începuse, de altfel, cu mult înainte de război, prin revistele *Sămănătorul*, *Luceafărul*, *Junimea literară*, *Flacăra*, ca și prin numeroase șezători literare, desfășurate la Suceava, Cernăuți, Rădăuți, Sibiu, Arad și în alte locuri. În fruntea acestora se găseau N. Iorga, Octavian Goga, M. Sadoveanu, Emil Gârleanu, D. Anghel și alții.

Îndată ce s-a declanșat campania pentru trecerea munților, Ministerul de Război a înființat o revistă numită *Gazeta Ostașilor*, care urma să fixeze țelurile de război ale României și să însuflețească spiritele ostașilor. În fruntea acestei reviste au fost chemați N. Iorga, George Coșbuc, O. Goga, Onisifor Ghibu și alții. Primul număr a apărut la 11 septembrie 1916. Cităm din prima poezie a lui George Coșbuc, în care găsim vechile accente din *Cântece de vitejie*: „Dați tot înainte Români! / Să nu se resfire niciunul! / Și nimeni să n-aibă aminte / Decât să-și cunoască-nainte / Cărarea ce-o fulgeră tunul / Și sfânta sa pușcă din mâini!”.

Aceeași energie fâșnea și din poezia lui Octavian Goga, *Latinitatea strigă din tranșee*: „Veniți, români, porniți-vă spre munte / V-arată drumul morții din morminte / Veniți, veniți, căci adevăr zic vouă / Ori, vă mutați hotarul mai departe / Ori, veți muri cu trupul frânt în două.”

Chemarea poetului a fost ascultată și românii au pornit pe toate cărările pe vechiul drum a lui Mihai Viteazul. În rândul acestora s-au aflat și numeroși scriitori, care au adus războiului pe lângă ofranda vitejiei și ofranda talentului lor, după război scriind diferite romane și nuvele. Printre aceștia, menționăm pe romancierul și dramaturgul Camil Petrescu, care va publica apoi romanul *Ultima noapte de dragoste, prima noapte de război*, piesa *Mioara*, precum și un volum de versuri. Versurile lui Camil Petrescu au constituit o adevărată surpriză, el fiind departe, de violența poeziilor de război. Romanul a fost scris în stilul lui Marcel Proust, excelând prin analiza psihologică și prin finețea sa. George Călinescu l-a considerat drept unul din cele mai bune romane de război. Un roman de război, care a avut un necontestat succes, a fost romanul lui Cezar Petrescu, *Întunecare*, scris după canoanele artei realiste. Un alt roman, scris după aceleași canoane și cu o puternică tentă națională, a fost romanul lui Liviu Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, consacrat memoriei fratelui său, Emil, în care se înfățișează tragedia românilor din Ardeal, obligați să lupte sub drapel străin.

Printre scriitorii mobilizați pe front, a fost și poetul Mihai Săulescu, precum și poetul și criticul Perpessicius, care, deși invalid de război, a săvârșit o muncă benedictină, realizând cea mai de seamă ediție Eminescu, precum și o intensă operă critică. Nu putem uita pe prozatorul umorist George Brăescu, autor a numeroase volume de proză.

Unii din scriitorii mobilizați au avut soarta grea a prizonieratului, printre aceștia numărându-se istoricul literar Gheorghe Bogdan-Duică, prizonier în Bulgaria, poetul Gh. Topârceanu, prizonier în același lagăr, precum și Gh. Brăescu

în Germania.

După retragerea armatei române în Moldova, scriitorii s-au adunat în jurul ziarului *România* de la Iași, condus de M. Sadoveanu și Octavian Goga, care au publicat aici numeroase articole. Trista pace de la București a inspirat și pana poetului Demostene Botez, care a scris poemul *Munții*. Dintre scriitorii colaboratori la *România*, pe lângă Octavian Goga și M. Sadoveanu, care au fost mobilizați cu gradul de căpitani, au mai figurat și Ion Minulescu, Al. T. Stamatiad, G. Gangopol, C. Bucșan, Ion Agârbiceanu și alții, *România* a fost unul din cele mai bune ziare patriotice, care a ținut trează în tot timpul războiului conștiința națională. Sfârșitul războiului avea să aducă la Alba Iulia apariția ziarului *Unirea*, iar la Arad apariția ziarului *Românul*, prin care s-au publicat hotărârile mării adunări și toate actele legate de ea. Printre scriitorii răniți a fost și Eugen Goga, fratele poemului, care avea să scrie apoi romanul *Cartea facerii*.

Printre poeții războiului figurează și V. Voiculescu și Volbură Poiană Năsturaș, precum și Aron Cotruș. Urmând o mare tradiție legată de numele lui V. Alecsandri, Andrei Mureșanu, Dimitrie Bolintineanu, George Coșbuc, Șt. O. Iosif, N. Vulovici căzut la Miercurea-Ciuc, O. Goga, precum și a clasicilor M. Kogălniceanu și Nicolae Bălcescu scriitorii români au contribuit din plin la înfăptuirea unității naționale.

Luceafărul, nr. 49, 5 decembrie 1987, p. 1, 2

DIVERSE

Un precursor al muzeografiei românești: Simion Mihali-Mihalescu

Cel mai vechi muzeu românesc din Transilvania, constituit ca atare și urmărind în mod sistematic scopuri educative, științifice și patriotice, a fost, așa cum arătam într-unui din numerele precedente ale acestei reviste¹⁷¹, *Muzeul fizic, matematic, cultural al liceului din Blaj*, înființat în anul 1850.

Prin acest muzeu s-a deschis calea remarcabilelor muzee didactice transilvane din orașele Brașov, Sibiu, Năsăud, Gherla etc. și s-a stimulat acțiunea pentru înființarea muzeului „*Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*”.

Pe cât de cunoscute sunt originile și importanța istorică a acestui muzeu¹⁷², tot pe atât de puțin cunoscută este însă viața și ampla activitate științifică a întemeietorului și primului său conducător, precum și mijloacele și metodele utilizate pentru înființarea, organizarea și susținerea sa. Cele câteva rânduri biobibliografice scrise de Iuliu Moisil, în 1929¹⁷³, cărora li s-au adăugat, în 1940, completările și precizările aduse de Nicolae Comșa¹⁷⁴, precum și scurta mențiune din *Istoria României* (IV, p. 718), sunt departe de a putea cuprinde în toată amploarea ei intensă și variată activitate muzeografică, științifică și publicistică a acestui strălucit precursor al muzeografiei române și, în același timp, fervent luptător pentru drepturile și unitatea poporului român.

Cercetând unele din periodicele vremii, și îndeosebi *Foaia pentru Minte, Inimă și Literatură* de la Brașov și *Vocea Română* de la Craiova precum și unele din scrisorile sale din anii 1858–1860, vom căuta să dăm o mai amănunțită expunere asupra activității sale didactice și științifice, precum și asupra acțiunii desfășurate pentru înființarea, organizarea și susținerea muzeului din Blaj.

Simion Mihali-Mihalescu a fost, în a doua jumătate a secolului trecut, unul din principalii epigoni transilvani ai activității științifice biologice inaugurate la sfârșitul secolului al XVIII-lea de Gheorghe Șincai și Ioan Piuariu-Molnar, continuată apoi de Paul Vasici și Florian Porcius, remarcându-se îndeosebi prin manualele sale școlare, prin realizările muzeografice și prin acțiunea de

¹⁷¹ *Revista Muzeelor*, 1965, nr. 1, p. 40.

¹⁷² Vezi *Originea și întemeierea Muzeului școlastic din Blasiu* în „*Foaia pentru Minte, Inimă și Literatură*”, 1860, nr. 3, 4.

¹⁷³ Iuliu Moisil, *Românii ardeleni din Vechiul Regat și activitatea lor până la războiul întregirii neamului*, București, 1929, p. 22–23.

¹⁷⁴ Nicolae Comșa, *Dascălii Blajului*, Blaj, 1940, p. 84–85.

popularizare a unor importante probleme din domeniul zoologiei, botanicii, geologiei, geografiei, mineralogiei și alimentației raționale.

S-a născut în anul 1826, în comuna Husmezău din apropierea orașului Zalău, ca fiu al unui modest cantor bisericesc. Gimnaziul și facultatea de filosofie le-a urmat la Cluj, la liceul piariștilor ale cărui cursuri le audiaseră cu ani în urmă și Gheorghe Lazăr, Vasile Pop și George Barițiu, iar teologia, la Blaj, unde a avut ca profesor pe eruditul Timotei Cipariu. Vocația de om de știință l-a determinat ca la sfârșitul studiilor de teologie, în 1850, să îmbrățișeze cariera didactică acceptând catedra de științe naturale a liceului din Blaj.

Contribuțiile sale științifice, concretizate prin manualele de *Istorie Naturală* (1854), *Geografia Ardealului* (Blaj, 1857) și prin colaborările la *Foaia pentru Minte, Inimă și Literatură*, unde a publicat articole despre vânarea elefanților și a balenelor¹⁷⁵, atraseră repede privirile naturaliștilor transilvani asupra lui, alegându-l, în 1857, membru al Societății de științe naturale de la Sibiu (Siebenbürgischer Verein für Naturwissenschaften) al cărui secretar era apreciatul biolog Eduard Bielz, autorul lucrării „*Fauna der Wirbeltiere Siebenbürgens*” (*Fauna de vertebrate a Transilvaniei*).

Avântul luat de învățământul românesc din Transilvania în urma Revoluției de la 1848, ca și contactul cu societatea sibiană care crease un important muzeu de științe naturale, precum și o publicație științifică intitulată *Verhandlungen und Mitteilungen des Siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften*, a îndemnat pe naturalistul român să devină principalul exponent al ideii de a se da și muzeului din Blaj o dezvoltare științifică sistematică, modernă și, în același timp, de a imprima colaborării sale la „*Foaia*” de la Brașov un caracter din ce în ce mai dinamic, afirmând prezența românilor în toate discuțiile științifice transilvane¹⁷⁶.

În concepția lui Mihali-Mihalescu, muzeul Blajului trebuia să reprezinte un factor activ pentru așezarea învățământului biologic pe baze intuitive, un nucleu de afirmare științifică românească, urmărindu-se cercetarea florei, faunei și minereurilor Transilvaniei și, totodată, un nou mijloc de afirmare a solidarității și unității culturale românești. „*Teoria științelor naturale* – afirma Mihalescu în «*Foaia pentru Minte*» – *suptă din cărți trebuie să se elucideze și să se pună în praxă prin instrumentele fizicale și contemplațiunea obiectelor naturale adunate la muzeu.*”¹⁷⁷

Datorită acestei concepții, susținută atât în conferințe speciale cu cadrele didactice ale Blajului, cât și prin coloanele „*Foi pentru Minte*”, ideea înființării muzeului s-a bucurat de la început de atenția intelectualilor români de pe ambele

¹⁷⁵ *Foaia pentru Minte*, 1854, nr. 13, 14, 15.

¹⁷⁶ Vezi articolele *Pentru naturaliști*, 1859, nr. 20, 21; *Analiza pietrelor de la Mező-Madaras* (Mădărașul de Câmpie), 1859, nr. 20; *Plantele ce s-au observat în 6 mai 1858 în pădurea Vârtoape la Grădiște* (cu numele românești cum i-a spus un bătrân), 1859, nr. 21; *Îndreptare*, 1860, nr. 6 etc.

¹⁷⁷ *Foaia pentru Minte*, 1859, 9 dec. nr. 43.

versante ale Carpaților și, în primul rând, cum e și firesc, a profesorilor și canonicilor locali, izbutind să se impună ca o realizare colectivă bazată pe o largă contribuție obștească.

Principalul său susținător în această acțiune a fost Timotei Cipariu, directorul liceului, care a văzut în muzeul preconizat de Mihalescu un adevărat „institut național”, lărgindu-i sfera de activitate prin adăugarea exponatelor de arheologie, istorie și etnografie.

Hotărât să adune în muzeu – prin „mărinimitatea românilor” – toate „împărățiile naturii”, Mihalescu făcea, la 26 decembrie 1858, un stăruitor apel pe lângă Simion Balint de la Roșia Montană, fost elev al Blajului, unul din principalii luptători revoluționari de la 1848, pentru a-l ruga să deschidă o listă de subscripție printre intelectualii și minerii din Munții Apuseni, informându-l în același timp că o intervenție similară, prin teologul Nicefor Iliescu, se făcuse și pe lângă profesorul Aron Pumnul de la Cernăuți, discipol și el al școlilor blăjene. O altă scrisoare, în același scop, era trimisă, la 22 noiembrie 1859, lui Iosif Hodoș, la Abrud¹⁷⁸. Răspunsul nu s-a lăsat prea mult așteptat fiindcă în „*Foaia pentru Minte*” din același an¹⁷⁹, aflăm listele „*dăruitorilor la colepciunea pentru muzeul fizic-matematic-natural de la gimnaziul Blajului și banii dăruți*”. În prima listă întâlnim numele a 19 bucovineni – profesori, studenți, clerici, ofițeri, în frunte cu Aron Pumnul și episcopul Eugeniu Hacman, care au colectat suma de 153 fr. și 96 cr. valută austriacă. Lista moșilor trimisă de Iosif Hodoș cuprinde numele a 15 donatori, primul nume fiind al lui Simion Balint, care au oferit muzeului 43 florini v.a. Alte liste aduseră contribuția Clujului (18 donatori), a Băii Mari (30), a Zalăului (21), a Bistriței (24), a Reghinului și a Șieului (59) etc. Semnatarii erau în cea mai mare parte învățători, țărani, studenți, preoți, funcționari, convinși cu toții de necesitatea susținerii și afirmării muzeografiei române¹⁸⁰. Același entuziasm l-a stârnit înființarea muzeului din Blaj și în orașele transcarpatine, și îndeosebi la București și Iași, unul din principalii donatori fiind Petre Georgiu, conservatorul muzeului de științe naturale din București¹⁸¹. Entuziasmul a aprins și inimile românilor din străinătate, și în primul rând, ale studenților, printre colectanți aflând și numele studentului Dimitrie Petreanu de la Berlin¹⁸² și al capelanului Vasile Ionescu de la Baden. Concomitent cu darurile în bani urmară și donații de monede antice, colecții de plante și minereuri, păsări, fluturi, scoici, curiozități din natură, obiecte istorice, cărți și manuscrise rare etc. Donațiile care provoacă cea mai mare satisfacție au fost tablele cerate din epoca stăpânirii romane aflate în Munții Apuseni – table pe care va veni să le studieze însăși marele Mommsen – și

¹⁷⁸ Enea Hodoș, *Din corespondența lui Simeon Bărnăuțiu și a contemporanilor săi*, Sibiu, 1944, p. 62–66.

¹⁷⁹ Vezi nr. 22 și 43 din 24 iunie și 9 decembrie.

¹⁸⁰ *Foaia pentru Minte*, 1801, 11 ianuarie, nr. 2.

¹⁸¹ *Idem*, p. 14.

¹⁸² *Ibidem*, 1801, nr. 2.

călimara lui Gheorghe Șincai, dăruită de avocatul Aloisiu Vlad de la Lugoj.

În timp de numai trei ani (1857–1860), inițiativa lui Mihali-Mihalescu s-a transformat, astfel, într-o importantă realizare științifică, prima de acest fel la românii din Transilvania, la baza ei aflându-se contribuțiile obștei românești de pretutindeni. Urmărind pas cu pas dezvoltarea muzeului, la începutul lunii ianuarie 1861, Timotei Cipariu scria în „*Foaia pentru Minte*”: „În decursul lunilor din urmă s-au adaus altele foarte însemnate (donații) atât din partea mai inimoșilor noștri compatrioți, cât și din a altora, care deși nu sint transilvani, totuși nu mai puțin generoși și zeloși către acest institut național s-au arătat cu fapta.”¹⁸³ Peste câteva luni învățatul filolog scria din nou: „Zelul național de a ajutora muzeul fizic natural de aici încă și în decursul anului prezent, nu numai nu a răcit, ci din contra încă cu mai mare căldură s-au întins în toate părțile frumoasei noastre patrii, și feții națiunii române dederă noul argumente cât de înalt știu prețui valoarea științelor și a învățaturii, îmbrățișând din toate puterile institutele naționale suntite (destinate) spre înaintarea și lățirea culturii intelectuale.”¹⁸⁴

Timp de aproape 50 de ani, până la înființarea „Muzeului Asociațiunii”¹⁸⁵, muzeul de la Blaj va rămâne principalul institut muzeografic al românilor transilvani, cadrele sale lărgindu-se neconținut, iar numărul susținătorilor săi devenind din ce în ce mai mare.

Inițiativa, organizarea și dezvoltarea acestui muzeu constituie titlul de mândrie al vieții profesorului Simion Mihali-Mihalescu, care, prin această realizare, s-a impus ca unul din principalii precursori ai muzeografiei române.

Aceleași merite le-a avut Mihalescu și în domeniul istoriografiei muzeografice, el fiind primul autor al unui studiu monografic de muzeologie însoțit de un catalog alcătuit pe baza unor riguroase criterii științifice¹⁸⁶.

II

În toamna anului 1860, în urma unui conflict cu organele guvernului transilvan, Mihalescu s-a văzut însă nevoit a se refugia în vechea Românie, călcând pe urmele lui Gheorghe Lazăr și a celorlalți dascăli ardeleni stabiliți în Principate, continuându-și aceeași neobosită și fecundă activitate științifică.

Numit profesor la liceul din Craiova, unde va rămâne până la sfârșitul vieții sale (1891), Mihalescu va pune și aici bazele unui muzeu de fizică și științe naturale¹⁸⁷ și se va impune ca un apreciat autor de manuale didactice și ca un remarcabil conferențiar și animator cultural și național.

Rând pe rând, apar astfel *Elemente de istorie naturală*: Partea I, *Zoologia*;

¹⁸³ *Foaia pentru Minte*, 1861, 11 ianuarie nr. 2, p. 14.

¹⁸⁴ Idem, 1861, 7 iunie, nr. 23, p. 182.

¹⁸⁵ *Vezi Revista Muzeelor*, 1965, nr. 1, p. 40–43.

¹⁸⁶ *Vezi Originea și întemeierea muzeului școlastic din Blaj*, în „*Foaia pentru Minte*”, 1860, nr. 3, 4.

¹⁸⁷ Cf. *Transilvania*, Brașov, 1868, p. 255.

Partea a II-a, *Botanica* (Craiova 1868), *Compendiu de istorie naturală* (București 1872), care va avea trei ediții, *Mineralogia* (Craiova 1872), *Elemente de geografie* (București 1873), *Elemente de zoologie descriptivă* (Craiova 1877), retipărită în șase ediții, *Elemente de botanică descriptivă* (Craiova 1878), precum și broșurile *Descrierea plantelor veninoase* (Craiova 1877), *Flora Craiovei* etc.

Manualele lui Mihalescu au cunoscut o largă răspândire în toate provinciile românești, bucurându-se pretutindeni de remarcabile aprecieri. La apariția „Elementelor de istorie naturală”, George Barițiu, văzând în ele un ecou al luptei dintre „*obscuranțiști și amicii luminilor*”, le-a salutat cu satisfacție în revista „*Transilvania*” și a reprodus câteva fragmente din *Botanică* pentru conciziunea lor științifică și pentru claritatea limbii¹⁸⁸.

În anul 1873, guvernul maghiar, reprezentant al claselor dominante, alarmat de caracterul patriotic al „Geografiei” lui Mihalescu care trata în ea și provinciile românești aflate sub stăpâniri străine, a interzis difuzarea ei în Transilvania, așa cum interzisese și „*Istoria Românilor*” scrisă de A. Tr. Laurian și „*Lepturariul*” lui Aron Pumnul¹⁸⁹.

Deși teolog ca formație, Mihalescu a așezat la baza manualelor sale o concepție științifică darwiniană afirmând că „*primele ființe, atât animale cât și vegetale, erau la început din cele mai inferioare și mai simple în organizațiunea lor*”, pentru ca din acestea „*prin evoluțiune să se dezvolte ființe din ce în ce mai superioare și mai perfecte până la om, capul de operă al creațiunii*”¹⁹⁰.

Izvoarele informației sale științifice se află în marile lucrări ale lui Ferdinand Hoefer: *Histoire de la Botanique* și *Histoire de la Zoologie*, precum și în studiile lui Leon Marchand.

În anul 1868, la 8 martie, urmărind progresul dezvoltării științelor naturale, îi propunea lui Barițiu să intervină pe lângă „Societatea Academică Română”, înființată cu doi ani mai înainte, să organizeze în cadrele acesteia și o secție de științe naturale alcătuită din cercetători din toate provinciile românești pentru a studia în comun flora și fauna patriei¹⁹¹.

Pe lângă activitatea sa didactică, Mihalescu a desfășurat la Craiova și o întinsă activitate publicistică, el fiind, alături de Gheorghe Chițu, G.M. Fontaninu, G. Buzoianu, I. Dem. Popilian și M. Străjanu, unul din întemeietorii și conducătorii revistei *Vocea Română* (1880–1884).

Orientarea progresistă a acestei reviste este concludent subliniată prin precizarea că, scopul urmărit este acela „*de a progresa în limbă și literatură astfel ca întreaga literatură a noastră să se poată numi o literatură a poporului*”¹⁹².

În paginile *Vocei Române* Mihalescu a publicat numeroase articole de

¹⁸⁸ Idem, 1868, p. 117–123.

¹⁸⁹ E. Hodoș, *Cercetări*, Sibiu, 1944, p. 107.

¹⁹⁰ *Prescurtare de geologie*, p. 4.

¹⁹¹ Mss., nr. 998, Academia Republicii Socialiste România, f. 246.

¹⁹² *Vocea Română*, 1884, II, 15 ianuarie, nr. 1.

cercetare și popularizare științifică¹⁹³, insistând îndeosebi asupra migrațiunii animalelor, păsărilor, reptilelor, peștilor și insectelor¹⁹⁴, precum și asupra unor probleme de fizică modernă¹⁹⁵. Cu aceeași pasiune s-a dedicat și unor probleme literare și politice, protestând în 1884 împotriva legii electorale votate de parlamentul din Budapesta prin care se împiedica accesul la dreptul de vot al majorității românilor din Transilvania, și luând atitudine față de alianța încheiată, în 1883, de regele Carol I cu Austro-Ungaria și Germania¹⁹⁶. Cea mai însemnată din contribuțiile de această natură este articolul *Cum scriu românii de astăzi*, prin care sublinia cu fermitate caracterul latinității limbii și ortografiei române. Acest articol a apărut mai întâi în revista italiană *La confederazione latina* din Roma.

El este unul din întemeietorii societății patriotice *Carpații României* al cărei program urmărea sprijinirea școlilor și a mișcării culturale a românilor de peste munți și care, în anul 1884, a organizat la Craiova comemorarea unui secol de la izbucnirea răscoalei țăranilor din Transilvania condusă de Horea, Cloșca și Crișan. La 9 aprilie 1891, pensionându-se, Mihalescu și-a dăruit întreaga bibliotecă școlii primare din satul natal, care a devenit astfel una din cele mai importante biblioteci didactice sătești din Transilvania.

Contribuțiile sale publicistice sunt semnate uneori cu inițialele S.M., alături cu numele Simion Mihali, apoi cu acela de Simion S. Mihali-Mihalescu pentru a se fixa în cele din urmă la aceea de Simion Mihali-Mihalescu.

Prin contribuția sa la înființarea și cunoașterea istoricului muzeului din Blaj, prin studiile și manualele sale biologice și geografice, prin lupta sa pentru dezvoltarea culturală și pentru apărarea drepturilor poporului român, Simion Mihali-Mihalescu s-a impus ca un precursor al muzeografiei române, ca un om de știință cu largi vederi progresiste, puternic legat de masele populare și ca un remarcabil militant pentru progresul social și național.

Revista muzeelor, nr. 4, 1965, p. 316–318

¹⁹³ Vezi Vocea Română, 1880; Animalele microscopice (nr. 1, 21); Porumbeii de poștă, 1883, nr. 9; Mărgeanul și constructorii lui, 1883, nr. 10; Spongia și silicea, 1883, nr. 11; Flora biblică, 1883, nr. 12; Metamorfoza insectelor, 1883, nr. 20; Cămila la cei vechi, 1884, nr. 1; Din istoria botaniceii (Botanica la romani), 1884, nr. 8–9 etc.

¹⁹⁴ Vezi anii 1880 (nr. 3); 1882 (nr. 6); 1883, (nr. 15, 17, 19).

¹⁹⁵ Dinamita (istoria materialelor explozibile), 1883, nr. 17.

¹⁹⁶ Vezi articolul *Et haec vremenisse juvabit*, 1884, nr. 2, 5.

În satul lui Simion Bărnuțiu

Drumul de țară care duce de la Zălau la Șimleu, pe sub colinele Meseșului, după ce iese din satul Borla, se desparte în două artere. Una duce mai departe, înainte, spre inima Silvaniei, iar alta cotește brusc, la stânga, spre Bocșa Română.

Acesta e satul în care s-a născut Simion Bărnuțiu, marele doctrinar al Revoluției ardeleni de la 1848 și luptător neîmblânzit pentru apărarea libertății Transilvaniei.

Spre acest sat, simțindu-și sfârșitul apropiat, pornise în primăvara anului 1864 de la Iași, unde funcționase timp de un deceniu ca profesor la Facultățile de litere și drept ale Moldovei, voind, ca și Gheorghe Lazăr, cu patru decenii mai înainte, să-și încheie zilele sub streșina casei părintești.

Nu și-a putut îndeplini însă dorința, fiindcă secera morții avea să-i curme firul vieții pe neașteptate, în valea Almașului, în 16/28 mai 1864, mai înainte de a izbuti să ajungă la țărnul dorit. Ceea ce n-a putut face el, au făcut însă țărani, printre care voise să-și doarmă somnul din urmă, și astfel, peste cinci zile, rămășițele sale neînsuflețite au fost coborâte spre veșnică odihnă, sub privirile înlăcrimate ale miilor de participanți, în cimitirul bisericii din Bocșa.

Pe monumentul funerar au fost săpate atât slovele crezului neclintit al marelui revoluționar – *libertate, frățietate, egalitate, naționalitate* – cât și motivarea ridicării monumentului însuși: *Poporul român ție-ne minte de binefaceri și nedireptate.*

Așa a fost văzut Bărnuțiu de către oamenii din satul său: un binefăcător care trebuie ținut minte; un luptător aprig împotriva *nedireptății* și obidei; un simbol de dârzenie și speranță neșovăitoare.

Mulți dintre cei care asistaseră la înmormântarea din 21 mai/2 iunie 1864, fuseseră de față și la rostirea celebrei sale cuvântări de la 2/14 mai 1848, când, în catedrala din Blaj, defunctul dăduse luptătorilor revoluționari ardeleni îndemnul celei mai fericite orientări: „*Țineți cu poporul ca să nu rătăciți, pentru că poporul nu se abate de la natură, nici nu-l trag în partea lor străinii, cum îi trag pe unii din celelalte clase, care urlă cu lupii și sfășie pe popor împreună cu aceștia.*”

Cu aceeași însuflețire vorbise Bărnuțiu și despre necesitatea apărării naționalității, arătând că „fără naționalitate nu e libertate, nici lumină nicăieri, ci pretutindeni numai lanțuri, întunerice și amorțire. Ce este apa pentru pești, aerul pentru zburătoare și pentru toate viețuitoarele; ce este lumina pentru vedere, soarele pentru creșterea plantelor, vorba pentru cugetare; aceasta e naționalitatea pentru oricare popor”. În concepția lui Bărnuțiu existența naționalității și libertatea națională nu însemnau însă șovinism și ură și nici aservirea altor popoare, fiindcă,

după cum afirmă el în același discurs: „O natură le-a născut pe toate națiunile, o iubire le-a vărsat în inimă către limba lor, un sentiment de onoare va bate în inimile tuturor, și un scop le-a prescris tuturor; și acest scop nu se poate ajunge dacă vor domni una peste alta, ci numai având toate unul și același drept”.

Pe această piatră s-a clădit întreaga politică de rezistență a poporului român din Transilvania, și ea avea să stea la baza tuturor luptelor prin care, în 1918, se va ajunge la desăvârșirea unității naționale.

Pentru aceste lupte mormântu-i de la Bocșa Română a fost un neconținut îndemn și spre el s-au îndreptat adeseori pașii celor care, „ținând cu poporul”, au luptat pentru realizarea idealurilor și aspirațiilor sale.

La 15 august, 1940, în preajma „diktatului” de la Viena, osemintele lui Bărnuțiu au fost deshumate din vechiul mormânt, care s-a păstrat însă intact, și așezate într-o criptă de piatră în noua biserică din Bocșa, alături de osemintele fostului vicar al Sălajului, Alimpiu Barboloviciu (1834–1914). Deasupra criptei s-a pus și o nouă pisanie, tot așa de lapidară ca și cea dintâi, dar mult mai revelatoare sub raportul semnificației istorice dobândite de Bărnuțiu în timpul celor aproape opt decenii trecute de la moartea lui: Simion Bărnuțiu, marele profet al națiunii, 1808–1864...

În cercetarea ce am făcut în vara aceasta la Bocșa Română, am aflat că din spița lui Bărnuțiu, spița veche și abundentă, mai trăiesc încă 40 de strănepoți și strănepoate, care poartă și astăzi vechiul nume și care își dau în mod lămurit seama de marea lui rezonanță istorică.

Cu unul din acești nepoți, Traian Bărnuțiu, ne-am întâlnit chiar la ieșirea din criptă și cu ajutorul lui am purces la identificarea locului unde s-a aflat casa cantorului Ioan Bărnuțiu – înregistrat în matricolele timpului ca plebeius, ignobilis – casă în care, la 31 iulie / 8 august 1808, s-a născut viitorul conducător revoluționar, iar după dânsul încă un băiat și șase fete. Casa, după cum ni se spune, era o casă acoperită cu paie, cum erau aproape toate casele țărănești până la desființarea iobăgiei, și care, reinnoită în câteva rânduri, s-a menținut până mai deunăzi. În locul ei, la nr. 15 pe Ulița mare, se ridică astăzi o casă clădită din cărămidă nearsă pe care o stăpânește ultimul descendent bărnuteian: *Gligoru Oanei Nuțului*. Casa e așezată cu fața spre curtea largă, având geamuri luminoase împodobite cu mușcate și busuioc.

Înfiripăm o discuție cu stăpânul despre loc și despre unchiul cel vestit.

De două sute de ani, și poate chiar mai de mult, ne precizează Grigore Bărnuțiu, locul acesta a fost numai al nostru, al bărnuteștilor. Casa am schimbat-o că era prea veche și prea mică, dar locul l-am ținut ca să nu se piardă baștina bătrânilor. Aici s-a născut *învățatu nost* și aici venea când putea să-și vadă nepoții și surorile. Noi nu l-am mai apucat, dar tăți spun că om ca el n-a mai fost în Ardealul. A fost prieten mare cu Iancu din Munții Apuseni. Domnii se temeau tare de ei. Ei au șters iobăgia. Când o murit l-o plâns tăt satul. La toamnă i se ridică un monument mare în parcul din mijlocul satului.

Monumentul așteptat de Gligoru Oanei Nuțului s-a dezvelit la 24 septembrie în prezența a mii de țărani, muncitori și cărturari din țara Silvaniei, care, în mijlocul grandioasei însuflețiri populare, au venit să aducă un nou omagiu luptătorului pentru libertatea și unitatea națională. Bustul lui Simion Bărnuțiu este opera tânărului sculptor Horia Flămându, de la Cluj, care a izbutit să transpună în piatră cu remarcabilă vigoare optimismul, gravitatea și intransigența marelui luptător.

Gazeta literară, nr. 40, 5 octombrie 1967, p. 6

Expoziția pictorului român Mihai Bandac

Deși căldurile sunt în toiul lor, iar căldurile romane sunt prin excelență toride, totuși la Roma activitatea artistică își continuă nestingherită cursul. Îndeosebi organizarea expozițiilor de pictură și sculptură.

Menționăm printre acestea, recenta expoziție a tânărului pictor român Mihai Bandac, organizată, sub auspiciile Academiei Române de la Roma (Accademia di Romania).

Deși tânăr, pictorul Mihai Bandac, originar din Maramureș, nu e la întâia sa manifestare artistică peste hotare, fiindcă în anii precedenți domnia sa a participat la diferite expoziții colective în orașele Viena, Torino, Sofia, Beirut, Szczecin și altele, iar în anul 1972, la Bienala de pictură contemporană organizată la Cagnes sur Mer (Franța), a primit un premiu pentru tabloul „Flori de toamnă”.

Cu tablourile expuse la Roma, uleiuri, al căror număr se ridică la 40, pictorul român a atras atenția unuia din cei mai apreciați critici și istorici de artă a Italiei, Giulio Carlo Argan, autorul cunoscutelor volume despre istoria artei italiene și despre istoria artei moderne, care a rostit la deschiderea expoziției un cald elogiu pentru pictura românească și pentru creațiile lui Mihai Bandac.

Expoziția tânărului pictor cuprinde o serie de priveliști românești – toamne și seri din Țara Oașului, așezări pastorale din Maramureș, imagini din Delta Dunării – precum și un ciclu sicilian, creat în decursul unei recente călătorii de studii.

Giulio Carlo Argan a afirmat în cuvântul rostit la vernisaj că „astăzi arta românească nu mai e un fenomen de periferie europeană”, ci mai ales, în perioada anilor 60–70, „un fenomen de aprofundare a unor motive și a unor teme ale culturii europene, având totuși o caracteristică deosebită și anume aceea că păstrează în expresia plastică sentimentul unui spațiu și a unei lumini care sunt proprii țării pe care o cunosc foarte bine”. „Și trebuie să recunosc – a afirmat criticul italian în încheiere – că această pictură a lui Mihai Bandac – se situează la un nivel intelectual foarte elevat, pune o problemă critică foarte actuală. În acest moment, care în Occident este un moment de criză, această pictură conține în ea și

conservă elemente ale încrederii în oameni, în realitate, de încredere în istorie, care în alte părți s-au pierdut, din păcate, și mă tem că pentru totdeauna.”

Aceleași elogioase aprecieri asupra pictorului român au fost făcute și decătre criticii Luciano Marziano, carea rostit cuvântul de deschidere al vernisajului, Gilda Falconi și Sandra Orienti fiind publicate în ziarele *Momento sera* și *Il popolo*.

O amplă dare de seamă, intitulată *Canto pittorico romeno*, însoțită de două reproduceri, a publicat și criticul Biagioni Gazzoli în ziarul *L'osservatore romano*.

Reputatul pictor Corrado Cayli a reținut pentru colecția sa două desene din ciclul Sicilia.

Luceafărul, nr. 31, 4 august 1973, p. 8

Scrisoare din Italia. Artiști români la Roma

Expoziția lui Mihai Bandac, al cărei amplu ecou l-am relatat în numărul trecut, a fost urmată în saloanele Accademiei di Romania de o altă expoziție de pictură românească menită și ea unui real succes.

Intitulată *Pittura su vetro* (Pictura pe sticlă), expoziția tinerilor pictori Nicolae Sava și Marius Rădulescu a oferit numeroșilor săi vizitatori un veridic și captivant aspect al acestui gen de pictură în stilul căruia s-au creat atâtea lucrări originale ale artei populare românești. Reluând într-o viziune și formă modernă vechile modele populare, cu respectarea tradițiilor de compoziție și culoare ale acestora, cei doi pictori menționați au izbutit să se impună nu numai atenției publicului, ci și criticilor de artă. Creațiile lor au relevat atât peisagii și monumente românești, cât și diferite aspecte și scene ale vieții cotidiene din Roma.

Nicolae Sava, în ciclul *Il richiamodella mia terra*, a înfățișat astfel tablourile; Mănăstirea Putna, Floride câmp, Maci, Semne de primăvară, Cântecul ciocârliei, dând o vie expresie orizontului peisagistic românesc, iar în ciclul *Dinuovo în Italia*, cu o surprinzătoare siguranță, aspecte din marile piețe romane Piazza di Spagna, Piazza del Popolo, *O cină la castelul Caetani* și altele.

Marius Rădulescu a prezentat într-o suită de zece momente *Le leggende della Terra*, în centrul căreia se remarcă *Omul, regele pământului*.

Pentru prospețimea și poezia lor au fost mult apreciate creațiile *Fiori della stagione bianco*, *Donna addolorata*, *L'ultimo canto*.

Pe lângă aprecierile din ziare, expoziția tinerilor pictori români s-a Bucurat și de atenția Radiodifuziunii italiene care le-a consacrat o elogioasă cronică.

Prin originalitatea de tratare și îmbinare a peisajelor românești cu cele italiene, expoziția lui Nicolae Sava și a lui Marius Rădulescu au adus totodată o accentuată contribuție la cunoașterea în Italia a vechilor procedee și imagini de artă

populară românească, și, totodată, de redare a aspectelor Romei prin penelurile unor talentați pictori români.

În același timp s-a organizat la Accademia di Romania și o comemorare a centenarului nașterii arhitectului român Petre Antonescu, a cărui personalitate și operă au fost înfățișate – însoțite de numeroase diapozitive – de Dinu Antonescu, membru al Uniunii arhitecților din București. Conferențiarul a fost prezentat de Alexandru Balaci, directorul Academiei. Cu această ocazie s-a inaugurat și o expoziție fotografică a principalelor lucrări ale lui Petre Antonescu, publicul italian având astfel ocazia de a cunoaște realizările acestui mare arhitect român.

Un succes remarcabil a obținut recent la Roma și solista Elena Duma de la Opera din Timișoara, care, la concursul de canto „Beniamino Gigli”, la care au participat 50 de concurenți, a luat premiul al III-lea (medalia de argint) cu arii din operele „Faust”, „Boema”, „Turandot”, „Carmen” etc. Ziarul „Il Resto del Carlino” a dedicat cântăreței române un elogios comentariu.

Luceafărul, nr.33, 18 august 1973, p. 8

„Cibinium” 1973: lucruri care rămân

Sibiul a organizat și în această vară elocventul său „Cibinium” – numele străvechi al orașului – excelent prilej de afirmare a tradițiilor, realizărilor și valorilor locale: expoziții etnografice, manifestări folclorice, concerte, vernisaje de artă plastică, reprezentări artistice, întâlniri cu scriitori, lansări de cărți, inaugurări de întreprinderi și numeroase alte forme de consacrare a spiritului creator sibian.

Ca și în anii precedenți, manifestările au cuprins nu numai capitala județului, ci și celelalte orașe și localități sibiene: Mediaș, Cisnădie, Agnita, Copșa Mică, Ocna Sibiului, Dumbrăveni, Rășinari, Săliște, Orlat, Poiana Sibiului, Miercurea Sibiului, Avrig ș.a.

Punctul culminant al manifestărilor „Cibinium” 1973 l-a constituit, însă, dezvelirea în ziua de 19 august a cinci monumente consacrate unora din principalii cărturari, scriitori și luptători sibieni, care și-au legat numele nu numai de dezvoltarea culturală și politică a Sibiului, ci totodată a întregii națiuni române: *Gheorghe Lazăr, Andrei Mureșanu, Andrei Șaguna, Ioan Slavici și Octavian Goga.*

Gheorghe Lazăr (1779–1823). fiu al satului Avrig din apropierea Sibiului, a dat astfel aripi îndrăznețe atât modestului seminar clerical sibian, cât și școlii „Sf. Sava” din București, el fiind creatorul învățământului național în limba română. sprijinitor înflăcărat al Revoluției lui Tudor Vladimirescu și precursor de seamă al Revoluției din 1848.

Andrei Mureșanu (1816–1883), autorul marșului național „Deșteaptă-te,

române!”, și-a desfășurat o bună parte din activitatea sa literară și publicistică la Sibiu, și a fost totodată unul din semnatarii actului de constituire a „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român” întemeiată în acest oraș.

Andrei Șaguna (1808–1873) a fost întemeietorul primei tipografii românești la Sibiu (1850), al primului ziar – *Telegraful român*, primul președinte al „Asociațiunii” (1861–1867) și primul mitropolit ortodox român al Transilvaniei după marea lovitură dată de habsburgi în 1700 unității religioase a poporului nostru.

Prin munca și creațiile lui Șaguna și ale celorlalți contemporani și urmași ai săi, Sibiu a devenit unul din principalele centre românești transilvănene, o vatră puternică a spiritului și a culturii românești.

Ioan Slavici (1848–1925), marele prozator, a dat Sibiului primul cotidian românesc transilvănean, *Tribuna* (1884), care a lansat în largul lumii românești deviza că „soarele de la București răsare pentru toți românii”, care a introdus în limba literară și publicistica transilvăneană principiile fonetismului, și care, prin foiletoanele „Tribunei”, a deschis o largă cale de manifestare tinerilor scriitori ardeleni, în frunte cu George Coșbuc, și totodată literaturii populare.

Slavici a înființat, de asemenea, *Biblioteca populară* a „Tribunei”, minunată colecție de folclor și beletristică cultă.

Octavian Goga (1881–1938), a fost și a rămas... Octavian Goga. Nici un cuvânt nu e necesar pentru a justifica întru chiparea în bronz la Sibiu a cântărețului „pătimirii noastre” născut, ca și Gheorghe Lazăr, într-un sat din marginea vechiului oraș: Rășinari.

Așezate în parcul din centrul orașului, în fața Palatului „Asociațiunii”, în care funcționează astăzi marea bibliotecă „Astra”, vizavi de statuia lui George Barițiu, ridicată în 1912, cele cinci noi monumente sibiene reprezintă nu numai un omagiu istoric, cuvenit de multă vreme acestor mari energii românești, ci totodată și o eclatantă dovadă de prețuire pe care regimul socialist o arată trecutului de luptă și creație al poporului român.

Concomitent cu monumentele de la Sibiu, s-a dezvelit în comuna Fofeldea – comuna sa natală – și monumentul marelui istoric și filolog August Treboniu Laurian (1810–1881), redactorul, alături de N. Bălcescu, al „Magazinului istoric pentru Dacia”.

Monumentele „Cibiniumului” 1973 sunt lucruri care rămân.

Pe când și monumentele lui Aaron Florian, Nicolae Cristea, Visarion Roman, Al. Papiu-Ilarian, Dr. Ion Rațiu, Nicolae Comșa, Ioan Lupaș?

Săptămâna, nr. 142, 22 august 1973, p. 4

Gh. Lazăr.
Ctitorul de cultură românească de la Sfântul Sava

Sibiu 1815. Seară de iunie. Un vânt molatic bate peste grădinile orașului, răspândind pretutindeni miresmele pătrunzătoare ale teilor și salcânilor.

În restaurantul din parcul Sibiului, o societate distinsă s-a întrunit spre a sărbători ziua Împăratului Austriei, Francisc II. La un semn al primului patrician¹⁹⁷, orchestra intonează imnul imperial *Gott erhalte*, iar primarul orașului se ridică pentru a-și rosti toastul în onoarea împăratului. Dar șeful urbei nici n-apucă să-și termine ditirambicul discurs, când dintr-un colț al grădinei se auzi o voce care striga: *Trăiască Napoleon!*

Încremeniți, toți își îndreptară brusc privirile spre locul de unde răsunase vocea, iar primarul își încetă cuvântarea. În tăcerea care urmasse auzi încă odată vocea care striga cu și mai multă energie: *Trăiască Napoleon!*

Cel care îndrăznise să tulbure astfel vesela serbare era profesorul Gheorghe Lazăr de la Școala clericală ortodoxă din localitate, originar din satul Avrig, aflat în apropierea Sibiului. Strigătul său plin de admirație pentru Napoleon, care tocmai atunci, reîntors din Insula Elba, își juca ultima carte politică, era de fapt, o formă de a-și exprima revolta împotriva robiei habsburgice, împotriva sistemului reacționar a lui Metternich.

Lazăr a plătit această faptă cu cariera sa, cu sacrificarea proiectelor sale de luminare a Transilvaniei. Îndrăzneala dovedită atunci i-a făcut imposibilă șederea la Sibiu și pretutindeni în provincia natală, obligându-l să se refugieze la București.

Dar ceea ce n-a putut îndeplini în Transilvania, va săvârși în capitala Țării Românești, în istoria căreia, prin înființarea învățământului superior în limba română, va înscrie una din cele mai strălucite pagini ale culturii moderne. Numele său va deveni un simbol național, iar prin opera sa, împletită cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu, se vor pune bazele unei tradiții fecunde și eroice.

„Lumina numai prin învățătură se poate dobândi”

Profesor, matematician, inginer, filosof și gramatician, autor de manuale și orator, Gheorghe Lazăr și-a legat numele de înființarea celei dintâi școli superioare în limba română, și totodată, de formarea unei întregi generații de intelectuali care

¹⁹⁷ Membru al păturii aristocrate din oraș – n.r.

va călăuzi Revoluția de la 1848 și lupta pentru unirea Principatelor. Prin Gheorghe Lazăr, limba românească, desconsiderată până la dânsul, s-a impus ca o limbă vie, deschizând astfel calea progresului național în toate direcțiile. Prin el s-a făcut trecerea de la învățământul grecesc la cel național, eliberându-se astfel cultura noastră de o servitute anacronică și dăunătoare dezvoltării spiritului său propriu.

Marele cărturar s-a născut la 5 iunie 1779, într-un sat căruia prezența sa i-a conferit o certă și permanentă importanță istorică: *Avrigul*. Așezat în apropierea Oltului, la poalele Munților Făgărașului, Avrigul era un vechi sat de legătură între românii de pe ambele versante ale Carpaților. Cărăușii săi – oameni sprinteni și harnici – coborau și urcau mereu pe drumurile care duceau spre Țara Românească, Dobrogea, Banat, și până departe spre Serbia și Ungaria. De la părinții săi țărani, Lazăr a moștenit o viguroasă energie. Anii de școală primară i-a făcut la Avrig (1791–1798), la o veche școală ortodoxă, liceul la Cluj (1798–1801) și Sibiu (1801–1802), iar prima parte a studiilor superioare – filosofie și drept – la Cluj (1802–1806) la Liceul catolic regio academic. Între 1806–1809 – cu o bursă a Episcopiei din Sibiu – a studiat la Viena teologia (ca studiu oficial), dar și filosofia, literatura, dreptul, pedagogia, economia politică, istoria, fizica, matematica, geografia, topografia.

Muncind cu râvnă, încă din această perioadă, Lazăr a început să redacteze și unele lucrări. De atunci datează traducerea *Învățăturii ortodoxe* a mitropolitului rus Platon, *Învățăturile morale pentru băieți* ale lui Göttlich Ehrenwiche, *Istoria împăratului Octavian*, precum și schița unui tratat de pedagogie.

Perioada cât s-a aflat în capitala Austriei i-a trezit totodată și interesul pentru politică, care, în urma Revoluției franceze și a războaielor lui Napoleon pasiona întreaga Europă. „Teologul” s-a întors astfel de la Viena – ca și Gheorghe Șincai și Petru Maior cu câțiva ani mai înainte de la Roma – cu o largă formație enciclopedică, iluministă, preocupat de dezvoltarea culturală a poporului român, de emanciparea sa politică și națională.

La terminarea studiilor, a fost trimis de către Consistoriul¹⁹⁸ de la Sibiu – cu aprobarea guvernului – la Mitropolia din Karlowitz pentru a-și completa studiile teologice (dogmatica și liturgica ortodoxă) și, totodată, pentru a fi hirotonisit ca arhiereu în vederea numirii sale în scaunul de episcop. Dar la cercetarea canonică obișnuită, Lazăr a fost găsit prea laic și prea-liberal, motiv pentru care i s-a refuzat atât hirotonisirea, cât și recomandarea pentru episcopat. Pentru locul destinat lui, a fost ales Vasile Moga, tânărul din Avrig urmând să fie numit profesor la cursul clerical sibian, care pe atunci avea o durată doar de șase luni. Deși fusese indignat de cele întâmplate, s-a decis să accepte catedra de la cursul menționat, hotărât a încerca o lărgire a acestuia și o ridicare a nivelului său științific. Deviza sa era: *lumina numai prin învățătură se poate dobândi*.

Pe baza bogatului material adunat în anii precedenți, Lazăr a redactat o

¹⁹⁸ Organ administrativ bisericesc–n.r.

gramatică româno-germană (preoții urmând să îndeplinească și funcțiunea de notari ai satelor), un compendiu de pedagogie, un compendiu pentru geografia și istoria Transilvaniei, o aritmetică și alte manuale menite să contribuie nu numai la pregătirea și luminarea seminariștilor, ci, totodată, a întregii „națiuni valahice”.

În concepția lui Lazăr, luminarea „națiunii” era însă strâns legată de lupta pentru recunoașterea ei politică și de obținerea egalității în drepturi cu celelalte „națiuni” transilvane. Această luptă fusese începută cu șapte decenii mai înainte de către episcopul Inochentie Micu, și fusese continuată, după Răscoala lui Horea din 1784, de către învățații „Școlii Ardelene” prin Supplexul din 1791. Lazăr se considera un continuator firesc al acestei neobosite activități; într-o predică rostită în 1814, în modesta biserică românească din Sibiu, el arăta că „*precum e adevărat că românii au datoriat de supunere către stăpânire, nu e mai puțin adevărat însă că ei au și dreptul de a fi ocrotiți de ea deopotrivă cu ceilalți supuși ai țării*”.

Nici orientarea sa politică și nici tendințele sale reformatoare n-au dobândit însă încuviințarea episcopului Moga, care a văzut în Lazăr un spirit recalcitrant, revoluționar, dăunător. Concepțiile sale privind organizarea și rolul seminarului au adâncit și mai mult conflictul dintre Moga și Lazăr. Guvernul a luat partea episcopului.

În această stare de spirit s-a produs incidentul din 9 iunie 1815.

„O școală românească completă”

În vara anului următor, după un scurt popas la Brașov, unde a acceptat în mod provizoriu sarcina de pedagog al copiilor logofetesei Ecaterina Bărcănescu, Gheorghe Lazăr a ajuns la București. Aici, recomandat de logofeteasă, a dat mai întâi lecții particulare în diferite familii boierești, a executat unele lucrări ca topograf și inginer hotarnic, pentru ca apoi – cum afirmă Ion Heliade-Rădulescu – să organizeze și un curs public de gramatică românească.

Sosirea lui Lazăr la București a coincis cu dorințele unor boieri patrioți care, având în față exemplele de „renaștere” transilvăneană reprezentată de scrierile „Școlii Ardelene”, ca și exemplele date de școlile românești din Moldova, organizate de Veniamin Costache și Gheorghe Asachi, doreau ca și în capitala Țării Românești, dominată până atunci de Academia grecească, să se creeze un învățământ românesc.

La 10 decembrie 1817, Eforia școlară, printre ai cărei membri se aflau viitorul domn Grigore Ghica, banul C. Bălăceanu, precum și Iordache Golescu, dorea reorganizarea școlii de la biserică Sf. Gheorghe Vechi, dându-i destinația de a pregăti, în limba română, viitorii preoți, funcționari, topografi și ingineri; școala trebuia să aibă trei profesori. Profesori de limbă română urmau a fi numiți și la școlile din capitalele județelor, precum și în unele târguri, ca Urziceni, Câmpina, Găiești, Roșiorii de Vede și altele. Reorganizarea școlară făcea, bineînțeles,

necesară recrutarea unor noi profesori, care, prin pregătirea lor, să corespundă noilor obiective. Depistarea acestora și, mai ales, a celor chemați să predea aritmetica, geometria și geografia a întâmpinat însă mari dificultăți, cadrele respective fiind o adevărată raritate. De exemplu, pentru catedra de matematică și geometrie creată la școala de la Sf. Gheorghe, în 10 decembrie 1817, abia la 6 martie 1818, Eforia a fost în măsură să raporteze domnitorului că, după multă cercetare, a găsit ca dascăl „pe un Lazăr inginer, ce au venit acum de curând din părțile Transilvaniei aici într-acest pământ”, și care a dat totodată „făgăduială că la orice meșteșug filosoficesc este destoinic”.

Aceasta este prima mențiune oficială a contactului lui Lazăr cu Eforia școlilor din București.

Discuțiile avute de Lazăr cu eforii bucureșteni în legătură cu numirea sa la școala de la Sf. Gheorghe i-au oferit acestuia prilejul unei expuneri mai largi asupra tuturor problemelor învățământului din Țara Românească, sfârșind prin a le propune înființarea unei școli academice românești după modelul celor din Austria. La început unii dintre aceștia, care supraapreciau Academia grecească, au privit propunerea cu neîncredere, îndoindu-se că și în limba română s-ar putea face lecții de filosofie și matematică la același nivel ca și în limba greacă. Sceptici s-au arătat respectivii boieri și în privința pregătirii lui Lazăr, necrezând că și un „geometru” român ar putea face lucrări de inginerie și topografie. Pentru a-i verifica iscusința și competența, banul Bălăceanu l-a pus să-i calculeze dimensiunile unei grădini. Deși nu dispunea de instrumentele necesare unei astfel de lucrări, Lazăr a izbutit să satisfacă dorința banului, rezultatele sale fiind aidoma cu ale unui „geometru” german, care făcuse anterior măsurătorile respective.

Pentru a-i convinge de temeinicia proiectului său privind înființarea unei școli academice românești și, totodată, de posibilitățile sale de înfăptuire, Lazăr a făcut câteva expuneri în fața boierilor, urmate de îndelungate și pasionante discuții. Banul Bălăceanu și Iancu Văcărescu au îmbrățișat cu căldură proiectul lui Lazăr, antrenând în acțiunea pentru realizarea lui și alți boieri cu vederi înaintate. În cele din urmă, după mai bine de un an, proiectul a ajuns în discuția Divanului domnesc al lui Caragea unde, cu toată opoziția întâmpinată din partea profesorilor greci și a unor boieri retrograzi, a fost acceptat. La 6 martie 1818, s-a semnat decretul domnesc pentru înființarea școlii românești, ce urma să funcționeze în chiliile Mănăstirii Sf. Sava, aflată în plin centru al Bucureștilor.

Înființarea școlii și deschiderea cursurilor a fost anunțată de Gheorghe Lazăr printr-o *Înștiințare* care constituia un adevărat manifest național-pedagogic. „Cu rușine vine – ca unui popor și unui neam, ce este așa vechi, așa vestit, proslăvit și înzestrat cu toate rodurile pământului, precum și cu toate darurile duhovnicești [spirituale] cu un cuvânt neam împărătesc [...] să nu aibă și el o școală mai de treabă, o Academie cu știință, chiar în limba maicii sale.” În continuare, apelul cuprindea o însuflețită chemare către toți fiii patriei: „Iubită și de toate cinstea vrednică tinerime, iată dar o epohă nouă, o întâmplare strălucitoare, un glas dulce,

părintesc [...] care vă cheamă, vă strigă, vă îmbrățișează: *Veniți toți din toate părțile și de toată starea*, veniți la izvorul tămăduirii, la Muzeul înfloririi [...] Vremea trece iute, nu se mai întoarce, și noi rămânem tot lipsiți și neciopliți; pentru aceea, grăbiți-vă nu întârziati a vă arăta și a vă trece la condica școlii, ca apoi să putem începe cu ajutorul lui Dumnezeu cât mai în grab paradosiarea matemiilor [materiilor] după rândul mai jos însemnat.”

Elevii școlii lui Lazăr urmau să fie împărțiți în patru „tagme”: începătorii, „cei de tot nedeprinși”, care aveau să învețe scrierea și citirea slovelor, cunoașterea numerelor și întrebuintarea lor, ortografia, catechismul, gramatica și, „în câtva”, aritmetica; „tagma” doua, cei care urmau să fie instruiți în gramatică și sintaxă, în poetică, mitologie și geografia globului, în retorică și istoria neamului, împreună cu științele auxiliare acestora; „tagma” următoare trebuia să-și însușească „aritmetica” cu toate părțile ei, geografia „așijderea cu toate părțile ei”, geometria teoretică, trigonometria și algebra, precum și geodezia¹⁹⁹, ingineria câmpului, arhitectura; în ultima „tagmă” aveau să se propună filosofia, dreptul și teologia pentru viitorii preoți.

Programa analitică întocmită de Lazăr avea la bază programele analitice aplicate în învățământul cunoscut de el în Transilvania și Austria; ea ținea însă seama de realitățile societății românești de la începutul sec. XIX, de posibilitățile ei de realizare; putem afirma, deci, că Gheorghe Lazăr a întemeiat „o școală românească completă”.

... nu o profesie, ci o chemare...

Deschisă în toamna anului 1818, noua școală a determinat decăderea Academiei grecești, foștii săi elevi grăbindu-se a se înscrie la școala românească. Spre ea s-au îndreptat totodată – după relatările lui Ion Ghica – și elevii de la școlile de la Sf. Gheorghe, de la Colțea, din mahalaua Udricani „și de la toate bisericile, au golit acele școli și au alergat la Sf. Sava” noua școală fiind deschisă într-adevăr pentru „toată starea”. Printre elevii lui Lazăr s-au aflat, chiar din primul an, și câțiva tineri moldoveni trimiși de Veniamin Costache. Fără îndoială că nu vor fi lipsit nici transilvănenii atrași de personalitatea inimosului dascăl. În chiliile de la Sf. Sava se adunase, astfel, o adevărată Românie.

Odată cu elevii s-au îndreptat spre noua școală și o parte din foștii profesori români ai Academiei grecești, în frunte cu Eufrosin Poteca și Vasile Erdely, însuflețiți de aceleași idealuri ca și ctitorul ei. „Când s-au început întâiu a să paradosi în București științele filosofice în limba noastră – avea să scrie mai târziu

¹⁹⁹ Știința care se ocupă cu studiul formei și dimensiunilor Pământului, cu tehnica măsurării și a reprezentării cartografice sau numerice a suprafeței Pământului pe porțiuni determinate – n.r.

unul din contemporanii evenimentului, ieromonahul Macarie – pe dascăli și prin divanuri i-au purtat înrăotățiții [adversarii] pentru ca să-i împiedice, și în toate zilele cu cetele se vedea adunându-se și, într-armați cu limbi pline de otravă, în toate zilele alerga pentru ca să facă priciri și turburări, umblând în tot chipul ca și pre dascăli cu multe supărări să-i împiedice și pre ucenici să-i slăbească din osârdie. Și – adaugă memorialistul – văzând că cu acestea nu pot întuneca lumina, nu să rușina prea înrăotățiții de a lipi pre păreți noaptea stihuri cu lătrări turbate, în care-și arăta pizma și toată uriciunea ce hrănea [...] asupra neamului”. Totul a fost însă zadarnic. Torentul dezlănțuit n-a mai putut fi oprit.

O bună parte din elevii lui Lazăr aveau să se impună ca luptători politici și intelectuali de seamă. Printre ei, alături de Heliade-Rădulescu – „ajutorul” lui Lazăr – care-l va urma la conducerea școlii, se aflau Christian Tell, revoluționarul de la 1848, viitor general și ministru al Cultelor, scriitorul Anton Pann, Petrache Poenaru, care va deveni una din cele mai importante figuri ale învățământului românesc și care, în 1871, îi va face elogiul prin discursul de recepție de la Societatea Academică Română, Scarlat Rosetti, viitorul președinte al Ateneului Român și al Societății pentru cultura și învățătura poporului român și alții.

Pe lângă obiectele de învățământ, în școala lui Lazăr se cultiva și dramaturgia; la sfârșitul anului 1818, elevii săi au organizat un spectacol cu drama lui Molière, *Avarul*, tradusă de profesorul Vasile Erdely. „Cu aceasta – avea să scrie mai târziu Heliade – se auzi pentru prima oară pe scenă limba română, prin junii elevi de la Sf. Sava”.

Ctitor de școală și profesor, Lazăr a fost în același timp și un fecund autor de manuale școlare, scriind pentru elevii săi – după Christian Wolff – o Aritmetică matematică, Trigonometria cea dreaptă, o gramatică și o geografie astronomică, și, traducând totodată, Logica și Metafizica lui Kant.

Se gândea – după cum anunța într-un apel din 1822 – și la o geografie și istorie universală, preocupările sale fiind cele ale unui enciclopedist.

Despre modul cum preda Gheorghe Lazăr, elevii săi ne-au lăsat amintiri emoționante. „El, slujba sa – precizează Ion Heliade-Rădulescu – niciodată nu și-a socotit-o drept o profesie, ci o chemare, o misioană [...] Pare că era într-adins venit pentru a deschide un drum de regenerație. El își simțea vocația”. Christian Tell adaugă: „Era ascultat ca un profet. Propunea foarte popular”.

Petrache Poenaru menționează și critica aspră adusă regimului feudal și abuzurilor protipendadei. „Nu cruța – precizează fostul ucenic – nici o faptă neomească din barbariile privilegiaților de atunci, o ataca în frunte și o încărcă de epigrame cu îndrăsneala ce-i inspira geniul.” Ca izvor de educație patriotică Lazăr se servea de Istoria lui Petru Maior, pe care a popularizat-o printre elevii săi, și care a avut o puternică influență asupra formării spiritului lui Heliade-Rădulescu și al lui Petrache Poenaru. Lecțiile de inginerie le preda în câmp, pentru a-și deprinde astfel elevii să mânuiască instrumentele ingineresti și să lucreze în mod practic.

Alături de Tudor, sub steagul aceleiași cauze

Spiritul patriotic al noii școli s-a vădit în mod concludent în anul 1821, când o bună parte din elevii săi, în frunte cu marele lor profesor, au îmbrățișat cu entuziasm cauza mișcării revoluționare a lui Tudor Vladimirescu. Îndată după intrarea lui Tudor în București, școala s-a închis, iar Lazăr, datorită cunoștințelor sale cu privire la problemele de artilerie și fortificații, a devenit unul din principalii sfetnici militari ai marelui pandur, în timpul organizării taberei de la Cotroceni, Lazăr putea fi văzut zilnic alături de Tudor, fixând împreună cu acesta obiectivele de tragere ale tunurilor și instruind pe ostași asupra modului de executare.

Sabia lui Tudor Vladimirescu și cuvântul lui Gheorghe Lazăr urmăreau același lucru: independența patriei, emanciparea țărânilor, lumina și libertate pentru poporul român. În marea furtună, patriotul Gheorghe Lazăr din Avrig nu putea fi decât alături de patriotul din Oltenia, urmaș strălucit al tradițiilor eroice ale lui Mihai Viteazul.

Gheorghe Lazăr a fost și un strălucit orator. Din discursurile lui s-au păstrat două: primul rostit la înscăunarea mitropolitului Dionisie, în 1819, iar al doilea, la urcarea pe tron a lui Grigore Ghica, în 1822 – primul domn pământean după înlăturarea fanarioților.

În cel dintâi, pornind de la învățăturile „Școlii Ardelene”, care considera pe români descendenți direct din vechii romani, Lazăr întreba cu emoție și indignare: „Dar oare când s-ar ridica duhul din țărâna acelor și ar privi peste strănepoții marelui Chesar, slăvitului Aurelie și înaltului Traian, oare în ziua de astăzi mai cunoaște-iar? Negreșit i-ar căuta în palaturile cele mari împărătești, și i-ar afla în vizuinele și bordeile cele proaste și încenușate; i-ar căuta în scaunul stăpânirii și i-ar afla amărâți sub jugul robiei; i-ar căuta proslăviți și luminați, și cum i-ar afla? Rupti, goli, amărâți și asemenați dobitoacelor, de tot căzuți în prăpastia orbirei, bine gătiți spre slujba vrășmașului omenirii, răpitorul casei părintești [...]. *Ajungă lacrămile patriei* – afirma în continuare Lazăr – *ajungă jugul robiei, vreme este de când cu oftare așteaptă căzuta sementie cuviincioasă izbăvire; țărâna strămoșească cu drept cuvânt pretenderisește acum mântuire căzuților săi strănepoți.*”

În discursul pregătit pentru domnitor, Lazăr a făcut în forme alegorice elogiul „binelui”, „al milei”, al cârmuirii prin dreptate și adevăr, fiindcă „*tot cel ce se înalță, acela poate și cădea*”; atrăgea atenția asupra necesității conlucrării cu cei „*harnici și destoinici*”, deoarece „*un om singur nu e nici un om*”. Sfatul său către noul domn era lapidar, concludent: „*ce ție nu-ți place altuia nu face; ce-ți place ție, fă și altuia*”.

Lazăr n-a apucat să se bucure de consecințele operei sale și nu și-a văzut elevii continuându-i începutul, n-a apucat să vadă noul avânt luat de școala

românească – după ce îi trasese noua orientare. În vara anului 1823, în urma unei boli de plămâni, convins că i se apropie sfârșitul, s-a hotărât să se întoarcă la Avrig. Un frate al său, vechi căraș, a venit cu o căruță pentru a-l trece pe la Turnu Roșu în Transilvania. Cei mai devotați dintre elevii săi, în frunte cu Ion Heliade-Rădulescu și Christian Tell, l-au petrecut până la Băneasa, unde au primit binecuvântarea dascălului lor, a celui care aprinsese în București marea lumină a culturii românești.

În toamnă s-a aflat că dascălul lor a murit la 17 septembrie 1823 și a fost înmormântat în cimitirul bisericii aflat peste drum de casa natală. La cap avea să i se așeze un monument de marmură alb-roză pe care s-a gravat un epitaf alcătuit de el însuși. Atât monumentul, cât și mormântul, devenite loc de pelerinaj, există și astăzi. În 1885, recunoștința națională i-a ridicat prin subscripție publică monumentul din fața Universității, creație a sculptorului român Ioan Georgescu. Ctitor al școlii românești moderne, vizionar, ca și contemporanii săi, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Iancu Văcar escu, al unei Români unite și independente, Gheorghe Lazăr reprezintă în istoria poporului român o pagină simbolică, eroică, pagina de început a unei lupte ce avea să fie continuată apoi cu atâta strălucire de Ion Heliade-Rădulescu, Nicolae Bălcescu, M. Kogălniceanu, Simion Bărnuțiu, George Barițiu, Timotei Cipariu, Aron Pumnul și atâția alții...

Magazin istoric, nr. 9, septembrie 1973, p. 2–7

La porțile Meseșului

În timp ce în sudul Transilvaniei, la Săliște, răsunau mai deunăzi toate buciumele vestitelor sate românești din jurul Sibiului – satele fostului ducat al Amlașului, posesiune seculară a voievozilor Țării Românești – în nordul aceleiași provincii, în părțile Sălajului, numite și ale Silvaniei, în străvechiul Zalău, orașul cu fața îndreptată înspre istoricele Porți ale Meseșului, chiuiau alte buciume și glasuri adunate din 12 județe, venite la Zalău să se ia la întrecere în arta jocurilor și a cântecelor pentru slava „Cântării României”, pentru mândria nației valahe.

Locul, poarta cuprinsă între culmile și văile Crișului Repede și ale Someșului, având drept osie curmătura dintre Zalău și Agrij, este unul din cele mai renumite locuri istorice românești. Până aici, la Porolissum, s-a întins vechea Dacie Traiană; aici a căzut răpus în secolul al X-lea voievodul Gelu de la Dăbâca apărându-și cu prețul vieții voievodatul atacat pe neașteptate de călăreții rătăcitori ai lui Tuhutum, comandantul oștilor lui Árpád. Sângele lui Gelu nu s-a uscat însă niciodată, el cerând veac după veac răzbuire și înălțare. Aici, pe aceste locuri, s-a desfășurat, la 1437, marea răscoală de la Bobâlna a iobagilor transilvăneni, și tot

aci, la Guruslău, la 1601 au fălăit pentru ultima oară steagurile lui Mihai Viteazul, învingătorul trufașilor Bathorești.

Obeliscul ridicat aici, în 1976, în amintirea eroului, este semnul de dragoste și de recunoștință al întregii Transilvanii față de cel care, cel dintâi, s-a numit domn al Țării Românești, al Transilvaniei și al Moldovei.

Nenumărate locuri poartă aici cu mândrie și cu tărie numele de Valea lui Mihai, Dealul lui Mihai, Podul lui Mihai, Fântâna lui Mihai, Poiana lui Mihai – o lume a lui Mihai, a vitejiei sale, a amintirii sale neuitate.

În pragul secolului al XIX-lea s-a născut aici, în satul Bocșa Română, marele Simion Bărnuțiu, doctrinarul și conducătorul revoluției românești din Transilvania de la 1848, care, pe Câmpia Libertății de la Blaj, avea să declare în mod categoric că „*Transilvania este proprietate adevărată a națiunii române*” și că nimeni, în afară de români, nu este în drept să-i hotărască soarta.

Ceea ce Bărnuțiu a preconizat la 1848, dând urmare poruncilor din adânc ale lui Gelu și ale lui Mihai Viteazul, au realizat urmașii săi, la 1 decembrie 1918, Sălajul participând la Marea adunare de la Alba Iulia cu peste 100 de delegați oficiali reprezentând toate satele Silvaniei.

În fruntea lor se afla însuși acela care, pentru patriotismul, demnitatea și caracterul său, a fost ales președintele istoricei adunări a unirii: Gheorghe Pop de Băsești.

De la Gelu la Gheorghe Pop de Băsești, de la marea durere a voievodului căzut și până la marea biruință din 1918, trecând prin furtunile cunoscute de Mihai Viteazul și Simion Bărnuțiu, porțile Meseșului au reprezentat neconținut o tradiție vitează, o tradiție a speranței și a mândriei românești, o vatră viguroasă a neînvingutului suflet românesc.

În umbra Porților Meseșului s-a înființat, în 1870, Școala normală românească condusă de profesorii Gavril Trifu și Victor Rusu și s-a organizat, în 1871, *Societatea culturală „Gh. Lazăr”* și tot aici s-a inițiat, în 1877, prin Gheorghe Pop de Băsești, una din cele mai largi colecte pentru sprijinirea Războiului de Independență al României. O colectă asemănătoare s-a organizat în 1907, din inițiativa aceluiași luptător, și pentru victimele răscoalelor țărănești din vechea Românie.

Jocurile populare ale echipelor din județele Argeș, Constanța, Cluj, Covasna, Dolj, Gorj, Olt, Maramureș, Mehedinți, Mureș, Sibiu și Sălaj, ca și parada porturilor populare, s-au desfășurat pe amfiteatrul natural al Meseșului având alături frumoasa cabană a „Popasului romanilor”.

A fost atâta chiu și cânt, cum spunea odinioară poetul.

Ca și întrunirea fiilor Săliștii, manifestările de la Zalău, numite Ecouri meseșene, au relevat încă o dată marea capacitate de creație politică, artistică și culturală a poporului nostru, unitatea și solidaritatea lui indestructibilă.

Săptămâna, nr. 404, 1 septembrie 1978, p. 1

Liceul din Beiuș

Zilele acestea, se împlinesc 150 de ani de la crearea liceului din Beiuș.

Una din cele mai grele probleme ale românilor din Transilvania până la Unirea de la 1 decembrie 1910, a fost asigurarea accesului lor la învățământul în limba maternă.

Și dacă în ceea ce privește învățământul primar, susținut de obștea românească, se constată fecunde rezultate încă de la începutul secolului al XVI-lea, prin școlile de pe lângă bisericile din Brașov (Sf. Nicolae) și Săliște, urmate apoi în secolele XVII și XVIII de înființări de școli, cu mari sacrificii materiale în principalele localități românești din Transilvania, ideea și inițiativele întemeierii unor școli românești cu caracter mediu, gimnazii, licee precum și a unor academii sau universități românești, s-a izbit în mod permanent de cea mai aprigă opoziție din partea statului feudal opresor, și mai apoi, din partea statului dualist austro-ungar.

Cu toate stăruințele manifestate și cu toate sacrificiile făcute, până la 1918 nu s-au putut înființa pentru o populație de aproape 3 milioane de români decât 4 licee și un gimnaziu: Blaj (1754), Beiuș (1818), Brașov (1850), Năsăud (1862), Brad (gimnaziu, 1869).

Cu toată inferioritatea lor numerică, strivitoare în raport cu numărul liceelor celorlalte naționalități, liceele românești menționate au izbutit, datorită selecției severe a corpului lor didactic, să pregătească o pleiadă de luptători și cărturari, care au știut să afirme neconținut dreptul la existență al poporului român, al limbii, culturii, literaturii și științei românești.

George Barițiu, Timotei Cipariu, Ioan Micu-Moldovanu, Andrei Bârseanu, Valer Braniște, Augustin Bunea, George Coșbuc, Șt. O. Iosif, Octavian Goga, Ioan Lupaș, Ion Agârbiceanu, Liviu Rebreanu, Lucian Blaga și atâția alții din cărturarii români de până la 1918, sunt produsul acestor licee.

În aceste zile se împlinesc 150 de ani de la înființarea liceului de la Beiuș – vechiul nostru Bininș – care a fost primul liceu al românilor din Crișana și, totodată, până la Unire, singurul. Întemeietorul său a fost episcopul Oradiei, Samuil Vulcan – format în spiritul și în tradițiile Blajului – care, anunțând înființarea liceului și îndemnând pe români să-și trimită copiii la noua școală, declara că a deschis această instituție „*pentru aceea ca și neamul românesc mai curând să poată simți dulceața care din învățături izvorăște, de care toate neamurile luminate sunt îmbogățite, de lipsă iaste ca din toate puterile și cu toată râvna să-și diae pruncii la învățatură*”. Din momentul înființării liceului, modestul și abia cunoscutul orașel de pe valea Crișului Negru a devenit un oraș al luminii, al

entuziasmului românesc, profesorii și elevii săi fiind tot atâtea făclii și tot atâția mesageri ai culturii românești, ai spiritului patriotic. Prin ei s-au inițiat numeroase cercetări istorice și lingvistice în Țara Crișurilor, prin ei s-au alcătuit marile culegeri de folclor – a nu se uita *Baladele populare* culese de Miron Pompiliu – prin ei s-a desfășurat o largă acțiune culturală în satele regiunii, prin ei s-au organizat primele spectacole dramatice românești, liceul Beiușului ținând totodată loc și de institut de cercetări științifice, de universitate populară, ca și de scenă națională. El și-a deschis porțile nu numai pentru românii din jur, ci și pentru cei din Banat, Arad, Bihor, Satu Mare și chiar și din Bucovina, printre ei aflându-se și viitorul folclorist Simion Florea Marian de la Suceava.

În 1891, liceul s-a întărit și mai mult prin înființarea internatului *Pavelean*, operă a episcopului Mihail Pavel.

Unii dintre profesorii acestui liceu s-au impus ca remarcabili istorici, gramaticieni, lingviști, folcloriști, fizicieni, matematicieni, biologi, publiciști, autori de manuale și totodată, ca harnici colaboratori ai foilor lui Barițiu de la Brașov și ai „Familiei” lui Vulcan de la Oradea, ei realizând un strălucit capitol în istoria culturii românești din Transilvania. Din rândurile profesorilor de la Beiuș s-a ridicat academicianul Alexandru Roman, care, alături de George Barițiu, Timotei Cipariu și alții, a reprezentat Transilvania în cadrul Academiei Române de la București, fiind totodată și deputat în Parlamentul de la Budapesta. Între anii 1863–1876, Roman a condus marele ziar românesc „Federațiunea”, la care a colaborat și Mihai Eminescu, și care a combătut cu îndârjire dualismul austro-ungar.

Nu se va putea scrie niciodată istoria acestui liceu precum și a culturii românești din Transilvania, fără a se menționa numele profesorilor Theodor Aaron de Bistra, Dionisie Dăscuțiu, Ion Muntean, răspânditorul în Bihor al „Magazinului istoric” al lui Bălcescu, Teodor Kováry Chioreanul, Ioan Buteanu, Vasile Dumbravă, Ioan Sălăgian, Teodor Roșu ș.a.

La împlinirea a 150 de ani de la înființarea sa, liceul de la Beiuș merită recunoștința întregii națiuni.

Săptămâna, nr. 409, 6 octombrie 1978, p. 1
Tribuna României, nr. 145, 15 noiembrie 1978, p. 6

Toamnă băimăreană

Răsună, răsună de milenii prin munții Maramureșului glasul dacilor liberi, răsună prin veacuri buciumele voievozilor Dragoș și Bogdan, descălecătorii Moldovei și inspiratorii harpei lui Eminescu, răsună fluierul fermecat al lui Pinteza Viteazul, a cărui cămașă de zale se păstrează și astăzi la Budești, răsună

pretutindeni un imens chiot de viață românească. Nimic, străbătând secolele, n-a putut să-l oprească în elanul și urcușurile sale, nimic nu s-a putut opune Marei, Izei și Tisei.

Aici s-a creat măreața arhitectură populară a bisericilor, a caselor și a porților din lemn, aici s-au pus bazele scrisului în limba română, aici s-a creat una din cele mai viguroase literaturi populare românești, iar la Baia Mare o școală de pictură care a lărgit limitele picturii timpului.

În toamna aceasta, sub genericul *Toamnă băimăreană* – ajunsă la a VIII-a ediție – Baia Mare a sărbătorit, printr-o strălucită sesiune, 75 de ani din viața muzeului său județean. La sesiune au participat peste 110 istorici, etnografi și muzeografi din toate părțile țării – București, Craiova, Timișoara, Oradea, Brașov, Satu Mare, Târgu-Mureș.

Muzeul s-a înființat în 1904, el dispunând astăzi de peste 80 de mii de exponate din domeniul istoriei, al arheologiei, al etnografiei și al științelor naturale. Profesorul Valer Achim, directorul său, i-a înfățișat în mod amplu și concludent activitatea și semnificația științifică și patriotică. Una din principalele realizări ale muzeului o constituie marele almanah *Marmația*, aflat la al V-lea volum.

Cu acest prilej, străbătându-se Maramureșul prin însăși inima lui, s-a vizitat și noul muzeu de *Arhitectură populară*, condus de profesorul Mihai Dăncuș, înființat la Sighet, în anul 1974. Muzeul cuprinde caracteristice și autentice edificii din lemn de pe valea Costeiului și a Izei, în frunte cu biserica din Oncești ridicată în secolul al XVI-lea.

Drumul, trecând prin străvechile sate voievodale românești: Vadul Izei, Giulești, Bârsana, Călinești, Strâmtura, Bogdan Vodă (Cuhea de odinioară), Dragomirești, Săliștea de Sus, Săcel, care pulsează de o puternică viață românească concretizată prin îmbrăcăminte locuitorilor, prin casele și porțile lor măiestrite, și totodată de o strălucită înnoire, a dus apoi pe călători în comuna Moisei pentru a participa la serbarea organizată de forurile locale în amintirea cei or 31 de martiri români masacrați în octombrie 1944 de elementele horthyste. În amintirea lor, sculptorul Vida Géza a ridicat un impunător și semnificativ monument, în fața căruia s-a adunat cu drapele, flori și lacrimi întreg nordul Transilvaniei Panegiricul martirilor a fost rostit cu emoție de profesorul Ioan Lungu de la Rm. Vâlcea.

În zilele „toamnei” s-au adunat totodată la Baia Mare și strălucitele coruri de la Ardușat și Finteușul Mare, dirijate de Valentin Băințan, laureat al „Cântării României”, de la Șomcuta Mare, de la Vișeu (corul de femei), deschizându-se totodată și cursurile Universității cultural-științifice, un congres al psihologilor din transporturi. Inaugurarea anului sportiv s-a făcut cu participarea a sute de elevi, precum și numeroase simpozioane consacrate realizărilor și perspectivelor dezvoltării economice a municipiului Baia Mare.

Un vibrant succes patriotic a avut reprezentarea piesei lui Dan Tărchilă, *Vasile Lucaciu*, leul de la Sisești, erou al Maramureșului.

Și această „toamnă băimăreană” a relevat, astfel, puternicul spirit patriotic al

Maramureşului, nordul cel mai înalt al României, progresul său în toate domeniile, însufleţirea tuturor celor mobilizaţi sub steagul „Cântării României”, adâncimea şi puterea graiului românesc maramureşean, adoraţia cu care este privită şi servită Patria la frontiera ei de vest, mândria de a fi români.

Vechiul adagiu local se confirmă şi astăzi: *Maramureş, ţară veche cu oameni fără pereche!*

Săptămâna, nr. 464, 26 octombrie 1979, p.7

Societăţile culturale ale Reghinului

Între romanticul şi înaltul defileu al Mureşului de Sus şi unduioasa Câmpie a Transilvaniei, se ridică pe o colină bătrânul oraş al Reghinului, întemeiat în urmă cu mai bine de şapte secole. Un oraş, din punct de vedere dimensional, ca Beiuşul, ca Orăştia, ca Blajul, ca Năsăudul sau ca Zalăul, dominat de o piaţă uriaşă, pe care în urmă cu câteva decenii în călătoria sa, profesorul Ion Simionescu o considera drept cea mai largă piaţă din ţară. Se vindeau acolo în cele patru mari târguri anuale, după numărul anotimpurilor, ca şi la târgurile de „mărturie” de joia, grânele aurii ale Câmpiei, vitele de soi ale munţilor Călimani, produsele măiestrite şi variate ale industriei casnice a văii Gurguiului, a Luierului, Idicelului, Săcalului. În astfel de zile, uriaşa piaţă părea o mare de cămăşi, sumane şi cojoace româneşti.

Anual, plecau de la Reghin pentru abatoarele din Viena şi Praga mii de boi, care alcătuiau faima regiunii.

În istoria culturii Reghinul a intrat odată cu stabilirea în acest oraş în anul 1784 – ca protopop – a mult învăţatului Petru Maior, autorul vestitei *Istoriei pentru începutul românilor în Dacia*, care avea să devină una din cărţile fundamentale ale istoriografiei şi culturii româneşti. C. Negruzzi, I. Heliade-Rădulescu, George Bariţiu, Nicolae Bălcescu şi-au format crezurile patriotice asimilând cartea învăţatului de la Reghin.

Petru Maior a fost vizitat în Reghinul său şi de poetul Ion Budai Deleanu, cântăreţul epopeii „Ţiganiada”, care i-a dedicat marea sa operă. Doi dintre cei mai mari români şi iluminişti ai timpului s-au confesat acolo reciproc zile şi nopţi, discutând *Supplexul* românesc, înaintat în 1791 împăratului de la Viena, şi şi-au confruntat, cu luciditate şi erudiţie, părerile cu privire la originea latină a limbii şi poporului român.

În furtuna Revoluţiei de la 1848, Reghinul s-a manifestat – organizând 104 sate româneşti – prin puternica Legiune a XII-a, comandată de profesorul-prefect Constantin Romanu-Vivu, prieten devotat al lui Nicolae Bălcescu şi al lui Simion Bărnuţiu.

Memorandiștii, la rândul lor, peste o jumătate de veac, au dat expresie aceluiași imperative de libertate și unitate.

Reghinul a dat totodată culturii românești pe Ioan Rusu, autorul *Icoanei pământului*, primul tratat de geografie universală în limba română, pe pedagogul Virgil Onițiu, și apoi, lungul șir de folcloriști în frunte cu N. Petra Petrescu-Moșul, Simion C. Mândrescu, Teodor Bogdan, Aurelian Borșianu, Simion Rusu.

Numeroși profesori mureșeni și-au desfășurat apostolatul în România veche: Simion Popescu, I. Niculescu Dacian, Teodor Raica.

Acțiunile culturale românești ale Reghinului s-au concretizat prin înființarea unui despărțământ local al „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” (1874), a unei secții locale a „Societății pentru fond de teatru român”, a „Casinei române” și a „Societății meseriașilor români”, care au mobilizat, din punct de vedere patriotic, cultural și artistic întreaga regiune. În anii 1888, 1910, și 1925 s-au ținut aici marile congrese culturale ale „Asociațiunii” și „Societății de teatru”, care au constituit tot atâtea momente epocale în dezvoltarea culturală a Reghinului și a regiunii înconjurătoare.

În lupta pentru realizarea unirii Transilvaniei cu Patria Mamă, trecând anticipat în România, Reghinul și satele fostei legiuni revoluționare din 1848 au fost reprezentate de Simion C. Mândrescu, Octavian C. Tăslăuanu, Florea Bogdan, Iosif I. Șchiopul. La Alba Iulia, în 1918, valurile de țărani veniți din regiunea Mureșului de Sus au fost una din componentele masive ale marii adunări istorice care a hotărât Unirea.

Îndată după Unire s-a înființat la Reghin cel dintâi liceu românesc, iar despărțământul „Asociațiunii” a inițiat, aici una din cele mai fecunde activități sociale și culturale.

Noua generație, crescută în școlile românești, va constata însă cu uimire că Reghinul nu avea o librărie pentru români, nu avea o bibliotecă publică și, trecând peste unele vagi și efemere periodice politice, nu avea și nu avusese nicio publicație culturală.

Pentru realizarea acestora, și totodată a unui vast program de activitate culturală și artistică, s-a înființat o nouă asociație numită „*Societatea tinerimii române din Reghin și jur*” (1932), având în frunte pe Em. I. Cocoș și Iuliu Șerbănuțiu, care au îmbrățișat cu elan toate aceste inițiative și au izbutit să le dea mult așteptata realizare. Semnificativă pentru preocupările societății a fost întemeierea ziarului *Credința* (1933), nume care nu reprezenta o indicație eclesiastică, ci una românească.

Mai deunăzi au fost sărbătorite, cu o vie însuflețire, printr-o sesiune științifică, toate vechile societăți culturale de la Reghin, relevându-se înfăptuirile, importanța și semnificația lor.

În acest oraș se desfășoară astăzi una din cele mai prodigioase activități industriale, aici aflându-se mult apreciatele întreprinderi de articole sportive și muzicale, cunoscute până departe în largul lumii, și în același timp, o intensă viață

culturală al cărei centru este *Casa de cultură* condusă de profesorul Șerbănescu.

Sub regimul socialist s-a organizat aici o bibliotecă de mai multe zeci de mii de volume, în jurul căreia, datorită directorului Leon Mircea, s-a constituit și o valoroasă arhivă de documente cu privire la lupta Mureșului pentru unitatea națională, și totodată un muzeu etnografic, condus de tânărul muzeograf Anton Badaea, care este o adevărată oglindă a străvechii și amplei vieți românești a acestei regiuni.

Continuând o veche tradiție a culturii patriotice, Reghinul se ridică din ce în ce mai mult pe scara valorilor contemporane, el fiind în aceeași măsură o vatră a industriei și a culturii românești.

Săptămâna, nr. 465, 2 noiembrie 1979, p. 7

Aurel Vlaicu

Până la începutul veacului al XX-lea Ardealul stârnise admirație îndeosebi prin filologii și istoricii săi, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Timotei Cipariu. Al. Papiu-Ilarian, prin doctrinari și oratori ca Simion Bărnuțiu, prin eroii Horea și Avram Iancu. prin marii săi ziariști și scriitori, George Barițiu, Iosif Vulcan, Ioan Slavici. George Coșbuc, Octavian Goga.

Nicio altă surpriză nu se ivise încă. Totul se exprimase prin răscoale și revoluții, prin filologie și istorie, prin poezia protestatară împletită din fulgere și oțele.

Acum un secol însă, la 6 noiembrie 1882, s-a născut la Bințiți, un sat de lângă Orăștie, într-o casă țărănească, un copil prin al cărui geniu Ardealul, și odată eu el, întregul neam românesc, avea să facă un neașteptat salt în istoria civilizației, copilul de la Bințiți urmând să devină, atras de visul lui Icar și al lui Leonardo Da Vinci, întâiul zburător român.

Copilul era viitorul inginer aviator Aurel Vlaicu, și avea să-și lumineze mintea și să-și încerce puterea geniului la școlile de la Orăștie, Sibiu, Budapesta, München, și apoi la marina din Pola. Și-a încercat mai întâi puterea asupra hârtiei și a lemnului, a croit jucării, lucruri nevinovate care erau, totuși, alcătuiți surprinzătoare. Mai mult decât toate îl tulbura însă, ca și pe Leonardo Da Vinci, zborul păsărilor. Urmărea majestuoșii vulturi, șoimii, superbele lor rotiri în azur.

Puterea lui Vlaicu a început să lucreze apoi, cu aceeași dibăcie, și asupra fierului, aramei, a oțelului.

Ani întregi chinul creației l-a frământat neconținut. L-a purtat cu sine peste tot. Și gândul a început apoi să rodească. La Bințiți, în șura părinților săi, a crescut cea dintâi pasăre din lemn și fier creată de mâinile lui iscusite. Nu imita. Visa din

sine. Fapta lui era creație proprie. Gând și realizare numai ale lui. Credință, mai ales, într-un destin de zburător, de cuceritor al cerului.

Stângaci mai întâi, din ce în ce mai sigur apoi, mai puternic. Vlaicu a început să stăpânească undele văzduhului. Mirările au început să se ivească de pretutindeni. Laudele ca și cântirile și îndoielile. Cei dintâi s-au strâns în jurul lui tinerii. Printre ei, se afla mai cu seamă un poet cu ochii albaștri: Octavian Goga. Iubea și acesta himerele, ca și tânărul inventator.

Au trecut apoi Carpații, atât Aurel Vlaicu, cât și Octavian Goga, pentru a bate la porțile Bucureștilor. Flăcăul de la Bințișni avea imaginație, avea calcule, credință nezdruccinată, dar n-avea atelier și n-avea banii reclamați de construcția unui avion. Un astfel de ajutor se aștepta din partea României, fiindcă numai României voia să-i dăruiască creația sa.

Ziua băteau neobosiți la porțile ministerelor, la ușile generalilor, erau primiți în audiențe de Ion I.C. Brătianu, primul ministru, și de Spiru Haret, ministrul învățământului, care era și el matematician. Goga avea vorba avântată, subțire, știind să rețină atenția; Vlaicu vorbea mai mult cu mâna, cu degetele arătătoare de calcule, cu planurile desenate pe albele hârtii. Seara se aduna apoi în jurul lor, la „Carul cu bere”, întreaga boemă ardeleană: George Coșbuc, Ilarie Chendi, Șt. O. Iosif, Ion Gorun, Zaharia Bârsan, Gh. Bogdan-Duică, împreună cu prietenii acestora: Al. Vlahuță. D.D. Pătrășcanu, Emil Gârleanu, visând cu toții la un mare triumf românesc.

Și când mașina lui Vlaicu a început apoi să zboare pe câmpia de la Cotroceni și să înfrunte văzduhul, nimeni nu s-a bucurat mai aprins decât poeții, decât scriitorii. Ei i-au purtat faima prin ziare și reviste, ei l-au trecut în legendă. De altfel, un scriitor, romancierul și dramaturgul Victor Ion Popa avea să-i scrie și cea mai emoționantă biografie: *Maistorașul Aurel, ucenicul lui Dumnezeu* (1939). E. Lovinescu i-a încrustat figura în „Memoriile” sale literare. Mai târziu, un poet din preajma Bințișniilor, Ion Dodu Bălan, îi va evoca începuturile prin entuziasta narațiune *Copilăria unui Icar* (1974).

Vlaicu a cunoscut marile triumfuri de la Blaj, din 1911, unde la marea adunare generală a Astei a zburat în văzduhul Câmpiei Libertății admirat de mii de români, printre care se aflau și N. Iorga, I.L. Caragiale, George Coșbuc, Octavian Goga, Șt. O. Iosif, Ion Agârbiceanu. I.G. Duca. În anul următor, a luat prestigiosul premiu de la Aspern, din Austria.

Zborul cel din urmă trebuia să-l urce peste piscurile Carpaților. Avionul, decolat de la București în ziua de 30 august 1913, despica valurile de aer și sfida înălțimile albastre. Când a ajuns, însă, în dreptul Câmpinei, lângă apa Prahovei, aparatul s-a defectat pe neașteptate, iar Vlaicu s-a prăbușit odată cu el. Zbura spre Transilvania. Îl mistuia, ca și pe Goga, visul Unirii. Și el, ca și poetul, a fost un zburător al Unirii. A fost înmormântat la cimitirul Bellu militar, iar rămășițele aparatului său au fost depuse la muzeu, unde se găsesc și astăzi.

La moartea lui Aurel Vlaicu, Octavian Goga a scris unul din cele mai

emoționante și mai duioase portrete ale sale. „Acum Vlaicu nu mai este – scria îndurerat poetul pătimirii noastre – l-a fulgerat visul nostru al tuturor în care s-au muiat și aripile lui: să treacă munții, să dărâme în conștiința milioanei de români stavila care ne desparte. Astfel capătă și moartea lui un înțeles simbolic, o putere magică care robește sufletele.

Vlaicu este – afirma în continuare Octavian Goga – primul sol al unui vis milenar. Întâiul soldat căzut pe câmpul de bătaie, cel dintâi sânge vărsat pentru trecerea Carpaților. Ca un post de avangardă al unei oștiri care așteaptă ordinul de plecare, el moare prevestind izbânda. Moartea lui zguduie toate fibrele simțirii românești. Toți îl plâng, toți aleargă să-l mai vadă, să-i arunce o floare pe mormânt. Prin inimi trece fiorul cu care se anunță marile primeniri ale unui neam. Simțim cu toții măreția clipei: avem întâiul mort al unei idei. Îi așteptăm pe ceilalți...

Moartea asta a răscumpărat nemuirea lui Vlaicu.

Pasărea lui nu și-a oprit decât o clipă aripile, ea va pluti totdeauna deasupra sufletelor noastre, o uriașă pasăre albastră a credinței românești. Ea arată drumul pe care se merge înainte. Movila lui Vlaicu este întâiul popas al unei idei în triumf.”

Au trecut de la căderea lui Vlaicu aproape 70 de ani. Unirea visată de el s-a împlinit la Alba Iulia, în ziua de 1 decembrie 1918.

Geniul lui Aurel Vlaicu, urmat de atâtea alte biruințe românești ne cutremură și astăzi.

România literară, nr. 46, 11 noiembrie 1982, p. 8

Visarion Roman

S-au împlinit recent 150 de ani de la nașterea, în comuna Seuca din județul Târnava Mare, a lui Visarion Roman, principalul economist al Transilvaniei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Om de școală, învățător și profesor, autor de manuale didactice, publicist multilateral, editor și redactor de reviste, întemeietor al primei cooperative sătești din Transilvania și al primului institut bancar românesc din această provincie, luptător politic pentru apărarea drepturilor românilor ardeleni, Visarion Roman a fost una din cele mai robuste și mai active personalități ale timpului său. „Pe semne – îi scria Visarion Roman lui George Barițiu la 19 august 1859 – noi, ășt rând de oameni, așa suntem urșiți să fim de toate.”

Și într-adevăr, într-o viață scurtă de abia 52 de ani, Visarion Roman a fost într-adevăr „de toate”. În 1854 îl găsim colaborator la ziarul „Telegraful român” – primul ziar românesc al Sibiului al cărui prim-redactor e în 1857.

La 1 ianuarie 1860, înființează, în același oraș, revista pedagogică „Amicul școlaei”, publicație pedagogică pentru toți educatorii și toți bărbaiții de școală

considerată „foaie pentru înaintarea învățământului și a educațiunii la români”, și bucurându-se de colaborarea unor cărturari și pedagogi ca George Barițiu, I. Heliade-Rădulescu, Al. Papiu-Ilarian, Iosif Vulcan, Aron și Nicolae Densușianu, ș.a. Ceea ce a urmărit în primul rând Visarion Roman prin această revistă pedagogică, a fost dezvoltarea școlii populare. „Școala populară — scria el într-un articol din 1863 — este și trebuie să fie *alfa* în cartea progresului și a învățăturii noastre”. În același timp, el a alcătuit și diferite manuale pentru școlile primare: *Aritmetică pentru școalele populare* (1853); *Geografia țării cu introducere în geografia peste tot* (1861); *Legendar* (carte de citire) *pentru școalele populare* (1861).

În 1861, a întemeiat seria calendarelor numite „Amicul poporului”, destinate tărânimii române. În acest calendar, Roman a publicat pentru educația patriotică a maselor o întinsă *Istorie a Ardealului cu privire la români*, împărțită în 17 capitole (calendarele pe anii 1861–1877).

Cea mai impunătoare realizare publicistică a lui Visarion Roman a fost însă revista cultural-literară „Albina Carpaților” (1877). Inițial, revista fusese intitulată „Albina Daciei”, dar autoritățile statului maghiar au interzis utilizarea unui asemenea titlu. „Albina Carpaților” a fost una din revistele prin care s-a sprijinit în Transilvania Războiul pentru Independență al României.

Aici sunt reproduse în fiecare număr creații ale scriitorilor români de peste Carpați: Vasile Alecsandri, D. Bolintineanu, George Crețeanu, T. Burada, precum și ale tânărului poet simbolist Alexandru Macedonski. Cele mai revelatorii reproduceri au fost poeziile lui Vasile Alecsandri, dedicate Războiului de Independență (ciclul *Ostașii noștri*, *Peneș Curcanul*, *Sergentul*, *Odă ostașilor români*, ș.a.).

În 1870, cu ajutorul principalilor cărturari ardeleni, George Barițiu, Timotei Cipariu, I. Moldovan, Elie Măcelariu, Iacob Bologa, David Urs de Margina și al bănaștenilor Alexandru și Anton Mocioni, el a înființat banca „Albina” de la Sibiu, aceasta fiind prima bancă românească din Transilvania, care, pâna la Unirea din 1918 a contribuit cu 300.000 lei aur la sprijinirea instituțiilor culturale românești.

Împotriva tendințelor anexioniste ale Ungariei față de Transilvania proclamate de dualismul austro-ungar din 1867, Visarion Roman i-a chemat pe români să lupte pentru unirea Transilvaniei cu România.

În 1877, Academia Română l-a ales membru corespondent.

A murit la 11 mai 1885 și a fost înmormântat la Sibiu.

Contemporanul, nr. 45, 4 noiembrie 1983, p. 5

Index de nume

- A**
- Aaron, Florian 24, 82, 133, 153, 246, 276
 Aaron, Theodor 287
 Achile 75
 Achim, Valer 288
 Aderca, Felix 52
 Ady Endre 79, 117, 198
 Agârbiceanu, Ion 54, 59, 78, 79, 94, 112, 113,
 119, 122, 147, 151, 203, 206, 210, 216, 233,
 255, 261, 292
 Albu, Nicolae 200, 211, 212, 213, 215
 Aldea, Sandu 147, 233
 Alecsandri, Iancu 139
 Alecsandri, Vasile 10, 11, 24, 28, 34, 35, 36, 38,
 41, 61, 62, 69, 72, 73, 75, 76, 77, 97, 98, 99,
 100, 101, 104, 109, 115, 116, 120, 121, 124,
 125, 128, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137,
 138, 139, 140, 143, 144, 145, 146, 155, 156,
 157, 158, 159, 160, 165, 166, 175, 184, 185,
 186, 188, 190, 195, 198, 202, 217, 222, 223,
 225, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 235, 236,
 237, 239, 243, 248, 249, 250, 252, 253, 259,
 261, 294
 Alexandrescu, Grigore ... 10, 24, 25, 34, 61, 62, 72,
 75, 90, 109, 133, 134, 135, 143, 144, 146, 154,
 157, 159, 223, 232, 250, 259
 Alexandru cel Bun 182, 184
 Alexandru, Ioan 109
 Almaș, Dumitru 229
 Andrițoiu, Al. 109, 118, 240
 Anestin, Al. 53
 Anghel, D. 43, 78, 147, 233, 260
 Anghel, Paul 109
 Antonescu, Dinu 275
 Antonescu, Petre 275
 Argan, Giulio Carlo 273
 Arghezi, Tudor 13, 14, 17, 18, 21, 22, 23, 40,
 42, 43, 44, 51, 101, 102, 104, 109, 122, 165,
 166, 167, 168, 170, 173, 174, 201, 202, 206,
 208, 210, 213, 221, 254, 255
 Árpád 284
 Asachi, Gheorghe 60, 61, 62, 133, 279
- B**
- Bacovia, George 13
 Balaci, Alexandru 50, 275
 Balint, Simion 267
 Balotă, Nicolae 207
 Banciu, Axente 116
 Bandac, Mihai 273, 274
 Barac, Ion 189
 Barboloviciu, Alimpiu 272
 Bariț, George 9, 10, 24, 26, 30, 38, 60, 61, 69,
 70, 72, 74, 75, 76, 77, 129, 130, 133, 134, 143,
 144, 145, 177, 185, 188, 192, 202, 210, 215,
 222, 225, 226, 231, 240, 243, 249, 250, 251,
 253, 266, 269, 276, 284, 286, 287, 289, 291,
 293, 294
 Baronzi, George 135, 145
 Basarabescu, I.A. 216
 Băințan, Valentin 288
 Bălan, Ion Dodu 292
 Bălăceanu, C. 279
 Bălcescu, Nicolae 10, 23, 24, 26, 28, 35, 52, 60,
 61, 62, 72, 75, 77, 78, 82, 99, 109, 110, 118,
 119, 130, 133, 142, 143, 146, 149, 153, 155,
 162, 188, 189, 190, 222, 223, 230, 231, 232,
 243, 247, 250, 253, 261, 276, 284, 287, 289
 Bănuț, Aurel P. 78, 216, 217
 Bărcănescu, Ecaterina 279
 Bărnăuțiu, Simion 24, 29, 32, 34, 37, 38, 132,
 188, 190, 196, 197, 215, 222, 227, 246, 267,
 271, 272, 273, 284, 285, 289, 291
 Bârna, Vlaicu 109, 214, 240
 Bârsan, Zaharia 78, 100, 104, 107, 109, 122,
 123, 147, 148, 151, 200, 216, 233, 234, 292
 Bârseanu, Andrei ... 77, 78, 79, 121, 146, 147, 148,
 151, 185, 190, 196, 226, 232, 233, 234, 235,
 236, 237, 238, 252, 286
 Bechnitz, Ioan 241
 Bengescu, George 145
 Beniuc, Mihai 39, 53, 109, 117, 200, 214, 255
 Berde, Maria 40

- Bethlen, Gabriel.....187
 Bibescu, George.....28
 Blaga, Lucian..... 39, 104, 109, 113, 119, 121, 165,
 168, 179, 199, 200, 214, 255, 286
 Bogdan Vodă..... 109, 288
 Bogdan, Florea.....290
 Bogdan, Theodor A. . 125, 126, 127, 128, 129, 290
 Bogdan-Duică, Gheorghe.....39, 46, 47, 48, 80,
 151, 163, 200, 216, 242, 244, 260, 292
 Boitoș, Olimpiu200
 Boiu, Zaharia33, 145, 196
 Bolintineanu, Dimitrie... 10, 24, 34, 62, 75, 99, 109,
 131, 133, 134, 135, 143, 146, 155, 157, 159,
 190, 222, 223, 225, 232, 243, 250, 253, 259,
 261, 294
 Bolliac, Cezar24, 34, 75, 130, 135, 143, 144,
 146, 154, 155, 156, 157, 159, 223, 232, 245,
 250, 253
 Bologa, Iacob.....294
 Borșianu, Aurelian290
 Botez, Demostene52, 261
 Brad, Ion 109, 118, 240, 256
 Brancovici, Sava.....84, 176, 182
 Braniște, Valer 193, 286
 Brătescu-Voinești, Al.49
 Brătianu, Gheorghe I.201, 214, 224
 Brătianu, Ion Constantin..... 99, 136, 139, 143, 157
 Brătianu, Ion I.C.....214, 257, 292
 Brâncoveanu, Constantin98, 228
 Breazu, Ion 125, 128, 200, 218, 220
 Brote, Aurel.....241
 Brote, Eugen.....194
 Bucșan, Constantin .. 147, 148, 170, 233, 234, 261
 Budai-Deleanu, Ion.....31, 80, 81, 109, 289
 Buicliu, Gheorghe47
 Bunea, Augustin 196, 286
 Burada, Teodor.....294
 Burebista222
 Buteanu, Ioan226, 287
 Buzoianu, G.....269
- C**
- Camilar, Eusebiu109
 Cantacuzino, Constantin222
 Cantacuzino, Zizin47
 Cantemir, Dimitrie..... 146, 153, 160, 181, 222, 253
 Carada, Eugeniu.....257
 Caragiale, Ion Luca11, 18, 45, 46, 47, 48, 82,
 89, 90, 91, 92, 102, 110, 111, 189, 195, 202,
 204, 205, 217, 226, 231, 236, 241, 242, 244,
 254, 255, 292
 Carcalechi, Zaharia27
 Carol I270
 Carp, Petre P.....136, 206
 Catargiu, Lascăr 138, 171
 Cayli, Corrado.....274
 Cazaban, Al.147, 233
 Călinescu, George.....7, 8, 17, 19, 21, 36, 37, 40,
 80, 95, 96, 103, 114, 162, 163, 164, 175, 177,
 179, 213, 245, 248, 260
 Câmpineanu, Ion 154
 Cârlova, Vasile 24, 25, 109, 133, 143, 259
 Ceaușescu, Nicolae.....240
 Cerna, Panait.....94, 112
 Chelaru, Traian.....22, 212
 Chendi, Ilarie...11, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 54, 59,
 78, 104, 105, 106, 107, 108, 122, 137, 151,
 170, 193, 195, 203, 204, 206, 215, 257, 292
 Chibici, I.....47, 135
 Chinezu, Ion200
 Chițu, Gheorghe269
 Ciocârlan, Ioan42
 Cioculescu, Șerban 17, 18, 103, 179, 180, 207,
 248
 Ciorogariu, Roman215, 258
 Cipariu, Timotei10, 24, 32, 34, 38, 45, 60, 61,
 70, 88, 129, 130, 132, 178, 185, 188, 215, 218,
 227, 231, 235, 243, 248, 266, 267, 268, 284,
 286, 287, 291, 294
 Ciura, Alexandru.....78, 197, 216, 217
 Cloșca..... 11, 109, 197, 239, 259, 270
 Cocârlan, Ion43
 Cocea, Nicolae D.....102, 103
 Cocoș, Em. I.....200, 290
 Codreanu, M.....43
 Codreanu, Mihai42, 165
 Comșa, Nicolae89, 215, 265, 276
 Constantinescu, Pompiliu.....103, 207, 209, 245
 Coresi, diaconul.....60, 152, 180, 253
 Cosma, Partenie70, 104
 Costache, Veniamin62, 279, 281
 Costin, Miron ... 109, 146, 153, 160, 181, 184, 222,
 230, 253
 Costin, Nicolae182
 Coșbuc, George11, 12, 26, 33, 34, 36, 44, 46,
 47, 48, 49, 50, 54, 55, 56, 59, 63, 64, 65, 67,
 77, 79, 89, 90, 91, 104, 109, 122, 131, 149,
 151, 160, 170, 187, 189, 190, 195, 196, 198,
 202, 204, 211, 215, 223, 225, 226, 231, 232,
 242, 244, 251, 254, 255, 259, 260, 261, 276,
 286, 291, 292
 Cotruș, Aron 109, 151, 214, 233, 255, 261
 Creangă, Ion.. 41, 45, 47, 63, 64, 65, 82, 189, 218,

231, 244, 250, 254
 Crețeanu, George 135, 157, 160, 250, 294
 Cristea, Nicolae 70, 145, 193, 215, 276
 Crișan 11, 109, 197, 239, 259, 270
 Cunțan, Maria 42, 78, 90, 147, 151, 233
 Cuza, Alexandru Ioan 28, 29, 67, 73, 99, 100,
 110, 135, 144, 158, 159, 160, 229, 250

D

Daicovicu, Constantin 221, 224
 Dan, Pavel 200
 Dante Alighieri 50, 55
 Davilla, Alexandru 47, 109, 259
 Dăianu, Elie 7, 39, 163
 Dăscălescu, D. 135, 160
 Dăscuțiu, Dionisie 287
 Decebal 33, 36, 190, 222, 259
 Delavrancea, Barbu Ștefănescu 11, 63, 79, 147,
 151, 160, 189, 195, 196, 197, 202, 204, 214,
 233, 234, 259
 Densusianu, O. 95
 Densușianu, Nicolae 39, 76, 178, 294
 Densușianu, Ovid 51, 52, 80, 238, 255
 Diaconovici-Loga, C. 60
 Diamandi Manole 241
 Dima, George 70
 Dobrogeanu-Gherea, C. 40, 48
 Doinaș, Ștefan Augustin 207
 Doja, Gheorghe 39
 Donescu, Vladimir C. 205
 Dragomir, Silviu 78, 216
 Dragomirescu, M. 80
 Dragoslav, Ion 211
 Dragoș Vodă 98, 184
 Drăganu, Nicolae 231
 Drimba, Ovidiu 207, 215
 Duca, Ion Gheorghe 171, 203, 220
 Duică, Gh. Bogdan 46, 100, 203
 Dulfu, Petre 69, 70, 90, 91, 116, 145, 190
 Dumbravă, Vasile 287
 Dumitrașcu Vodă 181
 Dușoiu, Ioan 241
 Dușu, Alexandru 50
 Dzsida, Eugen 40

E

Eftimiu, Victor 52, 78, 104, 105, 106, 109, 147,
 168, 170, 200, 216, 233
 Eminescu, Mihai 7, 8, 9, 11, 12, 36, 37, 38, 39,
 40, 41, 45, 47, 49, 50, 51, 54, 63, 65, 66, 77,

78, 82, 89, 96, 100, 102, 104, 106, 109, 114,
 115, 118, 119, 131, 135, 139, 141, 146, 150,
 160, 161, 162, 163, 164, 165, 168, 174, 175,
 176, 177, 178, 188, 189, 190, 191, 195, 196,
 197, 202, 203, 204, 218, 219, 223, 225, 226,
 232, 235, 236, 241, 244, 248, 252, 254, 259,
 260, 287

Eminovici 36
 Erdely, Vasile 281, 282
 Evolceanu, Dumitru 48, 49
 Exarhu, C. 139

F

Fabian-Bob, Ioan 60
 Farago, Elena 78, 94, 112
 Filipescu, Nicolae 147, 160, 196, 197, 202, 214,
 233
 Filotti, Maria 78
 Flămându, Horia 273
 Flechtenmacher, Alexandru 134, 250
 Florian, Aron 28, 29, 253
 Fochi, Adrian 60, 120, 121, 238
 Fontaninu, G.M. 269
 Francisc II 277
 Franyó Zoltán 40

G

Galaction, Gala 18, 51, 52, 102, 103, 255
 Gazzoli, Biagioni 274
 Gârleanu, Emil ... 78, 105, 122, 147, 149, 216, 231,
 233, 254, 260, 292
 Gelu 259, 284, 285
 Georgescu, Ioan 284
 Georgiu, Petre 267
 Gheorghiu, Mihnea 109
 Ghibu, Onisifor 147, 194, 203, 216, 221, 233,
 244, 260
 Ghica, Grigore 73, 279, 283
 Ghica, Ion 72, 76, 281
 Giurescu, Constantin C. 201, 218, 224
 Giurgiuca, Emil 117, 200
 Goethe, Johann Wolfgang von 65, 103, 201
 Goga, Octavian 11, 12, 26, 31, 32, 34, 35, 39,
 40, 43, 50, 59, 63, 66, 77, 78, 79, 102, 104,
 109, 116, 118, 119, 122, 131, 146, 147, 148,
 150, 151, 160, 161, 162, 165, 170, 173, 174,
 178, 188, 189, 193, 194, 195, 196, 197, 198,
 201, 202, 203, 205, 206, 210, 216, 217, 223,
 225, 226, 232, 233, 234, 242, 244, 245, 254,
 255, 257, 258, 259, 260, 261, 275, 276, 286,

291, 292, 293	
Goldiș, Vasile.....	53, 119, 196, 202, 204, 214, 215, 258
Golescu, Alexandru G.	157
Golescu, Dinicu	247
Golescu, Iordache	279
Gorun, Ion.....	117, 151, 292
Göttlich Ehrenwiche.....	278
Grămadă, Ion.....	147, 148, 151, 233, 234
Grigorescu, Nicolae.....	69, 135, 189, 202
Groza, Petru	216

H

Hacman, Eugeniu	267
Haret, Spiru	257, 292
Hașdeu, Bogdan Petriceicu.....	10, 76, 77, 90, 131, 184, 202, 226, 235, 237, 238
Hațieganu, Iuliu.....	200
Heine, Heinrich	42
Heliade-Rădulescu, Ion.....	10, 24, 25, 60, 61, 62, 76, 109, 133, 137, 143, 188, 225, 253, 279, 282, 284, 289, 294
Hentia, Sava	135
Herdelea, Titus	56, 57
Hodoș, Iosif.....	30, 38, 178, 267
Hodoș, Nerva.....	39
Hoefler, Ferdinand.....	269
Homer.....	50, 81, 82
Horea.....	39, 270, 279
Horea, Ion.....	109, 118
Horváth, Albert.....	40
Hrisoverghi, Al.	25, 133, 134

I

Iancu de Hunedoara	28, 143, 155
Iancu, Avram	11, 27, 38, 39, 90, 91, 110, 118, 119, 127, 132, 189, 190, 195, 196, 197, 202, 203, 204, 222, 226, 227, 239, 259, 291
Iancu, Victor.....	207
Ibrăileanu, Garabet.....	151, 238
Ibsen, Henrik	12, 42
Ioan Vodă cel Cumplit	109, 259
Ion, Grigore.....	138
Ionescu, Ion de la Brad.....	71
Ionescu, Nicolae	73
Ionescu, Take ..	147, 160, 162, 195, 196, 197, 202, 204, 214, 233, 251
Ionescu, Vasile	267
Iordan, R.....	53
Iorga, Nicolae	52, 63, 66, 69, 78, 79, 80, 83, 84,

90, 92, 93, 94, 95, 96, 102, 104, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 118, 135, 146, 147, 149, 150, 151, 160, 162, 168, 169, 188, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 211, 213, 214, 216, 218, 219, 220, 223, 224, 230, 231, 232, 233, 236, 238, 248, 251, 254, 260, 292	
Iosif, Ștefan Octavian	41, 43, 66, 77, 78, 109, 116, 118, 122, 146, 147, 150, 151, 190, 195, 204, 206, 216, 226, 232, 233, 240, 259, 261, 286, 292
Isac, Emil.....	11, 79, 118, 119, 200, 214, 225, 231, 254, 255, 256
Ispirescu, Petre.....	132, 235
Iunian, Grigore.....	203

J

Jammes, Francis	53
Jarnik, Jan Urban	235, 236, 237, 238, 252
Jebeleanu, Eugen.....	109, 117, 209

K

Kakassy Endre	7, 40
Kalidasa	47
Kant, Immanuel	282
Keresztury Sándor.....	40
Kis Piroska.....	40
Kogălniceanu, Mihail	10, 24, 61, 62, 70, 71, 72, 73, 75, 77, 99, 109, 130, 133, 134, 136, 137, 143, 144, 146, 153, 155, 156, 160, 161, 188, 190, 202, 204, 222, 223, 232, 243, 249, 250, 253, 261, 284

L

Laforgue, Jules	53
Lapedatu, Al.	33, 70, 216, 240
Lapedatu, Ioan.....	197
Laurian, August Treboniu	24, 32, 130, 137, 153, 196, 246, 269, 276
Lazăr, Gheorghe.....	188, 246, 266, 268, 271, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285
Lazu, Grigori N.	48
Lăpușneanu, Alexandru.....	24, 109
Liciu, Petre.....	217
Lovinescu, Eugen	41, 42, 52, 78, 104, 105, 106, 169, 205, 206, 207, 208, 209, 292
Lucaciu, Vasile	160, 194, 195, 196, 202, 203,

214, 244, 288	
Lungu, Ioan	288
Lupaș, Ioan	69, 78, 147, 193, 197, 200, 203, 214, 216, 218, 221, 233, 276, 286
Lupu, N.	203
Lupu, Vasile	83, 160, 184

M

Macedonski, Alexandru	11, 42, 93, 111, 116, 138, 139, 145, 226, 255, 294
Madgearu, Virgil	203, 220
Maeterlink, Maurice	42
Magheru, Gheorghe	27
Maior, Petru	27, 30, 31, 37, 50, 62, 81, 82, 91, 132, 146, 153, 177, 188, 190, 196, 197, 210, 212, 216, 222, 227, 231, 253, 278, 282, 284, 289, 291
Maiorescu, Ioan	10, 24, 38, 129, 178, 246
Maiorescu, Titu	32, 40, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 76, 102, 136, 138, 150, 165, 168, 189, 190, 195, 206, 226, 235, 238, 241, 242, 257
Mangra, Vasile	84, 194, 203
Maniu, Iuliu	169, 174, 193, 214, 257
Marian, S.Fl.	132
Marian, Simion Florea	252, 287
Marțian, Dionisie Pop	27
Marx, Karl	11, 132, 227
Marziano, Luciano	274
Măcelariu, Elie	294
Mândrescu, Simion C.	123, 124, 164, 290
Mehedinți, Simion	201, 218
Metternich, Klemens Wenzel	277
Michelet	99
Micu, Samuil	30, 31, 34, 37, 77, 146, 188, 222, 227, 231, 291
Micu-Klein, Inocențiu	31, 34, 279
Mihai Viteazul	11, 28, 38, 75, 82, 90, 98, 109, 118, 127, 128, 134, 135, 144, 146, 149, 150, 151, 155, 188, 222, 230, 232, 259, 260, 283, 285
Mihali, Teodor	257
Mihali-Mihalescu, Simion	265, 268, 270
Millo, Matei	139
Minulescu, Ion	42, 43, 79, 104, 106, 107, 148, 151, 201, 207, 234, 254, 261
Mircea cel Bătrân	154, 259
Mirea, Gh. D.	135
Mocioni, Alexandru	294
Mocioni, Anton	294
Moga, Vasile	278
Moldovan, Corneliu	52, 147, 148, 233, 234

Moldovan, Ioan Micu	38, 235, 237, 238, 286
Moldovan, Silvestru	242
Molière	282
Mommsen, Theodor	267
Montesquieu	81
Moța, Ioan	147, 233
Munteanu, Ion	60, 287
Munteanu, Romul	248
Mureșanu, Andrei	10, 24, 28, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 77, 115, 116, 129, 133, 134, 143, 146, 154, 155, 185, 190, 215, 222, 223, 243, 249, 253, 261, 275
Mureșianu, Aurel	189, 202, 240
Mureșianu, Iacob	130, 193

N

Napoleon al III-lea	100, 135
Napoleon I	277
Neagoe Basarab	180
Neculce, Ion	109, 146, 222, 230
Negoitescu, I.	207
Negri, Costache	99, 133, 136, 155, 250
Negruzzi, Constantin	10, 24, 41, 61, 72, 75, 109, 119, 130, 133, 135, 136, 188, 204, 226, 243, 253, 289
Negruzzi, Iacob	46, 64, 136, 137, 138
Nenițescu, Ion	135
Netea, Vasile	22, 50, 164, 174, 206, 209, 210, 214, 251
Nicoară, Eugen	164, 200, 212
Nicolae I	155
Nicolae Olahul	152
Nistor, I.	69
Nour, Toma	39

O

Oanei Nuțului, Gligoru	272, 273
Odobescu, Alexandru	10, 41, 77, 109, 145, 146, 155, 158, 231, 232, 235
Onițiu, Virgil	45, 90, 212, 242, 244, 290
Osvadă, V.C.	147
Oțetea, Andrei	67, 114

P

Panaitecu, Petre P.	114
Pandara, D.	51
Pann, Anton	245, 282
Papilian, Victor	200

Papiu-Ilarian, Alexandru	28, 31, 91, 144, 188, 196, 210, 212, 226, 245, 247, 276, 291, 294
Pascu, Ștefan	69
Pașa Hassan	90
Pavel, Mihail	287
Pavelescu, Cincinat... ..	78, 147, 151, 165, 200, 216, 233
Păcală	90
Păunescu, Adrian	118
Pârvan, Vasile	96, 114, 216, 223, 254
Pârvulescu, T.	50
Perpessicius	9, 17, 21, 51, 174, 185, 207, 218, 221, 245, 260
Petőfi Sándor	40, 97, 115, 198
Petreanu, Dimitrie	267
Petrescu, Camil	13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 102, 109, 119, 168, 201, 210, 235, 260
Petrescu, Cezar	13, 235, 260
Piru, Al.	80, 184
Piurariu-Molnar, Ioan	265
Poenaru, Petrace	62, 188, 282
Pogor, Vasile	47
Pompiliu, Miron	11, 54, 77, 226, 287
Pop de Băsești, George	244, 285
Pop, Ghiță	194
Pop, Margareta	57, 58
Pop, Vasile	61, 107, 212, 223, 243, 266
Popa, Grigore	200, 214, 240
Popescu, Simeon	46
Popfiu, Iustin	33, 135, 250
Popilian, I. Dem.	269
Popovici, Aurel C.	258
Popovici, D.	80, 81, 200, 248
Popovici, Titus	119
Popovici-Bănățeanu, Ion	45, 48, 244
Popp, Ghiță	147
Pop-Reteganul, Ion	54, 59, 127, 242
Porcius, Florian	265
Porumbescu, Ciprian	236, 237
Poteca, Eufrosin	281
Preda, Ioan	241
Pribeagu, Victor	51
Proust, Marcel	54, 260
Publius Terentius Afer	50
Publius Vergilius Maro	50
Pumnul, Aron... ..	7, 36, 37, 137, 175, 177, 267, 269, 284
Pușcariu, Ilarion	235, 236
Pușcariu, Sextil	69, 78, 150, 151, 182, 194, 203, 216, 217, 218, 220, 221, 231, 236

Q

Quinet, Edgar	99
---------------------	----

R

Ralet, D.	135, 250
Rareș, Petru	98, 109, 259
Rațiu, Ioan	161, 189, 193, 204, 244
Rădulescu, Marius	274
Rădulescu, Mircea Dem.	109, 147, 148, 151, 233, 234
Rău, Aurel	118
Rebreanu, Liviu	13, 14, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 54, 56, 57, 58, 59, 78, 102, 109, 113, 148, 168, 201, 207, 210, 214, 216, 235, 251, 252, 254, 260, 286
Regman, Corneliu	207
Regnier, Henri	53
Révai, Carol	40
Richter, Konrad	40
Roată, Ion	250
Rollin, Ledru	99
Roman, Alexandru	287
Roman, Visarion	276, 293, 294
Romanu-Vivu, Constantin	289
Rosetti, Constantin A.	73, 75, 99, 130, 133, 136, 143, 155, 157, 202, 222, 223, 243, 250, 251, 253
Rosetti, Radu	139, 140
Rosetti, Scarlat	282
Rosetti, Vintilă C.A.	135
Roșca, D.D.	200
Roșu, Teodor	287
Russo, Alecu	36, 72, 99, 109, 133, 135, 143, 146, 155, 156, 222, 232, 250
Rusu, Ioan	10, 24, 46, 62, 66, 129, 193, 242, 244, 290
Rusu, Simion	290
Rusu, Victor	285

S

Sadoveanu, Mihail... ..	13, 78, 79, 94, 102, 109, 112, 119, 122, 147, 148, 149, 151, 194, 201, 207, 210, 216, 230, 233, 234, 254, 260, 261
Sandu-Aldea, Constantin	42, 78, 122
Sava, I.C.	51
Sava, Nicolae	274
Savel, Vasile	53
Sălăgian, Ioan	287
Sârbu, Ioan	149

Schiller, Friedrich 12, 50, 65, 95, 114, 115, 201
 Scrob, Carol 135
 Scurtu, Ioan 39
 Senescu, Grigută 47
 Sever, Axente 178
 Shaw, Bernard 42, 103
 Simonescu, Dan 184
 Sion, George 69, 99, 135, 144, 145, 146, 160, 232, 250
 Slavici, Ioan 11, 26, 27, 33, 34, 39, 45, 46, 47, 48, 49, 54, 59, 63, 64, 65, 66, 67, 89, 90, 91, 102, 145, 163, 167, 168, 169, 174, 187, 189, 193, 194, 202, 203, 215, 225, 226, 236, 241, 242, 243, 244, 254, 255, 275, 276, 291
 Sora Noacul, Moise 60
 Stamatiad, Alexandru T. 53, 78, 147, 233, 261
 Stanca, Dominic 109
 Stanca, Radu 207, 213
 Stancu, Zaharia 109, 171
 Stere, Constantin 150, 151, 254, 257, 258, 259
 Stoica, Gheorghe 147, 233
 Stoica, Vasile 116, 151
 Străjanu, M. 269
 Streinu, Vladimir 17, 18, 103, 207, 245
 Struțeanu, Scarlat 52
 Suci, Lucreția 45
 Szatmary, Carol Pop 135
 Szöcs Géza 40
 Szöcs, Carol 40

Ș

Șaguna, Andrei 178, 195, 275, 276
 Șandor, Atanasie 60
 Șchiopul, Iosif 147, 200, 233
 Șchiopul, Iosif I. 290
 Șerb, Ioan 119, 120, 121, 122, 240
 Șerbănescu, Teodor 135
 Șerbănuțiu, Luliu 200, 290
 Șincai, Gheorghe 30, 31, 32, 34, 37, 38, 62, 77, 91, 128, 146, 188, 190, 212, 222, 227, 231, 253, 265, 268, 278, 284, 291
 Șiugariu, Ion 214
 Ștefan cel Mare 11, 28, 98, 109, 118, 126, 128, 129, 134, 135, 146, 149, 150, 155, 160, 178, 184, 222, 231, 232, 259
 Ștefan, Simion 60, 152
 Știrbei, Barbu 143, 172, 173

T

Tasu, V. 47

Tărchilă, Dan 109, 288
 Tăslăuanu, Octavian C. 78, 147, 193, 203, 217, 233, 290
 Teculescu, Horea 7, 9, 39
 Tell, Christian 282, 284
 Teodoreanu, Ionel 13, 18, 201, 207, 214
 Theodoru, Radu 109
 Tincu-Vaha, Nicolae 60
 Titulescu, Nicolae 160, 195, 196, 197, 251
 Todor, A.P. 117, 228
 Tofan, George 147, 151, 233
 Topârceanu, Gheorghe 42, 43, 260
 Trifu, Gavril 285
 Tuhutum 284
 Tutoveanu, George 79, 94, 112, 147, 233

Ț

Țepelea, Gabriel 214, 215
 Țichindeal, Dimitrie 235

U

Ureche, Grigore 109, 146, 153, 181, 184, 222, 253
 Urechia, Vasile Alexandrescu 137
 Urs, David de Margina 294
 Utan, Tiberiu 117, 118

V

Vaida-Voevod, Alexandru 257, 258
 Varlaam 60, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 145, 152, 181, 182, 183, 222
 Vasici, Paul 62, 265
 Văcărescu, Iancu 133, 143, 154, 280
 Vianu, Tudor 17, 21, 22, 23, 95, 96, 103, 114, 205, 207, 248
 Victor Emanuel al II-lea 100, 135
 Vida Géza 288
 Vlad Delamarina, Victor 45, 49, 149
 Vlad, Aurel 257
 Vladimirescu, Tudor 67, 98, 109, 133, 142, 149, 153, 259, 275, 277, 283
 Vlahuță, Alexandru 11, 49, 77, 93, 104, 111, 147, 151, 189, 225, 226, 233, 292
 Vlaicu, Aurel 195, 204, 217, 291, 292, 293
 Vlasiu, Ion 200
 Voiculescu, Vasile 95, 113, 118, 147, 151, 165, 233, 261
 Vulcan, Iosif 10, 11, 12, 24, 32, 33, 37, 39, 69,

77, 100, 116, 129, 130, 131, 132, 133, 145,
185, 186, 190, 193, 195, 202, 215, 216, 225,
226, 228, 236, 239, 291, 294

W

Wilhelm I.....226
Wolff, Christian282

X

Xenopol, Alexandru D.....76, 96, 114, 151, 189,
223, 238

Z

Zamfirescu, Duiiu.... 11, 47, 48, 79, 109, 149, 226,
232
Zola, Emile..... 12

Cuprins

SCRIERI LITERARE	5
Relativ la itinerarul transilvan din 1866 al lui Eminescu	7
Centenarul revistei „Familia”	9
O primăvară din viața lui Camil Petrescu	13
Scriitori unioniști. G. Barițiu.....	24
Glasuri din Transilvania pentru Unire.....	26
„Zorile”- prima revistă a studențimii române din Transilvania	29
Octavian Goga, poet al „Școlii Ardelene”	31
La 85 de ani de la nașterea lui Octavian Goga. Poezia mesajului patriotic	34
Itinerar eminescian.....	36
Ilarie Chendi și Tudor Arghezi.....	40
Din relațiile lui George Coșbuc cu Titu Maiorescu	44
Convorbiri cu Perpessicius.....	51
Scriitori și artiști în conștiința poporului (I).....	54
Graiul și scrisul românesc – factori primordiali ai unității naționale	59
Scriitori și artiști în conștiința poporului (II)	63
Independență și unitate.....	67
Mihai Kogălniceanu publicist	70
George Barițiu, mesagerul cărții românești.....	74
Scriitori români, luptători pentru unirea Transilvaniei.....	77
Efigia artistului.....	80
Circulația „Cazaniei” lui Varlaam în Transilvania.....	83
De la „Vatra veche” la „Vatra nouă”	89
Nicolae Iorga în dedicațiile unor scriitori și critici români	92
Poet și luptător.....	97
În Mărțișorul lui Tudor Arghezi.....	101
Centenar Ilarie Chendi	104
Scriitorii și istoria patriei.....	108
Nicolae Iorga în dedicațiile unor scriitori și critici români	110
Poetul libertății, Petőfi Sándor	115
Cărți literare despre Avram Iancu și Horea.....	118
Folclorul, lectură pentru sate.....	120
Zaharia Bârsan	122
Balade.....	123

Folcloristica Mureșului	126
Familia. O tribună românească de luptă culturală, socială și națională.....	129
Literatură angajată și angajantă.....	133
Vasile Alecsandri în 77 – 78	135
Delavrancea.....	141
Poezia și lupta pentru unitatea națională (I)	142
Scriitorii români și unitatea națională	145
Poezia și lupta pentru unitatea națională (II).....	149
Scriitori români luptători pentru Unirea Principatelor	152
Delavrancea, orator al unității naționale.....	160
Eminescu călător prin Transilvania	162
Un traducător german de poezie românească, Hans Diplich.....	164
În amintiri și destăinuri	166
În amintiri și destăinuri	170
Un itinerar Eminescian (1866)	174
Rememorări la un destin literar	179
Dosoftei, trei sute de ani de la tipărirea „Psaltirei” româno-slave	180
Vasile Alecsandri și românii din Transilvania	185
Un poem german despre români, scris la începutul secolului al XVII- lea.....	187
Octavian Goga – poet, publicist și orator.....	188
Octavian Goga, „poetul pătimirii noastre”	197
Memoria prezentului. Epilog la „amintiri mureșene”	199
Pledoaria pentru Unire	201
Amintiri	205
Despre revistele literare ale Transilvaniei	209
Omul „Lucefărului”	215
Din legăturile lui G.T. Kirileanu cu ardelenii și maramureșenii	218
Dinamismul și patriotismul marii noastre culturi.....	222
Iosif Vulcan 1841 – 1907	225
Ács Károly	228
Dumitru Almaș – 75.....	229
Bitay Árpád	230
Literatura Unirii celei Mari	232
Doi folcloriști români: Jan Urban Jarnik și Andrei Bârseanu	235
Gorunul lui Horea.....	239
Centenar „Tribuna”	240
Mărturie elocventă a voinței de unitate a poporului român.....	242
Ovidiu Papadima – 75	245
Neobosit călător, pasionat observator	246
Literatura unirii	248
„Așază-te și scrie!”	251

Unitatea culturii românești	252
Gazetarul militant.....	254
Episoade transilvane.....	257
Scriitorii și Unirea	259
DIVERSE.....	263
Un precursor al muzeografiei românești: Simion Mihali-Mihalescu	265
În satul lui Simion Bărnăuțiu	271
Expoziția pictorului român Mihai Bandac	273
Scrisoare din Italia. Artiști români la Roma.....	274
„Cibinium” 1973: lucruri care rămân.....	275
Gh. Lazăr. Ctitorul de cultură românească de la Sfântul Sava.....	277
La porțile Meseșului.....	284
Liceul din Beiuș	286
Toamnă băimăreană	287
Societățile culturale ale Reghinului.....	289
Aurel Vlaicu.....	291
Visarion Roman	293
Index de nume.....	295
Cuprins.....	303
Publicațiile Fundației Culturale „Vasile Netea”	306

Publicațiile Fundației Culturale „Vasile Netea”

Seria „CAIETE MUREȘENE”

1. *Vasile Netea – Evocări și bibliografie*. Ediție îngrijită de Dimitrie Poptămaș și Melinte Șerban. Târgu-Mureș, 2008, 250 p.
2. *Ion Chinezu – relief în posteritate* – Studii și comunicări prezentate la simpozionul științific prilejuit de centenarul nașterii eminentului cărturar (Târgu-Mureș, 4–5 iunie 1994), volum îngrijit de Melinte Șerban, Dimitrie Poptămaș și Mihail Art. Mircea. Tg.-Mureș, 1999, 130 p.
3. *Un om pentru Tg.-Mureș: Emil A. Dandea* – Comunicări prezentate la sesiunea comemorativă desfășurată la Târgu-Mureș, în data de 18 august 1994, la împlinirea unui sfert de veac de la moartea lui Emil Dandea. Târgu-Mureș, 1995, 166 p.
4. Vasile Pop. *Colinde*. Cu o prefață de Mihail Art. Mircea. Târgu-Mureș, 1996, 120 p.
5. *Elie Câmpeanu – omul și faptele sale*. Coordonatori: Grigore Ploșteanu și Dimitrie Poptămaș. Târgu-Mureș, 1999, 152 p.
6. Gheorghe S. Mircea. *Vis și adevăr*. Versuri. Cu un cuvânt înainte de Mihail Art. Mircea. Târgu-Mureș, 1998, 86 p.
7. *Alexandru Ceușianu*. Studii și comunicări prezentate la simpozionul științific prilejuit de centenarul nașterii vrednicului cărturar și om politic (Reghin, 2 iunie 1998), volum îngrijit de Marin Șara, Georgeta Mărgineanu și Iacob Huza, Reghin, Biblioteca Municipală „Petru Maior”, 1999, 88 p.
8. *Mărturii prin vreme. Douăzeci de ani de viață culturală pe Mureșul de Sus*. Târgu-Mureș, 1999, 216 p.
9. Traian Dragoș. *La capătul apelor*. Versuri. Selecție și cuvânt înainte de Iulian Boldea. Târgu-Mureș, 2000, 68 p.
10. Melinte Șerban. *Evocări istorice și literare*. Prefață de Dimitrie Poptămaș, Târgu-Mureș, 2001, 147 p.
11. *Cântecele lui Iancu*. Adunate de Traian Dragoș. Ediție îngrijită și Cuvânt înainte de Vasile Dragoș. Târgu-Mureș, 2001, 62 p.
12. Valeriu P. Vaida. *Mărturii dintr-un veac apus*. Ediție îngrijită de Mariana Cristescu. Târgu-Mureș, Ed. Tipomur, 2001, 171 p.
13. *Aurel Filimon-consacrare și destin*. Volum îngrijit de Mihail Art. Mircea, Dimitrie Poptămaș și Melinte Șerban. Târgu-Mureș, 2001, 288 p.
14. Dimitrie Poptămaș. *Philobiblon mureșean*. O viață printre oameni și cărți. Cuvânt înainte de Melinte Șerban. Târgu-Mureș, 2003, 346 p.

15. Iosif Pop. *Credință și apostolat*, memorii – Prefața de preot protopop Liviu Sabău, canonic mitropolitan, ediție îngrijită și postfață de Dimitrie Poptâmaș și Melinte Șerban. Târgu-Mureș, 2004, 229 p.
16. Viorel I. Borșianu. *Deda. Consemnări cultural-istorice despre obârșiile mele*. Ediție îngrijită de Mihail Art. Mircea, Târgu-Mureș, 2005, 76 p.
17. Traian Popa. *Monografia orașului Târgu-Mureș*. Ediție anastatică, Studiu introductiv de prof. Dr. Grigore Ploeșteanu, ediție îngrijită de Melinte Șerban și Dimitrie Poptâmaș, Târgu-Mureș, 2005, 323 p.
18. Melinte Șerban. *Cultura mureșeană în memoria cărților*. (vol. I). Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2006, 351 p.
19. Maria Dan. *Protopopul Artimon M. Popa*. Cu un cuvânt înainte de prof. univ. Cornel Sigmirean. Târgu-Mureș, 2006, 194 p.
20. Dimitrie Poptâmaș, *Prezența și circulația vechilor tipărituri românești în zona superioară a Văii Mureșului*. Târgu-Mureș, Editura Nico, 2008, 220 p.
21. Vasile Netea, *Memorii*. Ediție îngrijită, introducere și indici de Dimitrie Poptâmaș. Cuvânt înainte de dr. Florin Bengean. Târgu-Mureș, Ed. Nico, 2010, 342 p.

Alte publicații:

1. Emil A. Dandea. *Politică și administrație*. Culegere de texte, selecție, studiu introductiv, note și indice de Dimitrie Poptâmaș și Mihail Art. Mircea. Cuvânt înainte de Victor Suci. Târgu-Mureș, Casa de editură „Mureș”, 1996, 231 p.
2. *Astra reghineană – 125 de ani de la înființare*. Volum îngrijit de Marin Șara, lucrare editată de Biblioteca Municipală „Petru Maior”, 1999, 180 p.
3. Mihai Suci. *Prutul dintre noi*. Târgu-Mureș, 2004, 255 p.
4. *Cinci ani de luptă românească în Ardealul de Nord 1940–1944*. Târgu-Mureș, Editura ANSID, 2005, 350 p.
5. Dimitrie Poptâmaș. *Reflecții despre carte, bibliotecă și lectură*. Texte selectate din autori români și străini. Târgu-Mureș, Editura Nico, 2010, 186 p.
6. Vasile Nuțiu. *Istoria românilor și cultura civică*. Dicționar explicativ. Cuvânt înainte de Cornel Sigmirean. Târgu-Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea”, 2010, 868 p.
7. Take Ionescu. *Correspondența cu Adina*. Traducere din limba franceză, îngrijire, note și indice de Mihai D. Monoranu. Prefață de Dimitrie Poptâmaș. Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2010, 473 p.
8. Ovidiu Palcu. *Renașterea bisericii durerii*. Cartea albă a Bisericii Române Unită cu Roma, Greco-Catolică, după 1990. Ediție îngrijită și Cuvânt înainte de Dimitrie Poptâmaș. Târgu-Mureș, 2011, 323 p.
9. Vasile Netea. *Constantin Romanu-Vivu*. Ediție îngrijită și prefață de Dimitrie Poptâmaș. Târgu-Mureș, Editura Nico, 2011, 119 p.

10. *Vasile Netea – istorie și națiune*. Studii și evocări. Coordonatori: Dimitrie Poptămaș și Cornel Sigmirean. Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2013, 274 p.
11. *Vasile Netea-Publicistică I*. Scrieri din tinerețe, 1928–1940. Ediție îngrijită, selecție și prefață Dimitrie Poptămaș, Postfață Gelu Netea. Târgu-Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea”, 2014, 384 p.
12. Vasile Netea. *Pentru Transilvania*, vol. 1–2. Scrisori din anii de refugiu 1940–1944. Ediție îngrijită și prefață de: Dimitrie Poptămaș. Postfață: Gelu Netea. Târgu-Mureș, Editura Veritas, 2014, 392 p. (Fundația Culturală „Vasile Netea”).
13. *Tradiție, cultură, spiritualitate în Deda și împrejurimi*, vol. 1. Ediție îngrijită de Florin Bengean. Sfântu Gheorghe, Editura Eurocar palica, 2014, 441 p.
14. *Constantin Romanu-Vivu*. Lucrările simpozionului „Precursor al unității naționale, martir al Revoluției Române din 1848-1849”, din 20 martie 2014. Ediție îngrijită de Constantin Valentin Bretfelean, Constantin Bogoșel și Ilarie Gh. Opriș, Cluj-Napoca, Editura Eco transilvan, 2015, 81 p.

Țara Fagilor. Almanah cultural – literar al românilor nord-bucovineni alcătuit de Dumitru Covalciuc vol. 1–23/24. Târgu-Mureș, Cernăuți, Societatea Culturală „Arboroasa”, 1992 – 2013.

Vol. 1–2 (1992–1993), apar sub îngrijirea și finanțarea Uniunii Vatra Românească.

Vol. 3–5 (1994–1996), apar sub îngrijirea Bibliotecii Județene Mureș, și finanțarea Ministerului Culturii și Cultelor.

Vol. 6–9 (1997–2000), apar sub îngrijirea Bibliotecii Județene Mureș și a Fundației Culturale „Vasile Netea”, cu finanțarea Ministerului Culturii și Cultelor.

Vol. 10-23/24 (2001–2014/2015), apar sub îngrijirea și finanțarea Fundației Culturale „Vasile Netea”.

*

Publicațiile de mai sus pot fi obținute de pe adresa:
Fundația Culturală „Vasile Netea”, Poptomas Dimitrie, 540456, Târgu-Mureș,
Str. Cutezanței, Nr 34/8
Tel. 0740–196355, E-mail: dimitrie.poptamas@yahoo.com

